
Ukrajinská
otázka
v ČSSR

VÝCHODOSLOVENSKÉ VYDAVATEĽSTVO 1967

Recenzovali: PhDr. Marta Vartíková, CSc.,
Pavol Jacko,
.Vojtech Choleva

V roku 1966 vstúpila ČSSR do tretieho desaťročia svojej existencie.

V procese hlbokých kvalitatívnych zmien, ktoré sa uskutočnili v republike v uplynulých dvoch desaťročiach a ktoré v svojom súhrne znamenali výrazstvo socializmu, významné miesto patrí aj revolučným premenám v oblasti národnostných vzťahov. Marxisticko-izmínske riešenie národnostnej otázky bolo objektívou zákonitostou výstavby socialistickej spoločnosti. Bez tohto vyriešenia nebolo možné prekonať národnostnú nedôveru, vytvoriť pevné spoločenstvo národov a národnostných skupín v našej republike, ktoré budujú svoje vzťahy na zásadách družby, tesnej spolupráce, vzájomnej pomoci a rovnoprávnosti.

Iniciátorkou všetkých socialistických premien v oblasti národnostných vzťahov bola Komunistická strana Československa. Hlavnou metódou, ktorou sa riadila pri riešení národnostnej otázky, bola metóda proletárskeho internacionalizmu.

V bratskej rodine národov Československa žije slobodným životom aj ukrajinská národnostná skupina, pre ktorú sa ČSSR stala prirodzenou vlastou. Do roku 1945 vládnúce vykorisťovateľské triedy uskutočňovali vo vzťahu k ukrajinskému obyvateľstvu politiku krutého sociálneho a národnostného útlaku. Až oslobodenie našej vlasti Sovietskou armádou a definitívne výrazstvo pracujúceho ľudu nad burzoáziou vo Februári 1948 vytvorilo nevyhnutné podmienky pre odstránenie odvekej zaostalosti, pre všeestranný hospodársky, politický a kultúrny rozvoj ukrajinskej národnostnej skupiny.

Práca si kládla za úlohu podať celkový pohľad na vývoj a riešenie ukrajinskej otázky v Československu v období budovania socia-

lizmu, a tým prispeiel k vzájomnému poznaniu sa národnov a národnostných skupín našej republiky, čo je dôležitým predpokladom ich zblížovania a upevňovania priateľstva medzi nimi.

Autor

„Rovnakou mierou ako sa bude odstraňovať využívanie ľudového človeka, bude sa odstraňovať aj využívanie národa národom.

S protikladom tried vo vnútri národa padne aj vzájomné nepriateľstvo medzi národmi.“¹

Národnostná otázka je veľmi zložitý spoločenský jav a jej riešenie je nanajvýš náročné. Dôležitým predpokladom správneho usporiadania národnostných vzťahov je hlboké poznanie miesta národnostnej otázky v sústave spoločenských javov, ktoré nie je vždy a všade rovnaké, jej hlavných vývojových tendencií a rozporov. Len na základe hlbokej vedeckej analýzy je možné odhaliť všeobecné, zvláštne a jedinečné a určiť zásady riešenia národnostnej otázky, ktoré najoptimálnejšie zodpovedajú danej historickej etape. Z tohto hľadiska má klúčový význam predovšetkým správne poninianie pôsobenia dvoch tendencií v národnostnej otázke. Otázku dvoch tendencií formuloval V. I. Lenin na základe hlbokého ponimania vývoja národnostných vzťahov v kapitalistickej spoločnosti v súvislosti s rozpracovaním programu a taktiky robotníckeho hnutia v národnostnej otázke.

„Rozvíjajúci sa kapitalizmus pozná dve historické tendencie v národnostnej otázke. Prvá: prebudenie národného života a národných hnutí, boj proti každému národnostnému útlaku, utvorenie národných štátov. Druhá: rozvoj a rozhojenie všetkých možných stykov medzi národnimi, odstránenie národných priečin, vytvorenie internacionálnej jednoty kapitálu, hospodárskeho života vôbec, politiky, vedy atď.

Obe tendencie sú svetovým zákonom kapitalizmu. Prvá prevláda na začiatku jeho vývinu, druhá charakterizuje kapitalizmus zrelij a spejúci ku svojej premene na socialistickú spoločnosť“².

V odhalení dvoch tendencií treba vidieť veľký prínos V. I. Lenina do teórie národnostnej otázky. Pravda, V. I. Lenin nechápal dve tendencie abstraktne, mimo priestoru a času. Pri ich analýze konkrétnie uplatnil historický prístup. Preto analýza dvoch tendencií u V. I. Lenina tvorí organický celok s jeho periodizáciou vývoja novodobej národnostnej otázky, ktorá v svojom vývoji prešla trama hlbším

¹ Marx, K., Engels, F., Vybrané spisy I. Bratislava 1952, s. 40.

² Lenin, V. I., Spisy 20, s. 18–19.

etapami. Prvá etapa zahrňuje obdobie vzniku kapitalizmu. Trvala približne od konca 18. storočia do roku 1871.

Hlavným obsahom prvého obdobia bol boj za likvidáciu feudalizmu a absolutizmu. Tento zápas sa v západnej Európe odohral v celom rade buržoáznych a buržoáznodemokratických revolúcií. Feudalizmus bol hlavnou brzdou vývoja kapitalizmu a súčasne bol veľkou prekážkou konsolidácie vznikajúcich národov a národných štátov, ktoré najviac vyhovovali rodiacemu sa kapitalizmu. Preto národné hnutia tvorili organickú súčasť celkového revolučného procesu prechodu od feudalizmu ku kapitalizmu.

Rozhodujúcu úlohu v tomto hnutí zohrali ľudové masy na čele s buržoáziou, ktorá v tomto období hájila celospoločenské záujmy, presnešie povedané, jej triedne záujmy boli v podstate v súlade s celospoločenskými záujmami.³

Formovanie novodobých národov, boj proti národnostnému útlaku, vytváranie národných štátov, národnej kultúry, jednotného jazyka atď., to všetko boli pokrovkové javy a hnutia, ktoré splývali s procesom boja proti feudálnemu spoločenskému poriadku, s procesom formovania buržoáznej spoločnosti. Tento objektívny historický proces vyjadruje práve prvá tendencia v národnostnej otázke.

Ďalšie obdobie, ktorého historickú podstatu vyjadruje druhá tendencia, spadá do epochy monopolistickej kapitalizmu. V tomto období nadobúdajú výrobné sily taký stupeň rozvoja, že začínajú prerastať národný rámec, odstraňuje sa národná izolovanosť a uzavretosť, prebieha vláhovanie nových krajín do kapitalistického obehu, vytvára sa svetový trh. Integračný proces zasahuje ekonomiku, politiku, kultúru atď. Rozvoj modernej dopravy a úspechy vedy to len urýchlujú. Práve táto internacionalizácia života je typická pre náro-

³ Podstatu prvého obdobia charakterizoval V. I. Lenin: „...je to epocha kraču feudalizmu a absolutizmu, epocha sfomovania buržoáznodemokratickej spoločnosti a štátu, keď sa národné hnutia prvýkrát stávajú masovými, tak či onak zaťahujú do politiky všetky triedy obyvateľstva prostredníctvom tlače, účasti v začúpitelských ustanovizniach atď. . .“

Pre prvú epochu je typické, že sa prebúdzajú národné hnutia, zaťahuje sa do nich rolníctvo, najpočetnejšia a „najfazšie rozhýbatelná“ vrstva obyvateľstva v súvislosti s bojom za politickú slobodu vôbec a za práva národnosti zvlášť Lenin, V. I., Spisy 20, s. 368.

Ináč a veľmi jednostranne vysvetloval tieto otázky J. V. Stalin. V práci „Marxizmus a národnostná otázka“ dokazoval, že „národnostný boj v podmienkach vzmáhajúceho sa kapitalizmu je vzájomným bojom buržoáznych tried. Niekedy sa buržoázií podarí zatiahanú do národnostného hnutia proletariát a vtedy národnostný boj navonok dostáva „colonárodný ráz“, ale len navonok. Vo

nostrné otázku v poslednom štádiu kapitalizmu. Vyjadrením tendencie k internacionálizácii bolo aj vytvorenie koloniálnej sústavy, zapájanie mnohých zaostalých krajín do sféry kapitalistickej výroby a obchodu. Buržoázia ako celok prestala byť pokrokovou triedou a hlavnou historickou úlohou doby sa stalo uskutočnenie socialistickej revolúcie.⁴

Otázkou dvoch etáp a s nimi spojených tendencií nemožno od seba metafyzicky oddelovať, mechanicky rozhraničovať. Takýto prístup V. I. Leninovi bol úplne cudzí. Rozhraničenie etáp platí pre charakteristiku národnostnej otázky z hľadiska celosvetového vývoja, v žiadnom prípade toto rozhraničenie neplatí pre každú krajinu, resp. pre skupinu krajín. Dve tendencie je potrebné chápať ako tendencie epoch. V. I. Leninovi ide o zistenie, čo je určujúcim momentom vo vývoji národnostnej otázky z hľadiska celosvetového vývoja v tejto epoce, čo je dominantné a prevládajúce na danom stupni spoločenského vývoja. V dôsledku toho, že vývin kapitalizmu sa deje nerovnomerne, v rámci každej etapy sa môžu vyskytovať výnimky a dochádza k prelínaniu rozličných epoch.⁵ Ich správne pochopenie

---

svojej podstate vždy ostáva bojom buržoáznym, ktorý je prospešný a vhodný najmä pre buržoáziu". (Spisy zv. 2, s. 314.)

Sociálno-triedny obsah národných hnuti J.-V. Stalin vidí len v konkurenčnom boji buržoázie utláčaného národa s buržoáziou utláčateľského národa (Spisy 2, s. 311.) Konkurenčný boj je súčasťou národnostných rozporov, ale pre prvé obdobie neboli hlavným obsahom národných hnuti. Hlavný obsah tvoril boj proti feudalizmu, absolutizmu, za vytváranie národných štátov, odstránenie národnostného útlaku a pod. Tento boj viediel široké masy, bol všeľudovým nielen čo do formy, ale i obsahu. Ako vidieť, Stalin veľmi zúžil tento problém a v dôsledku toho sa u neho fakticky stráca pokrokový obsah národných hnuti v tomto období.

4 Podrobnejšiu charakteristiku oboch období vo vývoji národnostnej otázky viď v práci Pomajzl, Karel, Vznik ČSR 1918. Problém vedecké marxistické interpretácie, ČSAV, Praha 1965, s. 138–158.

5 Na túto otázkou poukazoval V. I. Lenin v polemike s R. Luxemburgovou. R. Luxemburgová uvádzala ako jeden z dôvodov proti poňatiu sebiurčovacieho práva do programu SDRSR skutočnosť, že táto požiadavka nie je v programoch sociálnodemokratických strán na Západe. V. I. Lenin vysvetloval, že západoeurópske krajiny majú za sebou epochu národných hnuti a utvárania národných štátov, a preto u nich nemôže byť ani reči o práve na sebaurčenie.

„Vo východnej Európe a v Ázii epocha buržoáznodemokratických revolúcií sa začala len roku 1905. Revolúcie v Rusku, Perzii, Turecku, Číne, vojny na Balkáne – to je reťaz svetových udalostí našej epochy na našom „východe“. A v tejto reťazi udalostí len selpý nemôže nevidieť prebudenie mnohých buržoáznodemokratických národných hnuti, snáh po vytvorení národnostne nezávislých a národnostne jednotných štátov. Práve preto, a len preto, že Rusko spolu so susednými krajinami prežíva túto epochu, potrebujeme vo svojom programe bod o práve národov na sebaurčenie". Lenin, V. I., Spisy 20, s. 372–373.

je možné len v porovnaní s hlavnými tendenciami svetového vývoja. Preto zdôrazňovanie toho, ktorá tendencia v danej epoche je prevládajúca, má veľký metodologický význam. Nevedie k ignorovaniu osobitosti historického vývoja, ale k jeho hlbšiemu poznaniu.

Túto skutočnosť možno veľmi názorne dokumentovať na súčasnej epoche, ktorá obsahuje v sebe prvky všetkých základných etáp. Koloniálne a závislé krajiny, ktoré viedli a ešte vedú boj za získanie a upevnenie národnej nezávislosti, za odpútanie sa od materských imperialistických krajín, za vytváranie vlastných štátov, za rozvoj svojho národného života fakticky prežívajú svoje „prvé“ obdobie. V týchto krajinách, pravda, za iných historických podmienok, prebiehajú teraz v mnohých smeroch tie procesy, ktoré západoeurópske štáty prežívali v období boja proti feudalizmu a formovania sa buržoáznej spoločnosti. Imperialistické krajiny predstavujú v súčasnom svete druhú etapu. Socialistická sústava reprezentuje tretie obdobie vo vývoji národnostnej otázky.

Obe tendencie v národnostnej otázke sú svojím obsahom pokrovkové, avšak ich pôsobenie, formy, prejavy sú určované charakterom spoločenského zriadenia. Za kapitalizmu sú obe tendencie v antagonistickom rozpore, a preto často pôsobia deformované.

Proces konsolidácie a vývoj národov, ich snahy po rozvoji národného života, vytváranie vlastných štátov nemôže prebiehať slobodne a nehatene, naráža, na odpor buržoázie iného národa. Buržoázii ako vykorisťovateľskej triede sú vždy vlastné tendencie utláčať iné národy. Historický vývoj ukazuje, že ani v západnej Európe tento proces neprebiehal hladko, ale sa realizoval v celom rade revolúcií a vojen. Svedčí o tom príklad zjednotenia Talianska, Nemecka a pod. Ešte za zložitejších podmienok prebieha tento proces v období vyvinutého kapitalizmu, kedy „jednota“ národa je čím ďalej tým viac dezin-tigrovaná triednym bojom medzi pracujúcimi masami a buržoáziou. V boji proti revolučnému hnutiu más je buržoázia ochotná zradíť národné záujmy a spojiť sa s nepriateľom vlastného národa.

Deformované sa prejavuje za kapitalizmu i druhá tendencia. Zbližovanie národov, lámanie národných priehrad, likvidácia národnnej uzavretosti a obmedzenosti, internacionálizácia hospodárskeho života a vytváranie svetového kapitalistického trhu sa deje na základe medzinárodnej jednoty kapitálu. Kapitál môže zbližovať národy ako pravidlo len na základe násilia, nadvlády jedného národa nad druhým. Názorne to dokazujú celé dejiny imperializmu a vytvárania svetovej koloniálnej sústavy. Z hľadiska národnostnej otázky, (ako na to často poukazoval V. I. Lenin), typickým znakom tohto obdobia bolo práve rozdelenie sveta na hŕstku civilizovaných štátov

a obrovskú väčšinu imperializmom utláčaných národov. Takéto „zbližovanie“ navzájom odcudzuje národy, vyvoláva odpor, ktorý vyúsťuje aj v otvorený boj, vo vytváranie vlastných štátov. Preto spolu s tendenciou k internacionálizácii života narastala opačná tendencia, ktorá sa prejavovala a prejavuje v snahách skoncovať s násilnými formami spojenia. To všetko ukazuje na neschopnosť kapitalizmu vyriešiť národnostnú otázku.

Vývoj kapitalizmu však ukazuje, že ani formy prejavu hlavných tendencií v národnostnej otázke nemožno skúmať staticky, ako formy navždy dané. Tak isto ako s vývojom kapitalizmu mení sa tempo a intenzita zbližovania národov, menia sa i formy a spôsoby prejavu tohto procesu. I v tomto smere vidieť vcelku vzostupnú tendenciu, prechod od hrubých násilných foriem k formám menej násilným.

Dve historické tendencie v národnostnej otázke nachádzajú svoj odraz aj v buržoáznej ideológii, a to v podobe nacionalizmu a kozmopolitizmu.

Buržoázny nacionalizmus v období formovania národov, teda v určitej vymedzenej historickej epoce, mal svoje opodstatnenie. Buržoázia vtedy verila v jednotu národa, ktorá v boji proti feudalizmu aj objektívne existovala. Až pozdejšie, s rozvojom kapitalistického spôsobu výroby a s rastom triednych protirečení, buržoázia prestala vyjadrovať celonárodné záujmy. Heslom „národné jednoty“ sa buržoázia snaží maskovať svoju triednu nadvládu, zatrzdíť rozvoj triedneho uvedomenia proletariátu, odviesť ho od triedneho boja. Buržoázia, aj keď prestala vyjadrovať celonárodné záujmy, ponechala si buržoázny nacionalizmus ako svoj svetonázor v národnostnej otázke a s jeho pomocou chce nastoliť „triedny mier“ a zachovať svoje panstvo. To vyžaduje zo strany revolučného proletariátu a jeho politickej strany viesť neustály boj s touto reakčnou ideológiou.

Nacionalizmus má svoje historické opodstatnenie aj dnes v boji kolonijálnych a závislých národov proti nadvláde imperialismu.⁶

Približne takú sociálnu funkciu ako buržoázny nacionalizmus plní aj kozmopolitizmus. Jeho korene spočívajú v kapitalistickom spôsobe výroby. Kapitál je „beznárodný“, jeho vlast je tam, kde dosahuje vyššie zisky. Imperialistická buržoázia využíva kozmopolitizmus na obhajobu svojich agresívnych snáh.⁷ Táto ideológia je cudzia pra-

⁶ V. I. Lenin vždy žiadal rozlišovať nacionalizmus utláčajúceho a utláčaného národa. „Každý buržoázny nacionalizmus utláčaného národa má všeobecný demokratický obsah proti utláčaniu a my tento obsah bezpodmenečne podporujeme“. Lenin, V. I., Spisy 20, s. 378.

cujúcim a nemá nič spoločné s proletárskym internacionálizmom, hoci buržoázna propaganda ich často stotožňuje.⁸

Pre marxistické revolučné strany, ktoré pôsobia v podmienkach kapitalizmu, dve tendencie v národnostnej otázke sú dvoma stránkami toho istého procesu. V ich politike tieto dve tendencie nachádzajú svoj odraz v tom, že na jednej strane dôsledne bojujú proti národnostnému útlaku, za rovnoprávnosť všetkých národov, za ich právo na sebaurčenie a na druhej strane za internacionálnu jednotu pracujúcich, hlavne proletariátu, za družbu a priateľstvo medzi národmi, za ich dobrovoľné zjednotenie, proti buržoáznemu nacionalizmu a národnej úzkoprsosti.⁹

Veľká októbrová socialistická revolúcia znamenala začiatok nového socialistického obdobia vo vývoji národnostnej otázky. Socializmus je historicky povolaný k tomu, aby odstránil akékoľvek vykorisťovanie človeka človekom. Spolu s tým likviduje i národnostný útlak ako špecifickú formu kapitalistického útlaku a vytvára tým podmienky pre slobodný vývoj všetkých národov.

Avšak poznanie všeobecnej podstaty riešenia národnostnej otázky, jej hlavných vývojových tendencií, nie je ani za socializmu jednoduchá a ľahká vec, a to z mnohých príčin.

Predovšetkým treba brať do úvahy skutočnosť, že socializmus ako začiatočná fáza komunistickej formácie sa nachádza v štádiu zrodu, nie je zatiaľ zdaleka ukončenou fázou spoločenského vývinu, čo značne sfázuje poznať jeho podstatu i zákonitosti.

Socialistická revolúcia v dôsledku celého radu príčin zvíťazila doteď vo väčšine prípadov v zaostalých krajinách. Tieto krajinu sú preto nútene vynakladať obrovské úsilie, aby vo svojom vývoji dosiahli taký stupeň, na akom sa nachádzajú vyspelé kapitalistické krajinu. Socialistická revolúcia zastihla mnohé krajinu na relativne nízkom stupni vývinu, a preto i v oblasti národnostných vzťahov musela riešiť celý rad úloh, ktorých riešenie historicky patrilo kapitalizmu. Uvedené skutočnosti majú veľký vplyv na to, že integrač-

⁷ Podrobne sa tento problém osvetluje v práci Modržinskaja, E., Kosmopolitizm — imperialističeskaja ideologija poraboščenija nacij, Izd. Akademii nauk SSSR, 1958.

⁸ V minulých rokoch v SSSR, ako aj u nás bol boj proti kozmopolitizmu silne deformovaný. Často sa za kozmopolitizmus pokladalo aj to, čo s ním nemalo nič spoločné. Preto nám tento boj doniesol viac škôd ako osahu.

⁹ Lenin, V. I., Spisy 20, s. 19.

né procesy v rámci socialistických krajín prebiehajú pomaly. Vyspelý kapitalizmus v tomto smere pokročil ďalej. Okrem subjektívnych príčin má to aj svoj objektívny základ — predovšetkým slabý tlak výrobných sôl, ktoré sa v niektorých krajinách môžu rozvíjať v rámci národnom, respektíve štátom, bez širšieho začlenenia do medzinárodnej delby práce.

Vývoj socializmu je v tejto etape nevyhnutne ovplyvňovaný situáciou vo svete. V riešení mnohých otázok sa odráža tlak svetového kapitalizmu, národnoslobodzovacieho hnutia a pod. To všeobecne platí aj o vývoji národnostných vzťahov.

Historický vývoj popri presadzovaní objektívnych zákonitostí vždy obsahuje v sebe i momenty náhodilosti. Je jednotou všeobecného, zvláštneho a jedinečného. Preto i v rozvoji národnostných vzťahov v socialistických krajinách sa realizovalo popri všeobecných zásadách mnoho zvláštností, náhodilostí, ktoré boli dané konkrétnou historickou situáciou. Prejavili sa subjektivistické postoje v riešení a chyby, ktoré sa postupne objektivizovali.

Okrem uvedených príčin, ktoré sťažujú poznanie podstavy socialistického riešenia národnostnej otázky a hlavných zákonitostí jej vývoja, veľmi negatívne v tomto smere pôsobili prejavy kultu osobnosti, ktorý bol veľkou brzdou teoretického skúmania nových javov. Teórii sa „prisudzovala“ úloha apologeta existujúcej praxe a pod.

Pritom sa žiada zdôrazniť, že analýzu konkrétneho vývoja národnostných vzťahov v tej ktorej socialistickej krajine nemožno redukovať na všeobecnú podstavu socialistického riešenia národnostnej otázky. Chyby podobného druhu sa robili v minulých rokoch, kedy sa konkrétna historická forma socialismu v SSSR redukovala na jeho všeobecnú podstavu.

Vývin národnostných vzťahov v ich konkrétej historickej podobe nemožno fetišizovať ako jedine možný, resp. jedine správny. Úlohou teórie je ukázať, čo v tomto vývoji má všeobecnú platnosť, čo je dôsledkom konkrétno-historickej situácie, čo je náhodilé, čo je dôsledkom subjektívnych postojar a chyb. Úlohu teórie nemôžno preto redukovať len na analýzu skutočného vývoja, hoci je to otázka veľmi závažná, nakoľko to umožňuje poznanie a súčasná spoločenská prax, na vypracovanie určitého všeobecného modelu, ktorý by najoptimálnejšie zodpovedal socialistickému riešeniu národnostnej otázky. Je to úloha plne opodstatnená, nakoľko naše poznanie nie je len odrazom, ale vždy zahrnuje v sebe aj aktívnu stránku, prvky plánu budúceho usporiadania. Nie je to žiadna myšlienková špekulácia, pretože marxisticky poňatý model nie je „čistým“ pohybom myšlienky, ale obsahuje v sebe vždy na jednej strane odraz

nejakej skutočnosti a na druhej strane určitý plán ľudskej činnosti.¹⁰ Podobný postup majstrovsky uplatnil K. Marx pri rozpracovaní teoretického modelu kapitalizmu v svojej práci „Kapitál“, kde túto formáciu a jej vlastné zákonitosti skúmal „čiste“ v teoretickej podobe, abstrahujúc sa od jej konkrétno-historických foriem v jednotlivých krajinách.

Skúmanie národnostných vzťahov pod týmto zorným uhlom umožňuje na jednej strane dopracovať sa k ich všeobecnej podstate a na druhej strane pochopiť zvláštnosti ich prejavu v jednotlivých krajinách.

Socializmus je produkтом rozporov kapitalizmu a vzniká ako výsledok revolučných akcií pracujúcich mäs na čele s proletariátom. Preberá výrobné sily, ktoré vyvori kapitalizmus a ďalej ich rozvíja. Preto sa svojou materiálno-technickou základňou kvalitatívne od kapitalizmu neliší. Tu je aj hlavná príčina toho, že národy ako historický typ spoločenstva ľudí zostávajú v socializme trvalou spoločenskou realitou.¹¹ Vývin spoločnosti v podmienkach socializmu sa môže realizovať len v národnej forme. Kvalitatívna odlišnosť medzi kapitalizmom a socializmom sa prejavuje hlavne v humanizácii spoločenských vzťahov.

Socializmus je internacionálny v samej svojej podstate a jeho cieľom je odstránenie antagonizmu medzi národmi, prekonanie nedôvery medzi nimi, uskutočnenie prialstva a čo najtesnejšej spolupráce. Preto určujúcou tendenciou vo vývoji národnostných vzťahov je druhá tendencia, ktorá vyjadruje proces neustáleho zблиžovania národov. Platí to tým viac, že táto tendencia bola určujúcou už v podmienkach vyspelého kapitalizmu. V prevládaní druhej tendencie videl V. I. Lenin jeden zo znakov zrelosti kapitalizmu pre socialistickú revolúciu. Cez ňu sa uskutočňuje kontinuita vývoja národnostných vzťahov v poslednom štádiu kapitalizmu a v socializme.

Hlavná príčina toho, že druhá tendencia je v socializme určujúcou, spočíva v socialistickom spôsobe výroby. Výrobné sily sú na takom stupni vývoja, že sa už nemôžu vyvíjať len v národnom

10 Garaudy, R., Marxizmus a kresťanství, Studijní prameny 4, Praha, október 1965, vydáva ideologicke oddelenie ÚV KSČ.

11 O mieste a úlohe národov v spoločnosti, o ich podstate sa v roku 1966 rozbínula na stránkach časopisu „Voprosy istoriji“ zaujímavá diskusia. Zahájili ju P. M. Rogáčov a M. A. Sverdlin článkom O pojme „národ“. (Voprosy istoriji č. 1,66.) V diskusii vystúpilo už viacero odborníkov. Nakoľko diskusia ešte prebieha, zatiaľ je ľahko robíť z nej konečné závery, hoci už teraz vidieť, že priniesla niektoré nové poznatky do oblasti národnostných vzťahov.

rámci. Ich rýchly rozvoj si objektívne vyžaduje vzájomnú delbu práce, vysokú kooperáciu, spoločné osvojovanie nerastného bohatstva a pod. Rozvoj mechanizácie, a hlavne automatizácie, zavádzanie sériovej výroby, novej techniky a objavov je nemysliteľné bez širokých ekonomických záväzkov jednotlivých národov. Uskutočnenie vedecko-technickej revolúcie je nemysliteľné v úzkom národnom rámci. Rast výrobných sôl má za následok pohyb obyvateľstva, vzájomné spájanie úsilia národov na riešenie úloh rozvoja socialistickej spoločnosti. Čím vyšší stupeň v svojom rozvoji výrobné sily dosiahli, tým nevyhnutnejšie sú ekonomické spojenia, delba práce a ped. A naopak, čím hlbšie sú spomínané zásady uplatňované, tým rýchlejší je rozvoj výrobných sôl, tým vyšší je ich stupeň zospoločenstva.

Takýto rozvoj výrobných sôl nevedie k zabrdeniu hospodárskeho života národov, ale ako svoju nevyhnutnú podmienku predpokladá rozvoj hospodárstva v danom národnom rámci, využitie všetkých rezerv a možností. V tomto rámci rozvoja výrobných sôl sa ako zákonitosť vývoja socialistických národov presadzuje tendencia k postupnému hospodárskemu vyrovnananiu jednotlivých národov.

V procese zблиžovania národov významná úloha patrí aj socialistickým výrobným vzťahom. Socialistické výrobné vzťahy založené na odstránení súkromného vlastníctva a vykorisťovania, na vzájomnej pomoci a spolupráci, na socialistickej delbe práce, sú následkom vytvorenia nového typu vzťahov nielen medzi ľudmi, ale i medzi národmi. Kým kapitalistické výrobné vzťahy, založené na nadvláde a vykorisťovaní, neupevňujú vzájomnú dôveru medzi ľudmi, ale vyvolávajú trenice a konflikty, socialistické výrobné vzťahy ľudí zjednccujú, upevňujú ich vzájomnú dôveru. Normy socialistických vzťahov medzi ľudmi sa prenášajú aj na vzťahy medzi národmi.

Socialistický spôsob výroby vytvára sociálno-triednu jednotu národa, odstraňuje triedny antagonizmus, upevňuje v národe vedúcu úlohu robotnickej triedy, plodi spoločný záujem všetkých národov.¹² To všetko nesmierne urýchľuje proces zблиžovania národov a rozvoj všeobecnnej spolupráce medzi nimi.

Hoci spôsob výroby je rozhodujúcim faktorom v presadzovaní druhej tendencie, zdaleka nie je jediným faktorom.

V procese zблиžovania národov významnú úlohu hraje aj hlboko

¹² Na túto stránku veci poukazoval V. I. Lenin už v roku 1916. „Socializmus organizovaním výroby bez triedneho útlaku, zabezpečovaním blahobytu všetkých príslušníkov štátu, otvára voľné pole „sympatiám“ obyvateľstva, a práve tým ulahčuje a nesmierne urýchľuje zblíženie a splynutie národov“. Lenin, V. I. Šísky 22, s. 298.

demokratické, politické vzťahy socialistickej spoločnosti. Diktatúra proletariátu hned po svojom vzniku ruší násilné formy spojenia rozličných národov, poskytuje im právo na sebaurčenie, a tým vytvára podmienky pre ich slobodný vývoj. Odstránenie antagonizmu vo vzťahu medzi národnmi nie je jednorazovým aktom. Prekonáva sa postupne, ruka v ruke s ekonomicko-triednymi zmenami. Týmito krokmi nová revolučná moc získava dôveru národov a upevňuje ich vzájomnú spoluprácu. Socialistická spoločnosť politicky zrovnoprávňuje všetky národy, uskutočňuje hlbokú demokratizáciu celého spoločenského života, zapája do riadenia a správy spoločnosti široké masy pracujúcich bez ohľadu na národnú príslušnosť. Na tomto politickom základe preniká do národnostných vzťahov demokratizmus, ovzdušie vzájomnej dôvery, tesná družba a spolupráca. Na túto otázku ako nevyhnutnú podmienku zblížovania poukazoval V. I. Lenin v boji proti imperialistickému ekonomizmu.

„Na odstránenie národnostného útlaku je nevyhnutný základ — socialistická výroba, ale na tomto základe je nevyhnutná aj demokratická organizácia štátu, demokratická armáda atď. Proletariát, ktorý prebuduje kapitalizmus v socializmus, vytvára možnosť úplne odstrániť národnostný útlak; táto možnosť stane sa skutočnosťou „len“ — „len!“ — vtedy, ak sa dôsledne uplatní demokracia vo všetkých oblastiach až do určenia hraníc štátu podľa „sympatií“ obyvateľstva, až do úplnej slobody odtrhnutia. Na tomto základe zase bude nnožné prakticky absolútne odstrániť i tie najmenšie národnostné trenice, i najmenšiu národnostnú nedôveru, rýchlejšie sa uskutoční zblíženie a splývanie národov, ktoré sa zavŕší odumretím štátu.¹³ V danom prípade ide o vyjadrenie vnútorného obsahu politického mechanizmu socialistického štátu. Tento obsah môže sa však realizovať v rozličných formách, či už cestou federácie, konfederácie, oblastnej autonómie, kultúrnej autonómie, unitárnej republiky a pod. Voľba tej či onej formy, štátoprávneho usporiadania národnostných vzťahov a jej realizácia v praxi, závisí od mnohých faktorov. Pritom ani jeden z nich nemožno absolutizovať ako jedine správnu a možnú, pretože socialistický obsah politického aspektu národnostných vzťahov môže sa vyjadriť v mnohotvárných formách a neviaže sa len na ten či onen model.

Zblížaniu národov napomáhajú aj ideologické základy socialistickej spoločnosti. V tomto smere je rozhodujúca skutočnosť, že marxizmus-leninizmus sa stáva ideovým základom národnej kultúry, stá-

---

13 Lenin, V. I., Spisy 22, s. 299—300.

va sa vládnúcou ideológiou každého národa. To vede k duchovnému zблиžovaniu národov a k tomu, že národné kultúry sa nevyvíjajú smerom ďalšej diferenciácie, ale cestou vzájomného zблиžovania a ovplyvňovania.

V socialistickej spoločnosti celkový súhrn ekonomických, politickej i ideo-kultúrnych podmienok vede k tomu, že vedúcou zákonitosťou vo vývoji národov sa stáva tendencia zблиžovania. To, že tieto podmienky pôsobia v jednočinnom smere a navzájom sa umocňujú, vytvára možnosti pre oveľa rýchlejší, širší a hlbší postup procesu zблиžovania ako je to za kapitalizmu. Zbližovanie národov nadobúda kvalitatívne nové črty.

Zbližovanie národov je dvojstranný, resp. mnohostranný proces, do ktorého národy vstupujú a jeho priebeh v mnohom závisí aj od subjektívnych činiteľov, od uvedomenia si toho národmi a od ich želania. Čím hlbšie chápú národy túto zákonitosť a pôsobia v jej intencích, tým je tento proces rýchlejší. Pravda, vzájomnosť procesu zблиžovania národov nemožno chápať zjednodušene, napríklad ako pohyb po priamke z opačných strán a stretnutie sa v strede, ktoré bude mať za následok splynutie národov. Tento proces je oveľa zložitejší, vnútorné protirečivejší. Hoci tu ide o vzájomnosť, nic je to vzájomnosť totožná. Nie každý národ sa rovnako podieľa na tejto vzájomnosti. Veľké a vyspelé národy zohrajú v týchto procesoch väčšiu úlohu ako národy malé a menej vyspelé.

Zbližovanie národov je vedúcou tendenciou vo vývoji národnostných vzťahov pre celú epochu prechodu od kapitalizmu ku komunizmu. Splývanie národov a ich zánik bude spojený až s epochou komunizmu. Zbližovanie a splývanie národov vyjadrujú zákor.istosti vývoja národov v rozličných historických epochách, a preto ich nemôžno stotožňovať. Na druhej strane sú to procesy vnútorné späť. Zbližovanie národov v súčasnej epoce vytvára podmienky pre ich splynutie v budúcej epoce.

To, čo bolo vyššie uvedené, nemusí platíť o konkrétnom vývoji národnostných vzťahov v každej socialistickej krajine, resp. o vývoji každého národa či národnosti. V danom prípade išlo o vyjadrenie obecnej tendencie vývoja, ktorá nesie s sebou, a ani nemôže vyjadriť celú zložitosť národnostných vzťahov a mnohotvárnosť ich konkrétno-historického prejavu.

Doterajšie poznanie národnostných vzťahov ani v oblasti chápania ich hlavných vývojových tendencií nedospelo viac-menej k jednotnému názorom. Je to dané mnohými príčinami, okrem iného i tým, že nie vždy sa uplatňujú správne metodologické postupy. Najčastejšie sa to prejavuje v tom, že dochádza k zmiešaniu konkrétnych his-

torických foriem národnostných vzťahov, ktoré sa prejavili v určitej krajine s ich všeobecnej podstatou.

Jednu skupinu názorov možno stručne reprodukovať takto: V socializme pôsobia viac-menej rovnocenne dve tendencie. Tendencia rozkvetu i tendencia zblížovania národov. Obe sa navzájom podmieňujú. Podobné poňatie má značnú publicitu.

Druhá skupina názorov pokladá za hlavnú tendenciu vývinu národnostných vzťahov v období budovania socializmu tendenciou rozkvetu národov. Zblížovanie ako určujúca tendencia vystupuje až v období rozvinutej výstavby komunizmu.¹⁴

Tretia skupina názorov za určujúcu tendenciu pre celú epochu socializmu a prechodu ku komunizmu pokladá druhú tendenciu.

Prvému i druhému stanovisku chýba hlbšia argumentácia. Ich nedostatok spočíva v nesprávnom metodologickom pristupe. Analýza vývoja národnostných vzťahov v SSSR po VOSR umožňuje dospieť k uvedeným záverom.

Predovšetkým treba vidieť, že v dôsledku opozdeného vývoja kapitalizmu proces formovania národov v Rusku prebiehal v inom časovom období ako na Západe. V čase Októbrovej revolúcie mnohé národy Ruska sa ešte fakticky nekonsolidovali ako národy. Neruské obyvateľstvo podľa stupňa svojho vývoja v čase nastolenia sovietskej moci možno rozdeliť na tieto štyri skupiny:¹⁵

1. Národy, ktoré v podstate prešli kapitalistickým štádiom a sfornovali sa už ako národy. Do tejto skupiny patrili Ukrajinci, Bielorusi, Gruzíni, Arméni, Lotyši, Litovci, Estónci, Azerbejdžanci a niektoré ďalšie.

2. Národy, ktoré vstúpili na kapitalistickú cestu, ale u ktorých sa

¹⁴ Zástancom tohto názoru je napr. E. V. Tadevosjan. V časopise „Voprosy istorii KPSS, č. 4, 1964 uviedol článok „Komunizm i nacijs“. Píše v ňom: „V období socialistického budovania do popredia vystupuje tendencia rozkvetu národov. Po víťazstve socialismu a zvlášť v období rozvinutej výstavby komunizmu tendencia zblížovania socialistických národov sa stáva vedúcou zákonitosťou ich vývoja“.

Pritom sa žiada zdôrazniť, že nie všetci sovietski historici sa pridržiavajú uvedených názorov. Napríklad v sborníku „Formirovaniye komunističeskich obščestvennykh otnošenij“ Kazgosizdat 1964, v kapitole Komunističeskoje strojitelstvo i novyyj etap rozvitiija nacionačnych otnošenij“ (autor S. Utambetov) sa hovorí: „Tendencia zblížovania a spolupráce z prvých dní zrodu sovietskej moci sa stala rozhodujúcou tendenciou v národnostných vzťahoch národov našej krajiny“. C. d. s. 156.

¹⁵ Camerjan, I. Sovetskoje mnogonacionalnoje gosudarstvo, jeho osobennosti i puti razvitiija, Izd. Akademiji nauk SSSR, 1958, s. 81.

zachovali ešte silné pozostatky feudálnych vzťahov. Proces ich formovania v moderné národy sa ešte len začína. K tejto skupine patrili napr. Uzbeci, Turkmeni, Kazaši.

3. Národnosti, ktoré sa nachádzali v predkapitalistickom štádiu vývoja a ktoré sa ešte nezačali konsolidovať ako národy (Kirgizi, Ujguri, Karakalpaci, Marijci, Udmurti, Jakuti a ďalšie).

4. Kmene a národnosti, ktoré ešte žili v podmienkach patriarchálno-rodových vzťahov a zaoberali sa dobytkárstvom, poľovníctvom, rybárstvom. K tejto skupine patrili niektoré kmene a národnosti na severe, na Sibíri, na Ďalekom východe a na Kaukaze.

Z toho vidieť, že pred sovietskou mocou v oblasti riešenia národnostnej otázky stáli mnohé nesocialistické úlohy, ako: odstránenie rodovo-patriarchálneho zriadenia u mnohých národov a národností, likvidácia veľmi silných pozostatkov feudalizmu, vytvorenie aspoň minimálneho priemyselného rozvoja, čo malo dopomôcť k ich sfornovaniu sa v národy, resp. v národnosti. Pre viac ako 40 národností bolo potrebné vytvoriť písomnosť, ktorá je základnou podmienkou pre kultúrny rozvoj. S týmito úlohami bolo tesne spojené aj odstránenie obrovskej negramotnosti.¹⁶ Všetky tieto úlohy v takom rozsahu ako sa riešili v SSSR po Októbrovej revolúcii, nie sú inherentné socializmu. Ináč povedané, mnohé národy a národnosti SSSR v čase budovania socialistickej spoločnosti prezívali „prvé obdobie“ vo vývoji národnostnej otázky, pravda, za iných sociálno-politickejch podmienok, za akých prebiehal tento proces u mnohých národotov v období rozpadu feudalizmu a formovania kapitalistickej spoločnosti. Objektívne bolo potrebné vyriešiť také úlohy, ako: vytvorenie jazykového, hospodárskeho, kultúrneho, ba niekedy i teritoriálneho spoločenstva, riešenie ktorých historicky patrí kapitalizmu. Tieto úlohy platili fakticky pre tri zo štyroch spomínaných skupín národov a národností. Z toho vidieť, že v celkovom objeme úloh, ktoré bolo potrebné vyriešiť na úseku národnostnej otázky, vo veľkej miere sa po-

¹⁶ O rozsahu tejto úlohy svedčia tieto údaje. V roku 1905 na 100 ľudí pripadalo gramotných: v Nemecku 98, v USA 92, vo Francúzsku 85, v Rakúsku 52, a v Rusku len 16. U ruského obyvateľstva gramotnosť u mužov čnila 29,58 %, u žien 9,34 %. Hoci u niektorých národov cárskeho Ruska gramotnosť bola vyššia ako u Rusov, u veľkej časti neruského obyvateľstva bola veľmi nízka. U najviac vyuvinutého národa v Zakaukazsku — Gruzínov, gramotnosť dosahovala 15 %, u horských kmeňov a národností 5 % a u národov Strednej Ázie, Sibíri, Severu tisíce úroveň dosahovala len 1,5—2 %. T. J. Burmistrova — Leninskaja politika proletárskeho internacionálizma v period obrazovania RSDRP (1894—1903 gg.) 1962, s. 42.

dieľali demokratické úlohy. Socialistická revolúcia ich nemohla ignorovať, neriešiť, preskočiť, ale ich riešenie nevyplývalo z jej socialistického charakteru.

Aj pred národmi, ktoré sa nachádzali v kapitalistickom štádiu vývoja a v podstate sa už do nastolenia diktatúry proletariátu konsolidovali ako národy, vystupovali v dôsledku celého radu príčin do popredia otázky ich národného rozvoja.

Je známe, že neruské obyvateľstvo tvorilo z celkového počtu obyvateľov cárskeho Ruska okolo 57 %. Vo vzáahu k tomuto obyvateľstvu cárizmus uskutočňoval politiku surového nacionálneho útlaku, ktorý zasahoval oblasť ekonomickú, politickú a kultúrnu. Mnohé národy a národnosti sa nachádzali v koloniálnom otroctve. Cárizmus uskutočňoval vo vzáahu k neruským národom politiku násilnej rusifikácie. Takáto politika viedla k veľkému vyhraňovaniu národnostných rozporov, k vzájomnej nevraživosti a bola veľkou brzdou bratského spolužitia národov. Zmysel tejto politiky možno veľmi názorne ukázať na príklade ukrajinského národa, ktorý čo do svojej početnosti bol na druhom mieste.

Cárizmus neuznával svojbytnosť ukrajinského národa a samotnú ideu o jeho existencii pokladal za výsledok rakúsко-poľských intríg.¹⁷

Rozvoj ukrajinského jazyka bol fakticky zakázaný. Vo vzáahu k ukrajinskému obyvateľstvu sa uskutočňovala politika bezvýhradnej rusifikácie.

Táto historická situácia viedla k tomu, že v období budovania socializmu v SSSR do popredia sa dostala otázka obrodenia predtým utláčaných národov a národností. Bolo potrebné uskutočniť celý

¹⁷ Zmysel tejto politiky jasne vidieť z nariadenia, ktoré vydal cár v roku 1876. Jeho hlavné požiadavky boli:

1. Nepripúšťať do impéria dovoz žiadnych kníh a brožúr vydávaných za hranicami v maloruskom nárečí.
2. V impériu zakázať tlačenie a vydávanie originálnych diel a prekladov v tomto nárečí s výnimkou historických dokumentov a pamiatok, umeleckých diel, ale s tým, že pri vydávaní historických pamiatok sa bezvýhradne musí dodržiavať pravopis originálov; v umeleckých dielach sa nepripúšťať žiadny odstup od všeobecne platného ruského pravopisu. Vydanie umeleckých diel bolo možné len so súhlasom Hlavnej správy pre veci tlače.
3. Zakázať rozličné divadelné predstavenia, čítanie v maloruskom nárečí a tiež vydávanie textov s hudobnými notami. Burmistrova, T. J., c. d., s. 33. V intenciách tohto nariadenia cárské úrady aj uskutočňovali svoju politiku na Ukrajine, až do Februárovej buržoáznodemokratickej revolúcie.

rad závažných hospodárskych, politických, kultúrnych a štátoprávnych opatrení, ktoré by pomohli postupne odstrániť všetky prekážky pre slobodný rozvoj národného života predtým utláčaných národov a národností. Vyriešenie národnostnej otázky v danej etape vývoja nevyhnutne viedlo k presadeniu prvej tendencie — zabezpečenia rozvoja národotv.

Líniu v tejto oblasti vytyčovali uznesenia X. a XII. sjazdu strany o národnostnej otázke. Hlavné úlohy, vytyčené v týchto uzneseniaciach, spočívali v snahe pomôcť pracujúcim masám neruských národov dohoníť v svojom vývoji centrálne Rusko, vytvoriť u nich sovietsku štátnosť, zabezpečiť rozvoj rodného jazyka, kultúry, škôl, ľače a pod. Ináč povedané, uznesenia X. a XII. sjazdu orientovali stranu v národnostnej otázke na boj za prekonanie zaostalosti predtým utláčaných národov a národností, na zabezpečenie podmienok pre vytvorenie ich faktickej rovnoprávnosti, pre všeestranný rozvoj ich hospodárskeho, politického a kultúrneho života. Z tohto hľadiska spomínané uznesenia vytýčili aj úlohu boja proti veľmocenskému nacionálizmu, hlavnému nebezpečiu pre splnenie línie strany.

Analýza vývoja národnostnej otázky v SSSR v období budovania socializmu ukazuje, že strana v svojej politike túto líniu presadzovala.

Na Ukrajine, napríklad, v priebehu celých dvadsiatyči rokov strana a vláda vynakladali veľké úsilie v smere ukrajinizácie kultúrneho života, štátneho a stranického aparátu, slobodného rozvoja ukrajinského jazyka a pod. Bola to veľmi fažká a zložitá úloha. Zásadný význam v tomto smere mala rezolúcia VIII. vseruskej konferencie KSR (b) v roku 1919 „O sovietskej moci na Ukrajine“. Okrem iného sa v nej hovorilo: „Vzhľadom k tomu, že ukrajinská kultúra (jazyk, škola atď.) bola po celé stáročia utláčovaná cárizmom a vykorisťovateľskými triedami Ruska, ukladá ÚV KSR všetkým členom strany, aby všetkými prostriedkami napomáhalo odstráneniu všetkých prekážok slobodného rozvoja ukrajinského jazyka a kultúry. Pokiaľ medzi zaostalou časťou ukrajinských mäs možno pozorovať nacionalistické tendencie, vystopovať stáročným útlakom, členovia KSR sú povinní chovať sa k nim s najväčšou trpeživosťou a opatrnosťou a súdružsky im vysvetlovať, že záujmy pracujúcich mäs Ukrajiny a Ruska sú totožné. Členovia KSR na území Ukrajiny musia uskutočňovať právo pracujúcich mäs, učiť sa a dorozumievať sa vo všetkých sovietskych inštitúciách v materčine, všemožne pôsobiť proti pokusom umelo zatlačiť ukrajinský jazyk na druhé miesto, a naopak, usilovať sa o to, aby sa z ukrajinského jazyka stal nástroj komunistickej osvety pracujúcich mäs. Okamžite musia byť podniknuté také opatrenia, ktoré by vo všetkých sovietskych inštitúciách zaistili dos-

tatok zamestnancov, ovládajúcich ukrajinský jazyk, aby sa pozdejšie všetci zamestnanci mohli dorozumieť v ukrajinskom jazyku".¹⁸

V intenciach týchto smerníc stranícke a štátne orgány na Ukrajine pristúpili k plneniu vytýčených úloh.¹⁹

Z uvedeného vyplýva, že presadenie tendencie zbližovania ako vedúcej zákonitosti v rozvoji národnostných vzťahov si vyžadovalo splnenie aspoň základných podmienok, zabezpečujúcich rozvoj národov a ich národného života. Bez toho by sa druhá tendencia nemohla presadiť. Ale táto skutočnosť bola vytvorená konkrétnou historickou situáciou v SSSR, a preto teoretické závery, ktoré vzišli z poznania tejto skutočnosti, nemožno vydávať za všeobecne platné,

18 KSSS v resolucích a usnesených sjezdov, konferenci a plenárnych zasadáni ÚV I., SNPL, 1954, s. 398.

19 Všeukrajinský ústredný výkonný výbor už 21. februára 1920 prijal dekrét o zavedení ukrajinského jazyka do všetkých ustanovizn, popri ruskom jazyku. Kultúrne budivnictvo v Ukrajinskej RSR, zbirnik dokumentov I., Kijiv 1959, s. 63. 21. septembra 1920 Soviet JUDOVÝCH komisárov USSR prijal nariadenia o zavedení ukrajinského jazyka do škôl a sovietskych inštitúcií. V tomto nariadení sa hovorilo o povinnom zavedení ukrajinčiny do všetkých škôl s ukrajinským vyučovacím jazykom, o vydávaní potrebných učebníc, populárnej a propagánej literatúry, prevažne v ukrajinskej reči; v každom gubernskom meste vydávať aspoň jednu ukrajinské noviny, v gubernských a okresných mestách vytvárať večerné školy pre štúdium ukrajinského jazyka pre pracovníkov sovietskeho aparátu a pod.

Tamže, s. 71–72. Podobné úlohy boli vytýčené na prvej Všeukrajinskej rade pracovníkov KS (b) U 2.–4. mája 1921 (c. d. s. 115–120), na plenánoch ÚV KS (b) U 6. februára a 17. októbra 1922, ako aj v celom rade ďalších usnesení z nasledujúcich rokov. Tento proces neprebchal hladko a ako sa konštatovalo v rezolúcii aprílového pléna ÚV KS(b)U v roku 1925 „O ukrajinizácii“ narazil na odpor časti robotníkov a členov strany (c. d. s. 283). Na svojom zasadnutí 2.–6. júna 1926 ÚV KS(b)U v rezolúcii „O výsledkoch ukrajinizácie“ konštatoval velké úspechy na tomto úseku. V štátnom aparáte percento úradovania v ukrajinskej reči dosiahlo číslo 65, kým v roku 1925 činielo len 20 %. Ľudové školy boli ukrajinizované na 80 % (zbytok patril národným menšinám) a tento proces sústavne prebiehal na stredných a vysokých školách. Tlač sa ukrajinizovala na 60 %, politické školenie na dedinách viac ako na polovicu. Percento Ukrajincov v strane sa zvýšilo z 37 % v roku 1925 na 47 % v roku 1926, v Komsomole z 50 na 60 %. (C. d. s. 312.) 19. októbra 1927 ÚV KS(b)U v rezolúcii „O výsledkoch ukrajinizácie“ sa znova vrátil k tejto otázke. Konštatoval, že napriek určitým úspechom „proces ukrajinizácie je ďaleko od dovršenia, vyžaduje si neustálu pozornosť a vôle uskutočniť ho zo strany straničkých organizácií“. ÚV zvlášť poukázal na pomalé tempo ukrajinizácie straničkého aktívna v priemyselných organizáciách, ďalej na to, že ukrajinský jazyk si neosvojila značná časť dedinského aktívna a určité skupiny sovietskych pracovníkov ako v ústredi, tak i v okresoch. ÚV uložil straničkým organizáciám zlepšiť svoju prácu na úseku ukrajinizácie, zvlášť v strane, Komsomole a v oblasti vyzdvihovania Ukrajincov do riadiacej práce. (C. d. s. 317.)

hoci v tej alebo inej podobe môžu sa opakovať aj v niektorých ďalších krajinách, ktoré nastupujú cestu budovania socializmu.

Zistenie, ktorá z tendencií je určujúca v danej epochе, resp. danej krajine v rámci tejto epochy, je veľmi dôležité, ale tým ešte zdaleka nie je vyčerpaná dialektika vzťahu dvoch tendencií v národnostnej otázke. V podmienkach socializmu pôsobia obe tendencie a navzájom sa podmienujú, ale nie sú to „rovnocenné“ tendencie. Socializmus odstraňuje národnostný útlak, násilné formy spojenia náročov, zabezpečuje ich rovnoprávnosť, vytvára podmienky pre ich slobodný vývoj. V tomto zmysle možno hovoriť o tom, že socializmus je epochou oslobodenia a rozkvetu národov. Avšak rozvoj národov v zmysle neustáleho upevňovania národnostných differencií, národných špecifík a pod. nie je a nemôže byť cieľom socializmu. Cieľom socializmu je zbližovanie národov, avšak aby sa tento proces mohol uskutočňovať v celej šírke, nemožno to dosiahnuť obmedzovaním národného vývoja. Práve naopak, v záujme zbližovania je potrebné poskytnúť národom čo najviac slobody, možnosti národného využitia sú, dokonca vyčerpajú tie potenciálne sily, ktoré národy v sebe skrývajú. Čím slobodnejšie budú národy, tým rýchlejší bude proces ich vzájomnej spolupráce a bratského spolužitia. Obmedzovanie vývoja národov v záujme zbližovania môže tento proces len zabrzdiť. Pritom národy v socializme môžu plne realizovať svoje možnosti len cestou spolupráce a zbližovania sa s inými národmi.

Dve objektívne tendencie v národnostnej otázke vyžadujú, aby socialistická spoločnosť na jednej strane uskutočňovala politiku zabezpečovania slobodného rozvoja národov, a na druhej strane politiku ich neustáleho zbližovania.

Zbližovanie národov je hlavnou vývojovou cestou národov v socialistickej spoločnosti a v období prechodu od socializmu ku komunizmu. Avšak v tomto období sa stretávame aj s asimilačnými procesmi, ktoré sú spricvodným javom zbližovania národov. Pod asimiláciou treba rozumieť zmenu národnosti, postupnú stratu čít a zvláštnosti vlastného národa a osvojenie si reči, kultúry a zvykov iného národa, úplné splynutie s ním. Asimilácia sprevádzala národy počas ich existencie, počínajúc ich vznikom. Tento proces sa zvlášť urýchluje v období vyvinutého kapitalizmu, ktorý láme národné priehradky, uvádza do pohybu velké masy obyvateľstva.

V „Kritickej poznámke k národnostnej otázke“ V. I. Lenin rozoberá problém asimilácie v polemike s bundovcami a ukrajinskými nacionálnymi socialistami, ktorí obviňovali ruských marxistov

z asimilátorstva. V. I. Lenin chápe asimiláciu ako dôsledok objektívneho vývoja spoločnosti. „Ostane v pojme asimilátorstvo niečo reálne, ak vylúčime z neho akékolvek násilie a akúkolvek nerovнопrávnosť? — pýta sa V. I. Lenin a odpovedá:

„Rozhodne áno. Ostane tá svetodejinná tendencia kapitalizmu k odstráneniu národnostných priečin, k stieraniu národnostných rozdielov, k asimilovaniu národov, ktorá sa každé desaťročie prejavuje stále mohutnejšie a ktorá je jednou z najväčších hybných sil meniacich kapitalizmus na socializmus“.²⁰

Ako príklad takejto asimilácie V. I. Lenin uvádza otázku vystahovalectva do USA a zloženie obyvateľstva v štáte New-York. „Štát New-York ... pripomína mlyn, ktorý rozomiera národnostné rozdiely. A to, čo sa deje v obrovskom; medzinárodnom ineradle v New Yorku, to sa deje aj v každom veľkom meste a továrenskej osade.“²¹

V. I. Lenin rozlišoval asimiláciu prirodzenú a násilnú. Násilnú asimiláciu marxizmus-leninizmus rozhodne odsudzuje, lebo vyplýva z nacionálneho útlaku. Zásadne iný postoj má k prirodenej asimilácii, ktorú chápe ako dôsledok objektívneho vývoja národov. Túto asimiláciu neodsudzuje a kvalifikuje ju ako pokrokovú. Vidieť v asimilácii národov strašiaka, hovorí V. I. Lenin, môžu len malomeštiacki nacionalisti.

20. Lenin, V. I., Spisy 20, s. 19.

21 Tamtiež, s. 20.—21. Ďalej ako príklad V. I. Lenin uvádza juh Ukrajiny, ktorého rýchly ekonomický vývoj na konci 19. a začiatkom 20. stor. prífahoval desiatky a stovky tisíc robotníkov a rolníkov z Veľkorússka. „Fakt, že sa v tomto rámci veľkorúsky a ukrajinský proletariát „asimiluje“, je nesporný. A tento fakt je roz-hodne pokrokový“. Tamtiež, s. 22.

22 J. V. Stalin v pohľade na otázky asimilácie opustil Leninovo stanovisko. V svojej práci „Národnostná otázka a leninizmus“ Stalin hovorí o tom, že „politika asimilácie vôbec nepatri do arzenálu marxizmu-leninizmu, ako politika protíludová, kontrarevolučná, ako politika zhoubná“. (Spisy 11, s. 354.) Keby tu išlo o asimiláciu násilnú, tieto slová by boli na mieste. Avšak tu sa o asimilácii hovorí obecne, nediscrencuje sa, a preto ju treba chápať ako odsúdenie asimilácie vôbec. Takýto prístup k otázke asimilácie je v rozpore s Leninovým poňatím. To, že u Stalina išlo o odsúdenie asimilácie vôbec, dokazuje aj skutočnosť, že pojem asimilácie na dlho mizne zo stránok sovietskej literatúry, vedeckej i propagácej. Používanie tohto pojmu fakticky začína až v posledných rokoch, hoci niektorí autori sa mu ešte stále vyhýbajú. Ako príklad možno uviesť prácu S. E. Kravceva — Rozvíjanie národných otočení v SSSR, Izd. Akadémia nauk USSR, Kijev 1962. Ked hovorí o tom, že v SSSR niektoré malé národy a národnosti nemajú perspektívy vývoja a asimilujú sa preto s niektorými silnejšími národmi a národnosťami, nekvalifikuje tento proces ako asimiláciu, ale ako dobrovoľnú konsolidáciu jednotlivých národností. Je zrejmé, že tu nejde o konsolidáciu, ale o asimiláciu malých národností väčšími. (C. d. s. 36.—38.) M. S. Džunusov

Asimiláciu národov, ktorú zo sebou v širokej mieri prináša kapitalizmus a ktorá doprevádza vývoj národov od ich vzniku, nemôže zastaviť ani socializmus.²² A takýto cieľ si ani nekladie, lebo by to bol cieľ utopistický.

Asimiláciu a splývanie nemožno stotožňovať. Sú to pojmy, ktoré vyjadrujú kvalitatívne odlišné javy v národnostnej otázke. Splývanie národov bude znamenať odumretie národov ako historického typu spoločenstva Iudí. Asimilácia neznamená zánik národov ako historického typu spoločenstva Iudí, ale len oslabenie jedného národa, resp. národnosti alebo národnostnej skupiny a posilňovanie iných národov či národností. Pravda, ani medzi týmito procesmi nie je absolútneho protikladu a existuje medzi nimi určitá súvislosť. Splývanie národov bude nesporne dlhodobým historickým procesom a bude sprevádzané asimilačnými procesmi.

V zbližovaní národov za socializmu, v upevňovaní ich spolupráce sa prejavuje humanizmus rodiacej sa komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie.

---

užíva na označenie procesu asimilácie pojem „zmiešanie“ národov a národností. Víd Džunusov, M. S., K charakteristike procesa sblíženija sovietskych nacij v chode strojiteľstva socialismu i komunizma", Istorija SSSR, 3, 1962. Niektorí autori na označenie procesu asimilácie používajú pojem splývanie, hoci tieto pojmy nie sú rovnoznačné.

I. NIEKTORÉ OTÁZKY VÝVOJA A FORMOVANIA UKRAJINSKEJ NÁRODNOSTNEJ SKUPINY V PODMIENKACH KAPITALIZMU

Ukrajinská národnostná skupina v Československu prešla v minulosti veľmi zložitým historickým vývojom.²³ Bez vyjasnenia niektorých podstatných historických súvislostí je veľmi ťažko pochopiť v plnej šírke a hĺbke mnohé aspekty riešenia ukrajinskej otázky v podmienkach budovania socialistickej spoločnosti. Preto historický pohľad na vývoj ukrajinskej národnostnej skupiny sa ukazuje priamo nevyhnutný.²⁴

Formovanie novodobých národov je spojené s procesom likvidácie feudalizmu a vývojom kapitalistickej spoločensko-ekonomickej for-

23 Národnostnou skupinou rozumieme časť národa, ktorá žije v inonárodnom prostredí alebo je od svojho materského národa oddelená štátou hranicou. Termín národnostná skupina je totožný s pojmom národnostná menšina, ktorý však nepoužívame z toho dôvodu, že v podmienkach kapitalizmu vyjadroval nerovнопrávne postavenie obyvateľstva, ktoré tú alebo inú menšinu tvorilo. O postavení menšíň (minorito) sa vela pisalo po I. svetovej vojne. O týchto otázkach sa zmieňovali parízske zmluvy i Spoločnosť národov. Zvolávali sa medzinárodné kongresy, kde sa prejednávali otázky menšíň, ich postavenie, menšinové štatúry a pod. Nakolko sa pojem „národnostná menšina“ viaže na konkrétny historický obsah, ktorý je socialismu cudzí, upúšťame od jeho používania. Ináč túto otázkou nepokladáme za zásadnú. V sovietskej literatúre sa pojem národnostná menšina používa, hoci i tam nie je jednotný názor na túto otázkou. Napríklad I. Camerjan používa výraz „národnostná skupina“ v zmysle národnostnej menšiny. (Sovetskoje mnogonacionalnoje gosudarstvo, jeho osobennosti i puti razvitija, M. 1958. s. 159.). A. Dunajeva nesúhlasí so stotožňovaním národnostnej skupiny a národnostnej menšiny. Sú to vraj rozličné javy. Podľa nej národnostnú skupinu tvorí niekoľko jazykovo pribuzných národností, ktoré ako nevelké skupiny žijú medzi inonárodnou kompaktiou väčšinou. (Sotrudníčstvo socialističeskich nacij v strojiteľstve komunizma, Socekgiz M. 1960, s. 38.)

V Československu sa na označenie národnostnej skupiny často používa pojem národnosť. Jej nevýhoda je v tom, že je mnohoznačný. Označuje sa ním príslušnosť k určitému národu, typ spoločenstva ľudu charakteristický pre obdobie feudalizmu, typ spoločenstva ľudu v socialistickej spoločnosti, ktorý sa často z celého radu príčin nesformoval v národ alebo takúto možnosť nemá. Na označenie národnostnej skupiny sa často používajú výrazy ako, občania madarskej národnosti, ukrajinskí spoluobčania a podobne.

24 Co sa týka dejín Ukrajincov v Rakúsko-Uhorsku vyšlo už niekoľko pozorú-

mácie. Formovanie ukrajinského národa, ktorý čo do svojej početnosti je druhým najväčším slovanským nárom, prebiehalo za veľmi zložitých a nepriaznivých historických podmienok. Ukrajinský národ bol vystavený krutému národnostnému útlaku, ktorý mu až do VOSR znemožnil vytvoriť svoj vlastný štát. Ukrajinský národ bol po celé stáročia rozčlenený. Jeho väčšia časť sa vyvíjala v podmienkach cárskeho Ruska, druhá v podmienkach Rakúska a Uhorska, pozdejšie v podmienkach Poľska, Československa a Rumunska. Proces jeho zjednotenia sa dokončil fakticky až v roku 1945. Vývoj ukrajinskej kultúry, či už zo strany vládnúcich tried cárskeho Ruska, Rakúsko-Uhorska, Poľska a pod., bol silne brzdený a zaznávarý, ba až do Októbrovej revolúcie sa existencia Ukrajincov ako samostatného národa stále popierala. Všetky tieto podmienky v rozhodujúcej miere spoluuročovali vývoj a formovanie ukrajinského národa.

Ukrajinské obyvateľstvo v Uhorsku žilo hlavne v župách Spišskej, Šarišskej, Zemplínskej, Užhorodskej, Berezskej, Ugočskej a Mara-

---

hodných diel. Sú to predovšetkým práce sovietskeho historika I. G. Kolomijca, *Očerki po istoriji Zakarpattija*, časť vtoraja, Izdatelstvo Tomskoho universíteta, Tomsk 1959; *Sociálno-ekonomičeskie otношения i obščestvennoje dvizhenije v Zakarpattije vo vtoroj polovine 19. stoletija*, tom pervyj, Tomsk 1961; *Sociálno-ekonomičeskie otnošenija i obščestvennoje dvizhenije v Zakarpattije vo vtoroj polovine 19. stoletija*, tom vtoroj, Tomsk 1962; madarského historika J. Perényiho, *Iz istoriji Zakarpatských ukrajincov*, Budapešť 1957; československých autorov L. Haraksimá, K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867, SAV, Bratislava 1967; J. Baču, *Literaturný ruch na Zakarpattií srediny XIX stolitia*, SPN, oddelenie ukrajinskej literatúry, Prešov 1961; P. Hapáka, *Vneski do istoriji ukrajincov v Uhorsčini u druhej polovini XIX i počiatkom XX stolití*, Dukla, č. 2, 3, 1957 a ďalších. Spomínaní autori zhromaždili bohatý faktický materiál a na jeho základe sa snažia o marxistické prehodnotenie sociálno-hospodárskych a kultúrnych dejín Ukrajincov v Uhorsku v 19. a začiatkom 20. storočia. Mnohé údaje i závery prvej kapitoly sa opierajú o spominané práce.

Oveľa slabšie, ba mestami vobec nie sú rozpracované dejiny Ukrajincov na východnom Slovensku po roku 1918. Z tejto oblasti väčšie vedecké práce zatiaľ nevyšli. Plati to plne i pre obdobie po r. 1945. Stručný prehľad vývoja ukrajinskej národnosti na východnom Slovensku obsahuje práca V. Kapišovského: „Hospodársko-spoločenský a kultúrny vývoj ukrajinského obyvateľstva v Československej republike a jeho perspektívy (Vasil Kapišovskij: *Ekonomicno-suspilníj ta kulturnij rozvitok ukrajinskoho naselennja v Čechoslovackej republike ta jeho perspektivity*, Prajašiv, 1960, vydal ÚV KSUP, 23 strán. Je to referát na konferencii československých ukrajinistov v Prešove vo februári 1960). Určité údaje o ukrajinskej otázke obsahujú práce Olgy Staňkovej „*Národnostní a koloniální otázka*“, Rudé právo, Praha 1955, alej M. Hájek-O. Staňková, „*Národnostní otázka v lidově demokratickém Československu*“, SNPL, Praha 1956. Sú to však práce, ktoré sa ukrajinskej otázky dotýkajú len okrajovo.

**I. NIEKTORÉ OTÁZKY VÝVOJA A FORMOVANIA
UKRAJINSKEJ NÁRODNOSTNEJ SKUPÍNY
V PODMIÉNKACH KAPITALIZMU**

maroškej. Počet ukrajinského obyvateľstva v Uhorsku v 19. storočí ukazuje nasledujúca tabuľka.²⁵

Počet Ukrajincov v Uhorsku v 19. storočí (údaje zaokrúhlené)

Roky	Podľa údajov oficiálnej štatistiky (v tisícach)	Podľa údajov iných prameňov, ktoré sú bližšie skutočnosti (v tisícach)
1840	436	500
1851	322	540
1869	445	620
1880	352	640
1890	379	670
1900	423	700

Úradné maďarské štatistiky vedome znižovali počet slovanských národov. Stačí uviesť skutočnosť, že podľa oficiálnych maďarských štatistik počet ukrajinského obyvateľstva od roku 1869 do roku 1900 nielen že nevzrástol, ale poklesol o 22 tisíc. Za Madarov boli často pokladaní aj tí, ktorí okrem rodnej reči ovládali aj maďarský jazyk.

Tieto výsledky mali dokázať úspech maďarizačnej politiky, ktorú uskutočňovali vládnúce triedy Uhorska, najmä vo vzťahu k slovanským národom.

Na národný pohyb Ukrajincov v Uhorsku, jeho sociálny obsah a ideoovo-politicke prejavy vplývalo množstvo faktorov: hospodársky vývoj, pomer triednych sôl, charakter triednej štruktúry, národnostný útlak, stupeň rozvoja kultúry, vplyv slovenského národného hnutia, ako aj ostatných slovanských národov, najmä ruského a ukrajinského, zemepisné podmienky a pod. Preskúmanie vplyvu týchto jednotlivých faktorov na rozvoj národného hnutia Ukrajincov v celej šírke vyžiadalo by si samostatnú prácu, a preto v danom prípade je možné dotknúť sa jej len v obecnej forme.

25 Kolomijec, I. G., Socialno-ekonomičeskiye otноšenija i občestvennoje dviženije v Zakarpaťe vo vtoroj polovine 19 stoletija, zv. 1, s. 17.

SOCIÁLNO-TRIEDNA ŠTRUKTÚRA UKRAJINSKÉHO OBYVATEĽSTVA V RAKÚSKO-UHORSKU

Revolúcia 1848—49 odstránila hlavné prekážky na ceste rozvoja kapitalistického spôsobu výroby. V dôsledku toho, že revolúcia nebola dôsledná, v hospodárstve krajiny vôbec a u utláčaných národov a národností zvlášť, ostali ešte pomerne silné feudálne prežitky, ktoré brzdili a spomalovali vývin kapitalistických vzťahov. Poľnohospodárstvo, s rozvojom ktorého bola spojená väčšina ukrajinského obyvateľstva, nastúpilo tzv. „pruskú cestu“ vývoja kapitalizmu.

Prežitky feudalizmu v poľnohospodárstve prejavovali sa tak v oblasti vlastníckych vzťahov — v existencii statkárskej latifundií, cirkevného a občinového vlastníctva, ako aj v zachovaní a značnom rozšírení feudálnych foriem vykorisťovania. Ešte dlho po zrušení nevoľníctva „práca na panskom“ ako feudálna forma vykorisťovania rolníkov tvorila základ na väčšine veľkostatkov. Prežitok feudalizmu bola i „rokovina“ — práca na cirkevných majetkoch a „kobliňa“ — naturálna daň, ktorú rolníci platili cirkvi.²⁶ Silné prežitky feudalizmu v poľnohospodárstve viedli k tomu, že sociálno-ekonomicke vzťahy na Zakarpatsku a východnom Slovensku v druhej polovici 19. storočia boli viac feudálne ako buržoázne.²⁷

Triednu štruktúru dedinského obyvateľstva na Zakarpatsku možno približne redukovať podľa veľkosti hospodárstva, hoci tento znak nie je jediný a vždy určujúci pre zaradenie hospodárstva do sociálnej kategórie.

Na Zakarpatsku koncom 19. storočia poloproletárske hospodárstva (do 5 holdov, 1 hold = 0,57 ha) tvorili 51 % všetkých hospodárstiev, malorolnícke (od 5 do 10 holdov) — 21,73 %, stredné (10—20 holdov) — 16,51 %, veľké rolnícke hospodárstva (od 20 do 100 holdov) — 9,93 % a statkársko-kapitalistické — 0,83 %. Poloproletárske hospodárstva tvorili len 6,37 % všetkej pôdy, malorolnícke — 10,45 %, stredné — 15,34 %, veľké rolnícke hospodárstva — temer 23 % a statkársko-kapitalistické — 44,9 %.²⁸

Z toho vidieť, že hlavná časť pôdy bola sústredená v rukách stat-

26 Tieto formy vykorisťovania pracujúcich zo strany cirkvi zachovali sa na vých. Slovensku fakticky až do oslobodenia v roku 1945.

27 Kolomijec, J. G., c. d., zv. I., s. 51.

28 Tamtiež, s. 55—59.

károv a masy roľníkov trpela veľkým hladom po pôde. Ak zoberieme do úvahy, že iných pracovných príležitostí (priemysel) bolo tu veľmi málo, potom je pochopiteľné, že statkári mohli voči roľníkom v širokej mieri používať i najbrutálnejšie formy vykorisťovania, nakoľko roľníci iných prostriedkov k živobytiu nemali.

Vlastníci najväčších pozemkov (nad 1000 kat. jutár) boli temer výlučne madarskí, nemeckí i židovskí statkári. Medzi vlastníkmi majetkov nad 1000 kat. jutár bolo 62,1 % Madarov, 18,9 % Židov, 14,3 % Nemcov, 3 % Rumunov, 0,7 % Slovákov, 0,7 % Ukrajincov.²⁹ Tieto živly prevládali i v ďalších 3 skupinách.

Ukrajinský element výrazne prevažoval v kategórii do 5 kat. jutár a v kategórii od 5 do 10 kat. jutár. V kategórii do 5 kat. jutár Maďari tvorili 19,07 %, Nemci 2,9 %, Židia 3,09 %, Rumuni 7,8 %, Slováci 17,9 % a Ukrajinci 48,7 %. V kategórii od 5 do 10 kat. jutár náležite 17,2 %, 5,4 %, 1,7 %, 5,9 %, 24,6 % a 45,0 %.

Celkový podiel vlastníkov ukrajinskej národnosti sa neustále znížoval spolu s rastom veľkosti hospodárstiev (v poslednej kategórii 48,7 % a v prvej 0,7 %), kým u príslušníkov madarskej, židovskej a nemeckej národnosti bola táto tendencia opačná. U vlastníkov do 5 ha Maďari tvorili 19,7 % a u velkostatkárov 62,1 %. U Židov to bolo 3,09 % a 18,9 %, u Nemcov 2,9 % a 14,3 %. Údaje zároveň ukazujú na prebiehajúci diferenciačný proces vo vnútri ukrajinského roľníctva. Existovala málopočetná skupina vlastných statkárov (skupina od 100 do 1000 kat. jutár) a formovala sa i vrstva kulactva (od 50 do 100 kat. jutár), ktorá však v tom čase ešte nenadobudla väčšej sily a váhy.³⁰

Ukrajinskí roľníci boli najmasovejšou a súčasne i najviac vykorisťovanou zložkou zo strany madarských, židovských, nemeckých i „svojich“ statkárov a kulakov. Objektívne hlavným problémom roľníctva bol boj proti nadvláde statkárov a vykorisťovaniu z ich strany. Tieto snahy ukrajinského roľníctva boli nerozlučne späté s národnoslobodzovacím hnutím, nakoľko boli namierené predovšetkým proti nadvláde maďarských, židovských a nemeckých statkárov, nedeliteľnú súčasť ktorých tvorila i vykorisťovateľská špička z radov Ukrajincov. Sociálnotriedny rozpor, ako hlavný a určujúci,

²⁹ Vlastníkom jediného ukrajinského majetku v Maramorošskej župe bola podľa J. Perényiho vdova, ktorá zdedila tento majetok po svojom mužovi, ktorý bol Madarom.

³⁰ Výpočty urobené na základe údajov uvádzaných P. Hapákom v c. d. s. 65–66.

sa v danom prípade temer prekrýval s nacionálnym rozporom, ktorý vystupoval v takej ostrej podobe od revolúcie 1848 – 1849 až do prvej svetovej vojny. Na jeho základe vzniklo aj nacionálne hnutie ukrajinského obyvateľstva. Triedne rozporu vo vnútri ukrajinského obyvateľstva na dedine existovali, avšak často boli zastreté, nevystupovali výrazne na povrch, napokoľko oveľa zrejmecie a silnejšie boli rozporu medzi ukrajinskými rolníkmi na jednej strane a maďarskými, židovskými, nemeckými štátkármi na druhej strane.

Rozvoj priemyslu v šiestich severovýchodných župách Uhorska bol nepatrný. Predstavovali ho prevažne píly, kameňolomy, mlyny a iné menšie podniky. Najviac bol rozvinutý priemysel v Marimarošskej župe, kde sa ťažila sol. Medzi priemyselnými podnikmi prevládali drobné remeselnické dielne. Z toho dôvodu je ľahko hovoriť o existencii priemyselného proletariátu. Prevládajúcim elementom boli remeselnici, tovariši a učni. Medzi vlastníkmi a zamestnancami týchto podnikov prevládali židovskí krajčíri, obchodníci, pokrývači, stolári a pod. Menšinu tvorili ukrajinskí robotníci aj v podnikoch s počtom nad 20 zamestnancov.

Robotníci ukrajinskej národnosti v podnikoch, ktoré zamestnávali viac ako 20 ľudí, tvorili asi 10 %. Najpočetnejšiu zložku ukrajinského proletariátu tvorili polnohospodárski robotníci, ktorých v roku 1910 podľa oficiálnych štatistik bolo v Uhorsku 27 164.³¹

Postavenie proletariátu bolo veľmi ťažké, ale s väčšími prejavmi aktívneho triedneho boja sa tu nestretávame. Prevládajú pasívne formy, ako napríklad vysťahovalectvo do USA a iných kapitalistických krajín, ktoré na začiatku 20. storočia nadobudlo masový charakter.

Sociálnotriedna štruktúra ukazuje, že kapitalistické vzťahy sa vyvíjali len veľmi pomaly. V dôsledku toho sa nevytvorila silná priemyselná ukrajinská buržoázia a proletariát.³² Slabý vývoj priemyslu, obchodu, miest a s nimi spojených tried predurčili i svojzásny vývoj národného hnutia.

31 Hapák, P., c. d., Dukla 2, 1957, s. 67.

32 Nemožno súhlasiť s tvrdením K. Kadleca, ktorý túto skutočnosť vysvetluje tým, že ukrajinské obyvateľstvo nemalo záujem o mestský spôsob života. „Vosem lekcij o Podkarpatskej Rusi“, Praha 1925, s. 31–32.

BUDITEĽSTVO

Jednou zo zvláštností rodiaceho sa národného hnutia, ktorú podmienila zaostalosť hospodársko-spoločenských pomerov, bola skutočnosť, že jeho ideovo-politicke prejavy časovo značne predbiehali vznik buržoázie. Veľký impulz rozvoju národného hnutia dala revolúcia 1848—1849. Do čela národného hnutia sa však dostáva klerikálna inteligencia, predstaviteľia uniatského duchovenstva, ktorí boli viac spojení s feudálnymi ako s kapitalistickými vzťahmi. Táto situácia trvala v podstate až do prvej svetovej vojny.

Ideovo-politickej prejavom rodiaceho sa národného pohybu Ukrajincov sa stala činnosť buditeľov A. Duchnoviča (1803—1865), A. Dobrianskeho (1817—1901), I. Rakovského (1815—1885), A. Pavloviča (1819—1900), I. Silvaja (1838—1904), A. Kralického (1835—1894), A. Mitraka (1837—1913), J. Popradova (1850—1899), E. Fencika (1844—1903).

Pre činnosť buditeľov je charakteristické to, že nevystupovali ako ideológovia utláčaného rolníctva a boli proti použitiu revolučných metód pri riešení hospodársko-spoločenských problémov. Buditeľstvo ako národnopopolistický a kultúrny prúd nebolo organizačne sformované a vyznačovalo sa len jednotou názorov jednotlivých jeho predstaviteľov na problémy národného a kultúrneho vývoja, hoci jednota v hlavných otázkach nevylučovala určité rozdiely v chápani tých alebo iných problémov.³³

Svoju literárnu i kultúrno-politickej činnosť buditeľia zameriavali na národnokultúrne problémy — otázky jazyka, literatúry, škôl, autonómie, a tento rámec vcelku neprekročili.

Temer pre všetkých buditeľov je typické to, že neuznávali existenciu ukrajinského národa a ukrajinský jazyk. Dokazovali, že obyvateľstvo, ktoré žije na území terajšieho Zakarpatska a východného Slovenska je súčasťou ruského národa a odtiaľ plynula aj ich snaha po zavedení ruštiny ako literárneho jazyka. V ruskom jazyku sa snažili písat aj svoje diela. Pravda, ruský jazyk u každého z nich bol odlišný, závisel od toho, ako si ho kto osvojil. V záujme väčzej zrozumiteľnosti jazyka pre masy sa snažili pomerne široko používať prvky cirkevnoslovenského jazyka a Ľudového nárečia. Tak vzniklo „jazyčie“ ako umelá zmes ruštiny, cirkevnoslovanštiny a Ľudových dialektov.³⁴ Ani jeden z buditeľov nenasledoval v tomto smere prí-

33 Kolomijec, I. G., Očerki po istorii Zakarpatsia, časť druhá, s. 237.

34 Bližšie osvetlenie boja za jazykovú orientáciu vid Bača, J., c. d., s. 79—129.

klad T. G. Ševčenka a I. J. Franka. K ukrajinskému jazyku, až na niektoré výnimky, mali pohľadový postoj. Považovali ho za jazyk sluhov.³⁵ Tým, že sa buditelia postavili za ruský jazyk, objektívne zabrdili vývoj Ukrajincov. Táto otázka sa na celé storočie stala problémom sporov a politických špekulácií. Bola vyriešená až v podmienkach socializmu. Z toho vidieť, že „národné óbrodenie“ spojené s činnosťou buditeľov nevyriešilo ani také základné problémy, ako otázky jazyka, národnej orientácie a správneho pomenovania, ktoré z hľadiska národného vývoja majú prvoradý význam.

Vinu za to nemožno pripisovať len buditeľom (ako to robila buržoázno-nacionalistická ukrajinská historiografia, V. Birčák, A. Vološin), nakoľko ich postoj k rozoberaným otázkam bol historickej podmienený.

Takéto riešenie otázok bolo dané zaostalosťou hospodárskych, sociálnych, politicko-triednych a kultúrnych pomerov, v ktorých žili, ako i celkovým procesom formovania sa ukrajinského národa, ktorý v polovici 19. storočia ešte neboli dokončený. Ukrajinské obyvateľstvo v Uhorsku žilo po celé stáročia oddelené od základnej masy ukrajinského národa, a preto sa u neho nevytvorilo temer žiadne ukrajinské národné povedomie. Pocit spolupatričnosti k ukrajinskému národu tu skoro neexistoval. Túto objektívnu situáciu buditelia preskočiť nemohli. Použijúc parafrázu známeho Engelsova výroku o utopických socialistoch možno povedať, že nezrelým hospodársko-spoločenským pomerom zodpovedali i nezrelé názory.

Pri tom treba zdôrazniť, že pri analýze postojov buditeľov v národnopolitickej a kultúrnej otázkach uplatňujú sa viac-menej súčasné kritériá. Vývin ukrajinského obyvateľstva, tak ako sa realizoval od polovice 19. storočia až po súčasnosť, berie sa ako jedine možný. I keď podobný postup má určité opodstatnenie pri posudzovaní vývoja v minulosti, nemá opodstatnenie smerom k budúcnosti. Pre obdobie, v ktorom pôsobili buditelia, otázka bola oveľa zložitejšia. Ani dnes z hľadiska teoretického, tým viac pre spomínané obdobie, nemožno vylučovať možnosť vytvorenia osobitného rusínskeho národa, resp. národnosti, pretože objektívne existovala. V dôsledku celého komplexu historických príčin sa táto možnosť nerealizovala. Avšak na tieto okolnosti nemožno zabúdať pri hodnotení úlohy buditeľov v národnom vývoji ukrajinského obyvateľstva v Rakúsko-Uhorsku.

---

35 Nové obzory č. 4, Spoločenakovedný sborník východného Slovenska, Košice 1962, s. 462.

Nehľadiac na všetky nedostatky a slabé stránky buditeľstva, treba k jeho hodnoteniu pristupovať konkrétny, historicky. Ich boj, hoci i nedôsledný, za národnno-kultúrny rozvoj, vydávanie kníh, časopisov a pozdvihanie národného povedomia, mal veľký význam. Bol protestom proti násilnej asimilácii, ktorú voči Ukrajincom uskutočňovali vládnúce triedy Rakúska-Uhorska. V tomto smere najvýznamnejšiu úlohu zohral A. V. Duchnovič, autor učebníček, šlabikára, mnohých básni a literárnych diel. V rozvoji národného povedomia významnú úlohu zohrali také jeho básne, ako „Rusín bol som, Rusín budem“, „Podkarpatskí Rusíni, prebudte sa z hlbokeho spánku“ a ďalšie. V podmienkach silnej maďarizácie tieto básne napomáhali rastu národného povedomia širokých mäs, stali sa ich oblúbenými piesňami.

Orientácia buditeľov na cárské Rusko mala nesporne reakčné stránky, ale ich snahy oboznámiť sa s ruskou kultúrou, ruským jazykom predsa objektívne napomáhali hlbošiemu poznaniu ruského národa, rastu lásky k nemu, čo v podmienkach národnostného útlaku brzdilo asimilačný proces a posilňovalo v ľude pocit sily, istoty, ako aj národné povedomie.

Koncom 19. a začiatkom 20. storočia buditeľské hnutie ako určitý národnno-politickej a kultúrny smer vstúpilo do hlbokej krízy a v nej i zaniklo. Jeho charakteristické črty však ešte dlho dožívali a určovali charakter ďalšieho národného vývoja.

MAĎARIZÁCIA

Vládnúce triedy Rakúska-Uhorska, najmä maďarská buržoázia a statkári, uskutočňovali voči ukrajinskému obyvateľstvu silnú maďarizačnú politiku. Tento proces sa zvlášť zintenzívnil po rakúsko-uhorskem vyrovnaní a najbrutálnejšie formy nadobudol začiatkom 20. storočia, po vydaní tzv. zákonov grófa Aponyho. Diskriminačná politika maďarských vládnúcich tried vo vzťahu k ukrajinskému obyvateľstvu zahrňovala všetky sféry hospodárskeho a spoločenského života. Bánfy, jeden z význačných maďarských politikov, v roku 1902 v novinách „Magyar Közélet“ takto formuloval úlohy vládnúcich kruhov v smere premeny „mnohokmeňového štátu na jednokmeňový“: „Štátina jednota vyžaduje nielen jediný národ, ale aj jedinú kultúru, preto nemôže pripustiť ani vo vnútri, ani mimo nič, čo by napomáhalo vývoju inej kultúry, okrem maďarskej...“³⁶ Bánfy

---

36 Kolomijec, J. G., c. d. zv. 2, s. 152.

v záujme násilnej maďarizácie iných národností návrhol likvidovať nemaďarské školy, pomádarčiť všetky priezviská a názvy, zakázať používanie iných jazykov a pod.

V tejto politike sa maďarské vládnúce kruhy vo významnej mieri opierali o gréckokatolícky klérus, ktorý im preukazoval dobré služby. Ich spoločným cieľom bolo odtrhnúť masy ľudu od ruského a ukrajinského národa, vstiepoval im, že sú iní a nemajú s nimi nič spoľočné. K tomu smerovali aj tendencie, ktoré podporovali vládnúce triedy, vytvoriť osobitný jazyk a používať ho v školách. Boli to snahy, pod kepienkou ktorých sa mala uskutočniť maďarizácia ukrajinského obyvateľstva. V 80. rokoch v tomto smere zvlášť vynikol L. Čopej, ktorého učebnice nahradili v školách knihy napísané A. Duchnovičom, I. Rakovským a ďalšími. Čopejove učebnice veľmi ochudobňovali ľudovú reč a deťom neumožňovali znalosť ani rodného, ani maďarského jazyka. Boli zmiešaninou maďarského jazyka a miestneho nárečia, z čoho sa vytváral ukrajinsko-maďarský žargón.³⁷

Podobná politika vládnúcich tried značne brzdila pokrokový národný vývoj Ukrajincov v Uhorsku a sledovala len ciele ich pomádarčenia.

To sa veľmi výrazne prejavilo na školskom úseku. Maďarské úrady všemožne obmedzovali rusínske školy. Maďarsina ako vyučovací jazyk sa zavádzala nielen do štátnych, ale aj do cirkevných škôl.

Zo 633 gréckokatolíckych cirkevných škôl len v 66 sa vyučovalo v ruskej reči.

Maďarizáciu podlahla väčšia časť ukrajinskej inteligencie. Tomuto procesu aktívne napomáhali gréckokatolícki farári, ktorých väčšina bola presiaknutá maďarónskym duchom. Na potvrdenie tejto skutočnosti stačí uviesť fakt, že z 508 gréckokatolíckych farárov v šiestich župách v roku 1910 len 72 farárov sa prihlásilo k ruskej národnosti. Z 831 gréckokatolíckych učiteľov ľudových škôl v tom istom roku len 97 sa prihlásilo k ruskej, resp. rusínskej národnosti.³⁸

Maďarizačná politika dosiahla svojho vrcholu v predvečer a počas

---

37 Za ukážku môže slúžiť úryvok z jeho učebnice: „Išov kň orsagom po va-
gašu, a za nim kondaš iz fejsov a svene po hotare sijelom...“ („Sel kon̄ ſo-
sejnoj dorogoj po kolecje, a za nim svinar s sekiroj, a svinji rasscjalis po polju“).
Stripskij, K., Jazyk literaturnoj tradicij Podkarpaťskej Rusi, Užgorod 1930, s. 8.
Z 9 podstatných miest v tejto vete bolo 6 maďarských. V tomto duchu v roku
1883 vydal L. Čopej aj svoj „Rusko-maďarský slovník“.

38 Hapák, P., c. d., s 59. V danom prípade prihlásenie sa k maďarskej národnosti znamenalo zachovať si svoje miesto v škole.

názvu „Rusínsko“. Za vyučovací jazyk v školách, ako i oficiálny jazyk vôbec, bol vyhlásený Iudový jazyk.⁴⁵

Vznikom Československej republiky sa vytvorili priaznivejšie podmienky pre národný vývoj ukrajinského obyvateľstva. Národnostný útlak nebol odstránený, ale nenadobudol takých brutálnych foriem ako za Rakúsko-Uhorska. Buržoáznodemokratické zriadenie vytváralo väčší priestor pre národný vývoj ukrajinského obyvateľstva.

Ústava Československej republiky proklamovala rovnoprávnosť všetkých občanov nezávisle od národnej, rasovej a náboženskej príslušnosti.⁴⁶ Hoci ústava nevyhlásila právo národotvoru na sebaurčenie, predsa zásady národnostnej politiky v nej kodifikované treba hodnotiť pozitívne. Vytvárali možnosť pomerne demokratického usporiadania národnostných vzťahov a dostatočný priestor pre vývin národnostných menšíň.

45 Tamtiež.

46 Ilíava šiesta („Ochrana menšíň národných, náboženských a rasových“) proklamovala tieto hlavné zásady národnostnej politiky:

§ 128

1. „Všetci štátne občania Československej republiky sú si pred zákonom úplne rovni a používajú rovnaké občianske práva, odhliadnuc od toho, aké sú rasy, jazyk alebo náboženstvo.
2. Rozdiel v náboženstve, viere, vyznaní a jazyku nie je ani jednému štátneemu občanovi Československej republiky v medziach všeobecných zákonov na závadu, najmä napokoľko ide o prístup do verejnej služby, k úradom a hodnostiam alebo napokoľko ide o vykonávanie akéhokoľvek zamestnania a povolania.
3. Štátne občania Československej republiky môžu v medziach všeobecných zákonov užívať akýkoľvek jazyk v stykoch súkromných a obchodných, vo verejnostiach týkajúcich sa náboženstva, v tlači a v akýchkoľvek publikáciách alebo na verejných zhromaždeniach ...

§ 131

V mestách a okresoch, kde je usadený značný zlomok československých občanov iného jazyka než československého, zaručuje sa deťom týchto československých občanov vo verejnom vyučovaní, v medziach všeobecnej vyučovacej úpravy, primeraná príležitosť, aby sa im dostalo vyučovania v ich vlastnej reči, pričom vyučovanie československej reči môže byť ustanovené za povinné.

§ 132

Napokoľko v mestách a okresoch, kde je usadený značný zlomok československých štátnych občanov, patriacich k menšinám náboženským, národným a jazykovým, majú byť určité čiastky vynaložené na výchovu, náboženstvo alebo Iudomilosf z verejných fondov podľa rozpočtu štátneho, rozpočtotu obecných alebo iných verejných, zabezpečuje sa týmto menšinám v medziach všeobecných predpisov, platných pre verejnú správu, primeraný podiel na dochodku a použití ...

§ 134

Akýkoľvek spôsob násilného odnároďovania je nedovolený. Nezachovávanie tejto zásady môže zákon vyhlásiť za trestné pokračovanie.

Ústava Československej republiky, Praha 1921, s. 30–32.

Česká buržoázia ako vládnúca trieda v novom štáte zostala však vo väčšine prípadov len pri proklamácii uvedených zásad. V praxi vo vzťahu k ukrajinskému obyvateľstvu (ako aj vo vzťahu k slovenskému národu, svojbytnosť ktorého popierala) a iným národnostným menšinám uskutočňovala politiku národnostného útlaku. Buržoázia sa ukázala neschopnou vyriešiť národnostnú otázkou v duchu demokratických zásad. Vo vzťahu k Podkarpatskej Rusi svoje záväzky nesplnila a neposkytla jej ani slúbenú autonómiu. Takáto politika českej buržoázie neprospevala stabilité štátu a stala sa jednou z príčin jeho zániku v rokoch 1938—1939.

NÁRODNOSTNÝ ÚTLAK POKRAČUJE

Národnostný útlak ukrajinského obyvateľstva sa najsilnejšie prejavoval v hospodárskej oblasti. V severských okresoch východného Slovenska, ktoré z väčšej časti obývalo ukrajinské obyvateľstvo, počas existencie buržoáznej republiky a Slovenského štátu neboli vybudované ani jeden väčší priemyselný podnik. Hospodársky bola táto oblasť veľmi zaostalá. Existovali tu väčšinou len čierné podniky ako, pily, liehovary, známa bola ťažba dreva, výroba dreveného uhlia a pod. Pracovných príležitostí bolo málo, a preto temer stále existovala nezamestnanosť. Túto skutočnosť bola nútená priznať aj buržoázna štatistika, ktorá počet nezamestnaných vedome znižovala a skrytú nezamestnanosť vôbec nepodchycovala.

Okres	Nezamestnanosť v rokoch ⁴⁷		
	1933	1937	1938
Bardejov	158	81	95
Hunené	365	292	303
Medzilaborce	352	217	209
Sabinov	354	265	282
Snina	429	904	461
Stará Ľubovňa	541	215	80
Stropkov	548	23	59

⁴⁷ Dokumenty o živote a práci pracujúcich Prešovského kraja, vyd. III., odd. KV KSS, 1957.

Podobne charakterizoval pomery v okrese Snina sociálnodemokratický poslanec A. Novák; ktorý navštívil východné Slovensko v roku 1934.

„Okres Snina, obývaný je asi pries 16.000 obyvateľov, z nichž prevažnou väčšinu tvorí nezamestnaní, lesní dôlnici a drobní zemedeľci. Práce v lesích a na pílach v dôsledku zastaveného vývozu dřeva uvázla úplne, takže väčšina obyvateľstva trpí nesmírnou bídou. Jedinou a hlavní potravou jsou brambory velmi špatnéj kvality, zrnista fazole a zelí. Chléb v našem slova smyslu je v řadě obcí neznámy... Ve velkém počtu rodin nemají ani kuchynské soli. Ranní, polední a večerní brambory a kapustu solí červenou dobytčí solí, svícení petrolejem je věci neznámou a závideným přeypchem.“⁵¹

Takéto sociálno-ekonomickej pomery vyháňali ľud za prácou do cudziny — USA, Južnej Ameriky, Belgicka, Francúzska atď.

Z okresov Bardejov, Humenné, Medzilaborce, Sabinov, Snina, Stará Ľubovňa, Stropkov sa za 12 rokov (1923—1934) vysťahovalo do cudziny spolu 12 345 ľudí. Za posledných 50 rokov do oslobodenia sa z územia východného Slovenska vysťahovalo okolo 300 tisíc ľudí. Bol to priamy dôsledok zvýšeného sociálneho i nacionálneho útlaku, ktorý kapitalistický režim uplatňoval voči masám pracujúcich.

Veľká zaostalosť charakterizovala i oblasť kultúry. V obciach, kde žilo ukrajinské obyvateľstvo, prevládali cirkevné školy spravované Gréckokatolíckym biskupským úradom v Prešove. Výuka a výchova boli úplne podriadené záujmom cirkvi. Nezriedkavé boli prípady, kedy prijatie učiteľa do služby bolo závislé od toho, ako je spôsobilý vykonávať funkciu kantora v cirkvi. Okrem cirkevných ľudových škôl existoval Učiteľský ústav v Prešove, ktorý pripravoval učiteľov a bohoslovecké seminárium, ktoré pripravovalo gréckokatolíckych farárov. V školách sa vyučovalo dialektom, resp. „jazyčiem“. V šk. r. 1931/32 na základe výnosu Ministerstva školstva a osvety z 24. septembra 1931 bola zriadená Štátna meštianska škola v Medzilaborciach s triedami „s podkarpatskoruským vyučovacím jazykom“. V súvislosti s tým Prezidium Krajského úradu v Bratislave 27. mája 1933 poslalo pp. okresným náčelníkom na východnom Slovensku prípis, v ktorom ich žiadalo, aby venovali zvýšenú pozornosť agitácii za podkarpatskoruský vyučovací jazyk. „Takému druhu agitácie je nutné čeliť v medziach zákonných.“ Ďalej sa hovorilo o tom, že obce žiadajú zriadenie štátnych ľudových škôl so slovenským vyučovacím

jazykom, akonáhle sa však zriadia, hneď žiadajú ruský jazyk. Deje sa to na úkor potrieb československých.⁵²

V roku 1936, po niekoľkoročných naliehavých požiadavkách, bolo v Prešove zriadené ruské gymnázium. Výchova žiakov bola plne v rukách gréckokatolíckeho kléru a študovali na ňom prevažne deti farárov a deti z majetných rodín.

V dôsledku veľkej sociálnej biedy a útlaku značná časť obyvateľstva nemohla získať ani najzákladnejšie vzdelanie a zostávala negramotnou. Pripúšťala to aj buržoázna štatistika, hoci sa snažila skresliť situáciu smerom k lepšiemu. Za gramotného pokladala každého, kto vedel podpísať svoje meno. Mnohí obyvatelia ukrajinskej národnosti nepoznali cyriliku, ale len latinku, a preto nemohli čítať v rodnej reči. Na veľkú kultúrnu zaostalosť poukazuje aj fakt, že v roku 1940 bol v okrese Medzilaborce iba jeden inžinier, aj to nie ukrajinskej národnosti. Okrem úmornej práce na vykorisťovateľov a seba ludia nepoznali mimo cirkve temer žiadnu kultúru.

— Politika útlaku a nerovнопrávnosti, ktorú uskutočňovala československá buržoázia voči ukrajinskému obyvateľstvu, zasahovala nielen oblasť ekonomiky a kultúry, ale aj politického sféru. Prejavovalo sa to na mnohých úsekokach — nadvláda českých a slovenských žandárov a úradníkov, politika násilnej asimilácie, neuznávanie ukrajinskej národnosti atď. Napríklad pri sčítaní ľudu v roku 1930 vláda i politické strany vystúpili proti existencii ukrajinského obyvateľstva na Zakarpatsku a východnom Slovensku. Sčítací komisiári boli informovaní tak, že v ČSR niesie Ukrajincov a nikto sa nemôže zapísati ako Ukrajinec.⁵³ Nečudo, že pri sčítaní ľudu na Zakarpatsku sa k Ukrajincom prihlásilo iba 2355 ľudí a 455 tisíc obyvateľov si prihlásilo rusínsku národnosť.⁵⁴

25. januára 1927 košický župan sa obrátil na všetky okresné úrady a Policajný komisariát v Prešove s prípisom, v ktorom zakazoval používanie pojmu „Podkarpatská Ukrajina“, „Zakarpatská Ukrajina“ a pod. „Žiada sa preto, hovorilo sa v prípise, aby podriadené politické a policajné úrady prevádzajúce tlačovú prehliadku boli upozorené, aby podobný spôsob písania netrpeli a proti takým tlačivám zakročili zabavením.“⁵⁵

Ako vidieť, Ukrajincom bolo znemožnené používať súči vlastný

52 Okresný archív Prešov, p. č. 1853, 1061/33.

53 Kalendár Karpatskoy pravdy na rok 1932, s. 117.

54 Tamtiež.

55 Okresný archív Prešov, p. č. 482, 225/1927, kr. 29.

národný názov. 2. septembra 1928 „Slovenská politika“, orgán agrárnej strany, napísala o Ukrajincach: „Keď sme už v severnom Šariši a Zemplíne: Vy tam na západe ani neviete, že sa nám tu národ ukrajinizuje. Prijali sme doe služby učiteľskej ukrajinských emigrantov, ktorí nám z detí našich dobrých Slovákov gréckokatolíckeho vyznania vychovávajú — sice dobrých republikánov, ale Ukrajincov. Kde Ukrajinec, jaká Ukrajina v severnom Šariši alebo Zemplíne? Ke smiechu, takej nie! Ja ju už dávno hľadám v týchto končinách, ale nemôžem ju nikde nájsť. Ľudia tito sú naši statoční Slováci, ktorých jedine podľa gréckokatolíckeho náboženstva inoverci nazývajú Rusňakmi, rusňackého náboženstva. A učitelia tito infikujú im, že sú oni aj národne Rusíni. To je sice nezmysel, ale sa to deje... Niet tu Rusínov, ani Rusňákov, sú iba Slováci gréckokatolíckeho náboženstva.“⁵⁶

Aktívnym vystupovaním v tomto duchu sa vyznačovali zvlášť Iudáci a ich tlačový orgán Slovák⁵⁷ a Slovenská liga.⁵⁸

Burzoázne elementy z radov Ukrajincov a v ich službách stojace politické strany sa snažili všemožne využiť podobnú situáciu vo svoj prospech. Ich snahou bolo vybojovať si u mäs zdanie, že sú jedinou silou, ktorá bojuje za národné záujmy ukrajinských pracujúcich. Nacionálna demagógia tvorila základ programov rozličných politických strán, ktoré pracovali medzi ukrajinským obyvateľstvom. Typickým príkladom z tohto hľadiska môže byť ohlas Ruskej národnej strany pred voľbami v roku 1929. V ohlase sa okrem iného hovorilo: „Karpatorusi! Odovzdajte svoje hľasy „Ruskému bloku“ a potom uvidíte Karpatskú Rus vzkriesenú, slobodnú, bohatú. Uvidíte svoju vlast šťastnú, radostnú, ktorú si nedovolia zneužívať iné národy. Keď chcete byť doma hospodármci, hlasujte za kandidátka č. 13, za „Ruský blok.“⁵⁹

Väčšina politických požiadaviek „ruských“ politických strán sa sústredovala okolo otázok autonómie, rozvoja ruských škôl, pripojenia východného Slovenska (tzv. „Prjaševskej Rusi“) k Rusi Pod-

56 Narodnaja gazeta, 17. nov. 1928

57 Známe sú výroky A. Hlinku o tom, že Rusínov na voze vyvezie na Ukrajinu a pod. Na stránkach „Slováka“ sa často zjavovali rôzne urážlivé články o Rusinoch.

58 Z poverenia Ústrednej správy Slovenskej ligy v roku 1935 Ján Ruman (oblastný tajomník Slovenskej ligy v Košiciach) vydal brožúru „Otázka slovensko-rusínskeho pomera na východnom Slovensku“, v ktorej z vyložene nacionalistických pozícií posudzuje problémy rusínsko-slovenských vzťahov.

59 Narodnaja gazeta, 22. októbra 1929.

karpatskej a pod. Nechýbali ani ostré nadávky proti Čechom a Slovákom (pravda, nie proti českej a slovenskej buržoázii, ktorá utláčala ukrajinský ľud).

Vlastenectvo týchto strán jasne vynikne, keď zoberieme do úvahy skutočnosť, že „Zemledeľčeskij autonomnyj sojuz“, v programe ktorého ako hlavná požiadavka bola autonómia Podkarpatskej Rusi, sa vo voľbách často blokoval so Slovenskou Ľudovou stranou, ktorá vo vzťahu k Ukrajincom uskutočňovala politiku otvoreného šovinizmu.

Získanie autonómie malo umožniť slabej ukrajinskej buržoázii upevniť svoje mocenské pozície.

Pravda, ani nacionálna demagógia neumožnila „ruským“ politickým stranám zaujať vedúce miesto v politickom vplyve na ukrajinské obyvateľstvo. Na Zakarpatsku si vybojovala veľmi silné pozície KSČ a na východnom Slovensku najväčší vplyv vo voľbách mala agrárna strana. V pohnutých dňoch roku 1938 ukrajinská buržoázia a jej reakční predstaviteľia sa dali plne do služieb vnútornnej i zahraničnej reakcie. Svojou reakčnou a irredentistickou politikou pomohli rozbiť jednotu republiky a vydať Zakarpatsko a časť východného Slovenska do rúk horthyovského Maďarska. Práve v týchto časoch sa ukázalo vlastenectvo všetkých tých bródyovcov, fencikovcov, vološinovecov, ktorí sa po celý čas existencie prvej buržoáznej ČSR vystatovali ako bojovníci za záujmy ukrajinského či rusínskeho ľudu.

NÁRODNÁ DEZORIENTÁCIA

Problémy jazyka, národného povedomia a národnnej orientácie v nových historických podmienkach, za pokročilejšieho stavu vývoja hospodársko-spoločenských pomerov, sa nielen nezjednodušili a nevyriešili, ale ešte viac nadobudli na svojej ostrosti. Práve v podmienkach prvej buržoáznej ČSR sa jasne vyhralo niekoľko ideovo-politických smerov, ktoré rozoberané otázky ešte viac skomplikovali. Buržoázii-tieto spory o jazyk a národnú orientáciu vyhovovali, a preto ich všemožne živila. Ukrajinská, slovenská i česká buržoázia sledovala tým svoje ciele — upevniť svoje triedne panstvo, odpútať a odviesť týmito spormi pracujúce masy od triedneho boja. V názoroch na tieto otázky sa vyhrali tri základné smery — ruský, resp. velkoruský, — ukrajinský a rusínsky.

Velkoruský smer dokazoval, že obyvatelstvo na Zakarpatskej Ukrajine a na východnom Slovensku je súčasťou ruského národa a vystupoval za ruský jazyk v školách a kultúrno-spoločenských ustavizniach. Jeden zo zástancov tohto smeru, senátor za Československú

národnosocialistickú stranu v prejave 23. februára 1932 vyhlásil: „Pridržiavame sa toho názoru, že na Podkarpatskej Rusi a východnom Slovensku ako kompaktná masa žije jednotný ruský národ.“⁶⁰ Druhý významný zástancu tohto smeru J. Kaminský tvrdil, že „náš národ (t. j. Ukrajinci na Zakarpatsku a východnom Slovensku — I. B.) je súčasťou veľkého ruského národa. V priebehu histórie nikto nikdy o tom nepochyboval.“⁶¹

Ruskú orientáciu a jednotu sa snažili dokazovať historicky a odvolávali sa pritom na buditeľov Duchnoviča, Dobrianskeho, Pavloviča, Králického, Silvaja, Popradova, Fencika, ktorí stáli na tejto pozícii a bojovali za jednotný literárny ruský jazyk.

„Literárna a kultúrna činnosť našich velikánov v druhej polovici 19. storočia nesie pečať vedomia nacionálnej a kultúrnej jednoty s ruským východom. Táto skutočnosť je nesporná.“⁶² Podrobnejšie o tomto probléme písal profesor V. A. Francev.

„Otázka literárneho jazyka v Uhorskej (teraz Podkarpatskej) Rusi nemala zrejme nikdy dve riešenia. Od začiatku tohto významného pohybu, ktorý sa začal aj v Uhorskom Rusku pod vplyvom udalostí a ideí roku 1848, obnovená uhro-ruská písomnosť sa určite a rozhadne vyjadriala za jednotný ruský literárny jazyk. Kolísania v tomto smere nebolo badať“.⁶³ Svoje tvrdenie sa snažil podopriť historickými dokumentami.

Stúpenci tohto ideovo-politickejho prúdu v duchu velkoruského šovinizmu popierali existenciu ukrajinského národa vôbec. V záujme zabrdenia rozvoja ukrajinského jazyka a ukrajinského povedomia dokazovali, že „ukrainizmus“ je plodom nepriateľov Slovanstva a Ruska, že ho vytvorilo Nemecko a Rakúsko. „Vedecky“ dokazovali, že ukrajinský národ nikdy neexistoval, že pojem „Ukrajina“ sa vždy užíval len ako nominálny názov okrajového územia, nikdy však ako názov nacionálny. Ako vyjadrenie nacionálnej príslušnosti sa tento pojem začal používať až v poslednom čase a sleduje separatistické tendencie oddelenia a vzájomnej nevraživosti medzi rôznymi ruskými kmeňmi.⁶⁴

60 Russkaja zemla, 4. marca 1933.

61 Kaminskij, I., Nacionalnoje samosoznaniye našeho naroda. V pamiat A. Duchnoviča, Užhorod 1925, s. 14.

62 Kaminskij, I., c. d. s. 8.

63 Francev, V. A., K voprosu o literaturnom jazyke Podkarpatskoj Rusi, Užhorod 1924, s. 3.

64 V tomto duchu pojednával o ukrajinskom národe celý rad práč ako, Stripinskij, K., c. d.; Panas, I., O., K voprosu o ruskom nacionálnom imeni, Užhorod 1934; Pletnev, V. D., „Voprosy žizni, Ukrainskij vopros, Praha 1928; Zorkij,

I keď správne vystihovali separatizmus a nepriateľstvo zástancov ukrajinského smeru, vedome nič nehovorili o tom, že nemožno dávať rovnítko medzi ukrajinský národ a hrstku zradcov a separatistov, ktorí sa dali do služieb zahraničných kapitalistov. Vytvárali zdanie, že všetko ukrajinské je výtvorcом skupiny nájonalistov a nepriateľov ruského národa.

Značnú úlohu v tomto ideoovo-politickej smere hrali ruskí emigranti. Z českých politických strán tento smer podporovala Československá národnodemokratická strana, ktorá vydávala pre českých úradníkov na Zakarpatsku týždenník „Podkarpatská rus“ a Československá národnosocialistická strana, ktorá na Zakarpatsku vydávala týždenník v ruskej reči „Ruskaja zemlia“ a dvojtýždenník „Karpatoruskoje slovo“. Republikánska strana vydávala v ruskej reči týždenník „Zemledelčeskaja politika“, „Russkij narocnyj golos“, „Zemla i Voľa“ a v češtine „Podkarpatské hlasy“. Ruskú orientáciu prebojovávalo „Ruské národné zdědzenie“, ktoré vzniklo v roku 1935 a opieralo sa o národnodemokratickú stranu a „Československé národné zdědzenie“. Jej vedúcim činiteľom bol Š. Fencik. Strana vydávala časopis „Naš puť“.⁶⁵ Na východnom Slovensku ruskú orientáciu prebojovávala odnož národnnej demokracie „Russkaja narodnaja partija“, ktorá vznikla v roku 1924 v Prešove a vydávala týždenník „Narodnaja gazeta“. Jej vedúcim činiteľom bol K. Mačík.⁶⁶

Stúpenci velkoruského smeru okrem zavedenia ruského jazyka, ruskej národnej orientácie, vystupovali aj za rozšírenie pravoslávia, ktoré pokladali za neoddeliteľný atribút ruského národa. Na východnom Slovensku sa snažili rozširovať pravoslávie bielogvardejskí emigranti, ktorí v obci Ladamirová v okoli Svidníka vybudovali kláštor a slávnostne ho otvorili 28. júla 1929. Cieľom tohto „Svätovladi-

N., Dokazano li naučno sušestvovanije vpolne samostojateľnogo „ukrajinskogo jazyka“, Užhorod 1924; Volkonskij, V. čom glavnaja opasnost? Maloros ili Ukrainsc, Užhorod 1929; Lukovič, A., Nacionálnaja i jazykovaja prinadlejnosc russkogo naselenija Podkarpatskoj Rusi, Užhorod 1929; Vilinskij, V., Korni jedinistva russkoj kultury, Užhorod 1928 a ďalšie.

65 Pokrapatská Rus, redaktor J. Zatloukal, vydal Klub pŕatel Poľkarpatské Rusi v Bratislave roku 1936, s. 76–83.

66 Tajomníkom strany a hlavným redaktorom bol dlhší čas A. Laščenov, ruský bielogvardejský emigrant. V období občianskej vojny vstúpil do „kozáckej oslobođiteľskej armády“ a ako plukovník velil kozáckemu pluku a potom konnej kozáckej brigáde. Bol okresným atamánom Ušť-Medvedického okresu. Emigroval spolu s Vrangelovou armádou. Ako sa hovorilo o jeho činnosti na stránkach „Narodnoj gazety“, „prišiel k nám bojovať s komunizmom“. 5. augusta 1930 nechal funkciu tajomníka Ruskoj narodnoj partii i redaktora Narodnoj gazety.

Ukrajinskú propagandu viedli vo vyložene nacionalistickom, protisovetskem a protiruskom duchu, a preto tento smer nemal nič spoločné so skutočnou kultúrou ukrajinského národa. Stúpenci tohto nacionalistického smeru sa snažili dokázať, že ukrajinský národ nemá nič spoločné s ruským národom. Pritom sa odvolávali na vedecké práce niektorých ukrajinských nacionalistov, ako Štefan Smal-Stockého a ďalších.⁷⁴ Smal-Stockij a jeho spoluautor v priebehu celého výkladu nikdy nezabudli zdôrazniť všetko len aby vyvolali zdanie, že ukrainčina nemá nič spoločné s ruštinou. Popierali existenciu sta-

účelom Ministerstvo školstva a osvety zvolalo 4. decembra 1919 zvláštnu poradu členov akadémie a iných odborníkov, ktorí boli povoleni vyjadriť sa k tejto otázkue. 20. decembra 1919 sa Ministerstvo školstva obratilo na vrchné veliteľstvo v Karpatskej Rusi s listom č. j. 62. 756/19, ktorý obsahoval závery tejto komisi:

1. Rozhodovať o spisovnom jazyku niektorého národa alebo kmeňa patrí predovšetkým jeho príslušníkom. Preto sa českí odborníci môžu o spisovnom jazyku Karpatskej Rusi vyslovíť len s výhradou, že ich hlas nebude braný na vedomie viac ako vôla tohto obyvateľstva.
2. Umele tvoriť nový slovanský spisovný jazyk pre obyvateľov Karpatskej Rusi bolo by nielen veľmi fažké, ale aj z vedeckého hľadiska úplne pochybné. a z hľadiska našej slovanskej politiky nežiaduce...
3. Pretože miestne rusínske nárečie v Karpatskej Rusi, o ktorom hovorí štatút, je bezpochyby nárečie maloruské, treba za spisovnú reč tamojšieho obyvateľstva uznáti spisovný jazyk maloruský, ktorý používajú jeho susedia a súkmeňovci, t. j. haličskú ukrajinčinu. Fonetický pravopis v Haliči, zavádzaný umele a karpatoruskému ľudu nesympatický, bolo by ovšem možné a potrebné nahradíť pravopisom etymologickým...
4. Aby obyvatelia Karpatskej Rusi nestratili vedomie, že ako Ukrajinci sú tiež príslušníkmi veľkého ruského národa, doporučuje sa na stredných školách zavádzat povinné vyučovanie ruského jazyka...
5. Je žiaduce z dôvodov vedeckých i politických, aby boli odborne preskúmané a ocenené doterajšie literárne pokusy o vytvorenie zvlášnej spisovnej reči pre karpatoruský ľud, ukážkou ktorých sú napr. mluvnice Vološina..."

V závere sa Ministerstvo školstva a národnnej osvety zaviazalo, že „hodlá venuvať všetkú starostlivosť i podporu vedeckému výskumu ľudovej reči v Karpatskej Rusi i doterajších snáh o vytvorenie zvláštneho spisovného jazyka pre jej obyvateľstvo“.

Toto stanovisko českých odborníkov bolo správne v tom, že priznalo rusínske nárečie za nárečie maloruské, t. j. ukrajinské a doporučilo zaviesť do škôl ukrajinský literárny jazyk. Pravda, dokument obsahoval rad nepresných a nesprávnych tvrdení.

Nepresný je 4. bod, kde sa hovorí, že obyvatelia Karpatskej Rusi sú Ukrajincami a súčasne príslušníkmi ruského národa, čo umožňovalo aj odporcom ukrajinského smeru odvolávať sa na tento dokument.

74 V roku 1913 vo Viedni vysla kniha Smal-Stockého, ktorý bol vtedy profesorom Černovickej univerzity a Teodora Gartnera „Gramatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache“.

roruského národa, z ktorého v ďalšom historickom vývoji vznikli tri bratské a kultúrou i jazykom veľmi blízke národy — ruský, ukrajinský a bieloruský. V tomto duchu sa uberala činnosť stupencov ukrajinského smeru i v rokoch buržoáznej ČSR. V roku 1937 vydali knihu „Za ridne slovo“, v ktorej zhŕňujú svoje argumenty proti rusofilom. Napriek tomu, že dokazujú existenciu ukrajinského národa, ukrajinského jazyka a vyvracajú argumenty rusofilov, ktorí jeho existenciu popierali, táto práca je naskrz nacionalistická a vystupuje nie len proti rusofílskemu smeru, ale proti všetkému, čo bolo ruské. Autori sa snažia dokázať, že ukrajinský a ruský národ nemá nič spoločné. Zdôvodňujú to dokonca rozdielnou stavbou tela, výškou, objemom hrudníka, dĺžkou rúk a nôh, stavbou čela, tváre, nosa, farbou vlasov, očí a pod. Uvádzajú, že šírka hrudníka u Ukrajincov je 55,04 perc. dĺžky tela, u Moskálov je 52,34 %. (Pod Moskálmi rozumej Veľkorusov.) Dĺžka nôh u Ukrajincov je 53,6 % dĺžky tela, u Moskálov je 50,6 %, čo dokazuje existenciu fínsko-mongolskej krvi u Moskálov. Nos u Ukrajincov je rovný a úzky (ukazovateľ 67,7), u Moskálov je nos širší a kraťší (ukazovateľ 63,5). Dokonca uvádzajú, že je veľmi zaujímavé porovnať na portrétoch nosy Kotlarevského, Kuliša a Gogola s nosmi Tolstého a Gorkého. Vypočítavajú aj ďalšie odlišnosti. Ukrajinci sú prevažne veselí, spievajúci, dobrosrdeční a Moskáli sú mlčanliví, uzavretí, suroví.⁷⁵

Národy ruský a ukrajinský, „blízke sú tak jazykom a územím“ ako aj povahou a dejinami⁷⁶, autori spomínamej knihy sa snažili vzájomne odcudziť. To plne zodpovedalo duchu a zameraniu tohto nacionalistického smeru. Činnosť buditeľov, ktorí stáli na ruských, resp. rusínskych pozíciách sa snažili úplne zhodnotiť. Preto hodnotenie ich činnosti a literárnej tvorby bolo negatívne.⁷⁷ Príčinu vzniku ruského smeru videli v účasti ruského vojska na potlačení maďarskej revolúcie v rokoch 1848—1849.⁷⁸ „Národné obrodenie“ nespájali s činnosťou buditeľov v polovici 19. storočia, ale s činnosťou promadarsky orientovaného biskupa J. Fircáka na konci 19. storočia. Jeden z propagátorov a zástancov tohto nacionalistického smeru, dr. Peter Werhun, napísal „Stručný prehľad dejín Ukrajincov“. Ukrajinizmus hladá tam, kde nikdy neboli. „Prvé počiatky ukrajinského štátu sia-

75 Za ridne slovo, časťina perša. Polemika s rusofílimi, Mukačiv 1937, s. 61.

76 Lenin, V. I., Spisy 25, slov. vyd., s. 77.

77 Birčák, V., Literaturni stremlinňa Pidkarpatskoj Rusi, Užhorod 1937.

78 Vološin, A., Počiatky národného probuzení na Podkarpatské Rusi, Sborník „Podkarpatská Rus“.

hajú ďaleko pred veľké stáhovanie národov". Ukrajinský národ podľa neho zjednotil v 10. storočí veľkoknieža Vladimír. Práca nezodpovedá názvu, Werhun nepodáva prehľad dejín Ukrajincov, ale opisuje dejiny „unie“, uniatskej cirkvi, ktorú všemožne vychvaluje.

„Božská Prozretelnosť vykázala ukrajinskému národu jeho bydlisko na hranici západu a východu. Východné a západné vplyvy križujú sa na ich území ako v ohnisku. Bez toho, žeby stratil vlastnosti východu, vedel ukrajinský národ nielen prijať západné prvky do vlastnej kultúry, psychiky a celej mentality, ale tiež ich vyvinúť v harmonicky zladenú skutočnosť. Ukrajinská gréckokatolícka uniatska cirkev je najvýznamnejší pamätník tejto syntetickej harmónie“⁷⁹

Werhun veľmi pochvalne hovorí o družbe ukrajinského a nemeckého národa, ktorých veľmi zblížila I. svetová vojna. Vojnu Nemecka proti Sovietskemu Rusku, okupáciu Ukrajiny nemeckými vojskami, ich boj proti ukrajinským robotníkom a rolníkom opisuje ako veľké zblíženie ukrajinského a nemeckého národa. Zblížila sa len ukrajinská a nemecká reakcia, ktorá skutočne nenávidela Októbrovú revolučiu a spoločnými silami proti nej vystúpila.

V duchu tejto orientácie pracovala i kultúrnoosvetová organizácia, spolok „Prosvita“, založená v Užhorode roku 1920.⁸⁰ V samotnom spolku existovalo niekoľko sekcií — vydavateľská, literárno-vedecá, organizačná, knižničná, divadelná, múzejná a hospodárska. Spolok „Prosvita“ vyvíjal aktívnu činnosť, zakladal čítárne, divadelné a spevácke krúžky, zorganizoval stále divadlo a múzeum v Užhorode. Bohatá bola i vydavateľská činnosť.

Ukrajinský smer na východnom Slovensku mal len nepatrny vplyv, o čom svedčí i to, že spolok Prosvita mal iba jednu filiálku v Prešove.⁸¹ Opieral sa hlavne o niekoľkých kníazov a učiteľov, ktorí sa usadili v Prešove, ale pôvodom boli z Haliče, resp. Ukrajiny. Určitej podpory ukrajinskému smeru sa dostalo za vlády prešovského gréckokatolíckeho biskupa D. Nyaradiho (1922—1928). Väčší vplyv tento spolok mal na Zakarpatskej Ukrajine.

Ukrajinský smer zohral vcelku negatívnu úlohu v živote zakarpatskoukrajinského ľudu.

79 Okresný archív v Prešove, p. č. 1272, 427/31, kr. 55.

80 Duchnovičov spolok, ako aj spolok Prosvita, hoci svojím politickým zamenaním boli reakčné, rozvojom kultúrnoosvetovej činnosti medzi obyvateľstvom vykonali aj vela pozitívneho na úseku šírenia kultúry.

81 Paňkevič, Ivan, Spolek „Prosvita“ v Užhorode. Podkarpatská Rus, s. 299—300.

Najsilnejšie pozície na východnom Slovensku mal rusínsky smer. Jeho orientačný obsah lapidárne vyjadril prešovský biskup P. Gojdič vo svojom vystúpení pri otvorení „výstavy ruskej národnej kultúry“ v Prešove 8. júna 1927: „Ja nie som Veľkorus ani Ukrajinec. Ja som Rusín, ktorý chcem tu žiť i zomrieť“.⁸²

Stúpenci tohto smeru zastávali stanovisko vytvorenia osobitného národa — štvrtej vetvy východných Slovanov. Snažili sa vytvoriť i osobitný jazyk na základe miestnych dialektov, ruštiny a cirkevnoslovanštiny. Táto podivná zmes sa stala základom pre vyučovanie na Učitelskej akadémii v Prešove a gréckokatolícky klérus ho zavádzal i do ľudových cirkevných škôl. Jeho zmyslom bolo izolovať ukrajinských pracujúcich od bohatej a progresívnej ruskej i ukrajinskej kultúry.

Najzrozhodnejším zástancom a šíriteľom týchto myšlienok bol gréckokatolícky klérus s prešovským biskupom P. Gojdičom na čele a politická strana Autonomnyj zemledeľčeskij sojuz s politickými dobrodruhmi poslancom I. Kurťákom a po jeho smrti Andrejom Bródym a J. Földesim.

Na východnom Slovensku rusínsku myšlienku šíril tlačový orgán Gréckokatolíckeho biskupského úradu v Prešove „Ruskoje slovo“⁸³. Svoje programové krédo vyjadril v 1. čísle v hesle: „Od Popradu až po Tisu“. Vychádzal v „rusínskej“ reči. Bližšie programové ciele týchto novín boli vyjadrené v redakčnom článku z 30. augusta 1924 pod názvom „Po našomu!“. Okrem iného sa v ňom hovorilo: „Keď Nemci, Česi, Slováci sa učia ruský jazyk, tak podkarpatský Rusin s maturitou musí viac ako niekto iný ovládať celoruský jazyk; ale prvá povinnosť ako Ivana tak i pána pod Karpatami je milovať a podporovať nás miestny podkarpatoruský jazyk... naša národná miestna kultúra, národná osvetá a literatúra musí ísť po našich národných stopách, po našom!“

Tento názor sa začína stavať všeobecným od Popradu až po Tisu...“

Náš program: „po našomu!“

V tomto duchu sa prakticky niesol celý kultúrny život na východnom Slovensku v podmienkach buržoáznej Československej republiky. Gréckokatolícky klérus mal všetky možnosti na jeho usmerňovanie. Väčšina ukrajinských škôl bola cirkevná, výuka a výchova boli

82 Okresný archív v Prešove, p. č. 1272, 427/31, kr. 55.

83 Prvé číslo vyšlo 1. marca 1924.

plne podriadené záujmom cirkevi, klérus ovládal učitelskú akadémiu, kde budúcich učiteľov vychovával v potrebnom duchu.

Pravda, rusínsky smer nemožno poklaňať za úplne jednotný. V jeho vnútri existovali rôzne protirečivé tendencie. Časť gréckokatolíckeho kléru vo vnútri rusínskeho smeru tvorila madárónsky prúd. Táto časť sa nikdy nezmierila s rozbitím Rakúska-Uhorska a najlepšie sa cítila pod ochranou svätoštefanskej koruny. Promadarskú orientáciu zastávali i vedúci činitelia Autonomno-zemledeľčeskoho sojuza, ktorí (Kurťák, Bródy a ďalší) pracovali v prospoch Madarska, dosťávali od madarských vládnúcich tried všestrannú podporu. Zmysel rusínskej orientácie gréckokatolíckeho kléru výstižne vyjadril užhorodský biskup Alexej Stojka, ktorý v marci 1939, pri okupácii Zakarpatskej Ukrajiny Maďarskom, na privítanie maďarskej armády povedal: „Preto sme boli Rusíni, lebo sme nemohli byť Madarmi“⁸⁴

V rusínskom smere boli i Iudia, ktorí vystupovali za to, aby si rusínsky národ zvolil za literárnu reč ruský jazyk. Niektorí zase boli za priblíženie sa k ukrajinskému jazyku.

Gréckokatolícky klérus v duchu nacionalizmu všemožne rozširoval heslo „Čo gréckokatolík, to Rusín“, čo zase vytváralo nacionalistické nálady na slovenskej strane.

Tento smer sa naviac priživoval na historických tradíciách ukrajinských pracujúcich, ktorí sa sami nazývali Rusíni, avšak s politickými cieľmi rusínskeho smeru nemali nič spoločné. Ich „rusinismus“ nemožno považovať sa súčasť tohto reakčného smeru.

KSČ A UKRAJINSKÁ OTÁZKA

Všetky rozoberané smery boli reakčné a ich cieľom bolo nainfikovať široké masy pracujúcich jedom buržoázneho nacionalizmu, zasiať nedôveru a vytvoriť štvanice medzi ukrajinskými, slovenskými, českými a madarskými pracujúcimi. To plne vytváralo záujmom buržoázie, nakoľko táto cesta oslabovala triednu solidaritu pracujúcich a zväčšovala možnosti národnostného útlaku a vykorisťovania.

Jedinou stranou, ktorá dôsledne bojovala proti sociálnemu a národnostnému útlaku, bola KSČ. KSČ vznikla ako internacionálna strana robotníckej triedy a pracujúcich všetkých národov a národnost-

---

84 ŠA v Prešove, SZŠ-prez. ŠB 18/1940.

ných skupín republiky a od začiatku viedla boj proti kapitalistickému vykorisťovaniu i národnostnému útlaku ako jeho osobitnej a špecifickej forme. Pravda, prechod KSČ na dôsledné marxisticko-leninské pozície v národnostnej otázke neboli jednoduchý a ľahký. Aj v tejto oblasti sa KSČ dopustila určitých chýb a nejasností, ktoré však nemohli zmeniť jej internacionálny charakter.

I. zjazd KSČ prijal k národnostnej otázke oportunistický program. V ukrajinskej otázke sjazd v prijatej rezolúcii žiadal autonómiu pre Podkarpatskú Rus, a tým i dôsledné splnenie Saint-Germainskej zmluvy.⁸⁵ Otázku, kto žije na Zakarpatsku, si sjazd nevyjasnil.

O politike KSČ v ukrajinskej otázke v tomto období hovoril na V. sjaxde KSČ I. Mondok a charakterizoval ju takto: „Pravda, tá ukrajinská otázka nebola u nás jasná. Najprv u nás samotných. My sami na západnej Ukrajine (t. j. Zakarpatsku — I. B.) sme nevedeli, čo vlastne sme. Sme Rusi, sme Rusini alebo Ruskij s mäkkým znakom, jedným slovom sme nevedeli, čo vlastne sme. Strana, ktorá pracovala v celej republike, to znamená i u nás, na západnej Ukrajine, oficiálne na Podkarpatskej Rusi, sa touto otázkou vôbec nezaberala a uspokojoila sa tým, čo buržoázia dávala“.⁸⁶

K správnemu pochopeniu ukrajinskej otázky dopomohol KSČ V. kongres KI v roku 1924. Kongres prijal osobitnú rezolúciu o ukrajinskej otázke, v ktorej vysvetlil jej zmysel a podstatu. Rezolúcia poukázala na to, že ukrajinská otázka je jedným z dôležitých problémov strednej Európy, riešenie ktorého je nevyhnutné z hľadiska proletárskej revolúcie tak v Polsku, ako i v Rumunsku a v Československu. Kongres upozornil na to, že ukrajinská otázka v Poľsku, Rumunsku a Československu tvorí jednotný ukrajinský problém a vyžaduje si spoločné revolučné riešenie pre všetky tieto krajinu.

Ukrajinské obyvateľstvo v spomínaných troch krajinách sa v tomto čase skladalo prevažne z rolníkov, preto národnoslobodzovacie hnutie v týchto oblastiach muselo byť čo najtesnejšie späté s bojom proti statkárom a kapitalistom. Tým sa vytvárala pevná základňa pre ustanovenie zväzku rolníctva s proletariátom týchto krajín v boji za sociálne a národné oslobodenie.

Rezolúcia uložila komunistickým stranám Poľska, Rumunska a Československa, aby podporovali snahy po zjednotení roztrhnu-

85 Protokol I. sjazdu KSČ, s. 16.

86 Protokol V. rádneho sjezdu Komunistické strany Československa (sekce Komunistické Internacionály), ktorý sa konal ve dnech 18.—23. února 1929 v Praze, s. 139—140.

tých ukrajinských oblastí do jednotnej sovietskej robotnícko-roľníckej republiky.

Súčasne rezolúcia zdôraznila, že revolučný boj ukrajinského roľníctva môže byť úspešný len za predpokladu nerozborného zväzku s bojom robotníkov a roľníkov jednotlivých krajín za zvrhnutie kapitalizmu.

Ďalej kongres uložil komunistickým stranám Poľska, Rumunska a Československa všeestrane rozvíjať a upevňovať komunistické organizácie v ukrajinských oblastiach, nadviazať kontakty medzi komunistickými organizáciami západnej Ukrajiny, Zakarpatska, Bukoviny a KS/b/U pri zachovaní prísne centralizovaného riadenia týchto organizácií zo strany komunistických strán Poľska, Československa a Rumunska. Rezolúcia doporučila komunistickým stranám troch spomínaných krajín podnikať spoločné akcie v otázkach ukrajinského národného revolučného hnutia.⁸⁷

Toto uznesenie kongresu malo veľký význam pre ďalšie osudy a vývoj ukrajinskej otázky i v Československu. Predovšetkým ukázalo, že obyvateľstvo na Zakarpatsku tvorí nedeliteľnú súčasť ukrajinského národa, čím sa vytvárali predpoklady pre skoncovanie s národnou dezorientáciou a dokončenie národného obrodenia.

Zavádzanie rezolúcie V. kongresu o ukrajinskej otázke v praxi vyvolalo celý rad fažkostí a nie všade medzi členmi KSČ bola prijatá s uznaním.

Krajské (zakarpatské) býro podrobne prediskutovalo rezolúciu V. kongresu v roku 1924, ešte pred II. sjazdom KSČ.⁸⁸ Krajské vedenie rezolúciu schválilo a prijalo uznesenie na jej realizáciu. Okrem iného uložilo redaktorom „Karpatskej pravdy“ zvládnutí ukrajinský literárny jazyk a fonetický pravopis, ktorý sa užíval na sovietskej Ukrajine. V tom čase temer nikto z funkcionárov strany neovládal ukrajinskú literárnu reč, ale len miestne dialekty a etymologický pravopis. O fažkostiah prechodu „Karpatskej pravdy“ na ukrajinský jazyk, (predtým vychádzala rusky, resp. dialektom) bol informovaný aj zástupca Komunistickej Internacionály na II. sjazde KSČ.⁸⁹ Uznesenia kongresu sa uvádzali do života pomaly.⁹⁰

87 Pjatyj vsemirnyj kongres Komunistačeskoho Internacionala, Stenografičeskij otčet. Časť vtoraja. Gosudarstvennoje izdatelstvo 1925, s. 127.

88 Karpatska pravda, 2. februára 1930.

89 Tamtiež.

90 Za pasívitu pri uskutočňovaní rezolúcie V. kongresu kritizoval vedenie Zakarpatského kraja A. Badan v knihe „Zakarpatska Ukrajina“, Deržvidav Ukrajiny, 1929, 2. februára 1930 uverejnila „Karpatska pravda“ rečeniu O. Ole-

Za pomoci Komunistickej Internacionály sa KSČ postupne dostávala na správne pozície aj v ukrajinskej otázke, ktorej význam rástol aj z hľadiska medzinárodnej politiky. Na tento aspekt upozorňoval na V. sjazde J. Šverma „Ukrajinská otázka v dnešnej dobe dostáva neobyčajný význam, nakoľko hraje prvoradú úlohu v násťupe proti Sovietskemu sväzu. V tejto veci je potrebné vyjasniť naše stanovisko, rozpracovať konkrétné národnostné požiadavky a heslá“.⁹¹

Podrobne sa národnostnou otázkou v Československu zaoberal VI. sjazd KSČ v roku 1931. Sjazd prijal revolučný program v národnostnej otázke. Ako hlavnú úlohu vytýčil „napraviť chyby predchádzajúcich oportunistických vedení strany v národnostnej otázke, ktoré spočívali hlavne v oportunistickej pasivite, v popieraní imperialistického charakteru Československa a v ústupoch „československej štátnej idey;“ v zmysle uznesení V. sjazdu KSČ čo najostrejšie potierať každý zjav oportunistickej pasivity vo vlastných radoch a rozvinúť na tomto poli bolševickú aktivitu, aby si strana vybojovala a udržala v rukách hegemoniu pri vedení národnoslobodzovacieho boja“.⁹²

Strana sa jednoznačne postavila proti utláčateľskej politike českej buržoázie, za právo sebaurčenia národov.

Na tejto základni KSČ rozvinula boj za záujmy všetkých pracujúcich bez rozdielu národnej príslušnosti. KSČ sa postavila na obranu ukrajinských pracujúcich, organizovala a viedla boj proti drahote, nezamestnanosti, hladu, daňovému bremenu, za zastavenie exekúcií. Týmto bojom si KSČ vydobyla silné pozície medzi pracujúcimi ukrajinskou národnosťou. KSČ sa snažila vysvetlovať pracujúcim zásady svojej národnostnej politiky. Veľkú úlohu v tomto smere zohrala

xandra „Proti falšovaňa zakarpatsich istoričných podíj“, v ktorej kritiku A. Badana odmietla. Stanovisko A. Badana podporila skutočnosť, že v septembri 1925 vedenie Karpatoruského kraja KSČ vydalo ohlas k všetkým utláčaným národnostiam Podkarpatskej Rusi, v ktorom plne zotrvávalo na starých očisťených pozíciach (Karpatska pravda, 27. septembra 1925). Kritiku A. Badana fakticky podporil vo svojom vystúpení na V. sjazde I. Mondok, jeden z vedených činiteľov KSČ na Zakarpatsku, ktorý hovoril nie len o pasivite, ale priamo o odpori k uzneseniam V. kongresu. Dokladá to tým, že prvýkrát sa hlbšie touto otázkou zaoberali vo vedení kraja až v roku 1926, aj to nie z vlastnej iniciatívy, ale až po návrate 4-člennej delegácie z IX. sjazdu KS(b)U, ktorá tam bola vyslaná ústredím strany, (Protokol V. sjazdu KSČ, s. 139–140.)

91 Protokol V. sjazdu KSČ, s. 141.

92 Protokol VI. rádneho sjezdu KSČ konaného v Praze ve dnech 7. až 11. marca 1931, s. 299–300.

„Karpatská pravda“ a iné tlačové orgány KSČ na Zakarpatskej Ukrajine.

Spolu s výchovou k triednemu uvedomieniu KSČ prebojovávala ukrajinskú orientáciu a šírenie ukrajinského národného povedomia. Plne si uviedomovala, že proces obrodenia ukrajinsknej národnostnej skupiny na Zakarpatsku a východnom Slovensku mal celý rad zvláštnosti.

Predovšetkým bolo potrebné brať do úvahy skutočnosť, že rast národného povedomia prebiehal v podmienkach oddelenia od ukrajinského národa, ktorý žil v USSR, za zvýšeného národnostného útlaku ukrajinských pracujúcich zo strany českej imperialistickej buržoázie. To vyžadovalo sústavne spájať boj za národnú orientáciu s triednym bojom proti nadvláde cudzej i domácej buržoázic. „Dnes, písala Karpatská pravda, je málo povedať „ja som Ukrajinec“. Treba ísť ďalej. Či chceme byť takými Ukrajincami, čo stoja po boku sovietskej Ukrajiny, ktorá je centrom ukrajinskej kultúry, sociálneho, politického a hospodárskeho života, alebo takými „tiež Ukrajincami“, ktorí po boku fašizmu pripravujú vojnu proti sovietskej Ukrajine... Tak stojí dnes otázka“.⁹³

Tento proces sťažovalo to, že oficiálne úrady priamo zakazovali hľásiť sa k ukrajinskej národnosti, rozširovať ukrajinskú tlač a knihy.⁹⁴

Boj za ukrajinské národné povedomie strana spájala s bojom proti ukrajinskému nacionalistickému smeru, ktorý chcel prebúdzajúce sa vedomie mäs využiť v prospech buržoázie. V svojej parlamentnej reči 29. apríla 1936 O. Borkaňuk povedal:

„My bojujeme za ukrajinský jazyk, za ukrajinskú kultúru, sme hrđí na to, že patrime k ukrajinskému národu, ktorého 30 miliónov pracujúcich za pomoc ruského proletariátu zvrhli útlak cárizmu i svojej vlastnej buržoázie a statkárov a teraz v svojej krajine, na sovietskej Ukrajine, budujú socialistický priemysel, socialistické kolektívne hospodárstvo, ukrajinskú socialistickú kultúru...“

Ale my čo najostrejšie bojujeme proti ukrajinskému nacionálizmu, proti idei žlto-modrej matky Ukrajiny, lebo to je idea Rozemberga a Beka, idea medzinárodnej kontrarevolúcie, idea, pomocou ktorej nemeckí a polskí fašisti spolu s petľurovskými pozostatkami snažia sa mobilizovať ukrajinských pracujúcich na západnej Ukrajine i na

---

93 Karpatska pravda, 7. júla 1929.

94 Borkaňuk, A., Chto my taki i kudy naležimo, Polumjane slovo, Stati ta promovy komunističnych dijačiv Zakarpatisa, Užhorod 1957, s. 27.

Podkarpatsku pre kontrarevolučnú vojnu proti sovietskej Ukrajine. Na Podkarpatsku nositeľmi týchto myšlienok, žiaľ, sú nielen vološinovci a braščajkovci. Teraz, z tejto tribúny odvážil sa útočiť na Sovietsky sväz i sociálnodemokratický poslanec Revaj".⁹⁵

Komunistická strana poukazovala, že ukrajinská buržoázia, ktorá chce pcdchýti rasiúce národné povedomie mäs, nechce oslobodiť pracujúci ľud od útlaku. Bojuje len za svoje triedne záujmy, za väčší podiel na vykorisťovaní vlastného ľudu a národnostnú otázku využíva len ako nástroj na ich dôsiahnutie.⁹⁶

Rovnako neúprosne strana bojovala proti „rusinizmu“ i „rusofilstvu“, odhaľovala ich reakčnú podstatu. „Rusínsky jazyk, rusínsky národ, rusínska literatúra neciestuje nikde na svete. S pomocou šírenia rusínskej ideológie, cez zavádzanie rusínstva do škôl odrezávajú nás kultúrne od prirodzeného materského pňa. Odrezávajú nás od ukrajinskej kultúry a šíria tmu, lebo len trochu kultúrny človek, ktorý hladá osvetu — nič nenajde pre seba v rusínskom svete, ktorý umele vytvorili naši politici na rozkaz z Budapešti“.⁹⁷

Bojujúc proti „rusofilstvu“ strana zároveň vystupovala za potrebu štúdia ruského jazyka v meštianskych a stredných školách, pestovala u pracujúcich lásku k ruskému národu, ktorý prvý na svete zvrhol kapitalizmus a nastolil diktatúru proletariátu.

V boji za ukrajinskú národnú orientáciu, proti rôznym nacionalistickým smerom získala KSČ na Zakarpatsku významné úspechy. Úplne iná situácia bola na východnom Slovensku, kde vplyv strany bol slabý. Ovplynvíť národnú orientáciu obyvateľstva na východnom Slovensku sa jej nepodarilo.

V tomto boji sa strana dopustila určitých chýb. Správne odhľajúc škodlivosť „jazykového sporu“, podvody s autonómiou a iné požiadavky, s ktorými operovala ukrajinská buržoázia, strana nedocenila význam kultúrno-politickej požiadaviek pre svoj politický boj. Svoj program sústredovala hlavne do ekonomickej oblasti, za hospodárske požiadavky pracujúcich. Túto skutočnosť pozdejšie priznal aj členomník Krajského výboru KSČ na Zakarpatsku Olexa Borkaňuk.

Chybou bolo, že sme bojovali len za hospodárske požiadavky pracujúcich „a v kultúrno-národnostných čiastkových požiadavkách, sme sa obmedzovali len na propagandu. Zorganizovať masové akcie za zavedenie rodného jazyka do úradov, súdov a škôl . . . , za literatúru,

95 Karpatska pravda, 17. mája 1936.

96 Tamtiež, 28. júla 1929.

97 Tamtiež, 20. októbra 1929.

divadlo, za stredné a vysoké školy . . . , to by bola najlepšia metóda pre porážku nacionálistickej demagógie rusofílskych, ukrajinských a madarských nacionalistov a fašistov".⁹⁸

Nástup fašizmu zmenil situáciu od základu. Kým V. kongres KI a VI. sjazd KSČ sa snažili o zásadné riešenie národnostnej otázky, spájali ho s možnosťou socialistickej revolúcie, fašistické nebezpečenstvo si vyžadovalo iný prístup. Zásadné riešenie národnostnej otázky ustupilo do pozadia a táto sa nevyhnutne podriaďovala novej situácii, novým úloham, ktoré vyplývali z boja na obranu republiky proti fašizmu a vojne. To naložilo svoj odraz aj v politike KSČ, ktorá smerovala k vytvoreniu prvej jednoty národov republiky. Išlo o novú členiaciu, ktorej sa nužne musela podriaďiť i národnostná otázka. V ukrajinskej otázke to našlo svoj odraz okrem iného v upresnení stanoviska KSČ k požiadavke autonómie, ktorú mala československá vláda poskytnúť Podkarpatskej Rusi na základe Saint-Germainskéj zmulvy a československej ústavy z roku 1920. . .

Rozličné buržoázne strany na Zakarpatsku, v snahe získať masy na svoju stranu, denno-denне vystupovali s požiadavkami uskutočnenia autonómie. Zo začiatku túto požiadavku vyzdvihovala i KSČ. Pozdejšie, po kritike zo strany Kominterny, od tejto požiadavky upustila.⁹⁹

29. decembra 1935 gubernátor Zakarpatska, Grabár, zavolal k sebe novinárov a predstaviteľov politických strán a oznámil im, že vláda je ochotná poskytnúť Podkarpatskej Rusi autonómiu, pre ktorú treba vypracovať podklady. Zástupca KSČ zaujal k tejto otázke nasledujúce

98 Tamtiež, 22. marca 1936.

99 V. kongres v svojej rezolúcii o ukrajinskej otázke k požiadavke autonómie zaujal negativistické stanovisko. „Kongres konštatuje, že hľadá autonómie pre Podkarpatskú Rus v Československu a pre západnú Ukrajinu v Poľsku alebo Besarabiu a Bukovinu v Rumunsku sú namierené k vytvoreniu koalície bohatých vrstiev ukrajinského rolnictva s vládnúcimi triedami Československa, Poľska a Rumunska, slúžia k upevneniu hospodárskeho a národného zotročenia rolníckeho obyvateľstva týchto oblastí, a preto musia byť komunistickými stranami týchto krajín odmietnuté“. (Piaty vsemirnyj kongres Komunističeskoho internacionala, časť vtoraja, s. 129). Toto stanovisko bolo jednostranné, a preto nesprávne. Autonómia v podmienkach kapitalizmu nemôže priniesť pracujúcim ani sociálne, ani národné oslobodenie, ale môže priniesť určité výhody a uskutočnenie čiastkových požiadaviek zo strany pracujúcich. Tým viac, že na Zakarpatsku KSČ mala veľmi silné pozície, ktoré mohla upevniť aj v autonómnych orgánoch, keby sa autonómia uskutočnila. Toho si bola vedomá i česká buržoázia, a preto Podkarpatskej Rusi autonómiu neposkytla. Okolo boja za uskutočnenie autonómie KSČ mohla získať značnú podporu mäs a oslabiť vplyv nacionálistickej strán, ktoré s touto požiadavkou vystupovali.

stanovisko: „Je známy nás vzťah k autonómii. Prehlasujem tu, že taká autonómia, o akej sa tu hovorí, nemôže osloboodiť naše pracujúce obyvateľstvo sociálne, politicky a kultúrne. My, komunisti, bojujeme za uskutočnenie práva na sebaurčenie, lebo len to môže dať nášmu pracujúcemu obyvateľstvu úplnú slobodu. Ale my podporujeme aj boj pracujúceho obyvateľstva za uskutočnenie jeho autonómie, ktorá by priniesla aspoň nejaké uľahčenie pre život pracujúcich“.¹⁰⁰

Podobné vyjadrenie obsahovala aj výzva krajského vedenia strany k pracujúcim z príležitosti 1. mája¹⁰¹ a vystúpenia O. Borkaňu-ka.¹⁰²

Takýto postoj mal dôjsť k vytvoreniu jednoty národov a národnostných skupín v ČSR pri obrane republiky proti fašizmu, viesť k oslabeniu irredentistického hnutia, čo bolo nevyhnutnou podmierkou úspechov v tomto boji. Odhadanie ukrajinských pracujúcich spolu s českým a slovenským náromom brániť republiku proti fašizmu vyjadril O. Borkaňuk vo svojom vystúpení na VII. sjazde KSČ v roku 1936.¹⁰³

Buržoázia vec obrany republiky zradila, a tým vytvorila podmienky pre jej rozbitie. Zakarpatsko a časť východného Slovenska boli okupované maďarskou armádou a bol tam nastolený fašistický okupačný režim. K rozbitiu republiky dopomohla i reakčná ukrajinská buržoázia, ktorá sa dala plne do služieb horthyovského Maďarska.

SLOVENSKÝ ŠTÁT A UKRAJINCI

Obdobie Slovenského štátu, hoci trvalo veľmi krátko, bolo pre vývoj ukrajinskej otázky veľmi významné. Voči ukrajinskému obyvateľstvu klérofašistický režim uskutočňoval politiku zvýšenej sociálneho a národnostného útlaku, politiku násilnej denacionalizácie a pod. Veľmi názorne sa to prejavovalo na úseku škôl, rozvoj ktorých bol všemožne obmedzovaný. Už v prvej polovici roku 1940 sa začali podnikat kroky „k vyčisteniu Prešova od Rusínov“. 14. marca 1940 v Michalovciach sa konala porada na príkaz predsedu vlády za účasti ministra pravosúdia dr. Fritza, zaoberajúca sa otázkami vy-

100 Karpatska pravda, 5. januára 1935.

101 Tamtiež, 12. apríla 1936.

102 Tamtiež, 22. marca 1936.

103 Protokol VII. sjazdu KSČ, s. 84.

sťahovania ruského učiteľského ústavu a ruského gymnázia z Prešova. Tieto kroky boli súčasťou „budúcich opatrení vlády v súvislosti s riešením rusínskej otázky“. ¹⁰⁴

9. apríla 1940 sa prešovský župan obrátil so žiadostou na Prezidium ministerstva školstva a osvety s návrhom na likvidáciu rusínskej školy v obci Vyšná Radvaň. V liste sa okrem iného hovorilo:

„Na slovensko-rusínskom pomedzí, v údolí Laborca leží obec Vyšná Radvaň, v ktorej účinkuje aj slovenská menšinová škola. Táto však je hatená vo vývoji rusínskou štátnej ľudovou školou, respektívne jej správcom ...“

V záujme „štátnej politiky“ župan navrhol premiestniť správcu, „rusínskeho fanaticu“, do slovenského prostredia, do mesta, aby sa necitil ukrivený. Na jeho miesto navrhol vymenovať vlastenecky založeného Slováka.

„Tento nový učiteľ ako správca musí prepracovať národnostné pomery matolko, aby slovenská škola dostala v žiacte prevahu a aby sa mohla postupne rusínska škola zlikvidovať“. ¹⁰⁵

Podobný cieľ sledovali opatrenia Ministerstva obrany, podľa ktorých branci Rusíni v roku 1939 konali prezenčnú službu na západnom a strednom Slovensku. Na východné Slovensko posielali brancov zo západného a stredného Slovenska. Zmysel tohto opatrenia prešovský župan v dopise Ministerstvu obrany zo 16. augusta 1940 zdôvodňoval takto: „Týmto vojenská správa má možnosť značnou mierou prispieť k národnému posilneniu (rozumiej poslovenčeniu – I. B.) východnej čiastky štátu ...“ ¹⁰⁶

Politika útlaku a násilnej asimilácie nutne vyvolávala odpor zo strany základnej masy ukrajinského obyvateľstva a upevňovala jeho opozíciu k novému režimu. Na druhej strane, oslobodenie západnej Ukrajiny Červenou armádou v septembri 1939 a jej pripojenie k SSSR posilňovalo aj u ukrajinských pracujúcich nádeje na blízke osloboodenie. Viera v Sovietsky sväz upevňovala národné povedomie obyvateľstva a bola väžnou brzdou pre asimilačné snahy Iudákov. Okresný náčelník v Giraltovciach 3. marca 1940 hlásil Ústrední štátnej bezpečnosti v Bratislave, že 20. januára 1940 v obci Valkovce neznámy páchateľ vyvesil na dvere hasičského skladu protištátny komunistický leták v maloruskej reči. V letáku sa okrem iného hovorilo: „Vojsko velkého ruského socialistického štátu je na maďarsko-ruskej

¹⁰⁴ ŠA Prešov, 1779/40.

¹⁰⁵ ŠA Prešov, 1374/40.

¹⁰⁶ ŠA Prešov, 1374/40.

hranici, a čo deň túto hranicu prejde. Ľudia Podkarpatskej krajiny zhodia okovy a stanú sa slobodnými nielen od maďarskej nadvlády, ale aj od svojich vodcov, Fencíka, Bródyho, ktorí predali ľud Maďarom...¹⁰⁷

Na podobné nálady medzi ukrajinským obyvateľstvom poukazujú mnohé zprávy a hlásenia predstaviteľov nového režimu. Župný sekretariát HSES v Prešove 27. júna 1940 poslal prezídiu župného úradu výpis zo zprávy svojho tajomníka v Humennom, v ktorom sa konštatovalo: „V okrese Medzilaboreckom sa temer každý deň objavujú letáky alebo nápisy, v ktorých sa obyvateľstva zavádzajú a poburuje komunistickými heslami a napĺňuje nádejou na lepšiu budúcnosť v SSSR.“¹⁰⁸

Takáto situácia vyvolávala nespokojnosť u predstaviteľov Slovenského štátu, a preto sa podobné nálady snažili potlačiť. 6. decembra 1940 sa župan Šarišskej župy obrátil s dôverou inštrukciou na okresných náčelníkov a veliteľov žandárskych staníc, aby budeľivo sledovali komunistickú propagandu a rázne zamedzovali akékoľvek akcie protištátnej tendencie. V tejto inštrukcii sa okrem iného hovorilo: „Z rôznych zjavov dá sa bezpečne súdiť, že na východnom Slovensku je na rozvetvenej sieti pracujúca silná komunistická propaganda. Mám informácie, že na území župy sú 4 komunistické sekretariáty, v Prešove, Sabinove, Humennom a štvrtý niekde na čiare Bardejov— Vyšný Svidník— Medzilaborce. Mám ďalej informácie, že obyvateľstvo niektorých obcí, najmä gréckokatolícke, zdraví sa komunistickým pozdravom. V niektorých obciach možno pozorovať, že je tam rozšírené nosenie čiapok ruského tvaru, najmä medzi mládežou a mladšími mužmi... Komunistická propaganda pracuje rôznymi metódami. Hlavná metóda je: pretvoriť všetkých Rusínov na Rusov, potom všetkých gréckokatolíckych Slovákov na Rusínov (aby ich bolo možno pretvoriť na Rusov), znenávidieť Slovákov a samostatný Slovenský štát, znenávidieť národný socializmus, vliať do nenávistných mäs ducha komunizmu.“¹⁰⁹

Prepadnutie Sovietskeho sväzu fašistickým Nemeckom a vyhlásenie vojny SSSR slovenskou klérofašistickou vládou uvedené tendencie v zmýšľaní širokých mäs ukrajinského obyvateľstva ešte posilnilo. I keď začiatocné neúspechy SSSR mohli pôsobiť depresívne, predsa vo vedomí ľudu viera vo víťazstvo nad fašizmom nezmizla.

107 ŠA Prešov, ŠB 15/40.

108 Tamtiež, 756/15.—40.

109 ŠA Prešov, 1459/15/40.

Základný obrat vo vojne, rast partizánskeho hnutia a účasť sovietskych partizánov v SNP protifašistický postoj pracujúcich upevňovalo. Ukrajinskí pracujúci sa na tomto boji aktívne podieľali.

Na druhej strane, v období Slovenského štátu došlo k posilneniu a rozšíreniu ukrajinského kulactva a burzoáznych elementov. K tomu sa využila predovšetkým arizačná politika, ale aj iné opatrenia vlády. Fašistické úrady si vedome vytvárali vrstvu kolaborantov ako svoju oporu pri uskutočňovaní ďalšej politiky. Na cestu spolupráce s fašistickým režimom pristúpila aj skupina predstaviteľov ukrajinskej inteligencie. Počas existencie Slovenského štátu vydávala v Medzilaborciach v „rusínskej reči“ fašistický plátok „Novoje vremja“ s prílohou pre mládež „Junošestvo“. K tejto skupine patrila aj organizácia „mladopokolencov“, ktorá bola fašisticky a protisovietsky orientovaná.¹¹⁰

Druhá svetová vojna vyzdvihla do popredia národnostnú otázku v medzinárodnom meradle. Otázky národnej slobody a nezávislosti stáli v strede boja proti fašizmu a boli významným prostriedkom boja za budúcu socialistickú perspektívnu vývoja národom. Táto situácia zákonite určovala i vývoj ukrajinskej otázky. Vytvorí demokratické a spravodlivé podmienky pre národný vývoj ukrajinského obyvateľstva bolo možné len cestou aktívneho boja proti fašizmu, jeho celkovou porážkou. O tejto skutočnosti sa ukrajinské obyvateľstvo denne presvedčovalo, preto sa spolu s českým a slovenským nárom aktívne zapájalo do boja proti fašizmu. Týmto postojom ukrajinskí pracujúci dali najavo, že chcú obnoviť Československú republiku, ale na nových základoch.

Vývoj ukrajinskej národnostnej skupiny v podmienkach kapitalizmu prebiehal za veľmi nepriaznivých podmienok. Vládnúce triedy

¹¹⁰ Táto organizácia vznikla v 30. rokoch vo viacerých európskych štátoch ako hnutie mladých ruských emigrantov „Nacionalnyj sojuz novoho pokolenija“. Ústredie tohto hnutia bolo v Belehrade a vydávalo časopisy „Za novuju Rossiju“ a „Za Rossiju“. Cieľom sväzu bolo zjednotiť ruskú emigrantskú mládež a vychovať ju v duchu otvoreného nepriateľstva voči SSSR a jeho socialistickému zriaďaniu. Hnutiu pomáhalo fašistické Nemecko. Organizácie „Novoho pokolenija“ vznikli aj v ČSR, ale 23. mája 1936 na základe výnosu Ministerstva vnútra ich činnosť na našom území bola zakázaná. Zákaz bol motivovaný tým, že môže vzniknúť nebezpečie pre osobnú bezpečnosť zástupcov SSSR v ČSR, že organizácia bola namierená proti štátu, s ktorým ČSR udržuje priateľské styky (Štátny archív v Prešove, p. č. 2320, 1614/36, kr. 93.) Za Slovenského štátu bola táto organizácia obnovená a začala vyvíjať aktívnu činnosť. Do svojich radov získávala aj mladú študujúciu „ruskú“ inteligenciu z východného Slovenska.

Rakúsko-Uhorska, buržoáznej Československej republiky i Slovenského štátu uskutočňovali vo vzťahu k ukrajinskému obyvateľstvu politiku krutého sociálneho i národnostného útlaku. V dôsledku toho priestor pre jeho národný vývoj bol minimálny.

Po hospodárskej stránke boli oblasti obývané ukrajinským obyvateľstvom silne zaznávané. Moderný priemysel sa tu temer nebudoval. Poľnohospodárstvo sa nachádzalo na veľmi nízkej technickej úrovni. Tieto skutočnosti boli hlavnou príčinou zaostalej sociálno-triednej štruktúry ukrajinského obyvateľstva, ktorého prevažnu väčšinu tvorili roľníci. Chýbali tu novodobé triedy — priemyselná buržoázia a proletariát. Najväčšiu zložku inteligencie tvorili učitelia a farári, značná časť ktorých sa v podmienkach útlaku a nerovнопrávnosti odnárodňovala. Prevažná väčšina ukrajinského obyvateľstva žila na dedinc. V mestách bol ukrajinský živel zastúpený slabo.

Ukrajinská národnostná skupina sa vyvíjala izolované a mimo štátneho rámca základnej masy ukrajinského národa. To viedlo, k tomu, že sa u nej nevytvoril pocit a vedomie spolupatričnosti k ukrajinskému národu, že sa tu nerozvíjal ukrajinský literárny jazyk, literatúra a pod. „Národné obrodenie“ neprebiehalo v znamení upevňovania ukrajinského povedomia, ale ruského, resp. rusínskeho povedomia. Na tejto pozícii stáli všetci buditelia, ktorí túto orientáciu ešte viac upevňili.

V podmienkach buržoáznej republiky sú tieto otázky stali arénou sporov a politického boja o národnú orientáciu. Na oneskorení historického vývoja sa začali prižívovať rozličné smery, ruský, karpatoruský, ukrajinský, rusínsky, ktoré túto otázku ešte viac skomplikovali. Vládnúce triedy tieto spory podporovali, nakoľko touto cestou chceli odpútať vykorisťované a utláčané masy od triedného boja.

Jedinou silou, ktorá v podmienkach buržoáznej republiky dôsledne bojovala proti sociálnemu i národnostnému útlaku ukrajinského obyvateľstva a postupne sa dopracovala k správnemu poňatiu ukrajinskej otázky, bola Komunistická strana Československa. Avšak významnejšie ovplyvnilo národnú orientáciu mäs ukrajinského obyvateľstva na východnom Slovensku sa jej nepodarilo.

Taká bola zhruba podstata ukrajinskej otázky na východnom Slovensku do oslobodenia. V tejto podobe ju zdedilo ľudovodemokratické zriadenie v roku 1945, ktoré začalo s jej riešením v nových historických podmienkach.

II. OD OSLOBODENIA K FEBRUÁRU

NOVÁ SITUÁCIA

Víťazstvo národnej a demokratickej revolúcie v Československu znamenalo základný obrat vo vývoji národnostných vzťahov. Od charakteru ich usporiadania v značnej miere bolo závislé ďalšie upevnenie ľudovodemokratického štátu a jeho vývoj smerom k socializmu. Preto Komunistická strana Československa, ktorá sa stala vedúcou silou v štáte, venovala národnostnej otázke veľkú pozornosť a proti vôle buržoázii prebojúvala už v tomto období niektoré marxisticko-leninské zásady jej riešenia.

Národnostná otázka predstavovala v tomto období veľmi zložitý komplex problémov a jej riešenie bolo podmienené mnohými faktormi, predovšetkým triednym pomerom sil v novom štáte. V Československu po roku 1944 tvoril národnostnú otázkou vzťah Čechov a Slovákov ako dvoch samostatných národov, riešenie otázok nemeckej, maďarskej, poľskej a ukrajinskej národnostnej skupiny a problém Zakarpatskej Ukrajiny.

KSC uplatňovala a uplatňuje pri riešení národnostnej otázky historický prístup a rieši ju v duchu národnej a demokratickej revolúcie. Hlavným a určujúcim v národnostnej otázke bol vzťah Čechov a Slovákov ako dvoch národov. Tento vzťah sa riešil na základe uznania samobytnosti slovenského národa, na princípe „rovny s rovným“. Tieto hlavné zásady riešenia vzťahu Čechov a Slovákov boli zakotvené v Košickom vládnom programe a ich prebojovanie bolo veľkou zásluhou KSC.

Na inom základe sa riešila nemecká otázka. Nemecká národnostná skupina v súlade s uzneseniami víťazných veľmocí z roku 1945 v Postupimi bola z Československa vystáhovaná. Toto opatrenie bolo veľmi ostré, ale za danej konkrétnej situácie ľažko bolo rájsť iné riešenie nemeckej otázky. Bolo to spôsobené tým, že väčšina nemeckého obyvateľstva v Československu sa dala strhnúť na stranu nemeckého fašizmu, zohrala veľmi aktívnu úlohu pri rozbití prvej republiky,

podporovala nemecký fašizmus v jeho boji proti českému národu a iným slovanským národom a sama sa tohto boja aktívne zúčastnila.

KSC pri riešení tejto otázky musela brať do úvahy reakčnú úlohu, ktorú zohrala nemecká národnostná skupina. Práve táto skutočnosť znemožnila úplné zrovнопrávnenie nemeckého obyvateľstva v ČSR. Na druhej strane KSC ako dôsledne internacionalistická strana nemohla pristúpiť na to, aby pozbavila nemeckú skupinu politických práv a uskutočňovala voči nej národnostný útlak. Zostávalo jediné riešenie — vysťahovať príslušníkov nemeckej národnosti do nemeckého štátu, kde by sa stali súčasťou svojho národa a mali neobmedzené možnosti pre svoj národný vývoj.¹¹¹ Toto opatrenie sa nevzťahovalo na nemeckých antifašistov, čo je dôkazom toho, že tu nešlo o akt národnej pomsty, ale o krok vynútený nepriateľským postojom nemeckého obyvateľstva v Československej republike. Takéto riešenie zodpovedalo celkovému duchu národnej a demokratickej revolúcie.

V podobnom duchu sa pristupovalo aj k riešeniu maďarskej otázky. Maďarské obyvateľstvo žilo v južných a juhovýchodných oblastiach Slovenska, ktoré pri rozbití republiky na základe viedenskej arbitráže z novembra 1938 boli pripojené k Maďarsku. V roku 1945 toto územie bolo znova prinavrátené ČSR. Na základe Košického vládneho programu maďarské obyvateľstvo bolo pozbavené československého štátneho občianstva. Pozdejšie došlo k výmene obyvateľstva medzi Maďarskom a Československom. Toto opatrenie sa nevzťahovalo na maďarských antifašistov a osoby, ktoré zostali verné ČSR. Tento krok sa odôvodňoval tým, že väčšina maďarského obyvateľstva zohrala negatívnu úlohu v čase rozbitia republiky, že existencia maďarskej menšiny v Československu v neustálených povojsnových pomeroch môže v sebe znova skrývať nebezpečenstvo pre jednotu republiky. Výmena obyvateľstva z celého radu príčin sa uskutočňovala pomaly. Vcelku bolo z ČSR do Maďarska vystáhovaných asi 70 tisíc občanov a približne lenko bolo pristáhovaných z Maďarska do Československa.

Národný vývoj maďarského obyvateľstva bol silne obmedzovaný. Tomu slúžila i politika „reslovakizácie“, ktorú po roku 1948 KSC odsúdila ako veľmi chybnú.¹¹²

¹¹¹ Köhler, B., Vyriešenie nemeckej otázky a nová ústava republiky, Život strany, 1960, s. 16.

¹¹² Podrobnejšie o vývoji maďarskej otázky v rokoch 1945–48 vidieť v práci Juraja Zvaru, Niektoré otázky postavenia maďarskej národnosti v Československu do roku 1948, Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Marxizmus-leninizmus, roč. 13, Bratislava 1962.

Politický vývoj v Maďarsku a víťazstvo robotníckej triady v Československu vo Februári 1948 situáciu od základu zmenili, čo sa odrazilo i na postavení maďarského obyvateľstva, ktoré nastúpilo cestu rovnoprávneho a slobodného vývoja.

Pomerne zložitým vývojom v rokoch 1945–1948 prechádzala i poľská otázka. Rozbitie Československej republiky využilo bekovské Poľsko v októbri 1938 na okupáciu Tešínska, kde žila väčšia časť poľského obyvateľstva. Zároveň s okupáciou sa začala ostrá kampaň za vystahovanie príslušníkov českej národnosti z tejto oblasti. Po porážke Poľska v septembri 1939 bolo toto územie spolu s niektorými ďalšími oblasťami pričlenené priamo k nemeckému fašistickému štátu.

Košický vládny program sa o poľskej otázke nezmieňoval a jednotný postoj k poľskej otázke neboli vypracovaný. KSČ stála r.a pozícii obnovy hraníc z roku 1938 a zrovnanenia poľského obyvateľstva. Vyplývalo to z celkovej slovanskej orientácie Iudcovodemokratickej moci v Československu. Toto stanovisko vysvetlil K. Gottwald 21. júla 1945 na konferencii KSČ v Ostrave. „Poľská menšina je slovanskou menšinou... Demokratické a Iudové zriadenie našej republiky zaistuje poľskej menšine takú miere slobody, akú má český a slovenský Iud. Nerobíme v tom žiadnen rozdiel.“¹¹³

Národnosocialistická strana svoj program v poľskej otázke formulovala z vyložene šovinistických pozícií — vystahovanie Poliakov z ČSSR, alebo ich násilná asimilácia. Táto platforma, ktorú formuloval poslanec Fr. Uhliř (odtiaľ „uhliřovština“) stala sa fakticky programom celej českej buržoázie. Riešenie poľskej otázky v ČSR bolo tiež silne komplikované medzištátnymi československo-poľskými vzťahmi, v ktorých územné spory viedli v tomto čase k ostrým konfliktom.

Z toho vidieť, že na začiatku národnodemokratickej revolúcii poľská otázka nebola vyriešená a o jej demokratické riešenie sa zvädzal boj medzi silami pokroku a reakcie. Hoci k určitému zlepšeniu a pokroku v riešení poľskej otázky došlo po podpísaní československo-poľskej spojeneckej zmluvy v januári 1947, úplné zrovnanenie poľského obyvateľstva v ČSR nastalo až po Februári 1948, kedy česká buržoázia ako hlavná brzda tohto riešenia bola porazená.

Otzáka Zakarpatskej Ukrajiny sa riešila v súlade s vôlevu zakar-

¹¹³ V pevné internacionálnej jednotke pracujúcich dalej budovať vysplosou socialistickou spoločnosť, referát Jar. Kozla, ved. III. odd. KV KSČ v Ostravě. Vydal KV KSČ v Ostravě pro potreby stranického aktív, červen 1962.

patoukrajinského obyvateľstva, predstavitelia ktorého sa na sjazde národných výborov v novembri 1944 v Mukacheve vyslovili za zjednotenie s Ukrajinskou sovietskou socialistickou republikou. KSČ podporila sebaurčovacie právo zakarpatoukrajinského ľudu a jeho želanie zjednotiť sa s ukrajinským národom žijúcim v Sovietskom sväze. Zmluva o pripojení Zakarpatska k Sovietskemu sväzu bola podpísaná medzi vládou SSSR a ČSR 29. júna 1945 v Moskve.¹¹⁴

V článku 1 tejto zmluvy sa hovorilo: „Zakarpatská Ukrajina, nazvaná podľa československej ústavy Podkarpatská Rus, ktorá na základe zmluvy z 10. septembra 1919 roku, uzavretej v Saint Germain en Laye, bola včlenená ako autonómna jednotka do rámca ČSR, zjednocuje sa súhlasne so želaním obyvateľstva Zakarpatskej Ukrajiny a na základe priateľského súhlasu oboch zmluvných strán so svojou dávnou vlastou Ukrajinou a zapojuje sa do Ukrajinskej SSR. Hranice medzi Slovenskom a Zakarpatskou Ukrajinou platné ku dňu 29. septembra 1938 roku so zaznačenými zmenami sa určujú hranicami medzi SSSR a ČSR podľa priloženej mapy.“

Týmto aktom sa splnili odveké túžby zakarpatoukrajinského ľudu o zjednotenie so svojím materským národом.

Oslobodenie Československa Sovietskou armádou znamenalo začiatok novej epochy aj v živote ukrajinského obyvateľstva, ktoré žije na východnom Slovensku. K riešeniu ukrajinskej otázky sa pristupovalo ináč ako k otázke nemeckej a maďarskej. To bolo dané mnohými okolnostami, celkovou slovanskou orientáciou novej Československej republiky, iným postojom, aký zaujala základná masa pracujúceho obyvateľstva ukrajinskej národnosti k rozbitiu ČSR, aktívnou účasťou ukrajinských pracujúcich v protifašitickej boji atď. Preto nastolenie ľudovodemokratického zriadenia v ČSR viedlo k politickému zrovnoprávneniu ukrajinského obyvateľstva, za ktoré rozhodne vystúpila aj Komunistická strana Československa. 13. februára 1945 konala sa v Prešove oblastná konferencia KSS, na programe ktorej bolo objasnenie národnostnej otázky Ukrajincov. V zpráve prednesenej na konferencii sa konštatovalo:

„V otázke národnostnej stavíme sa na stanovisko úplnej rovnočinnosti Slovákov a Ukrajincov a dúfame, že v krátkom čase sa v tomto duchu vyrieší i zastúpenie Ukrajincov v Slovenskej národnej rade“. ¹¹⁵

¹¹⁴ Blížšie o tom vid Jevsejov, J. P., Z dějin Zakarpatské Ukrajiny, SNPL, Praha 1956, dalej F. Beer, A. Benčík, B. Graca, J. Kien, V. Kural, J. Šolc, Dějinná křížovatka, VPL, Bratislava 1964, s. 466–472.

¹¹⁵ Pravda, 17. februára 1945.

Podobný postoj v ukrajinskej otázke zaujala aj pracovná konferencia KSS v Košiciach, ktorá sa konala 28. februára — 1. marca 1945. Gustav Husák v referáte na tejto konferencii poukázal na to, že v národnoslobodzovacom boji proti fašizmu zvíťazila koncepcia, ktorú presadzovali komunisti, t. j. že Československo má byť slovanským štátom troch bratských národov — Čechov, Slovákov a karpatských Ukrajincov. Vzhľadom na to, že zakarpatoukrajinský ľud sa rozhodol pripojiť sa k USSR, strana plne rešpektovala toto rozhodnutie a formulovala budúcu ČSR ako ľudovodemokratický štát dvoch rovnoprávnych národov Čechov a Slovákov, v ktorom budú zabezpečené všetky politické práva pre Ukrajincov žijúcich na Slovensku. V ohlase komunistickej strany Slovenska, ktorý prijala konferencia, sa hovorilo: „KSS sa vyslovuje za bratské spolunažívanie slovenského národa s Ukrajincami, Rusmi a príslušníkmi iných slovanských národov žijúcich na území Slovenska. Slováci vidia v príslušníkoch ostatných slovanských národov žijúcich na území Slovenska svojich pokravných bratov a spoluobčanov ČSR, s ktorými chce najtesnejšie a družne spolupracovať. Všetky politické a kultúrne práva, úplnú rovnoprávnosť Ukrajincov, Rusom a príslušníkom ostatných slovanských národov, žijúcich na území Slovenska.“¹¹⁶

Košický vládny program sa o ukrajinskej otázke na Slovensku nezmieňoval, ale stanovisko prvej vlády NF vyjadril jej podpredseda K. Gottwald delegácií UNRP. K. Gottwald zdôraznil, že vláda po-važuje Ukrajincov žijúcich na Slovensku za rovnoprávnych občanov, s ktorými sa má zaobchádzať podľa zásady rovného s rovnom. Súčasne pripomenal, že vláda urobí všetky opatrenia, aby požiadavky ukrajinského obyvateľstva boli splnené.¹¹⁷

Dôležitým krokom na ceste politického zrovnoprávnenia ukrajinského obyvateľstva boli národné výbory, ktoré ako orgány novej štátnej moci začali na východnom Slovensku vznikať revolučným spôsobom už koncom roku 1944. Vedúcu úlohu pri vytváraní týchto nových orgánov štátnej moci zohrali komunisti. Ukrajinské obyvateľstvo dostalo po prvýkrát možnosť slobodne a na demokratickom základe vytvárať zo svojho stredu orgány štátnej moci. Tak v obvode Papín, okres Snina už 13.—14. decembra 1944 konali sa vlnné zhromaždenia občanov v obciach Nižná Jablonka, Vyšná Jablonka, Telepovce, Zubné a Nechval Polanka. V Nižnej Jablonke bol zvolený 10 členný MNV, z toho 9 boli príslušníkmi KSS, 1 bezpartajný. Vo

116 Pravda, 3. marca 1945.

117 Hlas ľudu, 8. mája 1945.

Vyšnej Jablonke do MNV bolo zvolených 12 členov, všetci príslušníci KSS. V Telepovciach 9 členný MNV, všetci členovia KSS, Zubné 12 členov, všetci príslušníci KSS, Nechval Poľanka 11 členov, z toho 8 členovia KSS, 2 DS, 1 bezpartajný.¹¹⁸ Podobná situácia vznikla aj v iných obciach na oslobodenom území východného Slovenska. 10. decembra 1944 sa v Medzilaborciach konala konferecia národných výborov, na ktorej bol zvolený ONV. Vo výzve z konferencie sa hovorilo: „My, ľud medzilaborecký, začneme sami vládnuť. Bez politických tútorov a bez advokátov. Sme dospelí, sami to dokážeme...“¹¹⁹ Na oslobodenom území vznikla nová situácia, kedy sa o slovo vo veci spracovania krajiny prihlásili pracujúci. Národné výbory si hned od začiatku počínali iniciatívne a zabezpečovali potrebné úlohy. Skutočnosť, že NV sa vytvárali prevažne z komunistov, skrývala v sebe nebezpečie určitého sektárstva. V tejto etape vývoja KSČ sa orientovala na širokú spoluprácu s demokratickými silami a vytváranie národných výborov prevažne z príslušníkov komunistickej strany mohlo túto orientáciu narušovať a oslabovať.

Vznik národných výborov a ich činnosť významne ovplyvňovala politické zrovнопrávnenie ukrajinského obyvateľstva v Československu.

VZNIK UKRAJINSKEJ NÁRODNEJ RADY PRJAŠEVŠČINY

Dôkazom nového postavenia ukrajinskej národnostnej skupiny v ČSR bola i existencia Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny.¹²⁰

UNRP vznikla revolučným spôsobom a jej základy sa začali bu-

118 Okresný archív v Humennom, f. OÚ MNV Pn, sign.: P/1, k. I.

119 Jablonický, J., Slovensko na prelome, VPL, Bratislava 1965, s. 197.

120 Pojem „Prjaševščina“ sa občas prekádá ako Prešovsko (vid napr. Dejinnú križovatku, s. 484), čo nie je presné, nakoľko ho možno chápať ako okolie Prešova, resp. Prešovský okres. Pojem „Prjaševščina“ vznikol po vzniku buržoáznej ČSR na označenie oblasti, kde žijú Rusi, resp. Rusini, ktorých kultúrnym a politickým sídlom je mesto Prešov. Do tejto oblasti zahrňovali celé správne územie Gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove, vychádzajúc zo zásady „Čo gréckokatolík — to Rusín“. Podľa slov známejho buržoázneho politika N. A. Beskida „...pod slovom Prjaševščina sa rozumie ruské etnikum nachádzajúce sa v medziach terajšieho Slovenska. Tento názov sa rozšíril po Saint-Germainskej mierovej zmluve... Tento názov sa odvodzuje od mesta Prešov, kultúrneho a duchovného strediska Rusov, ktoré sa vytvorilo prirodzeným zoskupením nášho obyvateľstva“

dovať už v procese národnoslobodzovacieho boja proti fašizmu v rokoch 1943—1944.¹²¹

Avšak organizačne sa UNRP sformovala na sjazde delegátov ukrajinských obcí a okresov 1. marca 1945 v Prešove. Sjazd sa jednoznačne vyslovil za to, že na východnom Slovensku žije ukrajinské obyvateľstvo a táto skutočnosť sa odrazila i v názve orgánu, ktorý bol na tomto sjazde vytvorený. Sjazd prijal rezolúciu, ktorá obsahovala tieto hlavné body:

- schválenie manifestu I. sjazdu národných výborov Zakarpatskej Ukrajiny o zjednotení sa s USSR;
- vyhlásenie národnej jednoty obyvateľstva Prjaševčiny s ľudom Zakarpatskej Ukrajiny a ruským národom;¹²²
- zvolenie UNRP a jej predsedníctva ako predstaviteľa obyvateľstva Prjaševčiny;

prevažne po založení tunajšieho gréckokatolíckeho biskupstva v roku 1816*. I. Šlepecký dokazoval, že „pod názvom Prjaševčina sa chápe územie osídlené ruským obyvateľstvom žijúcim na juhu Karpát medzi riekami Uh a Poprad. prenešie v Žeplinskej, Šarišskej, Spišskej a Abovskej oblasti. (podla mapy Solca zodpovedajúcej Parížskej microvej zmluve z roku 1919) kultúrnym strediskom, ktorého je Prešov“. Prjaševčina, istoriko-literárny sborník pod red. I. S. Šlepeckeho, Praha 1948, s. 52. Keďže do pojmu „Prjaševčina“ sa vkladal uvedený obsah, 19. septembra 1945 Úrad predsedníctva SNR v Bratislave sa obrátil na UNRP so žiadostou, aby upustila od používania názvu „Prjaševčina“ vo svojom vlastnom pomenovaní, korespondencii, ako i v názve časopisu. ŠA Prešov, f. UNRP, 1945—48. UNRP odmietla túto požiadavku splniť. V danej práci pojem „Prjaševčina“ sa bude užívať len ako dobový termín v zaujme historicky adekvátneho odrazu dokumentov a pomenovani.

121 Toto obdobie charakterizuje list člena ÚV KSČ a poslanca NZ P. Babeja, jedného z vedúcich funkcionárov UNRP, tajomníkovi ÚV KSS M. Gosiakovskému z 13. júna 1952. V tomto liste P. Babej píše o tom, že UNRP začala svoju činnosť illegálne už v rokoch 1943—1944. Na porade 19. marca 1944 bolo prijaté uznesenie o vytvorení ústredného orgánu illegálnych pracovníkov Prjaševčiny pod názvom Krasno (Karpatoruskij avtomnij sojuz nacionálnoho osvoboždenija). 7. augusta 1944 v ordinácii dr. Rojkoviča uskutočnila sa ďalšia porada, na ktorej boli zastúpené viaceré politické strany z prvej ČSR i bezpartajní. Porady sa zúčastnili: za agrárnu stranu Peter Židovský a Vasil Karaman, za ruskú národnú stranu Ivan Židovský, za bródyovskú stranu, Avtonomnyj zemledělcství sojuz, Ivan Pješčák, za komunistickú stranu Peter Babej, Michal Lichvar, Pavel Kapišanský, Rojkovič a Andrej Nachaj ako bezpartajní. Na tejto porade bolo každému uložené, aby do protifašistického boja zapojil čo najviac príslušníkov ukrajinskej národnosti. Archív ÚV KSS, bez sign.

122 V pôvodnom návrhu sa správne hovorilo o národnej jednote s ľudom Zakarpatskej Ukrajiny. Na návrh jedného delegáta bol prijatý dodatok „i ruským národom“, čo jasnosti tohto bodu neprospelo. ŠA Prešov, UNRP 1945—1948, č. 132.

- splnomocnenie Predsedníctva UNRP hájiť národné, kultúrne a sociálne práva ukrajinského ľudu;
- zaistenie osudu ukrajinského obyvateľstva Predsedníctvom UNRP, v prípade vzniku fažkostí pri riešení jeho životných otázok.¹²³

Sjazd delegátov ukrajinských obcí a okresov nevyjadril oficiálne svoj postoj k SNR, ani k otázkam ďalšieho usporiadania Československej republiky. Naopak, zo sjazdu bol poslaný telegram predsedovi Rady ministrov USSR s prosbou, aby sa pri riešení otázok zjednotenia ukrajinského národa nezabudlo na ukrajinské obyvateľstvo, ktoré žije na Prjaševčine.¹²⁴

Tendencie pripojenia k SSSR, ktoré sa na sjazde prejavili, vyplývali z viacerých príčin. Predovšetkým pôsobil v tomto smere príklad Zakarpatskej Ukrajiny, s ktorou ukrajinské obyvateľstvo východného Slovenska spájal pocit národnej jednoty i spoločný osud v minulosti. Tieto snahy boli posilňované aj velkou osloboditeľskou misiou SSSR a prítomnosťou Sovietskej armády, zástupcovia ktorej sa zúčastnili i samotného sjazdu.

Predstavitelia KSS a SNR vedeli o pripravovanom sjazde predstaviteľov ukrajinského obyvateľstva. O jeho prípravách bola informovaná aj oblastná konferencia KSS v Prešove, ktorá sa konala 13. februára 1945.¹²⁵ Konferencia sa rozhodla navrhnuť voľbu dočasného prípravného výboru Ukrajincov, ktorý sa však mal ustanoviť za týchto predpokladov:

- prípravný výbor sa ustanovi voľbou zdola;
- do prípravného výboru nebudú prijati faističi nijakej odroby;
- prípravný výbor má byť dočasný, to znamená, že bude rozpustený len čo sa zastúpenie Ukrajincov v SNR upraví po dohode s ňou.¹²⁶

Z toho vidieť, že KSS stála na stanovisku riešenia ukrajinskej otázky v rámci Slovenska, a s pripojením týchto oblastí k SSSR nepočítala. Podobný postoj vyjadril i Gustav Husák na pracovnej konferencii KSS v Košiciach 28. februára 1945. Ukrajincom poskytneme politické a národné práva, ale „musíme od nich žiadať, aby rámec nedeliteľného Slovenska bol zachovaný.“¹²⁷

Toto stanovisko KSS sa v dokumentoch sjazdu delegátov ukrajin-

¹²³ Prjaševčina, 18. marca 1945.

¹²⁴ ŠA Prešov, f. UNRP 1945–1948.

¹²⁵ Za ÚV KSS sa konferencie zúčastnil M. Čulen.

¹²⁶ Pravda, 17. februára 1945.

¹²⁷ Pravda, 1. marca 1945.

ských obcí a okresov neodrazilo. Predstaviteľia KSS informovali o tejto situácii moskovské vedenie KSC, ktoré ich postoj rádogramom z 3. marca 1945 plne schválilo. „Pretože pripojenie Ukrajincami obývaných obvodov Slovenska k Zakarpatskej Ukrajine nie je na programne diela, rokuje sa o riešení tejto otázky v rámci Slovenska. Je jasné, že v rámci Slovenska musia Ukrajinci dostať práva národnostnej menšiny.“ Zároveň moskovské vedenie upozornilo na to, že netreba pripustiť „aby do národných výborov v ukrajinských obciach a okresoch, ako aj do spomenutého ukrajinského predstaviteľského orgánu prenikli nacionalistické, protisovietske elementy, ktoré teraz stratili svoju bázu na západnej, ako aj na Zakarpatskej Ukrajine a budú sa usilovať zahniezdiť sa na východnom Slovensku. Takéto elementy sa musia odhaliť a úplne odstrániť z verejného života ukrajinskej menšiny. Nesmieme dovoliť, aby sa s nimi demokrati za hrávali.“¹²⁸

Zvolanie sjazdu predstaviteľov ukrajinských obcí a okresov niektorí historici jednoznačne vysvetľujú ako záležitosť nacionalistických živlov.¹²⁹ Takéto vysvetlenie je jednostranné a nevystihuje celú zložitosť problematiky. Kroky na vytvorenie orgánu, ktorý by reprezentoval Ukrajincov, podnikali sa už v procese národnoslobodzovacieho boja. Na jeho prípravách sa podieľali i elementy, ktoré v období prvej ČSR boli organizované v „ruských“ nacionalistických stranách a ktoré v svojom programe mali požiadavky pripojenia „Prjaševskej Rusi“ k Rusi Podkarpatskej. Tieto elementy s uvedenou eventualitou počítali pri oslobodení ČSR. Avšak vývoj udalostí na Zakarpatsku, jej pripojenie k SSSR, situáciu od základu zmenili. Pripojenie východného Slovenska, „Prjaševčiny“, k Zakarpatsku, a tým k SSSR im nemohlo vyhovovať z triedneho hľadiska. Preto hľadať príčiny snáh o pripojenie k SSSR hlavne v činnosti nacionalistických živlov bolo by nanajvýs jednostranné. V oveľa väčšej miere tu pôsobili iné faktory, na ktoré bolo poukázané vyššie. Ukrajinské obyvatelstvo na východnom Slovensku malo právo žiadať o pripojenie k Zakarpatsku, a tým k SSSR, ale za danej situácie riešenie tejto otázky takisto cestou nebolo správne. Nebral sa dostatočne do úvahy charakter druhej svetovej vojny, úloha protifašistickej koalície, ktorá bola formou určitého kompromisu socialistických a buržoáznych síl, výsledkom čoho bolo, okrem iného, aj obnovenie predvojnových štát-ných útvarov. Táto situácia sa odrážala aj v protifašistickom tábore.

128 Dejinná križovatka, s. 485.

129 Tamtiež, s. 484.

vnútri jednotlivých krajín, kde došlo k spojeniu rôznorodých síl a kde víťazstvo národnej a demokratickej revolúcie predpokladalo udržanie tohto spojenectva. Preto pri riešení národnostnej otázky musel sa brať ohľad i na postoj buržoázie.¹³⁰

UNRP veľmi skoro opustila stanovisko pripojenia k SSSR a prešla na československú platformu. Za cieľom úpravy svojich vzťahov k československým orgánom, hlavne k SNR, Ukrajinská národná rada Prjaševčiny vypracovala memorandum, ktoré schválila 22. apríla 1945 a 5. mája 1945 ho odovzdala zástupcom SNR. Memorandum obsahovalo celý rad politicko-kultúrnych požiadaviek, ktoré štátne orgány mali uskutočniť v záujme riešenia ukrajinskej otázky.

V memorande sa konštaovalo:

„UNRP bude všetkými silami podporovať novú československú vládu a SNR vo veci obnovy spoločnej vlasti, lebo verí, že tým pomôže svojmu ľudu. UNR chce spolupracovať s vládou a SNR pri riešení všetkých politických a kultúrnych otázok dotýkajúcich sa ukrajinského obyvateľstva na Slovensku.“

UNRP vyjadrila naprostý súhlas s Košickým vládnym programom. V mene ukrajinského obyvateľstva vzniesla na Slovenskú národnú radu tieto požiadavky:

1. Proporcionálne zastúpenie Ukrajincov v ústredných vládnych orgánoch, na poverenstvach SNR a v iných orgánoch a inštitúciach štátnej správy, najmä v okresoch, v ktorých žije ukrajinské obyvateľstvo. Pri ústredných vládnych orgánoch, pri poverenstvach SNR v závislosti od potreby zriadí osobitné ukrajinské oddelenia (referáty).
2. V okresoch, v ktorých žije ukrajinské obyvateľstvo obnoviť ukrajinské a ruské školy všetkých typov v potrebnom počte. Pri Poverenstve školstva zriadí osobitný referát pre riadenie ukrajinských a ruských škôl, podriadený priamo povereníkovi. Jeho personál by mali tvoriť Ukrajinci alebo Rusi navrhnutí UNR.
3. Nadviazať spojenie so sovietskou Ukrajinou, zvlášť so Zakarpatskou Ukrajinou a vysielat ukrajinských študentov na štúdium do SSSR.¹³¹

Hoci UNRP prešla na stanovisko riešenia ukrajinskéj otázky v rámci ČSR, otázky vzťahov ukrajinského obyvateľstva na východnom Slovensku k SSSR sa znova niekolkokrát vyskytli a boli dosť vážnym faktorom politického vývoja v rokoch 1945–1948.

¹³⁰ Pomajzl, K., c. d. s. 41–42.

¹³¹ Prjaševčina, 1. mája 1945.

29. júna 1945 bol medzi vládami ČSR a SSSR spolu so zmluvou o pripojení Zakarpatskej Ukrajiny k SSSR podpísaný aj protokol o optovaní občanov SSSR a ČSR. Podľa tohto protokolu osoby ukrajinskej, ruskej a bieloruskej národnosti žijúce na území ČSR mali právo vysťahovať sa do SSSR. Podobne to bolo s osobami českej a slovenskej národnosti na Zakarpatsku a západnej Ukrajine. Výmena obyvateľstva medzi SSSR a ČSR sa mala uskutočniť na dobrovoľnom základe. Podrobňú úpravu týchto zásad obsahovala dohoda podpísaná zástupcami SSSR a ČSR 10. júla 1946.

Celkovo asi 8500 príslušníkov ukrajinskej národnosti využilo právo, ktoré vyše uvedené dohody poskytovali a v rokoch 1946—1947 odišlo do SSSR.¹³²

Hoci sa optácia robila na dobrovoľnom základe a bola logickým dôsledkom vývoja československo-sovietskych vzťahov založených na vzájomnej spolupráci a porozumení, mala i rad negatívnych dôsledkov na vývoj ukrajinskej otázky v ČSR. Predovšetkým treba vidiť, že do SSSR odišli ľudia pokročivo zmýšľajúci, ktorí mali dobrý vzťah k SSSR, mnohí komunisti a účastníci národnosladzovacieho boja. Týmto došlo k značnému oslabeniu revolučných a pokrovkových sil vo vnútri ukrajinskej národnostnej skupiny. Na druhej strane treba poukázať na skutočnosť, že k presťahovaniu došlo v čase, kedy SSSR prežíval veľké povojnové fažkosti, čo sa nutne odrazilo i v postavení vysťahovaných. Tieto fažkosti boli ešte viac zosilnené činnosťou banderovských bánd na západnej Ukrajine, kde sa vysťahovaní usadili. Reakčné elementy práve túto situáciu rafinovaně zneužívali a mnohé veci zveličovali. Ich cieľom bolo oslabiť úprimné vzťahy ukrajinských pracujúcich k SSSR. Pritom začali rozširovať názory, že každý, kto sa bude hlašiť za Ukrajinca, bude násilne vyvezený do SSSR.

Veľmi negatívne v tomto smere zapôsobilo aj vystúpenie poverečníka vnútra Okályho 31. júla 1946 na protifašistickej slávnosti v Budapešti, v ktorom oznamil, že medzi vládami SSSR a ČSR sa vedú rokovania o vysťahovaní ukrajinského obyvateľstva z východ-

¹³² V azuareni ČT KSC v Bratislavskom spisovom zdroji je uvedené, že v rokoch 1946 až 1947 medzi obyvateľstvom ukrajinskej národnosti v ČSR zo 7. marca 1946 na ustanovenie, že do SSSR sa dobrovoľne vysťahovalo okolo 30 000 občanov ukrajinskej národnosti. Tento počet je, zdá sa, prehnaný. Na oblastnej konferencii KSS v Michalovciach v roku 1947 sa uvádzalo, že do SSSR optovalo z tejto oblasti 3500 osôb ukrajinskej národnosti (okresy Snina, Humenné, Medzilaborce). (Ústav dejín KSS, f. ŠU/2, a. j. 20.) Zo Svidnického okresu optovalo asi 2100 osôb. (Tamtiež f. ŠU/2, a. j. 1144.) Zbytok tvorili občania z okresov Stropkov, Bardejov, St. Ľubovňa.

ného Slovenska do SSSR. Predstavitelia UNRP vzniesli proti tomu ostrý protest.¹³³ Po mimoriadnom zasadnutí Sboru povereníkov uvedená zpráva bola oficiálne dementovaná.¹³⁴ Hoci sa časť obyvateľov ukrajinskej národnosti dobrovoľne vysťahovala do SSSR, prevažná väčšina ukrajinských pracujúcich sa rozhodla spojiť svoj osud s Československou republikou a v rámci nej hľadať možnosti pre svoj národný vývoj. Ludovodemokratické zriadenie k tomu vytváralo vhodné podmienky.

SNR prejednala memorandum UNR na svojom zasadnutí 26. mája 1945. V odpovedi SNR „pozdravuje a víta politický, hospodársky a kultúrny pohyb ukrajinského obyvateľstva žijúceho na Slovensku. S plným porozumením bude (SNR – I. B.) sledovať úsilie o upevnenie ukrajinského národného povedomia v tejto časti obyvateľstva Slovenska, ďalej snahu o uvoľnenie a rozvinutie jeho skrytých tvorcích sil a všetkými prostriedkami ich bude podporovať... Za slovenský národ vyhlasujeme, že mu vždy bude záležať na tom, aby jeho pomer k Ukrajincom bol čo najsrdečnejší, aby ani v jednom ukrajinskom srdci nemala miesto horkosť z krvidly spáchanej na Ukrajincoch“¹³⁵ Pri riešení postavenia ukrajinského obyvateľstva v obnovenej ČSR SNR vychádzala z dvoch podstatných skutočností.

1. Zo slovenského a československého postoja voči Ukrajincom musia raz a navždy zmiznúť šovinistické snahy, cieľom ktorých by bolo odnárodnovanie Ukrajincov a brzdenie ich národného života.
2. Postoj ukrajinského obyvateľstva nesmie byť nikdy viac určovaný reakčnými živlami, ktoré by znova špekulovali s českoslovenkou

133 Zprávy o rokovaní medzi ČSR a SSSR o vysťahovaní Ukrajincov priniesli niektoré noviny. 31. júla 1946 o tom pisali napr. Svobodné noviny. V časopise „Kosfor“, ktorý vychádzal v Prahe a bol orgánom spolku karpatorských študentov „Vozrozenie“, reagovalo to na Ivan Šlepeckij článkom „Právne postavenie ruského obyvateľstva Prajevščiny“. V článku sa poukazovalo na to, že „vláda ČSR môže ponuknúť obyvateľov Prajevščiny s ich dedoviznou vláde SSSR, aby sa takýmto spôsobom mohli stať nie len plnoprávnymi občanmi SSSR, ale aj občanmi na svojej vlastnej, pôvodnej, od predkov zdedenej pôde. Nakoniec, treba len splniť svoje staré záväzky vyplývajúce zo Saint Germańskiej zmluvy z 10. septembra 1919, treba len posuniť „dočasné“ demarkačnú liniu z rieky Uh po Poprad, a nebude viac obyvateľov Prajevščiny v Československu. To bude čestné, dôstojné, spravidlivé a demokratické!“ (Kosfor, No 5–6, 1946, s. 75). Vystúpenia ľ. Šlepeckého sa chytila reakčná tlač a urobila z neho menšiu aféru, „šlepeckiádu“. Ciele reakcie spočívali v umelom rozostávaní jednotlivých národov a národnostných skupín, v odvádzaní mäs od revolučného triedneho boja proti burzoázii.

134 ŠA Prešov, f. UNRP 1945–1948.

135 Zápisnica zo zasadnutia Pléna SNR 26. mája 1945, s. 44.

jednotou v záujme nepriateľov slovenského, českého i ukrajinského národa. Zárukou podobného postoja mal byť odkaz Slovenského národného povstania a program vlády NF. Na tejto platforme, s ktorou sa plne stotožňovala i UNR, vytvorila sa možnosť dalekosiahlej spolupráce Ukrajincov a Slovákov v Československu. Na požiadavky UNR, vyslovené v memorande v mene ukrajinského obyvateľstva, SNR odpovedala nasledovne:

1. V SNR sa zaistuje primeraný počet miest pre zástupcov Ukrajincov, ktorých deleguje UNR.
2. Pri prijímaní do štátnych a verejných služieb SNR nijako nezamýšla uplatňovať národné kritérium, ktoré by akokolvek vylučovalo Ukrajincov zo štátnych a verejných služieb.
3. Školské záležitosti Ukrajincov sa usporiadajú podľa týchto zásad:
  - a) Pri Poverenictve školstva zriadi sa ukrajinský referát, ktorý bude podliehať priamo povereníkovi. Referát bude spravovať všetky záležitosti ukrajinského (rusského) školstva na Slovensku v duchu jednotnej školskej organizácie a výchovy. Funkcionárov (úradníkov) referátu bude prijímať Poverenictvo školstva na návrh UNR. V styku s ukrajinskými (russkými) školami a ustanoviznami ponechá referát reč ukrajinskú (ruskú).
  - b) V školských obvodoch s väčšinou ukrajinského (rusského) obyvateľstva bude stáť na čele jednotného školského inšpektorátu inšpektor ukrajinskej (ruskej) národnosti. V obvodoch, kde ukrajinské obyvateľstvo tvorí menšinu, bude zástupcom inšpektora odborník ukrajinskej (ruskej) národnosti, ktorý bude riadiť agendu ukrajinských škôl a vykonávať disciplinárny dozor na ukrajinských (rusských) školách a pobočkách. Inšpektorov alebo zástupcov inšpektorov bude menovať poverník po dohode s ukrajinským referátom.
  - c) Aby sa zamedzilo politike odnárodenovania, uskutoční sa v obciach, kde žijú Slováci i Ukrajinci nový zápis do škôl pod dozorom zástupcov oboch národností. Na základe výkazu o počte zapísaných žiakov rozhodne sa o charaktere školy a počte pobočiek.
4. Pre všeestranný styk s SSSR, menovite s USSR a Zakarpatskou Ukrajinou budú dané Ukrajincom k dispozícii všetky ustarovizne a prostriedky, ktoré budú používať Slováci pre tesné zblíženie sa s národmi SSSR.¹³⁶

Ako vidieť, SNR vyšla v ústrety požiadavkám, ktoré nastolila UNR ako predstaviteľka ukrajinského obyvateľstva na Slovensku. V tom sa jasne zračil nástup robotníckej triedy k moci, jej veľký podiel pri určovaní politiky v novom štáte. Cieľom tejto politiky bolo úzko spolupracovať medzi slovenským národom a ukrajinskou národnostnou skupinou, odstrániť všetky nezrovnalosti, ktoré existovali vo vzťahu medzi Slovákmami a Ukrajincami v minulosti a ktoré boli dielom vykorisťovateľských tried z oboch strán.

Uvedené zásady národnostnej politiky vo vzťahu k ukrajinskému obyvateľstvu boli nielen proklamované ale začali sa uskutočňovať aj v praxi. V lete 1945 pri Poverenstve školstva bol vytvorený ukrajinský referát, ktorý začal riadiť všetky ukrajinské (ruské) školy. 25. júla 1945 traja poslanci, delegovaní UNRP, zložili slub v SNR.¹³⁷ Na druhom sjazde delegátov ukrajinských obcí začiatkom októbra 1945 boli navrhnutí 5 poslanci do DNZ a do SNR. Poslanci do DNZ zložili slub 28. októbra a poslanci do SNR 4. novembra 1945.¹³⁸ Ukrajinci dostali takto možnosť riešiť a presadzovať svoje problémy v navyšších štátnych orgánoch:

OBNOVA VOJNOU ZNIČENÉHO HOSPODÁRSTVA

Všetky tieto fakty nasvedčovali tomu, že riešenie ukrajinskej otázky sa uberá správnym smerom a plne v duchu národnej a demokratickej revolúcie. Zásluhu na tom mala predovšetkým Komunistická strana Československa. Avšak uvedené skutočnosti, hoci boli veľmi významné, zdaleka nevyčerpávali obsah ukrajinskej národnostnej otázky na tomto stupni vývoja našej republiky. Ďalisko ukrajinskej národnostnej otázky spočívalo predovšetkým v oblasti hospodár-

137 Po vstupe na pôdu SNR poslanec I. Rohal povedal: „I ked pri historickej zjednocovaní Ukrajincov, ktorého sme práve svedkami a ktorého veľký význam ukáže budúcnosť, Ukrajinci žijúci na Slovensku zostali mimo rámca veľkej Ukrajiny, predsa sa necítime byť osihotení a nemáme obavy o nás budúci národný život. Slovanská orientácia v novej ČSR je toho garanciou. Československá vláda a SNR prejavili už veľké porozumenie pre zabezpečenie našej národnej budúcnosti po stránke kultúrnej a súme presvedčení, že s tým istým porozumením sa stretнемe i pri zabezpečovaní nášho národného bytia po stránke hospodárskej. Ide nám o ekonomickej povznesenie Ukrajincov. Ved sú to práve východné okresy obývané Ukrajincami, ktoré najviac utrpeli vojnovými udalosťami“... Hlas ľudu, 28. júla 1945.

138 Prjaševičina, 25. novembra 1945.

skeho života. V tejto oblasti proces riešenia ukrajinskej otázky, vzhľadom na mnohé faktory, prebiehal neuspokojivo.

Východné Slovensko vôbec, jeho severné okresy obývané z väčšej časti ukrajinským obyvateľstvom zvlášť, boli hospodársky najviac zaostalou časťou republiky. Druhá svetová vojna priniesla východnému Slovensku obrovské škody. V dôsledku vojnových udalostí došlo predovšetkým k veľkému zničeniu a poškodeniu bytového fondu. Najväčšie škody v tomto smere utrpeli okresy Snina, Medzilaborec, Stropkov a Svidník. Napríklad v Medzilaboreckom okrese zo 49 obcí bolo úplne zničených 18.¹³⁹ Zo 4442 domov pred vojnou zostalo po vojne len 2007, čiže počet domov sa znížil viac ako o polovicu. Celková suma vojnových škôd len na domoch sa odhadovala na 141 mil. korún.¹⁴⁰ Podobná situácia bola aj vo Svidníckom, Stropkovskom a Sninskem okrese. Vo Svidníckom okrese zo 4860 domov bolo rozbítých alebo spálených 2135. Škody na domoch sa odhadovali na 177 mil. Kčs.¹⁴¹ V Stropkovskom okrese z 50 obcí bolo 31 úplne spálených, ostatné silne poškodené a iba 4 obce zostali neporušené.¹⁴² V okrese Snina bolo zničených a spálených 2800 domov.¹⁴³ Ako vidieť z týchto údajov, tisice obyvateľov v dôsledku vojny stratilo ohydlie, boli nútene bývať v pivniciach, rýchlo postavených barákoch a zemlankách.

Vojna spôsobila veľké škody aj poľnohospodárstvu, ktoré bolo hlavným zdrojom obživy obyvateľstva v týchto okresoch. V memorande ONV v Svidníku z 19. júla 1945 sa uvádzali údaje o škodách, ktoré spôsobila vojna poľnohospodárstvu v okrese.¹⁴⁴ Napríklad z 2930 jalovic do 2 rokov zostało po vojne len 329. Poľnohospodárstvo strátilo 2601 kusov. Zo 7789 kráv starších ako 2 roky zostało len 3286, teda ich počet sa znížil o 4503 kusov. Zo 470 tažných býkov zostało len 65 kusov. Poľnohospodársky inventár, krmoviny a zásoby zrnín boli zničené a vyrabované. V rokoch 1944–1945, v dôsledku vojnových udalostí bolo zasiatých len 15 % ozimín. Jariny namiesto 40139 ha boli zasiate len na 1580 ha. Celkové škody na poľnohospodárstve -okresu Svidník sa odhadovali na 292 447 320— Kčs. V Medzilaboreckom okrese počet hovädzieho dobytka klesol zo 6795

¹³⁹ Hlas Ľudu, 2. marca 1945.

¹⁴⁰ Prjaševčina, 24. mája 1945.

¹⁴¹ Tamtiež.

¹⁴² Hlas Ľudu, 13. februára 1945.

¹⁴³ Kalendár UNRP na rok 1949, s. 62.

¹⁴⁴ Prjaševčina, 2. septembra 1945.

kusov na 1119 kusov, koní z 3542 kusov na 612, prasiat z 3274 kusov na 47.¹⁴⁵ V okrese Snina nemeckí a maďarskí fašisti zobraťi od obyvateľstva okolo 3000 kusov dobytka.¹⁴⁶ Z uvedených faktov vyplýva, že hlavným problémom východného Slovenska a zvlášť jeho severných okresov po roku 1945 bola likvidácia vojnových škôd. Od ich odstránenia závisel život základnej masy obyvateľstva. V. I. Lenin v „Pôvodnom náčrte téz o národnostnej a koloniálnej otázke“ žiadal od komunistických strán aj v národnostnej otázke „postaviť za základ nie abstraktné a nie formálne zásady, ale, po prve, presné zváženie konkrétnej historickej a predovšetkým ekonomickej situácie; po druhé, presné vymedzenie záujmov utláčaných tried, pracujúcich, využívaných z celkového pojmu národných záujmov vôbec...“¹⁴⁷ Aplikácia týchto Leninových požiadaviek na pochopenie podstaty ukrajinskej otázky v skúmanom období vyžaduje predovšetkým určiť jej ekonomický stav, ktorý bol charakterizovaný hľavne veľkými vojnovými škodami. Národné záujmy ukrajinských rolníkov a robotníkov si vyžadovali odstránenie vojnových škôd, obnovu vojnou zničeného hospodárstva. To znamená, že základ a hlavný obsah ukrajinskej národnostnej otázky v tejto etape vývoja našej republiky spočíval v likvidácii pozostatkov druhej svetovej vojny a v obnove hospodárskeho života.

Takéto poňatie otázky bolo v súlade s generálnou líniou KSČ, zameranou na pokojné prerastanie národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú. Práve z tohto hľadiska klúčovým problémom bola otázka získania mäs pre politiku KSČ a izolácia reakčnej buržoázie, jej politických strán a predstaviteľov. Za najvhodnejšiu metódu získania mäs na svoju stranu KSČ pokladala predovšetkým budovateľskú prácu pri obnove vojnou zničeného národného hospodárstva, prácu pre výstavbu a upevnenie ľudovodemokratického štátu. Pozytívny prístup k riešeniu otázky umožňoval KSČ získať na svoju stranu i kolísavé maloburžoázne živly. Takto chápaná národnostná otázka tvorila nedeliteľnú súčasť celkového boja robotníckej triedy za úplné vyriešenie otázky politickej moci v štáte, za nastolenie diktatúry proletariátu, ktorá jediná mohla vytvoriť podmienky pre úplné vyriešenie národnostnej otázky v duchu rovnoprávnosti, družby a priateľstva národov. Z takejto pozície komunistická strana pristupovala k riešeniu ukrajinskej otázky v období rokov 1945 – 1948.

145 Tamtiež, 24. mája 1945.

146 Kalendár UNRP na rok 1949, s. 62.

147 Lenin, V. I., Spisy zv. 31. Bratislava 1954, s. 125.

Takéto poňatie otázky a boj za jej riešenie narážalo na silný odpor buržoáznej reakcie, ktorú na Slovensku reprezentovala predovšetkým DS (demokratická strana). Zmysel politiky DS spočíval v tom, aby čo najviac zabrzdila konsolidačný proces v republike, vyvolala nespokojnosť más s ľudovodemokratickým zriadením, postavila Ukrajincov proti Slovákom a pod. Vinu za to všetko chcela zvaliť na robotnícku triedu a KSČ. Túto líniu buržoázna reakcia v ukrajinskej národnostnej otázke uskutočňovala.

Likvidovať vojnové škody mohlo ukrajinské obyvateľstvo len v spolupráci s českým a slovenským národом, za pomoci ústredných orgánov, najmä SNR a Sboru povereníkov.¹⁴⁸ Vo februári 1945 SNR poskytla Stropkovskému okresu 50 q fazule zo skladu SHD v Šečovciach, 2000 q zemiakov a 500 q sena a slamy z okresu Vranov, 100 q krmnej repy z okresu Vranov, 100 q krmnej repy z okresu Trebišov. Začiatkom roku bola poskytnutá okresom aj určitá finančná pomoc. Svidnický okres dostal 14 mil. Kčs, Stropkovský 16, Medzilaborecký 13, Sniinský 12 a Bardejovský 9 mil. Kčs.¹⁴⁹ Táto pomoc, hoci do určitej miery zmierňovala biedu obyvateľstva, predsa len bola minimálna a nevytvárala podmienky pre ráznejšie odstránenie ťažkostí. Hlavnú vinu na tom mali predstaviteľia DS v SNR a na povereníctvach, ktorí túto pomoc všechnožne brzdili. Výrazným príkladom toho je rozdeľovanie trofejných koní, ktoré dostalo Povereníctvo pôdohospodárstva od Ministerstva obrany a Červené armády. O tomto rozdeľovaní referoval na zasadnutí SNR 25. júla 1945 povereník pre pôdohospodárstvo, Martin Kvetko. Okresy Bardejov, Humenné, Medzilaborce dostali len po 2 koňoch. Okrem toho štátne majetky dostali 800 koní, fondové majetky 450, cirkevné majetky 450, biskupske 80. Celkovo sa prideliilo 6114 koní. Zatial čo okres Nitra mal dostať 80 a dostal 231 ks koní; okres Topoľčany mal dostať 80 a dostal 219 ks koní.¹⁵⁰

Proti takému rozdeleniu vystúpil poslanec za UNRP Židovský a poslankyňa za KSS Zarembová, ktorá rozhodne vyvrátila argumenty Kvetku o tom, že po kone do Hodonína prišli ľudia, ktorí neboli vyslaní národnými výbormi. Kritizovala povereníctva za to, že málo pomáhajú východnému Slovensku. Poslanec za DS Gašperik vše-

¹⁴⁸ Prvú pomoc obyvateľstvu poskytla ČA. Pre zlepšenie zásobovacej situácie ČA ako dar venovala Svidnickému okresu začiatkom roku 1945 348 q múky a Medzilaboreckému okresu 447 q múky. Prjaševčina, 24. mája 1945.

¹⁴⁹ Tamtiež.

¹⁵⁰ Zápisnica zo zasadnutia Pléna SNR dňa 25. júla 1945, s. 32–33.

možne obhajoval Kvetku a tvrdil, že kone „ináč rozdeliť nebolo možné.“¹⁵¹

V dôsledku váznej hospodárskej situácie obrátila sa UNRP 19. augusta 1945 memorandom k SNR, v ktorom nastolila aktuálne problémy okresov Svidník, Stropkov, Medzilaborce a Snina.¹⁵² V memorande sa uvádzali mnohé fakty o škodách, ktoré utrpeli tieto okresy v dôsledku vojny. UNR sa memorandom obrácala na SNR, od ktorej očakávala slúbenú pomoc. Zároveň upozornila, že ak táto pomoc nenaстane, môžu vzniknúť následky, ktoré by mohli podryf dôveru ukrajinského ľudu k SNR. V memorande sa Ukrajinská národná rada dožadovala prijatia opatrení, ktoré by zabezpečili dostačný počet budov pre prezimovanie obyvateľstva, prídel dopravných prostriedkov pre dovoz potravín a spotrebného materiálu, zaistene zásobovania týchto okresov stálym prídelom potravín a odmínovanie Nemcami zaminovaných polí. Pre odstránenie vojnových škôd Ukrajinská národná rada súčasne doporučila zriadíť trojčlennú rekonštrukčnú komisiu v Košiciach, ktorá by mala plnú moc Predsedníctva SNR v otázkach obnovy spomínaných okresov. Pri tejto komisií navrhla zriadíť zvláštny stavebný úrad so sídlom v Stropkove.¹⁵³ Memorandové požiadavky prejednávala SNR na 11. zasadnutí 23.—24. augusta 1945. Za poskytnutie pomoci vystúpili predovšetkým komunisti. Zatial čo poslanec za KSS R. Strechaj vo svojom vystúpení poukázal na to, že pomoc východu je nutná a treba ju preukázať okamžite, poslanec za DS Kvetko dokazoval, že pomoc potrebujú všetci, ale dostanú ju tie okresy, ktoré sú aktívne a spomínané okresy sú málo pohyblivé, neprejavujú veľkú dravosť.¹⁵⁴ Poslanec za DS Peja sa vyslovil za poskytnutie pomoci a odôvodnil to nasledovne:

„K tomu memorandu sa primlúvam už aj zato, že sú tam obce nielen rusínske, ale sú tam aj slovenské obce“¹⁵⁵ SNR prijala uzne-

151 Zápisnica zo zasadnutia Pléna SNR dňa 25. júla 1945, s. 45—46.

152 Hlas ľudu, 12. augusta 1945.

153 Prí poskytnutie okamžitej pomoci UNR doporučila uskutočniť následujúce opatrenia:

- Prideliť okresom Medzilaborce, Snina, Svidník a Stropkov po 5 nákladných áut.
- Dodať pre tieto okresy 10 vagónov stavebného železa, 5 vagónov tabuľového skla a 10 vagónov lepenky na krytinu.
- Do polovice septembra poskytnúť priemerné množstvo osiva.
- Prideliť 2000 koní a 6000 kráv.
- Dodat čo najväčšie množstvo pluhov, brán a iného náradia.

154 Zápisnica z 11. zasadnutia Pléna SNR, s. 12—14.

155 Tamtiež.

senie vyslať 6-člennú komisiu, ktorá by na mieste preskúmala situáciu a urobila patričné opatrenia. Za KSS boli do tejto komisie zvolení poslanci R. Strehaj a J. Valo.

23. augusta 1945 prejednával otázku pomoci vojnou poškodeným okresom východného Slovenska aj Sbor povereníkov, ktorý uložil Povereníctvu pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu, aby zostavilo zoznam majetkov Nemcov, Maďarov a kolaborantov podliehajúcich konfiskácii na východnom Slovensku, ktoré by prichádzali do úvahy pre osídlenie občanmi zo zničených okresov východného Slovenska. Povereníctvu pre výživu a zásobovanie uložil, aby ihned vypracovalo plán na zlepšenie zásobovania spomenutých okresov. Povereníctvu pre dopravu a verejné práce uložil zistiť, čo prekáža riadnej výrobe materiálu na stavbu prechodných domov. Súčasne Sbor Povereníkov delegoval 4 členov SNR, aby sa na tvári miesta presvedčili o vykonaných opatreniach a o potrebách vojnou poškodeného východného Slovenska.¹⁵⁶ Za poskytnutie okamžitej pomoci východnému Slovensku rázne vystúpil „Hlas ľudu“, tlačový orgán oblastného výboru KSS v Prešove. 29. augusta 1945 uverejnil článok: „Naši Ukrajinci žalujú...“, v ktorom sa hovorilo, že okresy Svidník, Stropkov, Medzilaborce a Snina, obývané temetí úplne Ukrajincami, utrpeli v dôsledku vojnových udalostí najväčšie škody. „Je zarážajúce a nanajvýš nespravidlié, že týmto okresom sa doteraz nijako nepomohlo“. V dôsledku veľmi kritickej situácie, ktorá tu vznikla, východoslovenské vedenie KSS a UNR poslali memorandum SNR, ktorým sa zatial nič nedosiahlo. Za jestvujúci stav nesie zodpovednosť SNR, resp. príslušné povereníctvo. Nemožno dokázať, že sa doteraz nedalo uvoľniť niekoľko nákladných áut a finančné prostriedky, lebo auta na Slovensku sú práve tak ako peniaze a stavebný materiál. Bývalý fašistický režim prenasledoval ukrajinské obyvateľstvo, lebo nebolo štátotvorné. Dnešný ľudovodemokratický režim je povolený napraviť tie krivdy, ktoré sa stali. „Je nanajvýš potrebné, aby sa už konečne prestalo plánovať a hovoriť o pomoci, aby pomoc skutočne došla — hned“. Toto vystúpenie „Hlasu ľudu“ je naplnené duchom proletárskeho internacionalizmu, ochotou skutočne pomôcť ukrajinskému ľudu pri odstraňovaní vojnových škôd.

Pod tlakom všetkých týchto požiadaviek, ktorých iniciátorom boli komunisti, SNR ustanovila trojčlennú komisiu pre pomoc východnému Slovensku so sídlom v Košiciach. Komisia začala svoju činnosť

¹⁵⁶ Hlas ľudu, 25. augusta 1945.

stva boli našou stranou podporované tak, aby Košický vládny program bol i v tejto časti plne dodržiavaný".¹⁶⁵

Na plnenie týchto úloh orientovala komunistov aj oblastná konferencia KSS v Michalovciach v roku 1947. V uznesení konferencie sa konštatovalo, že „obnova vo východoslovenských okresoch postupuje neuspokojivým tempom, takže sú vážne obavy, že dvojročný plán v stavebnictve nebude uskutočnený“. Konferencia sa vyslovila za prijatie nápravných opatrení pre urýchlenie stavebnej obnovy. Žiadala, aby Štátny plánovací úrad v Bratislave, resp. v Prahe pri plánovaní bral do úvahy najvýchodnejšie okresy Slovenska, ktoré majú veľký rezervoár pracovných sôl a ktoré priniesli pre oslobodenie ČSR veľké obete. Konferencia sa jednoznačne vyslovila za to, „aby vojnové škody boli vyplácané urýchlene a spravodivo, predovšetkým v najviac postihnutých východoslovenských okresoch“. Postavila sa za to, aby práva Ukrajincov a Rusov boli zaistené v zmysle slovenskej spolupatričnosti a bratstva.¹⁶⁶

Ešte v roku 1945 ONV v Stropkove, vychádzajúc z potreby dať zamestnanie mnohým ľuďom, požiadalo Poverenictvo pre priemysel a obchod o presiahovanie niektoréj továrne na spracovanie Ianu a konopí z pohraničia do okresu Stropkov. „Hlas ľudu“ sa jednoznačne vyslovil za túto požiadavku a za jej urýchленé realizovanie.¹⁶⁷

Zostáva nezvratným historickým faktom, že jedine KSS bojovala za poskytnutie účinnej pomoci ukrajinskému obyvateľstvu pri odstraňovaní vojnových škôd a už v období rokov 1945 – 1948 vyšla s požiadavkou spriemyselnenia východného Slovenska a v ňom i okresov obývaných Ukrajincami. Buržoázia a jej predstaviteľia v SNR, na poverenictvach a v iných orgánoch štátnej moci robili všetko, aby tomuto procesu zabránili. Predovšetkým je to ich zásluha, že pri stanovení priemyselných podnikov z českého pohraničia na Slovensko, na východné Slovensko neboli pridelený v podstate ani jeden závod. Buržoázna reakcia všemožne brzdila aj plnenie dvojročného plánu. K 1. júnu 1947 boli operatívne plány v 4 najviac zničených okresoch severovýchodného Slovenska (Svidník, Stropkov, Medzilaborce a Slnka) splnené pri opravách na 8 %, pri novostavbách na 5 %, pričom sa v niektorých prípadoch počítalo aj s prácou vykonanou v roku

¹⁶⁵ Archív ÚD KSS, f. ÚV/2, a. j. 18.

¹⁶⁶ Tamtiež, f. ÚV/2, a. j. 20.

¹⁶⁷ Hlas ľudu, 21. septembra 1945.

1946.¹⁶⁸ Hlavnú vinu na tom mali Poverenictvo techniky a súkromné firmy, ktoré plnenie dvojročného plánu sabotovali.¹⁶⁹

Celkovo na území Prešovského kraja z plánovaných 13 757 bytových jednotiek bolo vystavaných len 4174, to znamená, že dvojročný plán sa v tomto smere splnil len na 30,3 %. V celom kraji v rámci dvojročného plánu boli rozostavané len 2 väčšie priemyselné stavby — Křížik v Prešove a Drevokombinát v Hencovciach.¹⁷⁰

Z uvedeného vidieť, že v oblasti, kde bolo ľažisko ukrajinskej otázky, riešili sa povojnové problémy len veľmi pomaly a nedostatočne. Riešenie ukrajinskej otázky bolo potrebné denne prebojovať, nakoľko buržoázia a jej predstavitelia tento proces brzdili.¹⁷¹ To znamená, že spravodlivé vyriešenie ukrajinskej otázky mohlo sa uskutočniť len za predpokladu úplnej politickej porážky buržoázie.

UKRAJINSKÁ NÁRODNÁ RADA PRJAŠEVŠČINY A UKRAJINSKÁ OTÁZKA

Vývoj ukrajinskej otázky v rokoch 1945—1948 je tesne spätý s činnosťou UNRP. Pre objektívne zhodnotenie UNRP treba jej činnosť vidieť v konkrétnych podmienkach vtedajšej dcby a neposudzovať ju čiste z „dnešného hľadiska“.¹⁷²

UNRP vznikla ako pokroková organizácia, ktorá sa prihlásila k ľudovodemokratickým zásadám Košického vládneho programu, na

¹⁶⁸ Zápisnice SNR, 1947, s. 43.

¹⁶⁹ V Medzilaboreckom okrese sa podľa dvojročného plánu mali urobiť tieto akcie: vybudovať 329 nových domov, opraviť 55 domov, vybudovať 2 mosty, z toho jeden železničný. Dvojročný plán bol splnený nasledovne: vybudovaných bolo len 120 domov, nedokončených 38 a úplne nezačatých 91. Úplne bolo opravených 7 domov, čiastočne 15 a vôbec neopravených ostalo 33. Z celkového plánu investícii 187 981 000 korún bolo preinvestovaných len 68 551 350 Kčs, t. j. 36 %. Hlavnú vinu na tom mali súkromné stavebné firmy, ktoré plnenie dvojročného plánu sabotovali. (Archív ÚD KSS, f. UV/2, a. j. 1054).

¹⁷⁰ Archív ÚD KSS, f. UV/2, a. j. 63/I.

¹⁷¹ Na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 9. decembra 1948 G. Husák poukázal na to, že Styk, predstaviteľ DS, zámerne robil protiuksajinskú politiku, pretože Ukrajinci sú vraj komunisti a nebude ich teda podporovať. Archív ÚV KSS, bez sig.

¹⁷² Činnosť UNRP je pomerne zložitým javom a jej správne hodnotenie je súčasne nedostatkom materiálu. Z jej „pozostalosti“ v archívoch sú zatiaľ dostupné len úlomky, ktoré sú zoradené tak, že postačujú viac-menej len k charakteristike jej chýb a nedostatkov.

ukrajinského obyvateľstva v nich. Už v rezolúcii II. všeobecného sjazdu bola požiadavka zriadiť ukrajinské referáty pri všetkých poverenstvach. V januári 1946 sa UNRP obrátila na Sbor povereníkov so žiadosťou, aby sa pri Sbore povereníkov zriadil osobitný úrad pre záležitosti ukrajinského (ruského) obyvateľstva na Slovensku.¹⁷⁷ Úlohou tohto úradu mala byť ochrana všetkých záujmov Ukrajincov a Rusov, ktorí žijú na Slovensku.¹⁷⁸ Organizácia a pôsobnosť tohto orgánu mala byť určená osobitným nariadením SNR po dohode s UNRP. Na návrh UNRP by Sbor povereníkov menoval vedúceho úradu, ktorý by bol plnoprávnym členom Sboru povereníkov.

Predsedníctvo SNR na svojom zasadnutí 7. februára 1946 túto žiadosť zamietlo s odôvodnením, že táto otázka bola dostatočne vyriešená tým, že obyvateľstvu ukrajinskej národnosti v ČSR bolo poskytnuté primerané zastúpenie v zákonodarných sboroch, t. j. DNZ a v SNR.¹⁷⁹

S podobnou požiadavkou sa UNRP obrátila 14. marca 1946 na Poverenstvo pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu. Žiadala zriadiť pri Poverenstve pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu osobitný úrad pre záležitosti ukrajinského (ruského) obyvateľstva na Slovensku.¹⁸⁰ Úlohou tohto úradu mala byť ochrana všetkých hospodárskych záujmov a vecí, ktoré súvisia s pozemkovou reformou Ukrajincov (Rusov) na Slovensku. Vedúci tohto úradu, ktorého mal menovať povereník po dohode s UNRP, mal mať právo rozhodovať vo veciach týkajúcich sa Ukrajincov nezávisle na povereníkovi.¹⁸¹ 23. júla 1946 Predsedníctvo UNRP požiadalo listom Predsedníctvo SNR, Národný front a všetky politické strany na Slovensku o to, že „ako najvyššia nestranická reprezentantka Ukrajincov žijúcich na území Slovenska, nárokuje si právo delegovať 5 zástupcov za UNRP ako členov SNR“¹⁸² 26. júla 1946 Predsedníctvo SNR zamietlo túto žiadosť s odôvodnením, že v SNR sú teraz zastúpené politické strany podľa výsledkov volieb.¹⁸³ 5. novembra 1946 UNRP požiadala Ústrednú hospodársku radu v Prahe, aby do jej generálneho sekretariátu boli menovaní dva odborníci za UNRP.¹⁸⁴ O týchto otázkach

178 Tamtiež.

179 ŠA Prešov, UNRP 1945–1948.

180 Tamtiež.

181 Tamtiež.

182 Tamtiež.

183 Tamtiež.

184 Tamtiež.

UNRP viedla dlhé jednanie s predstaviteľmi vlády a politických strán. V novembri 1946 UNRP požiadala predsedov slovanských výborov v Prahe a Bratislave o to, aby na Všeslovanskom sjazde v Belehrade bola zastúpená najmenej troma delegátmi.¹⁸⁵

15. januára 1947 delegácia UNRP navštívila Ministerstvo národnej obrany, kde vyslovila celý rad požiadaviek. Žiadala napríklad pomoc armády pri urýchlenom odmínovaní polí, pri znovuvýstavbe zničených obcí a pod. Vo veci dôstojníkov a vojakov ukrajinskej národnosti žiadala:

- Aby vojenské osoby ukrajinskej národnosti boli prijímané do vojenských učilišť a akadémii.
- Aby vojenské osoby ukrajinskej národnosti boli prijímané na vysoké vojenské školy a posielané na štúdium do SSSR, pripadne do Anglicka.
- Aby boli pridelovaní ako vojenskí atašé.
- „Aby v posádkach, kde je sústredený väčší počet vojákov — občanov ČSR, národnosti ruskej alebo ukrajinskej, boli pridelovaní dôstojníci tejto národnosti“.
- Aby sa pre posádky, kde sú vojací a dôstojníci ukrajinskej národnosti, objednávali noviny, časopisy a knihy v ruskej, resp. ukrajinskej reči.¹⁸⁶

Ako vidieť, UNRP si robila nároky na exteritoriálnu obhajobu práv a požiadaviek občanov ukrajinskej národnosti aj v takých oblastiach života našej spoločnosti ako je armáda. Pričom štvrtá požiadavka je vyložene nesprávna, lebo naša armáda nebola budovaná na národnostných princípoch.

V rokoch 1947–1948 UNRP zameriavala svoju činnosť hlavne na zabezpečenie práv Ukrajincov v pripravovanej ústave a. na svoje uzákonenie.

20. marca 1947 UNRP žiadala tiež Predsedníctvo UNZ v Prahe, „aby v novej ústave bola výslovne zaručená rovnoprávnosť Ukrajincov-Rusov s bratským národom českým a slovenským.“ Išlo jej predovšetkým o rovnoprávnosť politickú, kultúrnu a hospodársko-sociálnu.¹⁸⁷

List podobného obsahu zaslala UNRP 15. mája 1947 vedeniam všetkých politických strán v republike.¹⁸⁸ Otázky ústavného zaruče-

185 ŠA Prešov, f. UNRP 1945–1948.

186 Tamtiež.

187 Archív ÚV KSS, f. ukrajinská otázka.

188 Tamtiež.

nia práv Ukrajincov zaberali významné miesto na stránkach tlačového orgánu UNRP, „Prjašcvščina“.

Táto problematika (užívajúc dobový termín „vysoká politika“) prevládala v práci UNRP v rokoch 1945—1948 a vyplývala z jej postavenia ako orgánu povolaného obhajovať národné práva ukrajinského obyvateľstva. Už touto skutočnosťou bol určený hlavný trend jej činnosti smerom „hore“, a nie „dole“. UNRP išlo o kodifikáciu určitých zásad národnostnej politiky, ktoré fakticky ľudovodemokratické zriadenie začalo uplatňovať vo vzťahu k ukrajinskej skupine po roku 1945 a o ich inštitucionálne vyjadrenie. Hoci niektoré požiadavky zo strany UNRP boli správne, mnohé z nich vyznievali chybne a maximalisticky, znamenali určité separovanie. Maximalistické stavanie otázok mohlo vyvolávať dojem o neochote ústredných orgánov riešiť v duchu rovnoprávnosti ukrajinskú otázkou. Na druhej strane treba vidieť, že snaha o kodifikáciu práv a ich inštitucionálne vyjadrenie mohla byť podmieňovaná i strachom, ktorý mal určité opodstatnenie dovtedy, dokedy sa buržoázia a jej politickí predstavitelia podielali na štátnej moci. Pritom treba zdôrazniť, že mnohým požiadavkám UNRP chýbalo vecné zdôvodnenie. Vecné argumenty vo väčšine prípadov nahradzovali konštatovaním, že Ukrajinci nekolaborovali s fašistami, aktívne sa zúčastnili odboja a pod.

Vážnou chybou, ktorá mala nacionalistický nádych, bolo to, že UNRP absolutizovala pokrokovosť a revolučnosť Ukrajincov, ich jednotu a národné záujmy. Triedne rozpory vo vnútri ukrajinskej národnostnej skupiny sa tým úplne zastierali. UNRP vytvárala teóriu o „čistote“ ukrajinského národa. Už v memorande UNRP z 22. apríla 1945 sa tvrdilo, že „štít Ukrajincov na Slovensku zostal najčistejší v ČSR“.¹⁸⁹ V prejave generálneho tajomníka UNRP na II. sjazde dokazovala sa tá istá myšlienka. „Z národov ČSR my sme jeden z najčistejších. Ako národ nie sme zašpinení ani najmenším kolaboratnismom, nchladiac na to, že prvá ČSR nie vždy bola k nám štedrá. Dnes sa pred ňou nemusíme červenať od hanby zrady“.¹⁹⁰ Ďalej sa poukazalo na to, že „my už podľa svojho charakteru nemôžeme byť henleinovcami“.¹⁹¹

Podobné stavanie otázok bolo skoro v každom dokumente, ktorý UNRP posielala vyšším orgánom, či už išlo o zriadenie ukrajinských referátov pri povereníctvach, či v žiadostiach o zabezpečenie

189 Prjašcvščina, 1. mája 1945.

190 ŠA Prešov, f. UNRP 1945—1948.

191 Tamtiež.

práv Ukrajincov v ústave atď. Napríklad svoj návrh na zriadenie osobitného úradu pre záležitosti Ukrajincov pri Sbore povereníkov UNRP zdôvodňovala nasledovne: „Je nepopierateľným faktom, že ukrajinské (ruské) obyvateľstvo žijúce na Slovensku zostało verné československej štátnosti, čo dokázalo pri prvých voľbách do tzv. Slovenského snemu, keď skoro 100 % hlasovalo záporne — „nie“. Za celú dobu okupácie nás národ zostal verný ČSR a vobec sa nezúčastnil žiadnej fašistickej činnosti. U nás nemala pôdu HSLS a HG vobec nebola.“¹⁹² Protifašistické zmýšľanie a postoj väčšiny ukrajinského obyvateľstva sa tu absolutizovali, a tým sa zároveň zastieraťa spolupráca reakčných živlov z radosť Ukrajincov s klérofašistickým režimom. Takéto názory v koncepcii UNRP zaberali dôležité miesto a občas sa prejavovali i v jej praktickej politike, v podpore spiatočníckych živlov len preto, že boli ukrajinskej, resp. ruskej národností.¹⁹³

29. júla 1946 sa Predsedníctvo UNRP obrátilo na Gréckokatolícky biskupský úrad v Prešove a doporučilo vymenoovať nového farára do obce Poráč. Obec Poráč, uvádzalo sa v liste, je ostrovčekom v „slovenskom mori“ a zachovala si svoj náboženský a ruský charakter len vdaka farárom, ktorí boli uvedomení ruskí ľudia. „Aby obec Poráč zostala verná nášmu náboženstvu a našej národnosti, treba tam vymenoovať takého človeka, ktorý byde nielen náboženským, ale aj nacionálnym vodcom“.¹⁹⁴ Absolutizácia pokrokovosti Ukrajincov logicky viedla k zveličovaniu celonárodných záujmov a úloch UNRP v ich obhajobe. Uvedené fakty ukazujú, že UNRP v svojej politike bola ochotná spolupracovať aj s konzervatívnymi silami a elementami, keď išlo o „národné veci“.

192 ŠA Prešov, f. UNRP 1945—1948.

193 Prikladom toho môže byť vymenovanie farára M. Bobáka za prednostu stredných škôl na Referáte ukrajinských škôl pri Poverenstve školskva na návrh UNRP. 24. mája 1946 okresná konferencia partizánov, účastníkov zahraničného odboja a ilegálnych pracovníkov v Medzilaborciach poslala UNRP list, v ktorom žiadala odvolanie M. Bobáka z tejto funkcie, nakoľko nadalej hamuje rozvoj školstva v duchu socialistického pokroku. Protestné rezolúcie so žiadosťou odvolať M. Bobáka zo spomínamej funkcie prišli aj z okresu Snina (na rezolúcii sú perčiatky a podpisy ONV, okresného výboru UNRP, okresného výboru Svazu mládeže Karpát) a taktiež od občanov obce Čertižné. (ŠA Prešov, f. UNRP 1945—1948). Vo všetkých rezolúciach sa dokazovala reakčná minulosť a protiludová politika M. Bobáka. Touto otázkou sa zaoberala aj Predsedníctvo UNRP na svojom zasadnutí 8. júna 1946. Jeho odpoved na vyšeuvedené žiadosti znala: „Žiadne zmeny týkajúce sa osobného personálu na školskom referáte nebudú prevedené“. (ŠA Prešov, f. UNRP, 1945—1948).

194 ŠA Prešov, f. UNRP 1945—1948.

V dokumentoch UNRP, vo vystúpeniach jej vedúcich činiteľov sa neustále zdôrazňovalo, že UNRP je na rozdiel od politických strán organizáciou nezávislou, nadriednou a že jej poslaniem je hájiť len celonárodné záujmy.

Túto líniu UNRP uskutočňovala i v praxi.¹⁹⁵ V decembri 1946 v rámci UNRP prebiehali jednania medzi predstaviteľmi DS a KSS o vypracovanie spoločnej dohody a spoločnej línie. Z týchto poriad vzíšiel návrh dohody medzi ukrajinsko-ruskou sekciou DS a rusko-ukrajinskými komunistami.¹⁹⁶ Návrh dohody obsahoval 15 bodov, ktoré v určitom smere môžu prispieť k charakteristike ovzdušia, aké vládlo v UNRP.

V návrhu spoločnej dohody sa hovorilo:

- UNRP je jedinou najvyššou organizáciou Ukrajincov a Rusov žijúcich v rámci ČSR.
- Obhajovať a užívať názov „Prjaševščina“ v tlači, ako aj vo vystúpeniach v SNR a v pražskom parlamente.
- Podporovať všetky prijaté uznesenia UNRP v otázkach nacionálnych, kultúrnych a hospodárskych a bojovať za ich splnenie vo všetkých patričných inštitúciách.
- V zahraničnej politike zastávať líniu zahraničnej politiky ČSR, orientovať sa na východ, na SSSR.
- Upevňovať kultúrne zväzky s pokrovkovými bratmi v SSSR.
- Vo vnútornej politike bojovať za jednotu ČSR, za rovnoprávnosť troch slovanských národov republiky — Čechov, Slovákov a Ukrajincov.
- Za Iudovodemokratickú ČSR v tesnej družbe s SSSR.
- Za spoločnú líniu v kultúrnom živote na Prjaševščine.
- V novinách a na schôdzkach nenapadať svojich Iudi.
- Pri obsadzovaní jednotlivých miest riadiť sa výlučne nacionálnou pevnosťou a schopnosťou našich Iudi.

¹⁹⁵ V zpráve o činnosti Okresného výboru UNRP v Medzilaborciach v roku 1945 sa hovorilo o tom, že okresnému výboru sa podarilo preklenúť stranické nedorozumenie a dohodnúť sa na zásade nadstranickej, čo je cieľom UNRP. „Treba nám ísť spoločne, nerozdelenúc sa na strany, za jedným a tým istým cieľom, ved my sme väscí Rusi, všetci máme jeden cieľ“. (SA Prešov, f. UNRP 1945–1948).

¹⁹⁶ ŠA Prešov, f. UNRP, 1945–1948. Začiatkom 50. rokov v spojitosti s kampaňou proti ukrajinskému buržoáznomu nacionálizmu sa táto vec prekrúcaла a tvrdilo sa, že komunisti túto dohodu s demokratmi podpisali. K jej podpisu nedošlo. Ide skutočne len o návrh, ktorý podla slov účastníkov týchto jednani je súpisom požiadaviek príslušníkov KSS a DS.

-
- Všade vyzdvihovať zásluhy Červenej armády a Sovietskeho svazu za naše oslobodenie.
  - Nevyhrázať sa sankciami v celonárodných veciach.
  - Za upevnenie družby slovanských národov ČSR (Slovákov, Čechov, Ukrajincov, Rusov) a za upevnenie bratstva všetkých slovanských národov.
  - Vyhýbať sa náboženským a národným treniciam medzi obyvateľstvom Prjaševščiny.
  - Na zasadaniach UNRP rečníci sa musia pridržiavať línie UNRP a nie línie jednotlivých strán.¹⁹⁷

Orientácia UNRP na vytváranie širokého frontu národnej jednoty bola vcelku správna a vyplývala z protifašistického zápasu a charakteru národnej a demokratickej revolúcie. Avšak tu nemohlo ísť o akúkoľvek jednotu, ale len o jednotu demokratických a pokrokových sil. Pritom treba zdôrazniť, že v rokoch 1945 – 1948 sa odohrávalo medzi pokrokovými a reakčnými silami veľký zápas o charakter ďalšieho vývoja republiky, ktorý zasahoval i ukrajinskú národnostnú skupinu. Za daných podmienok zveličované zdôrazňovanie celonárodných záujmov bolo skôr fikciou ako realitou a zatiaľovalo rozpory vo vnútri ukrajinskej národnostnej skupiny.

Koncepcia UNRP v národnostnej otázke nebola dôsledná. Namiesto toho, aby sa riadila uznesením I. sjazdu delegátov ukrajinských obcí, ktorý sa jednoznačne vyslovil v tom zmysle, že na východnom Slovensku žijú Ukrajinci, z tejto pozície hned upustila a začala hovoriť o rusko-ukrajinskom národe. Týmto svojím postojom otázkou národnej orientácie ešte viac zamotávala. Popri tom UNRP vychádzala z toho, že Ukrajinci v Československu nie sú národnostnou skupinou, ale samostatným národom. Generálny tajomník UNRP v jednom zo svojich článkov napísal: „My pre seba nežiadame žiadne menšinové štatúty, pretože sa nepokladáme v tomto štáte za menšinu“.¹⁹⁸ V úvodníku tlačového orgánu UNRP sa zdôrazňovalo: „V terajšej republike my sme tretím samostatným národom ako Slováci a Češi, hoci nás je aj málo“.¹⁹⁹ Odtiaľ potom vyplývali nesprávne požiadavky, aby ČSR bola formulovaná nielen ako

---

197 ŠA Prešov, f. UNRP 1945 – 1948.

198 Prjaševščina, 21. januára 1948.

199 Tamtiež, 14. augusta 1946.

štát Čechov a Slovákov, ale ako štát troch slovanských národov — Čechov, Slovákov a Ukrajincov (Rusov).

Tieto názory boli pomýlené a vedecky neopodstatnené. Ukrajinci v ČSR neboli ani nemohli byť samostatným národom. Tvorili len nepatrny zlomok veľkého ukrajinského národa, ktorý má svoju sväzovú republiku v SSSR a ku ktorej sa v roku 1945 pripojil i pravujúci lidi Zakarpatska. Ukrajinci v Československu tvorili len nevelkú národnosťnu skupinu. Nejasnenie tejto otázky viedlo UNRP k mnohým nesprávnym záverom a politickým chybám. Neopodstatnené boli tiež požiadavky UNRP na zmenu formulácie Československej republiky ako štátu troch rovnoprávnych národov — Čechov, Slovákov a Ukrajincov. Pôvodná konцепcia KSČ vychádzala z podobnej formulácie, ale po pripojení Zakarpatskej Ukrajiny k SSSR takáto formulácia stratila svoje opodstatnenie. UNRP však zotrvaivala na tomto stanovisku dalej, fakticky až do prijatia Ústavy 9. mája 1948.

V 50. rokoch činnosť UNRP bola hodnotená viac-menej negatívne, jej chyby boli zveličované a pozitívne stránky jej činnosti sa obchádzali, resp. zamľčovali. Po XII. sjazde KSČ sa objavili tendencie opačné — ukázal UNRP ako organizáciu pokrovovú, ktorá uskutočňovala správnu politiku. Obe hodnotenia sú jednostranné a nezodpovedajú historickej skutočnosti.

Cinnosť UNRP v rokoch 1945—48 bola vnútorné protirečivá, jej politika nebola vždy jasná a jednoznačne vyhnaná. V práci UNRP prejavili sa i určité nacionalistické tendencie. Avšak bolo by skreslením historickej skutočnosti, keby sa zdôrazňovali len chyby a negatívne stránky činnosti UNRP a nevidel by sa pozitívny prínos UNRP pre vývoj ukrajinskej otázky v ČSR v rokoch 1945—48. Pozitívne stránky v práci UNRP prevažovali. Za chyby a nedostatky v práci UNRP nemožno viniť len komunistov, ktorí v nej pracovali. UNRP treba vidieť v konkrétnej historickej situácii tej doby. Na jej činnosť vplývalo veľa faktorov: zaostalá sociálno-triedna štruktúra ukrajinskej národnostnej skupiny, celkový pomer triednych sil. Činnosť UNRP významne ovplyvňovala aj účasť predstaviteľov DS v nej. 6. augusta 1945 na sjazde v Prešove sa organizačne sfornovala rusko-ukrajinská sekcia DS. Koncom roku 1945 začala vydávať v ruskej reči svoj tlačový orgán „Demokratičeskij golos“. Predstaviteľia DS a ich tlačový orgán boli toho názoru, že na východnom Slovensku nežijú Ukrajinci, ale Rusi, resp. Rusíni. Tieto názory presadzovali potom i v UNRP, čím veľmi komplikovali otázku národnej orientácie. Rusko-ukrajinská sekcia bola pod silným vplyvom Gréckokatolíckeho biskupského úradu v Prešove, s pomocou

ktorého chcela upevniť svoje pozície medzi ukrajinským obyvateľstvom.²⁰⁰ Spoluprácu s gréckokatolíckym klérom sa snažili presadiť i v UNRP. Zvlášť silný tlak vyvinuli predstaviteľia DS na UNRP po voľbách v roku 1946. Dožadovali sa reorganizácie UNRP na základe výsledkov volieb. Na stránkach „Demokratického golosa“ kritizovali UNRP a jej tlačový orgán „Prjaševščinu“ za to, že sú úplne pod vplyvom komunistickej strany a tým UNRP neplní úlohu všenárodnej predstaviteľky. 6. novembra 1946 Plénum UNRP požiadavky predstaviteľov DS zamietlo. Predstaviteľia DS však na svojich požiadavkách trvali. Koncom roku 1946 v rámci UNRP prebiehali o týchto otázkach rokovania, ktoré sa skončili reorganizáciou orgánov UNRP 17. marca 1947. Pozície DS boli posilnené. Ako viďel, nie všetko záviselo od komunistov. V určitých otázkach museli pristupovať na kompromisy, robiť ústupy a pod. Nakoniec, postoj komunistov bol v neposlednom rade určovaný ich ideo-voupravou, úrovňou ich poznania. Pri hodnotení činnosti UNRP v rokoch 1945–48 nemožno obísť ani taký faktor, akým bola reakčná protiukrajinská politika DS, ktorá objektívne podporovala ukrajinské nacionalistické tendencie, čo nachádzalo odozvu aj v práci UNRP.

BANDEROVCI

Do vývoja ukrajinskej otázky v rokoch 1945–1948 rušivo zasiahli niektoré udalosti v susednom Poľsku, predovšetkým činnosť ukrajinského fašistického podsvetia, ktorá sa prenesla i do Československa. Ide hlavne o akcie Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA), ktorá tvorila ozbrojenú zložku Organizácie ukrajinských nacionalistov (OUN). Začiatky organizovaného hnutia ukrajinských nacionalistov treba hľadať už v medzivojnovom období.

Víťazstvo Veľkej októbovej socialistickej revolúcie podnietilo boj ukrajinského národa za svoje národné i sociálne oslobodenie. Nastolenie sovietskej moci na Ukrajine znamenalo veľkú porážku reakčných síl, ktoré boli nútené uchýliť sa do zahraničia. Avšak ani v emigrácii sa tieto sily neuspokojili s existujúcim stavom a začali sa organizovať pre ozbrojený boj s SSSR, za vytvorenie „veľkej samostatnej Ukrajiny.“ Koncom roku 1920 v Prahe tajne vytvorili Ukrajinskú

²⁰⁰ Briškár, J., K činnosti demokratickej strany na východnom Slovensku, Sborník Pedagogickej fakulty UPJŠ v Prešove, 1965, Spoločenské vedy, zv. 2, s. 13.

vojenskú organizáciu (UVO). Táto organizácia zamerala svoju činnosť na západnú Ukrajinu, ktorá po roku 1920 pripadla Poľsku. Poľský sanačný režim uskutočňoval vo vzťahu k ukrajinskému obyvateľstvu (približne 7 mil. ľudí) politiku krutého nacionálneho i sociálneho útlaku. Tým sa vytvárala vhodná pôda pre činnosť rozličných nacionalistických živlov. V záujme zjednotenia svojich síl reakčné nacionalistické živly na kongrese vo Viedni, ktorý sa konal 27. januára — 3. februára 1929 vytvorili Organizáciu ukrajinských nacionalistov, do ktorej vstúpila aj UVO. Činnosť tejto organizácie sa tesne spojila s fašistickým hnutím a od roku 1934 jej vedenie bolo v Berline. Hlavný obsah svojej práce organizácia videla v boji proti sovietskej moci, v oslobodení Ukrajiny od SSSR a vo vytvorení samostatného ukrajinského štátu. Splnenie svojich nádejí spájali s ozbrojeným stretnutím Nemecka s SSSR. Začiatok uskutočnenia týchto plánov videli vo vyhlásení Karpatskej Ukrajiny, ktorá vznikla po rozbití Československej republiky, na čele ktorej stál známy burzoázny nacionalist nemeckej orientácie Augustín Vološin. „Karpatská Ukrajina“ však existovala veľmi krátko a fašistické Nemecko ju vydalo horthyovskému Maďarsku.

Vypuknutie druhej svetovej vojny bolo veľkou vzpruhou pre činnosť ukrajinských nacionalistov. Po okupácii Poľska sa na jeho území, za spolupráce s nemeckými fašistami, začali vytvárať ozbrojené sily, ktoré v plánoch hitlerovcov mali zohrať významnú úlohu v boji proti SSSR. V tomto čase sa do vedenia OUN dostal i Štefan Bandera.²⁰¹ Z radov nacionalistov v roku 1941 bola vytvorená „Ukrajinská légia“ a pozdejšie SS Division — Galizien, ktoré bojovali proti SSSR a dopustili sa veľkých zločinov na Ukrajincach. Fašistické Nemecko nemaľo v úmysle realizovať aspirácie nacionalistov na vytvorenie „samostatnej Ukrajiny“. Pokus o jej vyhlásenie v Lvove v roku 1941 skončil úplným fiaskom. V roku 1943 organizácia ukrajinských nacionalistov začala organizovať prvé skupiny Ukrajinskej povstaleckej armády. Hoci sa jej vznik vysvetloval nevyhnutnosťou

201 Š. Bandera sa narodil v roku 1909. V roku 1927 vstúpil do UVO a v roku 1929 do OUN. Na začiatku vojny sa aktívne zúčastnil boja proti sov. moci v znácej vojenskej jednotke „Nachtigall“, ktorej velil Oberländer a ktorá sa dopustila veľkých zločinov na západnej Ukrajine. Pozdejšie sa stal jedným z vedúcich činiteľov UPA. Po vojne ušiel do západného Nemecka. Bol na listine vojnových zločinov. 15. októbra 1959 bol zavraždený. K jeho vražde došlo v čase, keď vyšli najavo zločiny Oberländera, ktorý bol ministrom spolkovej vlády. Preto možno predpokladať, že bol zavraždený ľudmi spojenými s Oberländerom, aby nemohol svedčiť o jeho zločinoch.

boja proti Nemcom, v skutočnosti hlavný smer svojho boja UPA zamerala proti partizánskemu hnutiu na západnej Ukrajine a v Poľsku. Práve preto Nemci nekládli UPA veľké prekážky.

Tesne pred úplnou porážkou fašistického Nemecka prešla do UPA väčšina príslušníkov SS Division — Galizien. Po skončení vojny tieto fašistické sily zorganizované OUN začali ozbrojený boj na západnej Ukrajine a v Poľsku. Činnosť ozbrojených bánd, zorganizovaných na partizánsky spôsob, bola veľmi vážnou brzdou upevnenia ľudovodemokratického zriadenia v Poľsku.²⁰² Armáda, ako aj iné ozbrojené zložky poľského ľudovodemokratického štátu boli nútene viesť s bandami UPA, niekoľko rokov po skončení druhej svetovej vojny, otvorený boj. V dôsledku toho, že poľsko-československé hranice v rokoch 1945—48 boli veľmi slabo chránené. Československo sa stalo významným koridorom pre spojenie i prechadzanie otvorených bánd do západného Nemecka. Východné Slovensko bezprostredne hraničilo s tými oblasťami Poľska, kde bolo sústredené banderovské hnutie, a preto sa často stávalo miestom ich činnosti. Príslušníci UPA terorizovali pokrovokové sily ukrajinského obyvateľstva na východnom Slovensku a dopúšťali sa rozličných zločinov. Väčšina ukrajinského obyvateľstva bola nepriateľsky naladená voči UPA. Pravda, reakčné elementy chceli činnosť banderovských skupín využiť na boj proti KSS, na zosilnenie pozícií Demokratickej strany Slovenska. V okrese Giraltovce v obci Kobylnica predával okresný tajomník DS občanom odznaky DS s tým, že chránia pred banderovcami.²⁰³

Zvlášť silný pohyb bánd UPA na východnom Slovensku bol v roku 1947, keď v Poľsku tento boj vstúpil do rozhodujúcej fázy. Orgány poľského štátu v záujme likvidácie bánd UPA boli nútene siahnuť k veľmi ostrým opatreniam. V apríli 1947 bolo prijaté uznesenie

þ

202 Štruktúra a činnosť UPA v Poľsku sa vysvetluje v knihe Ignacy Blum, Z dziejów wojska polskiego w latach 1945—1948. Wydawnictwo Ministerstwa obrony narodowej, Warszawa 1960, s. 87—124, ďalej v štúdiu Mjr. cypl. Wiesław Szota, Zarys rozwoju organizacji ukraińskich nacjonalistów i ukraińskie powstańczej armii, Wojskowy przegląd historyczny, 1, Rok VIII, Warszawa 1963. Zvlášť bohatý materiál obsahuje štúdia W. Szota, z ktorých sa čerpajú základné údaje v danej práci.

203 Briškár, Juraj, c. d., s. 17. Na spojenie banderovského hnutia s gréckokatolíckym klérrom poukazuje I. Kalist v článku Uniatsky klérus v službách Vatikánu, Sborník FF UPJS v Prešove, SPN, Bratislava 1962. Niektoré faktiny, ktoré sú v článku uvádzajú, by si však vyžadovali ďalšiu verifikáciu. Preskúmať podrobne vplyv banderovských bánd na vývoj ukrajinskej otázky, to je úloha, ktorú ešte len čaká na svoje riešenie.

III. VÝVOJ POLITICKO-PRÁVNEHO RIEŠENIA UKRAJINSKEJ OTÁZKY V ROKOCH 1949—1960

Nevyhnutnou súčasťou marxisticko-leninského riešenia národnostnej otázky v podmienkach diktúry proletariátu je politicke zrovнопrávnenie všetkých národov, národností a národnostných skupín. Bez politickej rovnoprávnosti nemožno prekonať nedôveru medzi národmi, vytvoriť morálno-politickú jednotu všetkých národov v danom štáte, a tým vytvoriť čo najlepšie podmienky pre splnenie historickej úlohy robotnickej triedy — vybudovať beztriednu komunistickú spoločnosť. Diktatúra proletariátu ako nový typ štátu je internacionálna čo do svojho obsahu a jedine ona môže uskutočniť a zabezpečiť dôslednú politickú rovnoprávnosť všetkých národov, národností a národnostných skupín. To však nijako neznamená, že proces politickej zrovнопrávnenia v podmienkach diktatúry proletariátu sa deje živejne, samočinne. Politické zrovнопrávnenie je dlhodobý proces, nemožno ho dosiahnuť obyčajným dekretovaním, je výsledkom cielavcomnej politiky socialistického štátu a komunistickej strany.

Svojou politikou komunistická strana je povolaná vytvárať všetky nevyhnutné predpoklady pre slobodné a bratské spolunažívanie národov. Základnou podmienkou toho je úplná likvidácia všetkých výsad predtým utláčajúcich národov.

Pre likvidáciu politickej útlaku je potrebné prebudovať celý hospodársky život na socialistických zásadách, dosiahnuť víťazstvo socialistických vzťahov vo všetkých sférach národného hospodárstva, pretože základom všetkých foriem útlaku je útlak ekonomický.

STRANA — VZOR INTERNACIONALIZMU

Za hlavnú metódu socialistického riešenia národnostnej otázky pokladá marxisticko-leninská teória metódu proletárskeho internacionalizmu. Riešenie národnostnej otázky na zásadách internacionálizmu si však vyžaduje, aby sa tieto zásady dôsledne uplatňovali

v samotnej činnosti riadiacej sily socialistického štátu, ktorou je marxisticko-leninská revolučná strana.

Strana celou činnosťou i usporiadaním vnútorných vzťahov má slúžiť príkladom internacionálneho prístupu k riešeniu národnostnej otázky.

KSC vznikla ako strana proletariátu všetkých národov a národnostných skupín v ČSR a v svojej činnosti sa riadila zásadami proletárskeho internacionalizmu. V podmienkach výstavby socializmu tieto zásady našli svoje široké uplatnenie a rozvinutie. Na východnom Slovensku svorne pracovali a riešili spoločné úlohy komunisti slovenskej, českej, maďarskej a ukrajinskej národnosti. V stranických orgánoch a organizáciách prevládalo súdružské ovdzušie a nedochádzalo k podceňovaniu komunistov tej alebo inej národnosti. Komunisti ukrajinskej národnosti boli patrične zastúpení na okresných a krajských konferenciách, sjazdoch KSS a KSC, boli volení do príslušných orgánov. Názorným príkladom toho je účasť komunistov ukrajinskej národnosti na krajských konferenciách KSS v Prešove.

Podiel delegátov ukrajinskej národnosti na krajských konferenciách KSS v Prešove (v %).²⁰⁸

Rok konania konferencie	1949	1951	1953	1954	1955	1957	1958
Podiel deleg. ukr. národnosti	35	32,6	31,5	27,1	25,9	27	27

Komunisti ukrajinskej národnosti, ako ukazuje tabuľka, tvorili značný podiel delegátov krajských konferencií a mali možnosť aktívne sa zúčastniť rozpracovania línie KSC na podmienky kraja. Patričné zastúpenie mali aj vo volených stranických orgánoch, čo dokumentujú nasledujúce údaje.

Podiel komunistov ukrajinskej národnosti na celkovom počte členov KV KSS v Prešove (v %).²⁰⁹

Rok voľby KV KSS	1949	1951	1953	1955	1957	1958
Podiel	27,2	37,5	31,5	34,4	29,6	37

208 Tabuľka urobená na základe zpráv mandátových komisií. ÚD KSS, f. UV/2, a. j. 63/II, 65/I, 66, 67/I, 68, 69, 70.

209 Tabuľka urobená na základe zpráv mandátových komisií na krajských konferenciách v Prešove.

Tieto skutočnosti plne potvrdzujú internacionálny charakter zloženia krajinskej organizácie strany.

Podobná situácia bola i v zložení okresných konferencií strany a okresných výborov. Napríklad na okresnej konferencii KSS v Sniupečne v roku 1950 z celkového počtu 154 delegátov s rozhodujúcim a poradným hlasom bolo 115 delegátov ukrajinskej národnosti, t. j. 74,6 %; v roku 1953 zo 109 delegátov komunisti ukrajinskej národnosti tvorili 76, t. j. 69,7 %.²¹⁰

V roku 1953 na okresnej konferencii KSS v Medzilaborciach bolo za členov a kandidátov OV KSS zvolených 28 členov, všetci Ukrajinci, v roku 1954 z 28 členov 25 boli ukrajinskej národnosti.²¹¹

Komunisti ukrajinskej národnosti sa plne uplatňovali i v stranickom aparáte. Napríklad v roku 1952 na Krajskom výbere KSS v Prešove pracovalo 152 pracovníkov, z toho 71 Ukrajincov. Zo 7 vedúcich oddelení na KV KSS boli 3 Ukrajinci. Zo 16 vedúcich tajomníkov okresných výborov strany bolo 7 ukrajinskej národnosti. V 8 spoločenských organizáciách (ROH, ČSM, ŠČSP a pod.) funkciu vedúcich tajomníkov krajských výborov vykonávali príslušníci ukrajinskej národnosti.²¹²

Od roku 1951 KV KSS v Prešove začal vydávať v ukrajinskej reči noviny „Nove žitľa“, aby mohol k ukrajinským pracujúcim hovoriť v ich rodnej reči. Na začiatku 50. rokov stranické orgány pristúpili k vydávaniu ďalších materiálov v ukrajinskej reči — brožúr pre útvary RSS (Rok stranickeho školenia), ako aj dôležitých stranickej dokumentov. I keď táto činnosť nenadobudla širší rozmarach, predsa sa do konca 50. rokov viac-menej uplatňovala. V roku 1959 KV KSS v Prešove prestal vydávať „Nove žitľa“, ktoré sice vychádzalo ďalej, ale už ako orgán Ústredného výboru Kultúrneho spolku ukrajinských pracujúcich. Od konca 50. rokov sa temer prestali vydávať v ukrajinskom jazyku aj iné stranické materiály, ak do toho nepočítame okresné noviny v Bardejove a v Humennom.

Aj napriek určitým chybám a nedostatkom celková činnosť KSS na východnom Slovensku vychádzala z internacionálnych zásad. Na rozpracovaní a uskutočnení stranickej politiky sa aktívne počielali komunisti slovenskej i ukrajinskej národnosti. To bola jedna z predmienok získania dôvery zo strany širokých mäs pracujúcich.

210 ÚD KSS, f. UV/2, a. j. 1089, 1092.

211 Tamtiež, f. UV/2, a. j. 1058, 1059.

212 Zpráva o práci a činnosti KV KSS v Prešove medzi ukrajinským pracujúcim ľudom, Archív ÚV KSS, f. ukrajinská otázka.

zákonov, ktoré by zaručovali slobodný vývoj Ukrajincov v Československu. Pritom v pláne podotýka, že vydanie osobitných zákonov nestačí pre vyriešenie národnostnej otázky, že podmienky pre faktické zrovнопrávnenie treba vytvárať.

V ďalšej časti plánu hovorí o konkrétnych krokoch, ktoré treba podniknúť pre vyriešenie ukrajinskej otázky. Po stranickej linke doporučuje urobiť tieto opatrenia:

1. Neustále upevňovať jednotu strany. Komunisti ukrajinskej národnosti si musia plne osvojiť skúsenosti českej a slovenskej robotníckej triedy z boja za socializmus a orientovať svoju prácu na plnenie národochospodárskych plánov, na výstavbu, na zabezpečenie výživy národa a len potom na národnostné problémy.²¹⁵
2. Komunisti ukrajinskej národnosti musia viesť rozhodný boj s vlastným buržoáznym nacionálizmom a nesmú dovoliť, aby forsovaním úzko nacionálnych otázok ukrajinskí pracujúci boli odvádzaní od plnenia konkrétnych hospodárských úloh.
3. Treba všeestrane pomáhať okresným orgánom strany, ktoré sú z väčšej časti obsadené miestnymi ľudmi. V krajských orgánoch Ukrajinci majú byť riadne zastúpení. Jedna tajomnícka funkcia by mala byť zverená vyspelému ukrajinskému súdruhovi, ktorý by dbal, aby v nižších orgánoch nebol trpený nacionálizmus.
4. Pri ústrednom vedení strany by taktiež mal byť jeden komunista ukrajinskej národnosti, ktorý by sústavne sledoval ukrajinskú otázkou, referoval by o nej ústredným orgánom, pripravoval patričné návrhy a pod.
5. K boju proti ukrajinskému buržoáznemu nacionálizmu plne využiť kampaň preverovania členov, ako i ďalších možností.

Tieto opatrenia v podstate zodpovedali marxisticko-leninským zásadám výstavby a činnosti strany a v praxi KSS sa viac menej uplatňovali. Celý rad závažných úloh vytýčoval plán pre oblasť hospodárstva. V rámci Plánovacieho a štatistikého úradu pre Slovensko doporučoval vytvoriť ukrajinské oddelenie, ktoré by systematicky sledovalo hospodárske pomery v ukrajinských okresoch, pri zostavovaní štátneho hospodárskeho plánu by predpokladalo návrhy na likvidáciu faktickej nerovnosti. Podobné oddelenie doporučoval vytvoriť i v rámci Prešovského kraja. Ďalej plán Rohača-IIlkiva žiadal prijatie konkrétnych opatrení na urýchlené dokončenie obnovy vojnou

---

²¹⁵ V pláne sa dosť mechanicky oddelujú problémy hospodárskeho života od národnostnej otázky a zabúda sa, že národnostná otázka nejestvuje sama o sebe, ale tvorí nedeliteľnú súčasť všetkých stránok spoločenského života. Hospodárske otázky tvoria jej základ.

zničených ukrajinských obcí. Do prvého päťročného plánu navrhoval pojať výstavbu hydrocentrály vo Svidníku, rozšírenie železničnej siete a dislokáciu niektorých závodov do oblastí, kde žije ukrajinské obyvateľstvo. Jeden stredný priemyselný závod navrhoval umiestniť v Bardejove, druhý v Medzilaborciach alebo v Snine. Značnú pomoc žiadal pre poľnohospodárstvo, ktoré bolo veľmi zaostalé.

Na úseku administratívneho riadenia doporučoval v rámci personálneho odboru Poverenictva vnútra poveriť jedného Ukrajincu starostlivosťou o to, aby v miestnych a okresných orgánoch ľudovej správy boli ľudia, ktorí ovládajú miestny jazyk a obyčaje. Išlo predovšetkým o to, aby Ukrajinci boli primerane zasiúpení vo voľbárskych i úradníckych funkciách pri KNV v Prešove.

Na úseku kultúry plán na prvom mieste žiadal, aby strana svojou autoritou pomohla definitívne vyriešiť tzv. jazykovú otázku. Doporučoval „previesť to analogicky ako to urobili naši bratia za hranicou“ (t. j. na západnej a Zakarpatskej Ukrajine — I. B.). V tom sa zračil mechanický prístup k otázke, lebo podmienky boli rozdielne a v dôsledku toho i postup pri riešení tejto otázky nemohol byť totožný. Autor plánu videl totožnosť podmienok v tom, že i tam i u nás moc prebral do svojich rúk pracujúci ľud. Táto podmienka nesporné tvorila hlavný predpoklad pre správne vyriešenie jazykovej otázky a skoncovanie s jazykovými spormi. Ale bol tu celý rad iných skutočností, ktoré bolo potrebné rešpektovať.²¹⁶

V oblasti kultúrnej politiky plán ďalej predpokladal dôbudovanie siete ukrajinských škôl, zriadenie ukrajinskej pobočky pri slovenskej pedagogickej fakulte, kde by sa sústredila výchova učiteľov pre ukrajinské školy. V rámci budúcej ukrajinskej inštitúcie sa mal vybudovať pracovný odbor, niečo podobný ako Matica slovenská, ktorý by sa staral o rozvoj ukrajinskej národnej kultúry, o divadelníctvo, tanec a ľudové umenie vôbec.

V oblasti zákonodárnej moci plán navrhoval podniknúť tieto kroky:

216 Po pripojení západnej Ukrajiny a Zakarpatska k USSR došlo tam k ukončeniu sporov o národnú orientáciu a jazyk. Do škôl, úradov a kultúrnych inštitúcií bol zavedený ukrajinský jazyk. Tieto oblasti sa mohli oprieť o všeobecnú pomoc z Ukrajiny (kádre, učebnice atď.). Iná situácia bola na východnom Slovensku. Ukrajinské národné povedomie tu bolo neporovnatelné slabšie, ba možno povedať, že temer žiadne. Nebolo ľudí, ktorí by ovládali ukrajinský jazyk, nebolo ani učebnic a jednorázový prechod nutne musel vyvolať veľké ťažkosti. Preto prechod k ukrajinskej orientácii bolo treba politicky, kádrove i materiálne postupne pripravovať.

z toho nijako nevyplýva, že ukrajinské obyvateľstvo vo svojom vývoji nedosiahlo kapitalistické štadium. Napriek tomu, že v mnohých zaostalých obciach sa ešte zachovali prežitky patriarchálneho zriadenia, existovali silné prvky naturálnej výroby, základná masa obyvateľstva bola vtiahnutá do kapitalistických vzťahov. V dôsledku vývoja kapitalizmu značne pokročil proces diferenciácie roľníctva. Vznikla značná časť polnohospodárskeho proletariátu i vrstva kulactva. Existovali aj drobné kapitalistické podniky, rôzne firmy na ťažbu dreva, výrobu dreveného uhlia, píly a pod., na ktorých pracovala určitá časť ukrajinských robotníkov. Pravda, táto buržoázia väčšinou nebola ukrajinská, ale česká alebo slovenská. Za Slovenského štátu cestou arizácie sa posilnili a vzrástli aj ukrajinské buržoázne elementy. Tvrdenie, že ukrajinský ľud vôbec nevstúpil do kapitalistického štadia mohlo viesť k zastieraniu vnútorných triednych protirečení vo vnútri ukrajinského obyvateľstva.

V ďalšej časti návrhu autor rozoberá jednotlivé formy riešenia národnostnej otázky a kritizuje kultúrnonárodnostnú autonómiu. Ostro polemizuje s plánom Rohala-IIkiva. Tvrdí, že kultúrnonárodnostnú autonómiu odmieta len formálne, v skutočnosti sa úzkostlivo pridržiava uzákonenia kultúrnych ustanovizných, zavŕhujúc teritoriálnu autonómiu. Plán Rohala-IIkiva odporuje podľa neho marxisticko-leninskému učeniu, a preto nemôže byť prijatý za základ riešenia ukrajinskej národnostnej otázky.²¹⁷ Správnu formu riešenia ukrajinskej otázky autor vidí v zriadení oblastnej autonómie. Argument, že Ukrajincov v Československu je príliš málo a zriadenie autonómie nie je účelné, vyvratia konštatovaním, že podľa skromných odhadov žije v Československu asi 120—140 tisíc Ukrajincov. Svoje úvahy dopĺňa príkladmi zo Sovietskeho sväzu, kde podľa sčítania ľudu z r. 1939 žije veľa národov a národností s podobným počtom obyvateľstva, a predsa majú autonómne republiky alebo autonómne oblasti.²¹⁸

Zriadenie oblastnej autonómie navrhoval Š. Bunganič na nasledujúcich zásadách.

217 Š. Bunganič nepochopil teritoriálnu kultúrnu autonómiu, vytvorenie ktorej fakticky vyplývalo z plánu Rohala, hoci tento termín sa tam nepoužíva. Môže to byť jedna z formiem riešenia národnostnej otázky za socializmu. Príkladom sú Lužickí Srbi v NDR, vo vzťahu ku ktorým sa uvedená forma uplatnila. Bunganič túto formu neprávom stotožnil s kultúrno-národnou autonómiou exteriárlnou, ktorú rozpracovali austromarxisti a ktorú podrobil ostrej kritike V. I. Lenin pre jej refinovaný nacionalizmus.

218 Uvádzá napríklad, že Kara-Kalpakov je 186.000, Kabardinovcov 164.000, Ingušov 92 000, Abchazcov 59.000 a všetci majú autonómne republiky. Adygejcov je 89 000 a majú autonómnu oblasť.

V oblasti stranickej organizácie:

1. Utvoriť oblastný výbor na území, ktoré bude zaberat autonómna oblasť. Oblastný výbor ako stranický medzičlánok medzi okresnými výbormi autonómnej oblasti a ústredným výborom (event. krajským výborom v Prešove) podriadiť priamo Ústrednému výboru KSS, resp. Krajskému výboru KSS v Prešove.
2. Utvoriť oblastné orgány masových organizácií, ktoré budú organizovanými zložkami celoštátnych masových organizácií.
Budú podriadené bud ústredným alebo krajským orgánom.
Tieto opatrenia v skutočnosti, a nie slovami, mali vytvoriť jednotu pracujúcich, posilniť boj proti slovenskému a ukrajinskému buržoázneemu nacionalizmu.

Návrh predpokladal zriadenie „Karpatoruskej (ukrajinskej) autonómnej oblasti“. Hranice autonómnej oblasti sa mali vymedziť po vzájomnej dohode zodpovedných činiteľov. Celkovo sú oblasť mala vytvoriť tak, aby väčšinu tvorilo karpatoruské obyvateľstvo a aby mala jedno mesto strednej veľkosti (5 až 8 tisíc obyvateľov), kde by sa sústredili oblastné orgány strany, administratívne úrady a oblastné organizácie. Najvyšším orgánom oblasti mal byť oblastný výbor zvolený podobným spôsobom ako ostatné ľudové orgány v republike. Oblastný výbor by volil zo svojho stredu radu, ktorá by rozhodovala o všetkých dôležitých záležitostach. Oblastný výbor by na vybavovanie agendy zriadil úrads jednotlivými odbormi, na čele ktorých by stáli ľudovi referenti. Oblastný výbor by mal mať nasledujúce oddelenia a spravovať tieto záležitosti:

1. Školské a kultúrne veci.

Do právomoci príslušného referenta a oddelenia by patrilo spravovanie všetkých druhov škôl, právo zriaďovať nové školy, personálne otázky, dozor nad divadelnými a kultúrnymi spolkami, dozor nad činnosťou osvetových pracovníkov, organizácia kultúrnych domov a knižníc, likvidácia negramotnosti a zabezpečovanie vzdelania ľudu.

2. Sociálne a zdravotné veci.

Do kompetencie tohto referenta a oddelenia by patrila organizácia sociálno-zdravotnej služby na dedinách a v mestách, zriadenie kurzov pre zdravotný personál a pôrodné asistenčky, dozor na činnosťou sociálnych domov, útulkov a pod.

3. Administratívne veci.

Úlohou tohto referátu by bolo spravovať oblastný úrad, vykonávať dozor nad činnosťou okresných národných výborov, podávať návrhy na menovanie okresných súdcov, staráť sa o voľeb: agendu, rozhodovať vo veciach štátneho občianstva a ako odvo-

vacia inštitúcia vo veciach vyvlastňovacích, na ktoré bude zmocnený vyššími vládnymi orgánmi.

4. Technické a národochospodárske veci.

Príslušný referent a oddelenie mali by sa staráť o rýchle dokončenie obnovy vojnovu zničených obcí, podávať návrhy Ústrednému plánovaciemu úradu na budovanie priemyslu a stavieb za účelom likvidácie hospodárskej zaostalosti, starali by sa o rozvoj družstevníctva, zriaďovanie súrojových staníc, vedenie štatistiky a kontrolo výroby.

5. Finančné veci.

Tento odbor by mal spravovať všetky finančné záležitosti v rozsahu dohodnutom s vládou a spolupracovať pri zostavovaní celoštátneho rozpočtu a záverečného účtu.

Takéto vymedzenie oblastnej správy bolo len rámcové a podrobny návrh mal byť vypracovaný za účasti príslušných odborníkov. Celý aparát oblastného výboru nemal mať viac ako 30–40 ľudí a nevyžadoval by si veľký finančný náklad.

V oblasti zákonodárnej moci podľa návrhu nebude potrebné vydávať celý rad zákonov, ale postačí vydanie zákonov o zriadení autonómnej oblasti, o úplnej demokratizácii republiky, o zákaze akýchkoľvek národnostných privilégii.

Úlohou oblastného výboru bude, aby sa zákony a nariadenia ústredných orgánov štátu dôsledne plnili v autonómnej oblasti. Na takýchto zásadách sa mala riešiť ukrajinská otázka podľa návrhu Š. Bunganiča. Zriadením autonómnej oblasti by sa UNR zrušila.

Autor plánu sa dotýka aj otázok pomenovaní a literárneho jazyka ľudu.

Vychádza z toho, že dvojité pomenovanie „ruský a ukrajinský“, ktoré sa v tomto čase užívalo, je nesprávne. Odôvodňuje to tým, že tu nežijú dva národy, ale len jeden. Miestne obyvateľstvo sa samo nazýva ruským — „my rusky ľude“. Tak sú pomenované aj inohediny. V procese historického vývoja vznikli ďalšie názvy — Rusini, Uhrorusi, Karpatorusi. Značnú tradíciu literárneho jazyka má jazyk ruský, hoci masy pracujúcich hovoria ľudovým nárečím. Autor navrhuje upustiť od názvu „ruský“, lebo tento názov sa používa výlučne pre veľkoruský národ. Vidí dve možnosti. Nakoľko tunajšie obyvateľstvo je etnograficky najbližšie ukrajinskému národu, môže používať názov ukrajinský, pripojiť sa k ukrajinskej kultúre a ukrajinskému jazyku. Druhá možnosť spočívala v tom, aby si na základe historickej minulosťi vytvoril osobitnú vetvu východoslovanských národov s názvom karpatoruský národ. Takto utvorený národ môže používať ako literárnu reč jazyk ruský (ako to istý čas robil národ bieloruský).

alebo si na základe ľudových nárečí vytvorí vlastný literárny jazyk. Táto otázka sa môže vyriešiť len vývojom, a používať v tejto veci násilné metódy je neprípustné. Z tohto hľadiska bolo by nedemokratické a nesocialistické, keby sme ľud nutili prijať ukrajinské pomenovanie, ukrajinský literárny jazyk a kultúru.

Úvahy o možnosti vzniku osobitného karpatoruského národa v tomto období boli nepodložené. Z teoretického hľadiska taká možnosť tu bola v minulosti, keby sa Lemci v Poľsku, Uhrorusi v Rakúsko-Uhorsku a pozdejšie v Československu spojili, žili spoločne, utvárali si vlastný hospodársky život a územie. Ale historický vývoj prebiehal ináč. Ukrajinci v oblasti Karpatských hôr boli rozdelení, vyvíjali sa v rôznych štátnych útvaroch, ináč sa vytváralo ich hospodárske spoločenstvo, a preto sa v osobitný karpatoruský národ nekonštituovali. Tým viac o tom nemohlo byť ani reči po roku 1948. Pravda, autor chápe vytvorenie národa skôr ako subjektívnu záležitosť a odiaľ pramení aj jeho názor na možnosť vzniku osobitného karpatoruského národa. Za daných podmienok doporučuje používať ako literárnu reč ruský jazyk, ktorý má dlhú historickú tradíciu. Avšak žiadne prekážky nemajú byť kladené ani používaniu ukrajinského jazyka.

V novembri 1948 na zasadanej UNRP bola vyslovená požiadavka zriadenia ukrajinského národnostného okruhu.²¹⁹

Návrh na zriadenie ukrajinskej oblastnej autonómie neboli akceptovaný a nestal sa základom usporiadania národnostných vzájomov ukrajinskej národnostnej skupiny, nakoľko by nutne nazrazil na celý rad väčších fažkostí. Ukrajinská národnostná skupina nemá územie národnostne uzavreté, je usadená pozdĺž štátnych hraníc s SSSR a Poľskou ľudovou republikou, počnúc Sobrancami a končiac Popradom. Vytvoriť oblasť, v ktorej by Ukrajinci tvorili väčšinu, to by znamenalo úplné narušenie existujúcich hospodárskych vzťahov medzi okresmi.

Pri úvahách o účelnosti či neúčelnosti zriadenia oblastnej autonómie nehrali dôležitú úlohu aspekty praktické, ale skôr hľadiská širšie. Po Februári 1948, kedy KSČ pristúpila k rozpracovaniu generálnej línie výstavby socializmu, hoci sa postavenie národnostných skupín (napr. maďarskej) postupne upravovalo, v celkovom prístupe k národnostnej otázke prevládal ešte názor, ktorý sa vytvoril v období národnej a demokratickej revolúcie. Riešiť ukrajinskú otázku izolované, cestou zriadenia oblastnej autonómie, bez obdobného riešenia maďarskej a polskej otázky, nebolo možné. Pre celkové riešenie ná-

219 Štátny archív Prešov, UNRP 1945–1948.

rodnostnej problematiky v ČSR v uvedenom duchu neboli ešte vytvorené podmienky. Preto návrh na zriadenie oblastnej autonómie pre Ukrajincov neboli realizovaný.

Za daných podmienok veľmi vhodnou formou riešenia otázky národnostných skupín bola možnosť vydania osobitných zákonov, ktoré by zaručovali ich slobodný vývoj. Na možnosť takejto formy riešenia národnostnej otázky v podmienkach diktatúry proletariátu poukázala v rezolúcii o národnostnej otázke VII. (aprílová) konferencia SDRSP (b) v roku 1917.²²⁰ Avšak ani táto možnosť nebola realizovaná. Ústava 9. mája nehovorila o právach národnostných skupín. V tom sa prejavila jej historická obmedzenosť.

Tento nedostatok Ústavy 9. mája napravila ústava z roku 1960. V článku 25 hovorí:

„Občanom maďarskej, ukrajinskej a poľskej národnosti zabezpečuje štát všetky možnosti a prostriedky k vzdelaniu v materinskom jazyku a ku kultúrnemu rozvoju“.

Najvyšším orgánom, ktorý tento vývoj národností na Slovensku zabezpečuje, je Slovenská národná rada. V článku 74 ústavy ČSSR, ktorý vymedzuje pole pôsobnosti SNR, sa poukazuje na to, že jednou z úloh SNR je „zabezpečovať v duchu rovnoprávnosti priaznivé podmienky pre všeestranný rozvoj života občanov maďarskej a ukrajinskej národnosti“.

Z toho vyplýva, že SNR nie je len národným orgánom slovenského národa, ale v určitom zmysle je aj predstaviteľkou národných záujmov maďarskej a ukrajinskej národnosti. Žiada sa však zdôrazniť, že úloha stará sa o národný rozvoj maďarského a ukrajinského obyvateľstva, ktorú SNR ukladá ústava, bola doteraz viac-menej nominálna. Plénum SNR, resp. Predsedníctvo SNR sa doteraz ani raz komplexne nezaoberalo ukrajinskou otázkou. (V rokoch 1945-49 Plénum SNR prejednávalo ukrajinskú otázku niekoľkokrát.) Vývoj ukrajinskej otázky je záležitosťou len Povereníctva SNR pre školstvo a kultúru, resp. Školskej a kultúrnej komisie SNR, ktoré sa zaoberejú len školskou otázkou, resp. niektorými kultúrnymi potrebami ukrajinského obyvateľstva. Ináč povedané, zo strany SNR sa ukrajinská otázka fakticky redukuje na otázkou školskú a kultúrnu. Komplexný vývoj ukrajinskej otázky sa však nesleduje. Na druhej strane treba poukázať na určitý rozpor v samotnej ústave. Kým článok 25 hovorí o zabezpečení kultúrneho rozvoja a možnosti vzdelávania

²²⁰ KSSS v rezolúcích a uznesených sjezdov, konferencií a plenárnych zasedanií UV, SNPL Praha 1954, s. 298-299.

v materinskom jazyku, článok 74 poníma otázkou ovela širšie, ukladá SNR zabezpečovať v duchu rovnoprávnosti priaznivé podmienky pre viestranný rozvoj. Pre plnenie tejto úlohy nebola SNR vyhavená dostatočnými kompetenčnými možnosťami. Určité zlepšenie v tomto smere prinieslo uznanie ÚV KSC a ÚV KSS „Za plnšie uplatnenie SNR“ z mája 1954.

NÁRODNÉ VÝBORY A UKRAJINSKÁ OTÁZKA

Vzhľadom na to, že v ČSSR národnosti nemajú osobitné národné orgány, ktoré by zabezpečovali ich národný vývoj a v určitom smere ich reprezentovali (túto úlohu doteraz plnili, pravda, v nedostatočnej miere, najvyššie celoštátne orgány), klúčový význam z hľadiska zabezpečenia ich politickej rovnoprávnosti majú národné výbory všetkých stupňov. Sú vytvárané na demokratickom základe, cestou všeobecných, priamych a tajných volieb, ktoré nepoznajú žiadnu, teda ani národnostnú diskrimináciu. Tieto orgány nie sú budované na zásadách paritného, resp. proporcionálneho národnostného zastúpenia. Pracujúci posielajú do nich zo svojho stredu politicky, odborne i morálne vyspelých ľudí, ktorí dávajú záruku, že budú dôsledne uskutočňovať politiku v záujme pracujúcich. Národné výbory vyjadrujú moc všetkých pracujúcich, bez rozdielu národnosti. Pravda, Komunistická strana Československa vždy dbala o to, aby štátne orgány boli internacionálne nielen čo do obsahu svojej činnosti, ale i svojím zložením. Táto cesta vedie k prekonávaniu nedôvery medzi národmi a upevňuje vzájomnú spoluprácu a dôveru medzi nimi.

V roku 1952 z 11 členov rady KNV v Prešove 4 boli Ukrajinci. Z 12 420 členov MNV 3300 bolo ukrajinskej národnosti, z 544 takojníkov MNV bolo 153 Ukrajincov.²²¹

V roku 1954 v celom Prešovskom kraji z celkového počtu 662 navrhnutých kandidátov do ONV bolo 179 ukrajinskej národnosti, t. j. 27 %, čo bolo oveľa viac ako podiel ukrajinského obyvateľstva na celkovom počte obyvateľstva kraja. V roku 1957 bol stav podobný. Tieto skutočnosti ukazujú, že v socialistickom štáte príslušníci všetkých národov a národnostných skupín sa aktívne podielajú na činnosti v štátnych orgánoch.²²²

Okrem národných výborov všetkých stupňov pri každých voľbách

221 Archív ÚD KSS, f. 0/3, a. j. 429.

222 Archív ÚD KSS, f. 0/3, a. j. 445/b, a. j. 474.

ukrajinskí pracujúci vysielali určitý počet svojich predstaviteľov aj do najvyšších orgánov štátnej moci — Národného zhromaždenia a Slovenskej národnej rady. I na týchto fórách mali možnosť hovoriť a presadzovať požiadavky vývoja ukrajinského obyvateľstva.

Víťazstvo robotníckej triedy v Československu znamenalo politické zravnoprávnenie všetkých národov a národnostných skupín. Občania ukrajinskej národnosti majú rovnaké práva ako príslušníci českého a slovenského národa a ostatných národností. Majú možnosť uplatniť sa vo všetkých súčasťach spoločenského života. Prijatie do zamestnania, školy, nie je podmienené národnou príslušnosťou, ale osobnými kvalitami človeka. Pravda, politický aspekt zravnoprávnenia nie je vec určitého dekrétu, nemožno ho chápať staticky, ako raz navždy daný. On sa tiež mení, vyvíja a prehľbuje v spojitosti s tým, ako pokračujú socialistické triedne premeny, kultúrne premeny, rozvoj socialistickej demokracie. Socialistickému štátu je vlastná vnútorná tendencia k neustálemu prehľbovaniu svojho demokratizmu. Táto tendencia je objektívna, vyplýva z toho, že vybudovať socializmus a komunizmus možno len cielavedcom prácou miliónov ľudí, všestranným rozvojom ich iniciatívy a aktivity. Materiálnou základňou socialistického demokratizmu sú nové výrobné vzťahy, ktoré vytvárajú možnosti, aby pracujúci mohli užívať tie práva, ktoré im štát poskytuje. K rozvoju socialistického demokratizmu viedie aj rast kultúry ľudu a morálne základy socialistickej spoločnosti. Celý komplex hospodárskych, politických, mravných a kultúrnych podmienok socialistickej spoločnosti viedie k rastu socialistického demokratizmu, k zvyšovaniu účasti pracujúcich na správe štátu a riadení národného hospodársstva. Ako ukazujú skúsenosti SSSR a ČSSR, v mnohonárodnostnom štáte tento proces zahrnuje všetky národy, národnosti a národnostné skupiny. Socialistický demokratizmus hlboko preniká i do národnostných vzťahov, upevňuje sa dôvera a spolupráca medzi národmi. Na tomto základe vzniká a vyvíja sa morálno-politicá jednota ako nový kvalitatívny ukazovateľ spoločenského vývoja, ktorý nevyjadruje len likvidáciu antagonistických tried, ale i jednotu národov, stupeň ich priateľského spolužitia, jednotu celoštátnych záujmov a záujmov tohto ktorého národa alebo národnostnej skupiny. Pravda, túto jednotu nemožno chápať absolútne. Je protirečivá. I za daných podmienok môže dochádzať k rozporem medzi záujmami daného národa, či národnostnej skupiny so záujmami spoločnosti ako celku. Avšak tieto rozpory nemajú antagonistický charakter, strana ich svojou politikou cielavedome rieši. V priebehu 50. rokov jednota národov, národností i spoločnosti ako celku sa príliš preceňovala. I ked sa teoreticky pripúšťali neantagonistické rozpory, v praxi sa

neskúmali, „neobjavovali“ a v dôsledku toho i málo riešili. Aj v tejto sfére sa niektoré veci absolutizovali a mnohé formalizovali. V tomto smere väčšiu pozitívnu zmenu priniesol až XII. sjazd KSČ.

Rozbor politicko-právneho aspektu ukrajinskej otázky ukazuje, že po viťazstve robotníckej triedy nad buržoáziou vo februári 1948 sa KSČ usilovala aj o hlbšie poznanie národnostných vzťahov, foriem ich riešenia. Bola to správna cesta. Avšak pre jej realizáciu začali sa už v tomto čase vytvárať určité fažkosti a prekážky, ktoré situáciu značne skomplikovali. Na prvom mieste tu treba spomenúť nepriaznivú situáciu, ktorá vznikla v medzinárodnom komunistickom hnutí po prijatí rezolúcie Informbyra o Juhoslávii v lete roku 1948. Prejavilo sa to okrem iného vo zvýšenom strachu z nacionálizmu, za ktorý sa často vydávalo aj vyzdvihovanie správnych národných požiadaviek. Nebezpečie nacionálizmu bolo silne prečítované.²²³

Dalej treba poukázať na to, že práve v tomto období sa začala absolutizovať a nesprávne vysvetľovať ináč správna marxisticko-leninská téza o podriadení národnostnej otázky otázkam diktatúry proletariátu a výstavby socializmu. Táto téza často slúžila ako teoretické zdôvodnenie obchádzania, resp. ignorovania mnohých úloh v oblasti riešenia národnostnej otázky. V tomto a nasledujúcom období prevládal tiež názor, že v socialistickom štáte národnostná otázka je len otázkou ekonomickej a kultúrnej. Tento názor sa výrazne prejavil v referáte V. Širokého na IX. sjazde KSČ.²²⁴ Je pravdou, že základ národnostnej otázky spočíva v odstránení ekonomickej a kultúrnej zaostalosti, resp. nerovnosti. Avšak národnostnú otázku nemôžno redukovať len na tieto problémy, pretože tá má i svoje ďalšie významné stránky — politickú, psychologickú atď., ktoré taktiež nemožno podceňovať a ignorovať. Spomínané poňatie národnostnej otázky značne ovplyvnilo jej vývoj v období výstavby socializmu.

Veľkou prednosťou československého riešenia národnostnej otázky (v porovnaní s inými socialistickými krajinami) je riešenie ekonomicko-kultúrne, kde sa dosiahli dobré výsledky. Jeho slabinou je

223 Na zasadani Predsedníctva ÚV KSS 9. decembra 1948, kedy sa prejednávala zpráva o situácii v UNRP, sa priamo poukazovalo na to, že v orgáne Informbyra „Za trvalý mír a lidovou demokracii“ sa upozorňuje na nebezpečie buržoázskeho nacionálizmu v ČSR a že tento problém sa vyvinul aj v pomere k Ukrajincom.

224 Široký, V., Za šťastné Slovensko v socialistickom Československu, Bratislava 1952, s. 169.

však nedostatočné politicko-právne riešenie národnostných vzťahov. Ako príklad toho môžno uviesť takú skutočnosť, že ČSSR doteraz nemá jazykový zákon, ktorý by kodifikoval socialistické zásady v tejto oblasti, obsiahnuté v mnohých stranických dokumentoch. Otázka dvojjazyčnosti je potom dobrovoľnou záležitosťou tých alebo oných orgánov či jednotlivcov, ktorá sa môže, ale nemusí uplatňovať v praxi. Otázka dvojjazyčnosti sa nesprávne chápe len ako záležitosť kultúrna, hoci v skutočnosti to je vec predovšetkým politická. Táto situácia stavia Ukrajincov do postavenia, kedy v podmienkach socializmu sú nútení bojať za dvojjazyčné náписy, hoci by to malo byť samozrejmosťou. Neuplatňovaním zásad dvojjazyčnosti sa značne zužuje sféra pôsobnosti ukrajinského jazyka. V roku 1948, a po ňom, ako hlavný argument proti vypracovaniu a prijatiu určitých právnych noriem, ktoré by upravovali politicko-právnu stránku národnostných vzťahov sa vyslovovala téza, že v štáte, v ktorom vládne robotnícka trieda, sa nikto nemôže pokúsiť o narušovanie rovnoprávnosti jednotlivých národov a národností, že politicko-právne zrovnoprávnenie vyplýva zo samej podstaty socializmu. Hoci v týchto a podobných argumentoch bolo veľa pravdy, predsa len národnostné vzťahy značne zjednodušovali, a tým ich vývoj komplikovali.

Pri analýze vývoja ukrajinskej otázky po roku 1948 sa žiada ešte poukázať na problém, ktorý spoluurčoval jej vývin v tomto období. Medzi niektorými príslušníkmi ukrajinskej národnosti existovali názory, že od momentu, kedy ČA odišla z Československa, ukrajinské obyvateľstvo je vystavené neustálemu útlaku. Ako dôkaz toho uvádzali v nacionálne silne začarbencí interpretácií také fakty, ako Ústavu 9. mája, zrušenie Štátnej ruskej učiteľskej akadémie v Prešove, zrušenie Referátu ukrajinských škôl, komisionálne zápisť atď.

Na druhej strane u niektorých predstaviteľov slovenského národa sa tiež prejavovala značná nedôvera voči ukrajinskému obyvateľstvu. Za tým účelom hľadali určité súvislosti s banderovským hnutím a optantami. I oficiálne sa vytváral o východnom Slovensku názor ako o slabom mieste republiky, kde reakčné živly práve na hraniciach SSSR chcú vytvoriť základňu boja proti SSSR. S tým sa spájala požiadavka autonómie, ktorej cieľom je vraj zachrániť tieto reakčné elementy.²²⁵

---

225 Tieto názory sa výrazne prejavili v diskusii na spomínanom zasadení Predsedníctva ÚV KSS 9. decembra 1948. O východnom Slovensku sa hovorilo v tom zmysle, že emigranti a iné reakčné elementy chcú vytvoriť poslednú oázu proti SSSR, že drobní ľudia podporili tu banderovcov, že tu existuje a podporuje sa antagonizmus medzi Slovákm a Ukrajincami, že veľké množstvo Slovákov

Takéto ovzdušie nedôvery neprospevalo vytváraniu dohrýci vzťahov medzi slovenským a ukrajinským obyvateľstvom a bolo i vážnou brzdou správneho riešenia ukrajinskej otázky.

Prejavы kultu osobnosti, ktoré začiatkom 50. rokov významne zasiahli do vývoja ukrajinskej otázky, situáciu ešte viac stážovali.

VZNIK KULTÚRNEHO SPOLKU UKRAJINSKÝCH PRACUJÚCICH

Československý model riešenia národnostnej otázky neviedol k tomu, aby pre jednotlivé národnostné skupiny boli vytvorené osobitné národné orgány, ktoré by zabezpečovali ich vývoj. Túto úlohu v ČSSR zabezpečujú jednotné štátne orgány, čo nesporne zvyšuje ich zodpovednosť za vývoj národnostných vzťahov. Avšak pre zabezpečovanie kultúrnych potrieb ich vývoja boli vytvorené kultúrne spolky. Pre poľské obyvateľstvo PZKO, pre maďarské CSEMADOK, pre ukrajinské KSUP.

Ako prvý vznikol v roku 1947 PZKO. Bol výsledkom pomere zložitého vývoja poľskej otázky po roku 1945. V roku 1947 bola podpísaná spojenecká zmluva medzi Poľskou ľudovou republikou a ČSR. V dodatkovom protokole, ktorý bol vyhlásený za súčasť zmluvy, územné nároky boli odsunuté a vyhlásil sa vzájomný záväzok na recipročnú úpravu postavenia národnostných menšíň. Išlo tu o presadenie zrovnoprávnenia poľskej menšiny v ČSR a českej a slovenskej v Poľsku. Na tomto základe bol vytvorený PZKO, ktorý mal zabezpečovať kultúrno-spoločenský život poľskej národnostnej skupiny. Poľský kultúrno-osvetový spolok vznikol ako určitý výsledok úpravy československo-poľských vzťahov. Táto forma riešenia, ktorá bola dôsledkom konkrétneho vývoja poľskej skupiny a československo-poľských vzťahov, bola výsledkom určitého kompromisu, pozdejšie sa rozšírila i na ostatné národnostné skupiny.

5. marca 1949 vznikol Kultúrny spolok maďarských pracujúcich v ČSR, ktorého hlavnou úlohou bolo prekonať medzery v kultúrnom vývoji maďarského obyvateľstva, ktoré sa vytvorili v rokoch 1945–1949.²²⁶

sa cíti utláčanými, že sa vytvára taká atmosféra, akoby Ukrajinci nali mať také práva ako Nemci za Slovenského štátu. Takéto a podobné tvrdenia nezodpovedali pravde, skutočnosť silne skreslovali.

226 Zvara, J., K niektorým otázkam priebehu riešenia politického postavenia občanov maďarskej národnosti v ČSR po Februári 1948, Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Marxizmus-leninizmus, SPN, Bratislava 1964, s. 79.

Iný bol vývoj ukrajinského obyvateľstva v Československu, ktoré od prvých dní oslobodenia nastúpilo cestu rovnoprávneho vývoja, čoho dôkazom bola i existencia UNRP. Pravda, UNRP nebola kultúrno-osvetovým spolkom, vystupovala ako politický reprezentant ukrajinského obyvateľstva, bojovník za jeho národné požiadavky. Na takéto postavenie si UNRP robila nároky i po Februári 1948. Avšak jej požiadavky na postavenie najvyššieho predstaviteľa ukrajinského obyvateľstva v Československu neboli akceptované. Tým sa UNRP po Februári 1948 dostala do určitej krízy. Od UNRP sa žiadalo preorientovať svoju činnosť, prejsť, používajúc dobový termín, od „vysokej politiky“ smerom dole, na rozvoj kultúrno-osvetovej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom. Zmena tejto orientácie prebiehala pomaly a so značnými ťažkosťami. Celková línia jej vývoja po Februári 1948 mala už jasne klesajúcu tendenciu. V roku 1951 UNRP fakticky skončila svoju činnosť. 6. augusta 1951 Predsedníctvo UNRP sa uznieslo zastaviť vydávanie svojho tlačového orgánu, novín „Prjaševščina“. Tento krok zdôvodňovalo tým, že KV KSS v Prešove začal vydávať v ukrajinskej reči noviny „Nové žiťa“ a od septembra 1951 začne vychádzať časopis „Družno vpered“.

Formálne UNRP ukončila svoju činnosť v decembri 1952. Rozhodlo o tom ani nie Plénum UNRP, ale len Predsedníctvo UNRP na svojom zasadnutí 11. decembra 1952. O svojom rozhodnutí informovalo Sbor povereníkov. V prípise adresovanom Sboru povereníkov sa ukončenie činnosti UNRP zdôvodňovalo tým, že po Februári 1948 sa táto organizácia stala neživotnou, že „nemala charakter masovej organizácie, nemala pevné spojenie s masami ukrajinských pracujúcich, nemohla preto úspešne plniť úlohy, mobilizovať ukrajinský pracujúci ľud pre výstavbu socializmu a napomáhať pri upevňovaní, ukrajinského národného povedomia.²²⁷

V skutočnosti uvedené faktory neboli hlavnou príčinou zrušenia UNRP. Hlavné príčiny spočívali v tom, že UNRP nezodpovedala vtedajšiemu poňatiu riešenia národnostných vzťahov a preto bola rozpustená. Už 9. decembra 1948 na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS bola činnosť UNRP podrobena ostrej kritike, hoci sa priznávali i jej pozitívne zásluhy v rokoch 1945–48. Ako hlavný argument proti existencii UNRP uvádzala sa skutočnosť, že i po víťazstve nad reakciou vo Februári 1948 si nárokovala právo hájiť nacionálne práva Ukrajincov. Vychádzalo sa z toho, „že je nesprávne, aby vedla komunistickej strany bola tu nacionálna inštitúcia, ktorá má hájiť,

---

227 Archív ÚV KSS, fond ukrajinská otázka, bez sign.

tzv. nacionálne vymoženosti.“ Zároveň bola vyslovená požiadavka vytvorenia kultúrnej organizácie. Uznesenie potom uložilc Rohačovi, generálnemu tajomníkovi UNRP, pripraviť „návrh štatútu pre novú ukrajinskú masovú organizáciu na základe individuálneho členstva.“ Namiesto UNRP bola vytvorená nová organizácia s novým poslaniem — Kultúrny spolok ukrajinských pracujúcich.

Prvé kroky k založeniu KSUP sa urobili v prvej polovici roku 1951. Začalo sa diskutovať o tom, aký názov má mať tento spolok. Ruský alebo ukrajinský, či rusko-ukrajinský a v duchu akej orientácie bude uskutočňovať svoju kultúrno-osvetovú činnosť. Ani komunisti ukrajinskej národnosti neboli v tomto smere jednotní a ich názory na tieto otázky sa rozchádzali. 24. mája 1951 jednalo o týchto otázkach Predsedníctvo ÚV KSS. Bolo rozhodnuté vytvoriť Kultúrny spolok ukrajinských pracujúcich, a tým bola súčasne určená i národná orientácia, v duchu ktorej mal spolok rozvíjať svoju kultúrno-osvetovú činnosť. Na základe uznesenia Predsedníctva ÚV KSS bol vytvorený Prípravný výbor KSUP, ktorý mal zabezpečovať prácu spojenú s vytvorením novej organizácie. Prípravný výbor pristúpil k základaniu vlastných organizácií na dedinách, v školách, úradoch a v iných spoločensko-kultúrnych inštitúciach. Od septembra 1951 Prípravný výbor KSUP začal vydávať ako svoj orgán časopis „Družno vpered“. Začali sa robiť prípravy na zvolanie ustanovujúcej konferencie. V tomto čase sa konali i prvé okresné konferencie, na ktorých boli volení delegáti na ustanovujúcu konferenciu. KSUP sa od začiatku začal budovať ako masová organizácia na zásadách demokratického centralizmu.

Do týchto príprav konstituovania sa novej organizácie rušivo zasiahli niektoré udalosti, ktoré sa vyskytli v Prešovskom kraji. Ide predovšetkým o kampaň proti ukrajinskému buržoáznemu nacionálizmu, ktorej boli vystavení vedúci funkcionári Prípravného výboru KSUP a hrubé porušovanie socialistických zásad združtevňovania, čo viedlo v rokoch 1952–53 k masovému rozpadu jednotlivých rolnických družstiev. Táto situácia neprospevala konsolidácii procesu, ktorý mal vyústiť v utvorenie novej kultúrno-osvetovej organizácie ukrajinského obyvateľstva. Z týchto príčin termín ustanovujúcej konferencie KSUP sa niekoľkokrát prekladal a samotná ustanovujúca konferencia sa uskutočnila až 29.–30. mája 1954 v Prešove.

Konferencia prerokovala hlavné úlohy, ciele a poslanie Kultúrneho spolku ukrajinských pracujúcich. Jej práce sa zúčastnilo asi 400 delegátov a hostí.

Ustanovujúca konferencia orientovala KSUP na plnenie týchto hlavných úloh:²²⁸

1. V úzkej spolupráci s príslušnými štátnymi orgánmi a spoločenskými organizáciami starať sa o všeobecné kultúrne povznesenie občanov ukrajinskej národnosti v ČSR, rozvíjať výchovnú a osvetovú prácu, sprístupňovať pracujúcim vede a všetky výdobytky socialistickej kultúry.
2. Napomáhať kultúrnemu zблиžovaniu ukrajinského obyvateľstva s českým a slovenským národom vzájomným sprístupňovaním kultúrnych hodnôt a bojoval proti nacionálnej vlažnosti a nacionálnej neuvedomenosťi.
3. Upevňovať u ukrajinských pracujúcich vedomie spolupatričnosti k pracujúcim iných národov ČSR a prehľbovať vernosť Československej republike a jej Ľudovodemokratickému zriadeniu.
4. Sústavne vychovávať ukrajinský pracujúci ľud, k aktívnej spoluúčasti na budovaní socialismu v Československej republike.
5. Dôsledným bojom proti prejavom buržoázneho nacionalizmu, národnej úzkoprsnosti a uzavretosti vstupovať ukrajinskému obyvateľstvu ideu proletárskeho internacionalizmu a medzinárodnej solidarity s robotníckou triedou na celom svete.
6. V tesnej spolupráci so Sväzom československo-sovietskeho priateľstva systematicky informovať ukrajinské obyvateľstvo žijúce v Československu o hospodárskych, kultúrnych a sociálnych vymoženostiach národov Sovietskeho sväzu, najmä sovietskej Ukrajiny. Tento cestou posilňovať jeho lásku a oddanosť k nášmu osloboditelovi a obrancovi, Sovietskemu sväzmu.

Vyševedené úlohy boli zakotvené i v stanovách spolku, ktoré ustanovujúca konferencia prijala.

Ako vidieť KSUP vznikol a začal sa od začiatku budovať ako masová organizácia, fažisko ktorej malo spočívať v rozvíjaní kultúrno-osvetovej činnosti medzi masami ukrajinských pracujúcich. Túto orientáciu dala spolku i ustanovujúca konferencia. Súčasne s tým ustanovujúca konferencia sa dištancovala od názorov, žeby KSUP mal byť organizáciou, ktorá by obhajovala záujmy ukrajinského obyvateľstva a riadila jeho politický, hospodársky a kultúrny život. Táto úloha prislúcha Komunistickej strane Československa a KSUP je povolený pod jej vedením napomáhať a urýchlovať prekonanie veľkej kultúrnej zaostalosti ukrajinského obyvateľstva.²²⁹

228 Ustanovči záhľani zbori Kulturno-artistického spolku ukrajinských trudačích v ČSR. Vydatníctvo Kultúrnoj spilki ukrajinských trudačích. Praha 1954, s. 21–22.

229 Tamtiež, str. 40–41.

Týmto bolo vymedzené miesto KSUP v celkovej štruktúre usporiadania národnostných vzťahov v ČSR. Z hľadiska marxisticko-leninskéj teórie bola to dosť nezvyčajná forma, nakoľko tu išlo o masovú kultúrno-osvetovú organizáciu budovanú na nacionálnom princípe.²³⁰ Tento princíp môže v sebe skrývať nebezpečie úzkeho nacionálneho pohľadu na mnohé javy kultúrneho života. Táto stránku treba vždy vidieť a vhodnými opatreniami podobné tendencie obmedzovať. Na druhej strane, analýza vývoja KSUP ukazuje, že aj táto forma môže byť účinným prostriedkom zabezpečovania kultúrneho rozvoja ohľadanov ukrajinskej národnosti, hoci to nie je jediná forma. To plne potvrdil ďalší vývoj KSUP. Kultúrny rozvoj ukrajinskej národnosti zabezpečujú okrem KSUP, aj štátne orgány, ustanovizne a iné spoločenské organizácie. KSUP ako masová kultúrno-osvetová organizácia nemá preto monopol na zabezpečovanie tohto rozvoja. Na druhej strane skúsenosti ukazujú, že v záujme ešte rýchlejšieho a intenzívnejšieho rozvoja by bolo potrebné tieto vzťahy upraviť a činnosť orgánov, organizácií a inštitúcií, ktoré zabezpečujú potreby kultúrneho rozvoja ukrajinského obyvateľstva, viac koordinovať. Doteraz sa taký „koordinátor“ nenašiel.

230 Podobná forma riešenia národnostnej otázky našla pomerne široké uplatnenie v Poľskej ľudovej republike. I keď koncom 40. a začiatkom 50. rokov Poľsko bolo uznávané za jedinonárodný štát, postupne sa od tohto stanoviska upustilo a pristúpilo sa k vytváraniu podmienok pre slobodný vývoj národnostných skupín. Dôležitým medzníkom v tomto smere bolo VIII. plénum ÚV PZRS v októbre 1956. Ani v Poľsku pre národnostné skupiny neboli vytvorené osobitné národné orgány, nebola zavedená oblastná autonómia. Národnostné skupiny — ukrajinská, litovská, bieloruská, nemecká, česká, slovenská, židovská a niektoré ďalšie — majú kultúrno-osvetové spolky, ktoré vykonávajú podobné funkcie ako príslušné spolky v Československu. Možno to ukázať na príklade Ukrajinskej spoločensko-kultúrneho spolku v Poľsku (USKT — Ukrajinske suspišno-kultúrne tovaristvo.) Spolok bol vytvorený na sjazde 15.–17. júna 1955, ktorý zvolil Hlavný výbor spolku a schválil štatút. Poslanie spolku vymedzuje fakt: Zapájanie ukrajinskej národnostnej menšiny do budovania socializmu v Poľsku, popularizácia a šírenie tradícií bratstva a spoločného boja poľských a ukrajinských pracujúcich za svoje národné a sociálne oslobodenie, rozširovanie vedonosti o USSR, oboznamovanie Ukrajincov s kultúrou poľského národa a Poľakov s ukrajinskou kultúrou, upevňovanie zväzkov priateľského spolužitia ukrajinského a poľského obyvateľstva, starostlivosť o zachovanie a rozvoj ľudovej kultúry, zvlášť kultúry Lemkov, starostlivosť o školy s ukrajinským vyučovacím jazykom, o kurzy ukrajinského jazyka, čítárne, knižnice, o súbory ľudovej tvorivosti a pod. Hlavný výbor spolku vydáva noviny „Naše slovo“. Podobné úlohy plnia aj kultúrne spolky iných národnostných skupín.

Podrobnejšie vid Aleksander Sław, O rozwinięcie walki z przejawami nacjonalizmu, Nowe drogi, 5. 1958; O kwestii ukraińskiej w Polsce, Nowe drogi, 1958, č. 8.

Kultúrny spolok hneď od svojho vzniku a zvlášť po ustanovujúcej konferencii rozvinul medzi ukrajinským obyvateľstvom bohatú a mnohotvárnú kultúrno-osvetovú činnosť. Jeho práca sa zameriavala na prednáškovú propagandu, organizovanie kurzov ukrajinského jazyka, usporadúvanie kultúrno-politickej seminárov a vedeckých konferencií, vydávanie ukrajinských kníh a časopisov, organizáciu súborov ľudovej umeleckej tvorivosti, výstav a pod.

Výsledky tejto práce vidieť zvlášť v rozvoji ľudovej umeleckej tvorivosti, v pestovaní ukrajinského národného povedomia, v rozšírení ukrajinskej kultúry, v prehodnotení a ocenení významných javov kultúrnej minulosti.

Vývoj politicko-právneho riešenia ukrajinskej národnostnej otázky po roku 1948 neboli priamočiary. Avšak celková jeho tendencia smerovala k vytváraniu vhodných podmienok pre slobodný národný vývoj ukrajinskej národnosti. V rokoch 1945—48 politicko-právne riešenie bolo poznačené vtedajšou situáciou, hlavne pomerom triednych súl v krajinе. Po roku 1948 sa v procese budovania socializmu dalo hlavne na vytvorenie reálnych možností pre všeestranné uplatnenie občanov ukrajinskéj národnosti v našej spoločnosti. Politicko-právne riešenie sa nedocenilo, a preto zaostalo za potrebami vývoja národnostných vzťahov. Nedostatkom bolo aj to, že politické a štátovo-právne otázky sa neriešili komplexne. Pravda, mnohé z týchto zásad boli obsiahnuté v súranných dokumentoch, čiastočne sa uplatňovali aj v praxi, ale chybou bolo, že nedošlo k ich oficiálnej kodifikácii v celej šírke.

Realizácia týchto požiadaviek nesporne prispeje k ešte väčšiemu prehlbeniu priateľstva a spolupráce medzi národmi a národnosťami našej republiky.

CIRKEVNÁ OTÁZKA

Začiatkom 50. rokov ukrajinská otázka prešla viacerými dôležitými zmenami, ktoré značne ovplyvňovali jej ďalší vývoj, a preto si vyžadujú podrobnejší rozbor.

V roku 1950 do vývoja ukrajinskej otázky veľmi rušivo zasiahla tzv. pravoslávna akcia, t. j. likvidácia gréckokatolíckej cirkvi a prechod k cirkvi pravoslávnej. Prevažná väčšina ukrajinského obyvateľstva na východnom Slovensku vyznávala gréckokatolícke nábožen-

stvo.²³¹ V príbehu storočí gréckokatolícka cirkev si neustále upevňovala svoje pozície i vplyv na masy. V jej rukách sa nachádzal temer celý kultúrny život. Farári boli najmasovejšou zložkou inteligencie medzi obyvateľstvom. V procese historického vývoja cirkev si vybojovala nielen náboženskú, ale aj národnno-kultúrnu autoritu, všemožne sa snažila vydobyť si povesť obhajkyne nielen náboženských, ale i národných záujmov rusínskeho obyvateľstva. Za tým účelom sa zneužívala tradícia buditeľov, ktorí temer všetci boli gréckokatolíckymi duchovnými. Späťost náboženstva a národnosti vyjadrovalo heslo „Čo gréckokatolík — to Rusín“, ktoré bolo rozširované medzi masami počas buržoáznej ČSR rôznymi nájonalistickými živlami a počporované i samotnou cirkvou. Zaostaloť hospodársko-spoločenských pomorov, v ktorých žilo ukrajinské obyvateľstvo, vytvárala pôdu pre možnosť takéhoto feudálneho poňatia národnosti.

Nájonalistické elementy zo strany Slovákov, najmä Juháci využili toho a začali razíť opačnú naconalistickú tézu „Čo gréckokatolík — to Slovák“. Pritom obratne zneužívali názov „Rusnák“, ktorý vyjadroval na jednej strane etnickú a na druhej strane náboženskú príslušnosť. Aby zdôvodnili pravdivosť svojej tézy, falšovali „cyrilometodejskú tradíciu“ a dokazovali, že vraj všetci gréckokatolíci sú zvyškami prvých pokrstených Slovákov grécko-slovenského cbradu.²³²

Okolo týchto otázok sa v 30. rokoch a počas trvania Slovenského štátu rozvíril silný ideologický boj, ktorý sa dostal aj na stránky slovenskej a ukrajinskej tlače. Slovenské nájonalistické živly začali hovoriť o „rusinizácii“ východného Slovenska a dožadovali sa preto zriadenia slovenského gréckokatolíckeho biskupstva.²³³

Nájonalistické elementy zo strany Ukrajincov naopak čokazovali,

231 Gréckokatolícka cirkev vznikla na východnom Slovensku na základe Užhorodskej únie z roku 1646. Na základe tejto únie si cirkev zachovala východný obrad, ale píne sa podriadiala Vatikánu.

232 Halččka, T., Ľudáctvo a náboženstvo, SVPL, Bratislava 1961, s. 154–155.

233 V „Národných novinách“ z 26. júna 1935 bol uverejnený úvodník „Borba gréckokatolíckych Slovákov za národné práva“, kde sa hovorí o kr.vdich, ktoré sú páchané na gréckokatolíckych Slovákoch, žiada sa zriadenie slovenského biskupstva. „Nedopustíme, aby sa odnárodnila čo len jediná slovenská čuša... Už ďalej to nestriplíme. Slovenským gréckokatolíkom slovenského knaza. Preč ruky od našej misy! Chlieb z mozoľovitých rúk nášho slovenského ľudu nebude sýtiť cudzincov, ktorí za slovenské peniaze podporujú madarské a rusínske snahy a záujmy“. Na stránkach „Národných novín“, ktoré vychádzali v Turčianskom Sv. Martine, sa články podobného druhu zjavovali častejšie. O týchto otázkach podrobne pojednáva práca J. Rumana, Otázka slovensko-rusínskeho pozneru na východnom Slovensku.

že zásada „Čo gréckokatolík — to Rusín“ je správna, že Rím nikdy nedovolí zriadenie slovenského gréckokatolíckeho biskupstva.²³⁴

Tento boj sa zvlášť vyostril v roku 1938, kedy nacionalistické živity začali hľásať pripojenie východného Slovenska k Zakarpatsku, ktoré vyjadrovalo heslo „Od Popradu až po Tisu!“. V tomto duchu vystupoval i týždenník „Prjaevskaja Rus“, ktorý začal vychádzať v Prešove 30. júla 1938 a jeho hlavným redaktorom bol gréckokatolícky kanonik Teodor Rojkovič.

Gréckokatolíckej cirkvi nešlo o skutočnú obhajobu národných záujmov Rusínov. Sledovala tým predovšetkým svoje ciele. Ale navonok tento boj bol zahalený do rúcha nacionálnej demagógie a touto cestou cirkev chcela ešte viac a hlbšie preniknúť medzi masy praciujúcich.

Pravoslávna cirkev nemala na východnom Slovensku pevnnejšie tradície a vplyv na masy. Začala sa vzmáhať až po vytvorení prvej ČSR. Bolo to vyvolané niekoľkými príčinami. Predovšetkým gréckokatolícka cirkev svojou vykorisťovateľskou politikou a svojou promadarskou orientáciou sa určitej časti obyvateľstva odcudzila. Dôležitým faktorom rozšírenia pravoslávia bola skutočnosť, že časť pravoslávnych farárov a veriacich po Októbrovej revolúcii ušla z Ruska, usadila sa na východnom Slovensku, začala zakladať farnosti a šíriť pravoslávie. V tomto smere zvlášť aktívnu činnosť vyvíjal Sbor pravoslávnej cirkvi v obci Ladomírova.

O rozvoji pravoslávneho hnutia si možno urobiť predstavu na základe počtu veriacich a farností. V roku 1921 bolo v pravoslávnej cirkvi organizovaných 2098 a v roku 1940 12 500 osôb. V tomto čase na východnom Slovensku vyvíjalo činnosť okolo 19 pravoslávnych farností.²³⁵ Po roku 1945 sa počet pravoslávnych veriacich ešte zvýšil a dosiahol počtu asi 20 000.

Postavenie pravoslávnej cirkvi za prvej ČSR a Slovenského štátu bolo tažké. Zvlášť húževnato sa proti nej bránilo gréckokatolícke duchovenstvo, ktoré v rozšírení pravoslávia videlo útok na svoje postavenie a záujmy. Približne taká situácia bola na náboženskom úseku až do oslobodenia.

Gréckokatolícka cirkev mala oveľa silnejšie pozície a oveľa širšiu základňu. Predvojnové štatistiky vykazovali okolo 250 000 veriacich. Pred zrušením unie mala gréckokatolícka cirkev okolo 240 farností s 1050 filiálnymi obcami a približne 440 kostolmi.

²³⁴ Otzyvy po voprosu karpatorusko-slovackich otноšeníj, Prešov 1936.

²³⁵ ŠA Prešov, 662/41.

Koncom roku 1949 a začiatkom roku 1950 sa začali podnikať prvé kroky na prípravu likvidácie gréckokatolíckej cirkvi a prechodu na pravoslávie.

18. apríla 1950 na zasadnutí UNRP bol vytvorený Výbor pre návrat k pravosláviu. Podobné výbory sa vytvorili aj v okresoch.²³⁶ Táto akcia sa robila na žiadosť vyšších orgánov.

28. apríla 1950 na sjazde gréckokatolíckeho duchovenstva a veriacich v Prešove (prítomných bolo 820 delegátov) bolo prijaté uznesenie zrušiť ustanovenie Užhorodskej únie z roku 1646 alebo 1649, pretrhnúť spojenie s Rímom a vrátiť sa do lona pravoslávnej cirkvi.²³⁷

Nutnosť prechodu gréckokatolíckej cirkvi na pravoslávnu sa odôvodňovala hlavne dvoma príčinami: 1. likvidáciou únie na západnej Ukrajine, Zakarpatsku a v Poľsku; 2. nutnosťou odpútať cirkev od Vatikánu, ktorý uskutočňoval ostrú protikomunistickú politiku a orientoval ju smerom na východ.²³⁸ V podobnom duchu zdôvodňoval túto akciu generálny tajomník UNRP na krajskej konferencii strany v Prešove v roku 1950. „Vtedy, keď nás ľud v svojej absolútnej väčšine dáva sa na cestu budovania socializmu, vysoká gréckokatolícka hierarchia robi všetko, aby nám na túto cestu hádzala ľekážky. Pochopiteľne, že za takýchto okolností nás ľud vyvodzuje dôsledky a posledný taký popud je tá okolnosť, že pravoslávna cirkev zastáva neochvejné pokrovkové stanovisko jak v otázkach mieru, tak aj vo výstavbe socializmu... Ľud vyvádzza z toho dôsledky a my, komunisti, sme nápostocní ľudu v tejto akcii... Nemôžeme mať záujem,

236 Prjaševčina, 27. apríla 1950.

237 Tamtiež, 29. apríla 1950.

238 Podrobnejšie vysvetlenie príčin prechodu na pravoslávie obsahovala brožúra vydaná na jar 1950 „Z bludu na jasnu dorohu“, ktorá bola načiasto rozširovaná medzi obyvateľstvom. V brožúre sa vysvetlovala história vzájomu unie, podávala sa kritika uniatskej cirkvi a dokazovala sa nutnosť prechodu na pravoslávie. –

Na západnej Ukrajine uznesenie o likvidácii únie a prechode na pravoslávie bolo prijaté na sjazde gréckokatolíckeho duchovenstva a veriacich 8.–10. marca 1946 v Lvove. Rezolúcia prijatá na tomto sjazde obsahovala štyri základné body, anulovala Brestku uniu z roku 1596, odtrhnúť sa od Vatikánu, vrátiť si k pradedovskej pravoslávnej cirkvi a pripojiť sa k všeruskej pravoslávnej cirkvi.

Podobný proces v prvých povojnových rokoch sa odohral aj na Zakarpatskej Ukrajine. 5. mája 1949 v Užhorode uskutočnila sa porada gréckokatolíckych duchovných, ktorí vyzvali obyvateľstvo k prechodu na pravoslávie. V priebehu roku 1949 sa tento proces v podstate dokončil.

Likvidácia unie a prechod na pravoslávie na západnej Ukrajine a Zakarpatsku v značnej miere ovplyvnili riešenie tejto otázky aj na východnom Slovensku.

jednotní. Rozoberané opatrenia vnesli jasnosť do otázok národnej orientácie a znamenali koniec dlhoročných sporov o tom, kto žije na východnom Slovensku — či Rusi, Rusíni, Karpatorusi alebo Ukrajinci. Tieto neplodné diskusie boli vážou brzdou politického, ale najmä kultúrneho rozvoja ukrajinskej národnostnej skupiny v Československu. Zároveň s tým sa vytvorili predpoklady pre úspešné dokončenie procesu národnej obrody ukrajinskej skupiny a jej ďalšie úspešné napredovanie v socialistickej spoločnosti. V tom bol veľký klad zásadných zmien, ktoré sa uskutočnili v rokoch 1952–1953.

Avšak pri uvádzaní spominaných opatrení do života sa prejavili vážne nedostatky. Fakty ukazujú, že táto zmena historickej konцепcie bola pochopená a uskutočňovaná ako jednorazová akcia, bez dostatočných ideovo-politických, kultúrnych i materiálnych predpokladov.²⁴³ Mnohým ľuďom nebolo jasné, prečo sa naraz stali Ukrajincami a prestali byť Rusími, a masovopolitická práca tieto otázky ponechávala bokom.²⁴⁴ Administratívne zásahy viedli k tomu, že sa porušila historická kontinuita vývoja ukrajinskej národnostnej skupiny na východnom Slovensku a nerešpektovala sa špecifika konkrétneho historického vývoja ukrajinského obyvateľstva na východnom Slovensku. Všetky tieto okolnosti mali negatívny vplyv na tak dôležitú otázkou, ako je národná orientácia, a do určitej miery znehodnocovali veľký pozitívny význam tejto zmeny. Aj v tomto prípade išlo o lavičacko-sektárske tendencie, ktoré vcelku správnu vec príslušným spôsobom silne deformaovali.

Tieto chyby a nedostatky sa snažilo napraviť uznesenie Býra ÚV KSS o rozvoji politickovýchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v Československu z decembra 1955, ktoré vytýčilo ako dôležitú úlohu pozdvihnutie národného povedomia obyvateľstva ukrajinskej národnosti.

243 Na nebezpečenstvo administratívneho postupu v tejto otázke upozorňoval na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 24. mája 1951 V. Široký pri rokovani o práci kultúrneho spoletu. Poukázal na to, že treba sa vyvarovať mechanického riešenia tejto otázky, aby nevznikol dojem, že chceme kriadiť ukrajinskému obyvateľstvu, že mu chceme vziať jeho národnosť.

244 Často administratívne pristupovali k tejto otázke aj orgány bezpečnosti. Pri vydávaní občianskych preukazov odmietli zapisovať občanom ruskú, resp. rusínsku národnosť z dôvodov, že taká národnosť u nás neexistuje. V tomto čase sa skutočne mnohí ľudia necitili byť Ukrajincami a radšej si zapisovali do občianskych preukazov slovenskú národnosť.

IV. PROCES HOSPODÁRSKEHO ZROVNOPRÁVNENIA UKRAJINSKEJ NÁRODNOSTNEJ SKUPINY

Marxizmus-leninizmus vychádza z tohto, že po nastolení diktatúry proletariátu ťažisko riešenia národnostnej otázky sa presúva do oblasti hospodárskej. Len odstránením ekonomickej zaostalosti predtým utláčaných národov, národností a národnostných skupín, pozdvihnutím ich hospodárstva a víťazstvom socialistických výrobných vzťahov v ňom možno zaistiť faktickú rovnoprávnosť všetkých národov, národností a národnostných skupín a vytvoriť nové vzťahy medzi nimi — vzťahy spolupráce, priateľstva a úplnej dôvery. Len politicko-právne riešenie tu nastačí, pretože základ národnostnej otázky za kapitalizmu spočíval predovšetkým v ekonomickom útlaku, vykorisťovaní, v hospodárskej zaostalosti. Preto pre likvidáciu ekonomickeho útlaku a zaostalosti nastačí len vyhlásiť rovnoprávnosť národov, ale túto rovnoprávnosť treba fakticky vytvoriť.

DEDIČSTVO KAPITALISTICKEJ MINULOSTI

Východné Slovensko vôbec, jeho severné okresy zvlášť, boli do oslobodenia najzaostalejšou časťou republiky. Za kapitalizmu táto oblasť bola zámerne zanedbávaná. Rozvoj priemyslu bol nepatrny. Veľmi zaostalé bolo i poľnohospodárstvo. V dôsledku tchо životná a kultúrna úroveň obyvateľstva bola daleko pod celostátny priemer. Toto neblahé dedičstvo kapitalizmu na východnom Slovensku bolo potrebné odstrániť v procese socialistickej výstavby.

Základňa, z ktorej sa pristúpilo k odstraňovaniu odvekej zaostalosti východného Slovenska, bola charakterizovaná veľmi slabým rozvojom priemyslu.

Rozvoj priemyslu bol celkom minimálny, ba v niektorých okresoch žiadny. Z celkového počtu obyvateľstva bolo zamestnaných v priemysle len 0,4 %. To znamená, že robotnícka trieda bola tu veľmi malopočetná, pracovala prevažne na pôlach a v liehovarníckom priemysle. Prevládali tu drobné podniky s nevelkým počtom robotníkov.

Jediný podnik, ktorý zamestnával viac ako 100 ľudí, bol závod na výrobu skla v Kružlovskej Hute v okrese Bardejov. Čažký priemysel tu prakticky neexistoval. Táto úroveň priemyselného rozvoja ukazuje na obrovskú hospodársku zaostalosť tejto oblasti.

Na veľmi nízkej ekonomickej a technickej úrovni sa nachádzalo aj poľnohospodárstvo, kde pracovala prevažná väčšina obyvateľstva. Pôda bola rozdrobená a bol jej veľký nedostatok.

Hospodárstva do 2 ha tvorili v okresoch Bardejov, Giraltovce, Humenné, St. Ľubovňa, Medzilaborce, Sabinov, Snina, Stropkov, Svidník, Sp. St. Ves 18,7 %, hospodárstva od 2 do 5 ha 42,9 %, hospodárstva od 5 do 10 ha 34,4 %, od 10 do 20 ha 3,5 %, od 20 do 50 ha 0,2 % a nad 50 ha 0,07 %. Spolu hospodárstva do 10 ha tvorili 96 % všetkých hospodárstiev.²⁴⁵ Takáto rozdrobenosť bola veľkou brzdou technického pokroku v poľnohospodárstve. V roku 1946 v okresoch Snina, Medzilaborce a Svidník nebolo ani jedného traktora, ani jedného samoviazača, ani jednej sejaciačky.²⁴⁶ Za takéhoto stavu je ľažko hovoriť o existencii nejakej mechanizácie. To malo za následok veľmi nízku intenzitu poľnohospodárskej výroby, čo sa nutne odzrkadlilo na priemerných hektárových výnosoch, ktoré boli daleko pod celoštátny a celoslovenský priemer.

Temer žiadol priemysel, zaostalé poľnohospodárstvo a v dôsledku toho i veľmi nízka životná úroveň, to bola základňa, ktorú zdedilo po kapitalizme na východnom Slovensku ľudovodemokratické zriadenie a z ktorej sa začal proces postupného vyrovnávania východného Slovenska s ostatnými krajmi republiky. Túto skutočnosť treba mať na zreteli pri skúmaní hospodárskeho rozvoja na východnom Slovensku v rokoch budovania socializmu.

Vyriešenie ukrajinskej otázky si teda v prvom rade vyžadovalo likvidáciu veľkej hospodárskej zaostalosti a ekonomickej povznesenie východného Slovenska. Hlavná metóda, ktorá zabezpečovala rýchle dosiahnutie uvedeného cieľa, spočívala v industrializácii a kolektivizácii poľnohospodárstva.

SOCIALISTICKÉ PREMENY V PRIEMYSLE A V POĽNOHOSPODÁRSTVE

K socialistickej industrializácii na východnom Slovensku sa prakticky pristúpilo až v roku 1948. Prvá päťročnica znamenala

²⁴⁵ Štatistická príručka Slovenska 1947, s. 137.

²⁴⁶ Tamtiež, s. 140–141.

začiatok postupného a systematického spriemyselnovania východného Slovenska. V prvej päťročnici sa začali naplno budovať také závody ako Křížik-Dukla v Prešove, Drevokombinát v Hencovciach, strojársky závod Vihorlat v Snine, Cementáreň v Bystrom, Chemko v Strážkom a ďalšie. To našlo svoj výraz v raste investičnej výstavby. Kým v roku 1949, v prvom roku päťročnice sa preinvestovalo v Prešovskom kraji 129 187 000 Kčs, v roku 1953, v poslednom roku päťročnice sa preinvestovalo už 335 841 000 Kčs.²⁴⁷

Rast investičnej výstavby v rokoch 1949—1953 v percentách.²⁴⁸

Rok	1949	1950	1951	1952	1953
	100,0	147,8	204,4	220,8	260,0

Priemyselná výroba v období rokov 1949—1953 v celku vzrástla na 255,3 %, z toho výroba výrobných prostriedkov na 493,5 % a výroba spotrebnych predmetov na 243,2 %.²⁴⁹

Rast priemyselnej výroby mal za následok i rast zamestnanosti. Kým v roku 1949 bolo v Prešovskom kraji zamestnaných v priemysle len 3746 obyvateľov, t. j. asi 0,9 % obyvateľstva, v roku 1953 zamestnanosť dosiahla 13 157 osôb²⁵⁰ Priemyselná výroba sa i napriek neplneniu plánu rozvíjala rýchlym tempom i v rokoch 1954—1955.²⁵¹ Hoci už v prvej päťročnici bol urobený značný krok v spriemyselení východného Slovenska, fakty ukazujú, že do roku 1956 tento proces len veľmi nepatrnne zasiahol severné okresy, ako Medzilaborce, Svidník, Stropkov, kde žije z väčej časti ukrajinské obyvateľstvo.²⁵² Priemyselná výroba v kraji nebola proporcionálne roz-

247 Ústav dejín KSS, f. UV/3, a. j. 450.

248 V. Kapišovský, c. d., 12.

249 Štatistický prehľad Prešovského kraja, KPK Rady KNV v Prešove.

250 Prešovský kraj včera, dnes a zajtra, Vydal KV KSS Prešov, 1954, 33.

251 V roku 1954 plán priemyselnej výroby bol splnený len na 94,8 %. Produktivita práce klesla oproti roku 1953 o 2 %, čím sa zapričinili národnohospodárske škody v hodnote 38 643 000 Kčs. Za roky 1954 sa nepreinvestovalo 92 584 782 Kčs. Ústav dejín KSS, f. UV/2, a. j. 68.

252 Na okresnej konferencii vo Svidníku v roku 1954 asi tretina diskutujúcich sa dožadovala spriemyselnenia okresu a zdôvodňovala to tým, že mnohé rodiny žijú podpriemerne, lebo je málo pracovných príležitostí. Nábor pracovných sil pre dôležité úseky národného hospodárstva v rozličných častiach republiky plnili na 130 %. Ústav dejín KSS, f. UV/2, a. j. 1949.

miestňovaná, sústredovala sa hlavne v Prešove a na línii Prešov – Humenné. Ani smernice pre zostavenie druhého päťročného plánu, ktoré boli dané na všeľudovú diskusiu začiatkom roku 1956; nepri-nášali v tomto smere nápravu. Preto v diskusii pracujúci, i keď súhlasili s úlohami, ktoré vytýčovali smernice, poukazovali na to, že ani druhý päťročný plán nerieši otázku rozvoja severných okresov.²⁵³ S touto požiadavkou vystúpili i mnohí členovia na zasadnutí KV KSS, kde sa diskusia a pripomienky pracujúcich vyhodnoovali. Táto požiadavka bola obsiahnutá i v zpráve KV KSS. Kritika podobného obsahu na adresu smerníc ÚV KSČ k druhému päťročnému plánu odznela i na celoštátnej konferencii v roku 1956. Vo svojom vystúpení delegát z Medzilaboreckého okresu povedal: „Diskusia k návrhu smerníc pre druhý päťročný plán v našom okrese i v iných ukrajinských okresoch (Svidník, Stropkov) sa niesla tým, že nový mohutný rozmach národného hospodárstva našej krajiny má byť nerozlučne spätý so správnym rozmiestňovaním výrobných sôl a že napriek tomu terajšie opatrenia vyjadrené v návrhu smerníc na zvýšenie hospodárskej a kultúrnej výstavby v našich ukrajinských okresoch plne nezodpovedajú leninským zásadám národnostnej politiky našej strany. Smernice druhého päťročného plánu napamätajú na spriemyselnenie týchto okresov, bez čoho nie je možné hovoriť o úplnej rovnosti ukrajinského obyvateľstva“²⁵⁴ Požiadavka bola vo vystúpení širšie zdôvodnená. Napríklad v Medzilaboreckom okrese v tomto čase pracovná príležitosť bola len pre 0,57 % obyvateľstva. Na jedného obyvateľa priadalosť 1,03 ha polnohospodárskej a 0,44 ha ornej pôdy. Z toho dôvodu doporučil celoštátnej konferencii, aby požiadavku ukrajinských pracujúcich ohľadom spriemyselenia zvážila a prijala opatrenia, ktoré by čo najrýchlejšie odstránili hospodársku a kultúrnu zaostalosť východnej časti republiky obývanej ukrajinským obyvateľstvom.²⁵⁵

Celoštátna konferencia KSČ v roku 1956 vyšla požiadavkám ukrajinských pracujúcich v ústrety. V smerniciach ÚV KSČ k druhému päťročnému plánu bolo zdôraznené: „Zvýšenú pozornosť ďalej venovať rozvoju východného Slovenska. Rýchlejším rozvojom priemyselnej a polnohospodárskej výroby na východnom Slovensku, najmä v Prešovskom kraji, ďalej priblížiť hospodársku úroveň tejto oblasti

²⁵³ Vo Svidnickom okrese na rezolúcii s požiadavkou výstavby závodu bolo 36 pečiatok ZO, resp. DO KSS a 36 pečiatok MNV, t. j. temer všetkých obcí. ÚD KSS, f. ÚV/3, a. j. 469.

²⁵⁴ Pod zástavou socializmu, 1956, č. 13, s. 1151.

²⁵⁵ Tamtiež, s. 1152.

úrovni ostatných slovenských krajov... Vypracovať perspektívny plán rozvoja východného Slovenska, najmä okresov Svidník, Stropkov a Medzilaborce.²⁵⁶

Uznesenia celoštátej konferencie v značnej mieri urýchlili industrializačný proces na východnom Slovensku a ich plnenie pomohlo pozdvihnuť hospodársku úroveň mnohých okresov i kraja ako celku. Na základe uznesení celoštátej konferencie KSČ z roku 1956 sa pristúpilo k výstavbe závodu na výrobu kapronového vlákna v Humennom, skrutkárne v St. Lubovni, závodu na výrobu dopravných zariadení v Medzilaborciach (Transporta), Odevných závodov vo Svidníku a Tesly v Stropkove. Začalo sa tiež s budovaním diaľkového elektrického vedenia s veľmi vysokým napäťom Sučany – Lemešany, s dostavbou železničnej trate Orlov – Plaveč – Podolínec a s rozsiahlymi vodohospodárskymi úpravami Východoslovenskej nížiny.

V rokoch socialistickej výstavby zaznamenal Prešovský kraj vysoké tempo priemyselnej výroby. Mimoriadne rýchlo sa vyvíjala výroba výrobných prostriedkov, ktorá v roku 1959 oproti roku 1949 vzrástla viac ako 37-krát. Rast priemyselnej výroby bol doprevádzaný vysokým tempom investičnej výstavby.²⁵⁷

Od oslobodenia do roku 1960 bolo vo Východoslovenskom kraji vybudovaných viac ako 55 nových priemyselných závodov. Dôležitým faktorom je skutočnosť, že tu došlo k významnému rozvoju ľažkého priemyslu. Z hľadiska pracovných príležitostí štruktúra priemyslu v roku 1960 bola temer vyrovnaná – 49 % ľažký priemysel, 51 % ľahký priemysel. Ľahký priemysel prevažoval i v hodnote výroby. Vo Východoslovenskom kraji od oslobodenia bolo vybudovaných 10 strojárskych závodov.

Veľký význam má rozvoj chemického priemyslu. Od oslobodenia boli vybudované tri chemické závody (Vranov, Stražské, Hámenné). Chemický priemysel má všetky predpoklady úspešne sa rozvíjať ďalej.

Vo výrobe stavebných hmôt najrozšírenejším odvetvím sa stala tehliarska výroba. Bolo vybudovaných 9 moderných závodov na výrobu tehál.

V rezorte spotrebného priemyslu bolo vo Východoslovenskom kraji postavených 10 nových závodov, z toho 4 v okresoch, kde žije ukrajinské obyvatelstvo.

V období budovania socializmu došlo na východnom Slovensku i v jeho severných okresoch k vytvoreniu pevnej priemyselnej zá-

256 Tamtiež, s. 1376 – 1377.

257 Kapušanský, V., c. d., s. 11.

kladne. Kraj stratil čisto, alebo prevažne agrárny charakter a stal sa dôležitou priemyselnou základňou republiky. Rozvoj východného Slovenska mohol byť ešte rýchlejší, keby príslušné štátne i stranické orgány dôsledne dbali na plnenie plánov a plné využitie prostriedkov, ktoré štáta na jeho rozvoj poskytoval. Napríklad celkové plnenie investičného plánu v prvej päťročnici v Prešovskom kraji činilo len 79 %. Na úseku stavebnictva bol investičný plán splnený len na 66,02 %. Keby sa investičný plán splnil, v kraji sa mohlo postaviť temer o polovicu viac stavieb, ako sa v skutočnosti postavilo. V zpráve KV KSS na krajskej konferencii v Prešove roku 1958 sa uvádzalo, že za posledných 10 rokov sa nepreinvestovalo spolu 530 miliónov Kčs. Za toto množstvo prostriedkov bolo možné postaviť 20 takých závodov, aký sa staval vo Svidníku, alebo bytových jednotiek pre 30 tisíc ľudí. Právom V. Široký vo svojom vystúpení na konferencii podočkal, že „každoročné neplnenie úloh v investičnej výstavbe je v príkrom rozpore s potrebami vášho kraja i s úsilím našej strany a vlády o urýchlenie hospodárskeho rozvoja východného Slovenska“. ²⁵⁸ V neplnení plánov bola skutočne veľká rezerva pre ešte rýchlejší rozvoj hospodárstva.

Budovanie priemyslu na východnom Slovensku znamenalo základný obrat vo vývoji tejto oblasti a malo za následok hlboké zmeny vo všetkých oblastiach spoločenského života. Predovšetkým početne, odborne i politicky vzrástla robotnícka trieda.

Rast zamestnanosti v priemysle v rokoch 1949 – 1960 na východnom Slovensku prebiehol rýchlym tempom, hoci medzi okresmi v tomto smere boli ešte podstatné rozdiely. Okresy Bardejov, Snina, kde žije značná časť ukrajinského obyvateľstva, presahovali krajský priemer v počte zamestnancov v priemysle na 1000 obyvateľov. Niektoré okresy, naopak, ešte značne zaostávali za celokrajským priemerom. Pravda, odvtedy i v týchto okresoch došlo k podstatným zmenám, nakoľko sa začala výroba v nových závodoch.

V roku 1960 bolo vo Východoslovenskom kraji na 1000 obyvateľov v priemysle zamestnávaných 73,4 osôb.²⁵⁹ V Humenskom okrese, ktorý vznikol v podstate spojením okresov Medzilaborce a Snina, v tom istom čase na 1000 obyvateľov bolo zamestnávaných v priemysle 64 osôb, v Bardejovskom okrese, ktorý vznikol zlúčením Svidničkeho, Stropkovského a súčasti Giraltovského okresu, zamestnanosť dosiahla 62 osôb na 1000 obyvateľov.²⁶⁰

²⁵⁸ ÚD KSS, f. ÚV/2, a. j. 67/I,70:

²⁵⁹ Rozbor prírodných a ekonomických podmienok kraja, s. 23.

²⁶⁰ Uznesenie Sekretariátu ÚV KSČ o ukrajinskej otázke zo 7. marca 1962.

Tieto skutočnosti ukazujú, aký veľký krok dopredu urobilo východné Slovensko v pomerne krátkom časovom období. Podobný hospodársky rozvoj mohol nastáť len v podmienkach diktatúry prelátriatu.

Zložitým vývojom v procese budovania socializmu prešlo aj poľnohospodárstvo. Výsledkom tohto vývoja je víťazstvo socialistických výrobných vzťahov v polnohospodárstve. V roku 1960 bolo v Bardejovskom okrese 66,5 %, v Humenskom 53,4 % a v Prešovskom 69,9 % pôdy v socialistickom sektore. To, že proces združstevňovania nepostúpil viacaj dopredu, vyplýva z viacerých príčin. Hlavnou príčinou je tu skutočnosť, že ide o okresy, kde sa veľa obcí nachádza v horských, resp. podhorských oblastiach, kde sa zatiaľ nemohli vytvoriť podmienky pre úplné združstevnenie.

Socialistický štát poskytol poľnohospodárstvu veľkú pomoc strojmi i finančnými prostriedkami. Stačí poukázať na to, že kým v roku 1949 bolo v Prešovskom kraji len 193 traktorov, v roku 1958 sa ich počet zvýšil temer pätnásobne.²⁶¹ Značný rozmach nadobudla investičná výstavba v jednotlivých rolnických družstvách.

Od začiatku kolektivizácie do roku 1960 sa vo Východoslovenskom kraji vybudovali vyhovujúce ustajňovacie priestory pre 137 194 kráv, 57 417 kusov mladého dobytka a pre 296 417 kusov ošípaných.

Štát poskytol poľnohospodárstvu aj veľké množstvo umelých hnojív. Nehladiac na veľkú pomoc štátu poľnohospodárska výroba rástla len veľmi pomaly a v určitých rokoch zaznamenala aj pokles. Hektárové výnosy v kraji zostávali nadalej daleko pod celoštátny priemer.

ŽIVOTNÁ ÚROVEŇ

Rozvoj priemyslu a poľnohospodárstva podmieňoval sústavný rast životnej úrovne. Tento rozvoj sa prejavil vo zvýšenej zamestnanosti obyvateľstva, čo sa ďalej nevyhnutne odrazilo predovšetkým v raste peňažných príjmov a v raste maloobchodného obratu.

Podstatný obrat sa urobil aj v rozvoji bytovej výstavby a v zlepšení bývania.

V roku 1953 na základe uznesenia Byra ÚV KSČ a vlády pristú-

261 Štatistický prehľad Prešovského kraja, s. 7.

pilo sa k rozsiahlej bytovej výstavbe, zvlášť v severných okresoch, ktoré utrpeli veľké škody na bytovom fonde v dôsledku vojnových udalostí — tzv. akcia „P“. V tejto akcii v rokoch 1954—1958 bolo postavených asi 3000 domov.²⁶²

Rýchlym tempom sa po roku 1948 uskutočňovala elektrifikácia obcí. I na tomto úseku stav bol nevyhovujúci. Ešte po osloboodení niekoľko okresných miest bolo bez elektrického svetla.

Ukazovateľ	1948	1950	1954	1956	1958 ²⁶³
Počet elektrifikovaných obcí	201	234	311	450	180
Počet nenelektrifikovaných obcí	539	526	449	310	580

V roku 1960 bola na východnom Slovensku, ako posledná v republike, napojená na elektrickú sieť obec Zlatá Baňa. Uskutočnenie úplnej elektrifikácie v krátkom časovom úseku je dôkazom veľkej starostlivosti štátu o rast životnej úrovne ľudu.

Veľké zmeny nastali v starostlivosti o zdravie obyvateľstva. Na tomto úseku východné Slovensko v minulosti bolo zvlášť zanedbané.

O rozvoji životnej úrovne svedčí i rast osobnej prepravy. Počet autobusových liniek v roku 1958 v porovnaní s rokom 1945 vzrástol

Ukazovateľ	1949	1954	1957	1958
Počet nemocnič	4	9	12	13
Počet odd. nemocnič	22	42	62	67
Počet posteli	1022	1088	2080	2250
Počet lekárov	135	343	473	542
Počet lekárov na 1000 obyvateľov	0,36	0,78	1,02	1,19
Dojčenská úmrtnosť na ²⁶⁴ 1000 obyvateľov, deti v promiloch	148	48,8	44,8	40,4

262 Uznesenie ÚV KSČ o ukrajinskej otázke zo 7. marca 1962.

263 Rozbor ukazovateľov rozvoja národného hospodárstva a životnej úrovne Prešovského kraja rokoch 1945—58, s. 14,15.

264 Pre porovnanie možno uviesť dojčeneckú úmrtnosť v jednotlivých okresoch vých. Slovenska v roku 1946. Humenné 253, Bardejov 218, Sabinov 172, Gíraltovce 161, Stropkov 160, Svidník 158, Snina 136, St. Ľubovňa 122, Medzilaborce 153, Svojšina, roč. II, č. 1—2, s. 30.

viac ako 35 krát a počet napojených obcí na autobusovú sieť za toto obdobie vzrástol viac ako 36 krát.²⁶⁵ V dôsledku rozvoja výrobných súl došlo v Prešovskom kraji k trvalému rastu obyvateľstva a znižovaniu počtu vysťahovalcov do iných oblastí republiky.²⁶⁶

Ukazovateľ	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Počet obyvateľov k 1. I.	419100	422072	431448	439920	448319	455562
Vysťahovanie na 1000 obyvateľov	24,1	18,2	15,8	14,0	10,6	10,6

Rast životnej úrovne dokumentuje i rast počtu majiteľov rezhlasových povolení. Kým v roku 1952 ich počet činil 25181, v roku 1958 dosiahol už 45602.²⁶⁷ V roku 1953 jedna motorka pripadala na 5117 obyvateľov, v roku 1956 už na každých 611 obyvateľov. Jedna chladnička pripadala v roku 1953 na 10520 obyvateľov, v roku 1956 už na 1351.²⁶⁸ Veľký rozvoj zaznamenala kinofikácia. Kým v roku 1948 bolo v kraji 25 kín, v roku 1958 ich počet dosiahol 254, teda za 10 rokov sa zvýšil desaťnásobne. Zodpovedne k tomu vzrástol i počet predstavení. V roku 1948 bolo v celku 2421 predstavení, v roku 1958 už 31113.²⁶⁹

Na rozvoj životnej úrovne má veľký vplyv kultúrna úroveň obyvateľstva, ktorá v značnej miere určuje štruktúru spotreby. Z tohto hľadiska situácia v Prešovskom kraji nebola najlepšia. Stačí uviesť takú skutočnosť, že v roku 1957 sa vydalo na alkohol (len úradne podchytaná suma) 117 893 000 Kčs. Pre porovnanie treba uviesť, že na obuv v tomto roku sa vydalo len 71 000 000 Kčs. Zvlášť vysoká spotreba liehovín bola v okrese Medzilaborce, kde výdavky na alkohol dosiahli sumu 4 931 0000 Kčs a v okrese Svidník, kde táto suma dosiahla 3 946 000 Kčs.²⁷⁰ Z toho vyplýva, že veľká rezerva v oblasti rastu životnej úrovne spočíva v boji proti alkoholizmu, ktorý odčerpa značnú časť finančných príjmov obyvateľstva.

265 Rozbor ukazovateľov národného hospodárstva a životnej úrovne Prešovského kraja v rokoch 1945—1958, s. 15.

266 Štatistický prehľad Prešovského kraja, s. 16.

267 Štatistický prehľad Prešovského kraja, s. 66.

268 ÚD KSS, f. UV/2, a. j. 70.

269 Rozbor ukazovateľov rozvoja národného hospodárstva a životnej úrovne Prešovského kraja v rokoch 1945—1958, s. 16.

270 Archív ÚD KSS, f. UV/2, a. j. 70.

Údaje o rozvoji kraja svedčia o veľkých kvalitatívnych hospodárskych zmenách, ktoré sa uskutočnili vďaka politike KSČ na východnom Slovensku v období budovania socializmu v našej republike. Avšak celkové údaje v rámci kraja ešte úplne nevyjadrujú stav hospodárskeho zrovnoprávnenia ukrajinského obyvateľstva, ktoré žije hlavne v jeho severných okresoch. Medzi okresmi Prešovského kraja existovali značné rozdiely, vyplývajúce predovšetkým z nerovnomerného rozloženia výrobných sôl. Dokazuje to aj podiel jednotlivých okresov na celkovej zamestnanosti v priemysle v kraji.

Okresy Medzilaborce, Svidník, Stropkov sa na celkovej zamestnanosti kraja podieľali len veľmi nepatrne, nakoľko v týchto okresoch do roku 1958 neboli uvedený do prevádzky ani jeden väčší priemyselný podnik.

V roku 1958 v Prešovskom kraji z celkového počtu obyvateľov pracovalo v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva 18,6 % a v polnohospodárstve 32,7 %. V jednotlivých okresoch situácia bola nasledovná:²⁷¹

Okres	Národné hospodárstvo	Polnohospodárstvo
Bardejov	15,5	38,1
Giraltovce	9,3	40,3
Humenné	19,4	30,5
Medzilaborce	11,9	38,3
Michalovce	24,1	31,2
Prešov	36,2	19,7
Sabinov	9,8	35,9
Sobrance	16,8	22,6
Spišská Stará Ves	4,2	41,2
St. Ľubovňa	12,6	36,8
Stropkov	12,0	42,7
Svidník	14,4	38,7
V. Kapušany	7,2	40,0
Vranov	17,3	31,7

Aj táto tabuľka ukazuje na slabý rozvoj priemyslu v severských okresoch východného Slovenska.

Takáto nerovnomernosť v rozvoji výrobných sôl sa nutne prejavila i v rozdielnych príjmoch na jedného obyvateľa. V roku 1958 priemerný príjem na obyvateľa bol v kraji 5229 Kčs. V jednotlivých okresoch tento príjem bol nasledovný:

271 Rozbor ukazovateľov rozvoja národného hospodárstva a životnej úrovne Prešovského kraja v rokoch 1945–1958, s. 1.–2.

Prešov	7918	V. Kapušany	4382
Michalovce	6161	Snína	4260
Humenné	6157	Stropkov	4260
Sobrance	4762	St. Ľubovňa	4140
Bardejov	4701	Svidník	4136
Vranov	4577	Giraltovce	3534
Medzilaborce	4517	Sabinov	3509
Sp. Stará Ves	3482		

Ako vidieť, medzi jednotlivými okresmi existovali ešte v roku 1958 veľké rozdiely v príjmoch na jedného obyvateľa. Severné okresy značne zaostávali za krajským priemerom.

Nehľadiac na tieto rozdiely v procese socialistickej výstavby štát venoval značné prostriedky i na rozvoj severných okresov. V Medzilaboreckom okrese v období rokov 1948 — 1954 bolo vybudovaných a opravených 1367 domov, 16 verejných budov, 4 školy so 16 triedami.²⁷² V roku 1958 bolo daných do užívania 6 nových moderných škôl, z toho 3 osemročné a 3 národné. V akcii „P“ od roku 1954 do roku 1958 sa v okrese postavilo viac ako 1600 rodinných domov, takže polovica obyvateľstva bývala v zdravých a hygienických bytoch. Pre porovnanie možno uviesť skutočnosť, že v rokoch prvej ČSR bolo v okrese len 180 domov vystavaných z tehly alebo kameňa.²⁷³ Len v roku 1955 v akcii „P“ bolo dokončených 341 a opravených 100 domov. Za jeden rok sa vystavalo viac domov ako počas trvania buržoáznej republiky.²⁷⁴ V rokoch budovania socializmu investície mali vzostupnú tendenciu, štát z roka na rok dával viac finančných prostriedkov na rozvoj okresu. Kým v roku 1954 investície činili 3 200 000 Kčs, v roku 1956 činili už 6 700 000 Kčs, v roku 1957 21 000 000 Kčs a v roku 1958 až 28 000 000 Kčs.²⁷⁵ Rápidny vzrast investícii v roku 1957 a 1958 bol spojený so začatím výstavby závodu „Transporta“. ²⁷⁶

272 Tamtiež s. 1.

273 ÚD KSS, f. ÚV/2, a. j. 70.

274 Tamtiež, f. ÚV/2, a. j. 1061.

275 Tamtiež, f. ÚV/2, a. j. 70.

276 Značné straty utrpel okres tým, že často nedokázal preinvestovať to, čo mu štát poskytol. V roku 1953 okresný stavebný podnik nepreinvestoval 30 % plánovaných investícií, čo činilo škodu 1 500 000 Kčs. V roku 1954 pozemné stavby splnili stanovené úlohy len na 72 % a okresný stavebný podnik na úseku investičnej výstavby splnil plán len na 71 % a na úseku výstavby škôl dokonca len na 50 %. ÚD KSS, f. ÚV/2, a. j. 1059, 1060.

Značné zmeny nastali aj na úseku zdravotníctva a sociálnej starostlivosti. Ešte v roku 1952 boli v okrese Medzilaborce len 2 lekári. Na jedného pripadalo 9 150 obyvateľov, kým celoslovenský priemer v roku 1950 bol 2332 obyvateľov a krajinový 4450. V roku 1957 okres mal už 11 lekárov a 55 lôžok v nemocnici. V roku 1957 1641 dôchodcov poberalo ročne 8,806.000 Kčs. V roku 1956 vysokoškoláci z Medzilaboreckého okresu obdržali štipendium v celkovej sume 720 000 Kčs.²⁷⁷

Všetky tieto údaje svedčia o tom, že socialistická výstavba znamenala postupnú kvalitatívnu zmenu v živote ukrajinského obyvateľstva. Len touto cestou ukrajinský pracujúci ľud mohol dosiahnuť takéto premeny, ktoré mu umožnili žiť slobodným a zabezpečeným životom. Podobným vývojom od zaostalosti k pokroku prešli aj iné okresy východného Slovenska, kde žilo ukrajinské obyvateľstvo, ako Snina, Svidník, Stropkov, Bardejov a ďalšie.

Veľkou začasťou do osloboodenia sa vyznačoval aj okres Snina. V rokoch prvej päťročnice tu vyrástol veľký strojárenskej závod „Vihorlat“. Jeho výstavba sa začala 1. mája 1949. Už v tomto roku sa na výstavbu závodu malo preinvestovať viac ako 8 miliónov Kčs.²⁷⁸ Vďaka výstavbe tohto závodu v roku 1958 vzrástla výroba v okrese v porovnaní s rokom 1937 29 krát a zamestnanosť 19 krát. Len v roku 1957 bolo postavených 205 rodinných domov a 128 bytových jednotiek. Za celý čas existencie buržoáznej ČSR bolo vystavaných v okrese len 202 domov.²⁷⁹ Vela sa urobilo na úseku sociálnej a zdravotníckej starostlivosti, kde sme zdedili veľmi zlé poinery. V dôsledku neznesiteľných hospodárskych pomerov, nízkej kultúrnej úrovne a temer žiadnej lekárskej starostlivosti vyčíňali rôzne choroby, rodili sa defektívne deti a preto tu bol značný počet debilných ľudí. V roku 1949 v obvode Veľká Polana bolo 139 defektívnych detí, v obvode Pčolinné 37, v obvode Klenova 46, z toho 22 hluchonemých, v obvode Starina 20.²⁸⁰ V roku 1949 na celý okres bol len jeden lekár, v roku 1957 ich bolo v okrese už 18, z toho 2 zubári. Len v roku 1956 štát venoval na zdravotníctvo 4 milióny Kčs.²⁸¹ Dnes má Sninský okres novú nemocnicu. Obyvateľstvu bola poskytnutá veľká sociálna vý pomoc. V roku 1958 len na starobnú pod-

277 ÚD KSS, f. ÚV/2, a. j. 1056, 1062.

278 ÚD KSS, f. ÚV/2, a. j. 1088, 1089.

279 Tamtiež, f. ÚV/2, a. j. 70.

280 OA Humenné, f. ÓU MNV — VPL. S. A/3

281 ÚD KSS, f. ÚV/2, a. j. 1096.

poru sa vyplatilo temer 8 miliónov Kčs.²⁸² V roku 1957 na JSŠ na štipendiách bolo vyplatených 284 946 Kčs.²⁸³

Za pätnásť rokov po oslobodení sa vela urobilo i v Bardejovskom okrese. Boli tu vystavané také závody ako, Odevné závody kpt. Nálepku vo Svidníku, Závody 29. augusta v Bardejove, závod Tesla v Stropkove, Mliekárenske závody v Giraliovciach a v Bardejove, Okresný stavebný podnik v Bardejove so stavebnými správami vo Svidníku, v Stropkove a v Giraliovciach, Kovoslužba v Kružlovskej Hute a v Stropkove a iné menšie podniky. V Bardejove bola vybudovaná moderná nemocnica.

Všetky faktury ukazujú, že v rokoch budovania socializmu severné okresy zaznamenali veľký prerod vo všetkých oblastiach spoločenského života. Je to výsledok politiky KSČ, ktorá vynaložila vela úsilia na to, aby sa život ukrajinského obyvateľstva sústavne menil k lepšiemu. Aj napriek všetkým týmto snahám, vzhľadom na obrovskú hospodársku a kultúrnu zaostalosť, nepodarilo sa ešte odstrániť všetky pozostatky minulosti. Preto v týchto oblastiach sú ešte problémy, ktoré bude potrebné postupne odstrániť. Okres Bardejov je najmenej vyvinutým okresom v kraji. K 1. decembru 1960 bolo v ňom v priemysle, doprave a stavebnictve zamestnaných len 4,1 % obyvateľstva. Zamestnaní v priemysle, okrem dopravy a stavebnictva, tvorili len 2,6 % obyvateľstva.²⁸⁴ Zo všetkých zamestnaných v polnohospodárstve v socialistickom sektore pracovalo 51,5 %, zatiaľ čo v súkromnom sektore 48,5 %. V okrese Bardejov existujú tri malorozvinuté oblasti, malcovská, krajnopolanská a giraltovská, ktoré zaberajú značnú časť okresu. Patrí do nich 50,4 % obcí, 35,8 % obyvateľov, 39,4 % ornej pôdy.²⁸⁵

Tri malorozvinuté oblasti sa nachádzajú aj v okrese Humenné. Sú to: havajsko-olčianska, papínska a uličsko-ublianska. Nachádza sa v nich 39,2 % obcí okresu, 35,6 % obyvateľov. Napríklad v Uličsko-ublianskej doline mimo poľnohospodárstva je zamestnaných len 11,8 % obyvateľstva. Na jedného stáleho pracovníka v polnohospodárstve pripadá 2,94 ha poľnohospodárskej pôdy a len 0,86 ha ornej pôdy, čo je o 30 % poľnohospodárskej a o 52,7 % ornej pôdy me-

282 Tamtiež, f. ÚV/2, a. j. 70.

283 Tamtiež, f. ÚV/2, a. j. 1096.

284 Gronský, Š., Málorozvinuté oblasti Východoslovenského kraja, Košice 1962, s. 61.

285 Gronský, Š., Málorozvinuté oblasti Východoslovenského kraja, Košice 1962, s. 61.

nej ako v okresnom priemere.²⁸⁶ To ukazuje na veľmi nízku zaťaženosť pracovníkov v poľnohospodárstve. V roku 1959 prebytok pracovných sôl v tejto oblasti činil 1128 osôb.²⁸⁷ To má za následok nízku životnú úroveň. Príjmy na jedného obyvateľa činili len 2574 Kčs ročne. Nízka je i priemerná tržba na jedného obyvateľa. V roku 1957 činila len 2 051, kým okresný priemer bol 3142 Kčs. Neuveriteľne nízke sú príjmy v poľnohospodárstve. V roku 1955 činili v priemere na jedného obyvateľa 192, v roku 1956 256 a v roku 1957 242 Kčs.²⁸⁸ Vzhľadom na túto situáciu otázkou Uličsko-ublianskej doliny sa zaoberala v decembri 1961 vláda a prijala patričné uznesenie, v ktorom je obsiahnuté komplexné riešenie.

Socialistická industrializácia znamenala základný obrat vo vývoji východného Slovenska. Z kraja, ktorý sa v minulosti vyznačoval biedou, nezamestnanosťou, vysťahovalectvom, v procese socialistickej výstavby vyrástla oblasť s pomerne vyvinutým priemyslom i socialistickým poľnohospodárstvom.

Pravda, v krátkom historickom období nebolo prakticky možné odstrániť všetky javy hospodárskej zaostalosti. Predovšetkým nevyriešenou zostala otázka poľnohospodárstva. V značnej časti obcí, kde žije ukrajinské obyvateľstvo, stále ešte prevláda zaostalý a malovýrobný spôsob hospodárenia. Nakolko severné okresy v mnohých ukazovateľoch značne zaostávajú v porovnaní s ostatnými krajmi republiky, v budúcej etape bude potrebné i ďalej rozvíjať ich hospodársku základňu, a to využitím miestnych zdrojov a tiež z celoštátnych prostriedkov. Tým sa postupne odstráni to, čo nebolo možné z rôznych príčin urobiť v doterajšom období budovania socializmu.

²⁸⁶ Tamtiež, s. 84, 86.

²⁸⁷ Rozbor ukazovateľov rozvoja národného hospodárstva a životnej úrovne Prešovského kraja v rokoch 1945—1958. s. 7.

²⁸⁸ Tamtiež, s. 7.

V. KULTÚRNE OBRODENIE

Veľká hospodárska zaostalosť ukrajinského obyvateľstva, zvýšený sociálny a národnostný útlak mali za následok aj silné kultúrne zaostávanie. Spolu s hospodárskym rozvojom začalo sa po oslobodení s postupným a systematickým kultúrnym povznesením ukrajinského obyvateľstva. V tejto oblasti boli dosiahnuté značné úspechy, ktoré zasiahli všetky úseky kultúrneho života. V rokoch buďovania socializmu ukrajinská národnostná skupina prežila hlboké národné obrodenie. Socializmus ju pozdvihol k bohatému kultúrnemu životu. Vytvorila sa nová kultúra, socialistická svojím obsahom a národná svojou formou.

ROZVOJ ŠKOLSTVA

Od oslobodenia začal úspešne napredovať rozvoj ukrajinského školstva. Už ku koncu roku 1945 sa počet škôl značne zvýšil oproti stavu, ktorý tu bol do oslobodenia.²⁸⁹

Do vypuknutia II. svetovej vojny ukrajinské školy boli z väčšej časti cirkevné a spravoval ich Gréckokatolícky biskupský úrad v Prešove. Cirkev určovala charakter výuky a výchovy. Oslobodenie krajiny znamenalo základný obrat i v školskej výchove, hoci sa tu ešte musel zvádzati ostrý ideologický boj. Už v roku 1945 vidieť značný kvantitatívny rast ukrajinského školstva. Počet ľudových škôl sa zvýšil oproti stavu do oslobodenia o 203 a počet meštianskych škôl o 13.²⁹⁰ Takýto vzrast sa vysvetluje tým, že do oslobodenia v mnohých ukrajinských obciach boli slovenské školy a po oslobodení sa

289 Kostor č. 1, 1946, s. 15.

290 V dôsledku vojnových udalostí bolo zničených alebo silne poškodených 96 školských budov. Preto v septembri 1945 nebolo možné začať vyučovanie na 67 školách. Kostor č. 1, 1946, s. 45.

Okres, resp. školský in- špektorát	Luďové školy					Meštianske školy				
	Do oslo- bodenia		K 31. 12. 1945		Prí- stok	Do oslo- bodenia		K 31. 12. 1945		Prí- stok
	škôl	tried	škôl	tried		škôl	tried	škôl	tried	
Bardejov	27	48	35	61	8	—	—	3	10	3
Humenné	2	4	7	10	5	—	—	—	—	—
Kežmarok	2	6	7	19	5	—	—	—	—	—
Medzilaborce	34	95	40	105	6	1	6	2	9	1
Poprad	8	23	16	46	8	—	—	2	3	2
Gíralcovce	1	2	14	18	13	—	—	1	4	1
Sabinov	14	36	27	60	13	—	—	3	3	3
Snina	34	83	44	107	10	—	—	1	6	1
Sp. N. Ves-Levoča	1	4	6	14	5	—	—	—	—	—
Sobrance	—	—	2	4	2	—	—	—	—	—
Stropkov	42	67	78	113	36	—	—	2	10	2
Kr. Chlmec	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—

v nich zmenil vyučovací jazyk. Avšak v tejto otázke došlo po oslobodení i k určitým prechmatom, k zriadeniu ukrajinských škôl i tam, kde k tomu podmienky neboli. Pre zriadenie ukrajinskej školy často stačilo gréckokatolické vyznanie obyvateľstva, nezávisle od toho, k akej národnosti sa obyvateľstvo hľásilo. Do vojny Ukrajinci mali len gymnázium v Prešove, vytvorené v roku 1936 a jeden učitelský ústav. Hned po oslobodení, 23. februára 1945, bolo na žiadosť obyvateľstva v Medzilaborciach založené ruské gymnázium, ktoré bolo neskôr presťahované do Humenného. V roku 1945 v Medzilaborciach vznikla odborná škola pre ženské povolania a Obchodná akadémia v Prešove. Správu nad ukrajinskými školami vykonával Referát ukrajinských škôl (RUŠ), zriadený v roku 1945 pri Povereníctve školstva. Aj taký buržoázny politik, akým bol Ivan Pješčak, ktorý bol prvým prednóstom RUŠ, bol nútenej priznať, že na úseku školskom „sú uskutočnené naše požiadavky a odstránené krivdy minulosti.“²⁹¹ Od

291 Tamtiež.

začiatku však vznikli v školskej politike nejasnosti týkajúce sa zavedenia vyučovacieho jazyka a samotného názvu škôl. 9. augusta 1945 RUŠ dal UNRP na vyjadrenie návrh, ktorý sa týkal vyučovacieho jazyka. Návrh doporučoval v ľudových školách s ruským vyučovacím jazykom zaviesť vyučovanie ukrajinciny od 3. triedy v rozsahu ruského jazyka. V školách s ukrajinským vyučovacím jazykom sa navrhoval opačný postup. Vyučovanie ruštiny sa navrhovalo zaviesť od 3. ročníka a počet hodín mal byť na úrovni ukrajinského jazyka. Podobné zásady mali platiť aj pre stredné a odborné školy; UNRP po opäťovnej uržencii vyjadriala súhlas s týmto návrhom.²⁹² V praxi však svoje uplatnenie nenašiel. Vyučovací jazyk závisel od učiteľa, od jeho národnej orientácie, resp. znalosti jazyka. Všeobecne v tomto období prevládali „ruské“ školy, hoci ruština často vyznievala ako ľudový dialekt, resp. umelo vytvorené „jazyčie“, zmes cirkevno-slovančiny, miestneho dialekta a ruského jazyka. Podobná situácia na školskom úseku zostala v podstate i po Februári 1948. To vyvolalo mnohé ťažkosti, ktoré veľmi komplikovali rozvoj ukrajinského školstva, a preto sa touto otázkou museli zaoberať stranické i štátne orgány, počnúc ÚV KSS a Poverenictvom školstva a končiac OVKSS a ONV v jednotlivých okresoch.

2. júna 1949 ÚV KSS prijal uznesenie o usporiadni pomerov na ukrajinských školách. Zdôrazňovalo sa v ňom, že treba vytvoriť všetky podmienky pre všeestranný kultúrny rozvoj ukrajinského obyvateľstva. Štátному a pedagozickému ústavu a Štátному nakladatelstvu uznesenie ÚV KSS nariadilo, aby zabezpečili všetky stupne škôl s ukrajinským vyučovacím jazykom patričnými učebnicami.

ÚV KSS vyslovil svoje stanovisko i vo veci voľby vyučovacieho jazyka. Tam, kde by sa narušila zásada, že rodičia si môžu dať dieťa do takej školy, pre ktorú sa slobodne rozhodli, ÚV KSS doporučil, aby sa v čase riadneho školského zápisu uskutočnil volný zápis, bez nátlaku z ktorejkoľvek strany, pod dozorom slovenských a ukrajinských školských činitelov. Islo o prípady, kde boli predložené žiadosti o zriadenie škôl so slovenským vyučovacím jazykom a kde obyvateľstvo podliehalo nátlaku šovinistických elementov tak protislovenských, ako aj protiukrajinských.

Uznesenie ďalej upozorňovalo na nevyhnutnosť dôsledného splnenia zákona o rajónoch stredných škôl. Na tomto základe sa malo Štátne ruské gymnázium z Humenného prestaňovať do Medzilab-

rieč.²⁹³ Pri Pedagogickej fakulte v Košiciach sa doporučovalo zriadiť katedru ukrajinského jazyka, aby sa tým vytvorila možnosť výchovy vysokoškolsky vzdelaného dorastu pre školy s ukrajinským jazykom. Za účelom zlepšenia kádrovej situácie na ukrajinských školách bolo prijaté uznesenie o potrebe očisty od nepriateľských elementov.

Hoci uznesenie neriešilo otázku ukrajinských škôl zásadne, predsa vyslovilo pre toto obdobie celý rad správnych princípov, podľa ktorých sa mal uberať vývoj ukrajinského školstva. Uznesenie sa však dôsledne neplnilo a niektoré body ostali vôbec nesplnené.

V súvislosti so zákonom o krajskom zriadení bolo navrhnuté, aby sa Referát pre ukrajinské školy pri Poverenictve školstva zrušil. UNRP bola proti zrušeniu referátu a v jeho likvidácii videla útok na vymoženosť ukrajinského školstva. Preto Predsedníctvo KV KSS v Prešove na svojom zasadnutí 7. januára 1949 navrhlo prestavať celý Referát ukrajinských škôl z Bratislavu na KNV do Prešova, kde mal vykonávať správu nad ukrajinskými školami a podliehať volenému orgánu. Referát mal súčasne spravovať po stránke pedagogickej, personálnej i organizačnej aj školy s vyučovacím jazykom ukrajinským v Košickom kraji. (Išlo asi o 27 tried.)

Dalej sa doporučovalo nechať niekoľko úradníkov RUŠ v Bratislave, aby tvorili pomocný orgán povereníka. Tento návrh bol prijatý a na týchto zásadách boli riadené školy s ukrajinským vyučovacím jazykom v podstate až do roku 1960.

Vzhľadom na to, že na niektorých miestach si obyvateľstvo žiadalo zmenu vyučovacieho jazyka, boli v roku 1949 urobené komisionálne zápisu za prítomnosti slovenských i ukrajinských zodpovedných činiteľov. V júni 1949 boli komisionálne zápisu asi v 70 obciach. Samotná zásada komisionálnych zápisov bola správna, zodpovedala demokratickému charakteru našej spoločnosti. V praxi boli tieto správne zásady dosť často porušované. Niektorí pracovníci Poverenictva školstva i miestni školskí pracovníci snažili sa zneužiť komisionálne zápisu v prospech vytvárania slovenských škôl. Rozširovali názory o neúčelnosti ukrajinských škôl, agitovali za zmenu vyučovacieho jazyka, tvrdili, že Ukrajinci učí Slovákov a pod.²⁹⁴ Jednotlivci

293 Hlavná príčina vysťahovania štátneho ruského gymnázia z Humenného nespočívala v zákone o rajonizácii škôl, ten bol skôr zámenkou. Išlo o to, že i vyššie orgány podlahli nesprávnym názorom, akoby ruské gymnázium v slovenskom prostredí ohrozovalo slovenské záujmy. Takýto názor bol vyslovený napríklad na zasadani Predsedníctva ÚV KSS 9. decembra 1948. Podobné názory neboli opodstatnené.

294 Túto skutočnosť možno doložiť celým radom faktov. Napríklad 19. októbra 1948 poverenictvo rozoslalo školským inšpektorátom na východnom Slovensku

z radov Ukrajincov veľmi citliво reagovali na uvedený postup a začali rozširovať zprávy, že Slováci chcú likvidovať ukrajinské školy. Tento názor bol v tom čase pomerne rozšírený. Názorným dôkazom toho je rezolúcia zo zasadania Prezidia UNRP, politických zástupcov ukrajinských okresov a popredných verejných činiteľov východného Slovenska, ktoré sa konalo 12. augusta 1949 v Prešove. V úvode rezolúcie sa hovorí o veľkom sociálnom a národnostnom útlaku ukrajinského obyvateľstva v minulosti. Za slovenského štátu bolo zlikvidovaných 100 ruských škôl. Ďalej rezolúcia pokračovala: „Tento nátlak ukrajinské obyvateľstvo muselo prežívať aj v slobodnej ľudovo-demokratickej republike od momentu, kedy z územia ČSR odišla Červená armáda...“ Nové politické machinácie s ukrajinskými školami a Referátom ukrajinských škôl UNRP oprávnenie kvalifikuje ako pokračovanie predošej dlhodobej politiky zameranej pre i ukrajinským školám a ukrajinským školským orgánom. Podopiera to likvidáciou RUŠ po Februári 1948. Štátnej ruskej učiteľskej akadémie v Prešove a komisionálnymi zápismi, v dôsledku ktorých bolo 60 škôl poslovenčených. Ďalej sa v rezolúcii hovorilo: „To, čo sa nedalo urobiť ani za vlády reakčnej demokratickej strany, uskutočňuje sa po februárových udalostiach. To všetko prezrádza reakčno-šovinistickú tendenciu komisionálnych zápisov... Ukrajinské obyvateľstvo Prjaševčíny namiesto pomoci konštituje len útlak na svoju samobytnosť a kultúru“. V závere rezolúcie žiadala UNRP úplné obnovenie Referátu ukrajinských škôl v jeho pôvodných právach a kompetencií, obnovenie činnosti učiteľskej akadémie, zrušenie tzv. komisionálnych zápisov a prijatie prísnych opatrení proti osobám, „ktoré prevádzali špinavé špekulácie s ukrajinskými školami...“. Rezolúciu UNRP, i keď bola reakciou na niektoré nesprávne praktiky komisionálnych zápisov, treba celkove považovať za chybnú. Vyznačovala sa príliš podráždeným tónom a hlavne obsahovala celý rad demagogických tvrdení, ktoré silne skreslovali niektoré opatrenia prijaté v tom čase

prísné dôverný dotazník, pomocou ktorého chcelo zistiť situáciu v ukrajinskom školstve. Posledný bod bol formulovaný takto: „Poznámky a návrhy školského inšpektora (Najmä za spravodlivé hájenie a riešenie slovenských žiákov)“. V liste inšpektora zo Spišskej Novej Vsi prednostovi koordinačného oddelenia na Poverenstve školstva vo veci komisionálnych zápisov sa okrem inčho hovorilo: „Pokyny, ktoré som dostal na našej dôvernej porade v Poprade, som presne zachoval. Navštívil som všetky školy a vyučovacím jazykom ukrajinským, pohovoril som si niečlen s učiteľmi ale aj s duchovnými, či by boli možnosti premeniť vyučovací jazyk na tamojších školách...“

V dôsledku takéhto a podobných postupov komisionálne zápisu boli často porušením tých zásad, ktoré sa nimi práve sledovali.

na školskom úseku. Učiteľské akadémie ako typ školy sa likvidovali v celej republike a namiesto nich sa vytvárali pedagogické školy, resp. pedagogické fakulty, spravovanie škôl bez rozdielu národnosti bolo prenesené na národné výbory v celej republike. Obsadenie školského referátu na KNV v Prešove bolo národnostne miešané — 20 Slovákov, 10 Ukrajincov a plne zabezpečovalo potreby riadenia ukrajinských škôl. KSS rozhodne odsúdila nacionalistické tendencie a nariadila stranckym orgánom a organizáciám zamedzovať takýmto tendenciám.

Rozvojom ukrajinského školstva sa zaoberala Predsedníctvo ÚV KSS 28. júna 1952. Uznesenie uložilo Povereníctvu školstva vypracovať zoznám učebníc a pomôcok, ktoré treba vyžiadať od sovietskej Ukrajiny pre ukrajinské školy v šk. r. 1952/53, v roku 1953 zaviesť na gymnáziu v Medzilaborciach ukrajinčinu ako vyučovací jazyk a počnúc šk. r. 1953/54 na všetkých ukrajinských školách. Ďalej sa žiadalo splniť uznesenie Predsedníctva ÚV KSS zo dňa 24. mája 1951 o zriadení katedier ukrajinského jazyka, literatúry a ukrajinskej história pri Univerzite Komenského v Bratislave a za tým účelom pozvať dvoch profesorov zo sovietskej Ukrajiny a jedného profesora ukrajinského jazyka pre gymnázium v Medzilaborciach.

Kladom uznesenia bolo, že sa jednoznačne vyslovila potreba zaviesť do všetkých škôl ukrajinský vyučovací jazyk a skončovať s charakterom, ktorý tu existoval. Jazyková neujasnenosť bola veľkou brzdou kultúrneho rozvoja vôbec a školstva zvlášt. Bez poznania konkrétneho historického vývoja je ľahko pochopiť, že v socialistickej krajine mohli existovať školy, kde sa vyučovalo dialektom a nie vlastnou literárnu rečou.

Napriek tomu uznesenie bolo jednostranné, nevidelo celú zložitosť otázky a v tom zmysle bol nereálne. Zaviesť ukrajinčinu ako vyučovací jazyk naraz, temer bez žiadnych materiálnych a kádrových predpokladov, prakticky nebolo možné. Vedľovtedy v podstate ani jeden učiteľ, ktorý nadčudol kvalifikáciu v Československu, neovládal literárnu ukrajinskú reč, nakoľko sa nevyučovala. Neboli pripravené ani kádre, ani učebnice, hoci niektoré bolo možné zabezpečiť zo sovietskej Ukrajiny. V uznesení ÚV KSS z 2. júna 1949 sa hovorilo, že Katedra ukrajinského jazyka pri Pedagogickej fakulte v Košiciach sa zriadí čo v najkratšom čase, aby po zániku Štatnej ruskej učiteľskej akadémie v Prešove bola daná možnosť výchovy vysokoškolsky vzdelaného dorastu pre školy s ukrajinským vyučovacím jazykom. Povereníctvo školstva toto uznesenie nesplnilo. Preto 21. mája 1951 Predsedníctvo ÚV KSS prijalo k tejto otázke ďalšie uznesenie, avšak ani to nebolo splnené. V roku 1952 Predsedníctvo ÚV KSS túto

otázku nastolilo po tretíkrát. Katedra ukrajinského jazyka bo a zriadená až pri Pedagogickej fakulte v Prešove v roku 1953, ale uznesenie o pozvaní niekoľkých sovietskych profesorov z Ukrajiny sa vcelku nesplnilo. Poverenictvo školstva otázku riešilo tým spôsobom, že počas letných prázdnin v roku 1953 zvolalo učiteľov zo škôl s ukrajinským vyučovacím jazykom na 6-týždňové kurzy, ktoré mali vytvoriť predpoklady k tomu, aby mohli vyučovať na školách v ukrajinskom jazyku. Tento postup bol právom kritizovaný na zasadnutí KV KSS v Prešove v roku 1953. V diskusii sa vyslovil názor, že toto opatrenie vyvolalo na školách chaos, pretože učitelia ukrajinčinu neovládali a na jej osvojenie nestačí 6-týždňový kurz, ale dlhoročná príprava.²⁹⁵

Nakoľko uznesenie nevystihovalo celú zložitosť problematiky a nehovorilo o politickom zabezpečení, celá záležitosť bola nechaná na Poverenictvo školstva a stala sa viac-menej administratívou záležitosťou. V praxi situácia často vyzerala tak, že sa trvalo len na tom, aby na školských budovách boli pozmenené tabuľy hovoriace, že je to ukrajinská škola. Udalosť veľkého a zásadného politicko-kultúrneho významu stala sa otázkou administratívou. Takýto spôsob uskutočnenia, hoci aj správnej veci, ale bez potrebného vysvetlenia a politickej prípravy, nutne musel vyvolať nespokojnosť učiteľov i obyvateľstva. Nespokojnosť obyvateľstva sa prejavila v neochote, resp. v odmietaní posielat svoje deti do škôl s ukrajinským vyučovacím jazykom. Už v šk. r. 1953/54 sa takéto prípady vyskytli v 17 obciach. Z ďalších dedín prišli žiadosti domáhajúce sa zmeny vyučovacieho jazyka. Vzniklou situáciou sa znova museli zaoberať mnohé štranicke i štátne orgány. 10. marca 1954 sa ňou zaoberalo Byro KV KSS v Prešove. Po dohode s Poverenictvom školstva bola prijatá zásada, že ak ukrajinské obyvateľstvo ani po dôkladnej objasňovacej práci nebude súhlasiť s ukrajinským vyučovacím jazykom, treba pripustiť jeho zmenu. Prípady sa mali riešiť individuálne, po dohode s KNV a s KSUP. Táto zásada sa vzťahovala aj na jednotlivcov. V obciach, v ktorých by došlo k zmene, doporučovalo sa školskej správe nechať v školských službách najlepších učiteľov ukrajinskej národnosti, ktorí budú vyučovať po slovensky a súčasne budú robiť medzi obyvateľstvom národnou-vedomovaciu prácu.

Školské odbory pri ONV a KNV, ako aj jednotliví funkcionári sa však báli dôsledne uplatňovať spomínané zásady v praxi. Obávali

sa, že podobný postup bude „zlým príkladom“ a zmien sa budú dožadovať ďalšie obce.²⁹⁶

V septembri 1954 navštívila Prešovský kraj skupina vedúcich pracovníkov Poverenictva školstva, aby v spolupráci s KV KSS, KSUP a odborom školstva a kultúry pri KNV preskúmala situáciu a pomohla vyriešiť žiadosti o zmenu vyučovacieho jazyka. Na základe prieskumu komisia vypracovala zprávu, ktorá sa stala podkladom pre rokovanie Sekretariátu ÚV KSS 10. októbra 1954. Konštatovalo sa v nej, že na základe prieskumu sa zistilo, že k žiadostiam o zmenu vyučovacieho jazyka dochádza v obciach, ktoré sú celkovo alebo v prevážnej miere ukrajinské.²⁹⁷ Pre ďalší postup sa navrhlo, aby vo všetkých obciach, ktoré žiadajú zinenu vyučovacieho jazyka a vyslovujú oňavy, že ich deti sa v dôsledku neznalosti slovenského jazyka nebudú môcť uplatniť v živote, od 1. novembra 1954 zmeniť učebný plán tak, aby v ňom bol väčší počet hodín slovenčiny. V obciach, kde by sa ani s tým neuspokojili, doporučovalo sa zaviesť vyučovanie aj niektorých iných predmetov v slovenskom jazyku. Kde nebola nádej, žeby obyvateľstvo súhlasilo s ukrajinskou školou, mala sa vykonať zmena, ale v učebnom pláne sa malo zabezpečiť povinné vyučovanie ukrajinčiny v niekoľkých hodinách týždenne.

15. decembra 1954 sa otázkou ukrajinských škôl zaoberala politické Byro ÚV KSC a vyslovilo zásadu: Všade kde sa obyvateľstvo v roku 1950 prihlásilo k ukrajinskej národnosti, zriadí školy s ukrajinským vyučovacím jazykom a v mestach s ukrajinskou menšinou zriadí pobočné triedy. Ministerstvu školstva a kultúry bolo uložené prepracovať učebné plány tak, aby sa žiakom ukrajinskej národnosti zabezpečilo dôkladné ovládanie slovenského jazyka, a tým by sa im umožnilo uplatnenie na všetkých úsekokach nášho politického, hospodárskeho a kultúrneho života. Nové učebné plány sa odporúčalo za-

296 Názorným príkladom môže slúžiť postoj odboru školstva a kultúry pri ONV v Sabinove k zmene vyučovacieho jazyka v obci Jakovany. Na návrh odboru školstva a kultúry pri KNV v Prešove 25. septembra 1956 poslali nasledujúcu odpoved: „Nesúhlasíme s tým, aby v Jakovanoch bola zriadená slovenská škola, nakoľko toto počinanie by veľmi pokazilo situáciu na ukrajinských školách v celom okrese. Vieme totiž, že v mnohých ukrajinských obciach by sa tiež dožadovali slovenskej školy, akonáhle by sa dozvedeli o zmene vyučovacieho jazyka v Jakovanoch.“ (Materiály odboru školstva a kultúry pri KNV v Košiciach.)

297 Obyvatelia, ako sa hovorilo v zpráve, zdôvodňovali svoje žiadosti o zmenu ukrajinského vyučovacieho jazyka na slovenský tým, že sú Slováci a ukrajinský nerozumejú, že ich deti sa po skončení ukrajinskej školy nebudú môcť plne uplatniť v živote a vo viacerých prípadoch sa dovolávali práva posielat svoje deti do takej školy, do akej chcú.

viesť do praxe od začiatku februára 1955. Ministerstvu školstva a kultúry bolo zároveň uložené vyslať na štúdium do SSSR na pedagogické školy 40–50 absolventov ukrajinských JŠŠ.

Uznesenia stranických a štátnych orgánov sledovali cieľ zabezpečiť úspešný rozvoj ukrajinského školstva. V tom sa prejavil ich internacionálizmus. Ale v okresoch a deninách sa k týmto uzneseniam pristupovalo dosť jednostranne. Požiadavky o zmenu vyučovacieho jazyka sa realizovali len veľmi ťažko, hoci i v tejto otázke uznesenia prinášali určité smernice.

Neochota meniť ukrajinský vyučovací jazyk na slovenský sa ospravedlňovala tvrdením, že je to vec reakčných elementov, triedneho nepriateľa, ktorý chce zneužiť práva občanov poskytované ústavou. To boli hlavné argumenty, ktoré mali odôvodňovať „tvrdý“ postoj k záchovaniu ukrajinčiny ako vyučovacieho jazyka v školach.

„Toto snaženie občanov (snahy o zmene ukrajinského vyučovacieho jazyka na slovenský — I. B.) má organizovaný charakter, je triedne nepriateľské. Pritom celé snaženie občanov o bojkot ukrajinských škôl sa skrýva za široké demokratické práva občanov našej republiky“ — uvádzalo sa v zpráve odboru školstva pri KNV v Prešove v októbri 1956. Podobné teórie potom nevyhnutne vyvolávali používanie administratívnych metód, niekedy i voči poctivým ľudom, len preto, že sa dožadovali zmeny vyučovacieho jazyka.²⁹⁸

Vylučovať pôsobenie triedneho nepriateľa v národnostnej otázke vôbec, bolo by nesprávne a škodlivé. Ale vonkoncom bolo nesprávne a škodlivé označovať každého, kto žiadal slovenský vyučovací jazyk v škole za nepriateľa, reakcionára, resp. za neuvedomelý element. Stavalo sa, že mnohí čestní robotníci (často práve oni boli iniciátormi zmeny vyučovacieho jazyka v obci) a družstevníci boli označovaní za neuvedomelé živly, resp. za prisluhovačov reakcie. Ten, kto neposielal svoje deti do ukrajinskej školy bol označovaný za zradcu a za politicky nespôsobilého človeka. Z toho logicky vyplývalo, že len škola s ukrajinským vyučovacím jazykom bola dobrá a pokroková. Zo zreteľa sa upúšťala skutočnosť, že rozhodujúcim faktorom

298 Administratívnym spôsobom sa postupovalo voči učiteľom-optantom, ktorí boli obviňovaní ako hlavní nositelia rozoberaných tendencií. V školských súžbách ich pracovalo asi 117. Išlo o učiteľov, ktorí sa po pripojení Zakarpatska k SSSR vrátili do ČSR. Mnohí z nich tam pracovali za prvej republiky, mali príkazných na východnom Slovensku, resp. sami pochádzali z východného Slovenska. Oficiálne platila zásada, že týchto ľudí možno považovať len za Slovákov. Temer všetci boli z východného Slovenska preložení do iných oblastí. Určité vysvetlenie v tomto smere prinieslo až uznesenie Byra ÚV KSS z decembra 1955, ktoré presnejšie vymedzovalo koho možno považovať za optanta.

pre posudzovanie školy nie je jazyk, ale obsah výuky a výchovy, že u nás je jednotná socialistická škola a hlavnou úlohou je prehľbovať jej socialistický charakter.

Ani rezolúcia Byra ÚV KSS z decembra 1955 o rozvoji politicko-výchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom neprinesla v tomto smere nápravu. Ba práve naopak, jej dôsledkom bolo v určitom smere posilnenie spomínaných nesprávnych tendencií. Vytvorila sa situácia, keď stranickí funkcionári, ako aj funkcionári štátnych orgánov vyslúžovali za školy s ukrajinským vyučovacím jazykom a obyvateľstvo si na mnohých miestach žiadalo školy so slovenským vyučovacím jazykom. Ani národnoodelenie prác, ktorá sa zvlášť zintenzívnila po vydaní uznesenia Byra ÚV KSS z decembra 1955, túto skutočnosť nezmenila. Požiadavky o zmenu vyučovacieho jazyka na školách sa nezmenšovali, ale rástli. To viedlo k tomu, že stranické i štátne orgány sa často museli týmto problémami zaoberať, čím vznikol dojem, že celá ukrajinská otázka sa redukovala na školskú otázku, presnejšie povedané, na vyučovací jazyk v školách.

Od roku 1952 do roku 1960 zmenil sa vyučovací jazyk na 24 školách. Oveľa väčšie zmeny na tomto úseku nastali po roku 1960.

Popri „ukrainizácii“ škôl prebiehal súčasne hlboký proces ich demokratizácie. Prejavilo sa to predovšetkým v dostupnosti školy pre deti robotníkov a rolníkov. Kým do oslobodenia stredné a vysoké školy boli dostupné predovšetkým pre deti vykorisťovateľských tried a zámožných rodín, socialistické zriadenie dokorán otvorilo brány škôl pre deti pracujúcich. Napríklad v Sninskom okrese do roku 1938 nadobudlo stredoškolské vzdelanie len 8 osôb, i to nie robotnícko-rolnického pôvodu. Za päť rokov Ľudovodemokratického zriadenia (1953—1958) ukončilo JŠŠ 97 žiakov a približne toľko nadobudlo aj vysokoškolské vzdelanie. V Sninskom okrese do oslobodenia mnohé deti nemohli ukončiť ani Ľudovú školu, nakoľko v niektorých obciach sa vôbec nevyučovalo (Ruský Potok, Jalová, Hrabovec Roztoka). Preto do oslobodenia v okrese bolo až 40 % obyvateľov negramotných.²⁹⁹ V dôsledku toho ONV v Snine v roku 1948 nariadil „v každej obci okresu od 1. januára 1949 previesť trojmesačné večerné kurzy negramotných“. Kurzy boli povinné pre osoby do 60 rokov.³⁰⁰ Negramotnosť existovala aj v iných okresoch. O hlbokej demokratičnosti školskej sústavy svedčí množstvo dôkazov. V obci Sukov

²⁹⁹ ÚD KSS, f. ÚV/2, a. j. 70, 1093.

³⁰⁰ Okresný archív Humenné, f. OÚ MNV — Pe.

v okrese Humenné, ktorá mala okolo 70 domov, do osloboodenia (okrem farárových detí) neukončil ani jeden človek strednú alebo vysokú školu. Od roku 1948 do roku 1961 len vysokú školu ukončilo 23 ľudí, pritom všetci z radov malých a stredných roľníkov. V celku od roku 1950 do roku 1961 nadobudlo vysokoškolské vzdelanie asi 1000 študentov ukrajinskej národnosti, z toho ľemec 60/ v SSSR.³⁰¹ Tieto údaje svedčia nielen o kvantitatívnom raste vzdelania, ale sú aj kvalitatívnym ukazovateľom pre skutočne ľudový, socialistický charakter našej školy, dostupnej pre široké masy pracujúcich. Demokratizácia školstva si nevyhnutne vyžiadala početný rast škôl, ktorý jasne dokumentujú uvedené údaje. Ich analýza ukazuje, že najväčší prírastok oproti predvojnovému stavu zaznamenali materské a stredné školy.

Počet škôl s ukrajinským vyučovacím jazykom

Druhy škôl	Školský rok 1955/56		
	Počet škôl	tried	žiakov
Materské	63	65	1487
Základné deväťročné	245	748	15417
Stredné všeobecnovzdelávacie	5	51	1430
Stredné odborné	4	24	766
Spolu:	317	888	19100

Príprava kádrov nestačila za rýchlym rastom škôl, čo viedlo k veľkej nekvalifikovanosti učiteľov. V roku 1953 nekvalifikovanosť učiteľov v ročníkoch 6–9 dosahovala až 90 %, v ročníkoch 9–11 75 %. Takáto vysoká nekvalifikovanosť učiteľov mala nevyhnutne za následok slabú výchovno-vyučovaciu úroveň.³⁰²

301 Nove žitia 26. mája 1962.

302 Vysoká nekvalifikovanosť bola vyvolaná nielen rýchlym kvantitatívnym rastom škôl, ale značný vplyv na to mali aj také skutočnosti ako, presnú učiteľov-optantov do iných oblastí, prepustenie tých učiteľov zo školských služieb, ktorí neprijali pravoslávnu akciu, ako aj niektoré ďalšie príčiny.

Príprava učiteľských kádrov pre školy s ukrajinským vyučovacím jazykom do roku 1959 sa sústredovala na Vysokej škole pedagogickej a Vyšsnej pedagogickej škole v Prešove a od roku 1959 na ukrajinskom oddelení Pedagogického inštitútu v Prešove.

Koncom 50. a začiatkom 60. rokov, ako to v roku 1962 konštatovala Komisia SNR pre školstvo a kultúru, „celková úroveň vyučovania na školách s ukrajinským vyučovacím jazykom bola na úrovni vyučovania na školách so slovenským vyučovacím jazykom“.³⁰³ Na konci šk. r. 1959/60 na školách s ukrajinským vyučovacím jazykom bol celkový prospech o 1,4 % horší ako na slovenských školách. Na vyučovanie náboženstva bolo prihlásených v tom istom roku 15,40 % žiakov (celoslovenský priemer 41,17 %).³⁰⁴ Za účelom lepšej prípravy žiakov pre život, ako i ďalšie štúdium na 17 školách bola zavedená výuka prírodnodovedných predmetov po slovensky.

V procese budovania socializmu štát poskytol veľké prostriedky na výstavbu školských budov. Len v rokoch 1950–1960 bolo vybudovaných 70 nových škôl s 270 triedami v celkovej hodnote 80 165 000 korún.

Veľa prostriedkov bolo vynaložených na materiálne vybavenie škôl modernými pomôckami, zriadenie kabinetov atď. Ukrajinské školy sú zabezpečované potrebnými učebnicami. V roku 1956–1960 bolo vydaných 161 druhov učebníc v celkovom náklade 251 999. Príprava a vydávanie učebníc je sústredené do pobočky Pedagogického výskumného ústavu a do pobočného závodu Slovenského pedagogického nakladateľstva v Prešove.

Socialistické zriadenie vytvorilo všetky podmienky pre všeobecné vzdelávanie ukrajinskej mládeže a jej dobrú prípravu pre život.

ROZVOJ KULTÚRNO-OSVETOVEJ ČINNOSTI

Kultúrny rozvoj zasiahol nielen úsek školstva, ale aj ostatné oblasti kultúry. Značná práca sa vykonala na úseku – osvety a vzdelania širokých mäs pracujúcich. K tomu boli vytvorené i materiálne predpoklady. V roku 1960 v obciach, v ktorých v prevažnej miere žije ukrajinské obyvateľstvo pracovalo 72 osvetových besied, 41 osvetových izieb, 111 stálych kín a 221 ľudových knižníč, ktoré

³⁰³ Kontrolná zpráva o plnení uznesení ÚV KSČ a ÚV KSS o práci medzi obyvateľstvom ukrajinskej národnosti prerokovaná Komisiou SNR pre školstvo a kultúru 28. novembra 1962.

³⁰⁴ Tamtiež

mali spolu 125 000 zväzkov kníh. Na základe uznesenia Sbcru po-vereníkov z augusta 1958 prostriedky na nákup kníh do ľudových knižníc v obciach s ukrajinským obyvateľstvom sa dotovali vo výške 3 Kčs na obyvateľa. (V ostatných obciach bola táto suma 2 Kčs na obyvateľa na rok.) Avšak využívanie literatúry v ľudových knižničach bolo nedostatočné. Značná časť obcí nedosahovala ani 1 výpožičku na obyvateľa. Na základe prieskumu v 40 obciach, v ktorých žije obyvateľstvo ukrajinskej národnosti, takáto situácia bola v 22 prípadoch. (Celoslovenský priemer v roku 1960 bol 1,4 výpožičky na obyvateľa.) Až 50 % čitateľov tvorila mládež.³⁰⁵ Tieto údaje ukazujú na malý záujem o čítanie kníh u ukrajinského obyvateľstva.

Značnú kultúrno-výchovnú činnosť medzi obyvateľstvom vykonalo Ukrajinské národné divadlo v Prešove, založené v roku 1945. Zo začiatku uvádzalo divadelné hry v ruskej reči, hoci išlo o pôvodne ukrajinské diela. Neskôr, v súvislosti s celkovou „ukrajinizáciou“ i UND prešlo na ukrajinský jazyk. V svojom repertoári uviedlo hry A. Čechova, M. Gorkého, A. Ostrovského, T. Ševčenka, I. Franka, súčasných sovietskych autorov V. Rozova, N. Pogedina, A. Sofronova a ďalších. Významné miesto, zvlášť v posledných rokoch, patrilo na jeho scéne súčasným československým dramatikom (Cach -- Duchcovský viadukt, Pavliček -- Labirint srdca, Blažek -- Prilič štedrý večer, Filan -- Žolik, Karvaš -- Antigona a tí druhí atď.) čo má veľký význam pre vzájomné poznanie, priblíženie kultúr a výchovu v duchu československého vlasteneckva. Divadlo siahlo i k súčasným hrám nemeckých, maďarských a poľských dramatikov. Uviedlo i niekoľko hier miestnych autorov, najmä E. Bissovej (Brloh, Už žeriavy odleteli, Biely vlk).

Počas svojej činnosti sa UND sformovalo na svojrázny umelecký kolektív poznačený črtami socialistického ľudového divadla. UND uskutočňuje do roka zhruba 6 premiér a 200 vystúpení, z nich 75 % priamo medzi ukrajinským obyvateľstvom. Za prácu na úseku šírenia kultúry dostalo v roku 1960 vyznamenanie „Za zásluhy o výstavbu“.

Od roku 1956 rozvíja v podobnom smere bohatú činnosť profesionálny Poddukelský ukrajinský ľudový súbor (PULS). 80 % svojich vystúpení uskutočňuje vo Východoslovenskom kraji.

Pozitívnym činiteľom v rozvoji bohatého kultúrneho a spoločenského života ukrajinských pracujúcich sú súbory ľudovej umeleckej tvorivosti (ĽUT). V rokoch budovania socializmu sa ĽUT dostala na širokú masovú základňu. K tomu vo významnej miere prispeli Sláv-

305 Tamtiež.

nosti piesni a tancov ukrajinského obyvateľstva, ktoré od roku 1955 každoročne organizuje vo Svidníku KSUP v spolupráci s odborom školstva a kultúry pri KNV. Do roku 1954 počet súborov LUT sa pohyboval okolo 50. O ich rozvoji v nasledujúcich rokoch hovorí táto tabuľka.³⁰⁶

Rok	Počet súborov	Počet účastníkov
1955	138	2833
1956	172	3226
1957	184	3680
1958	208	4160
1959	221	4420

Vzostupná tendencia charakterizuje vývoj súborov LUT i v ďalšom období.

Záslužnú prácu na úseku šírenia kultúry a osvetvy vykonala a vykonáva aj rozhlasové štúdio — Ukrajinská redakcia československého rozhlasu v Prešove. Pracujúci ukrajinskej národnosti majú možnosť denne počúvať vysielanie v rodnej reči.

Na kultúrno-osvetovej práci medzi ukrajinským obyvateľstvom sa podieľa tiež Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku. Múzeum sa začalo vytvárať okolo roku 1950. Vzniklo ako oddelenie v rámci krajského vlastivedného múzea (teraz Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove) a v roku 1960 sa osamostatnilo.

Múzeum sústredilo početnú zbierku exponátov, ktoré zachycujú život: a prácu ukrajinského ľudu, jeho zvyky, revolučné tradície a spoluprácu so slovenským a českým národом.

V Prešove sa úspešne rozvíjala vydavateľská činnosť.³⁰⁷ Do roku 1962 vyšlo v ukrajinskej a ruskej reči 100 umeleckých a vedeckých publikácií (okrem školských učebníc).

Významné miesto v kultúre ukrajinského obyvateľstva patrí umeleckej literatúre. Kým v rokoch medzi dvoma svetovými vojnami Ukrajinci na východnom Slovensku tčmer nepoznali literárny život, po oslobodení sa začína intenzívne rozvíjať. Pre vyjadrenie jeho kvantitatívnej stránky stačí uviesť fakt, že od roku 1949 do konca roku 1961 vyšlo z pera miestnych autorov 44 kníh. Za účelom zjednotenia

306 Údaje ÚV KSUP.

307 Vydávanie ukrajinskej literatúry zo začiatku podliehalo UNRP, pozdejšie KSUP. Od roku 1956 prešlo do SVKL a od roku 1959 sa sústreduje v SPN.

literárnych súl bol 14. marca 1952 v Prešove založený Krúžok ukrajinských spisovateľov, ktorý sa pozdejšie zmenil na ukrajinskú pobočku Svazu slovenských spisovateľov. Tlačovým orgánom tejto pobočky sa stal časopis „Dukla“.

Najznámejšou postavou miestnej ukrajinskej literatúry je Michal Šmajda. V roku 1953 vyšlo jeho dielo „Paraziti“. Je to prvá kniha v dejinách Ukrajincov na Slovensku zobrazujúca pracujúci ľud, jeho boj za slobodu a nový život bez parazitov, ktorí žili z práce a vykorisťovania iných.

V roku 1956 M. Šmajda vydal zbierku poviedok „Vjazka klučiv“ (Zväzok klúčov) a v roku 1957 „Triščať krihy“ (Pukajú ľady). Je to prvý román v miestnej ukrajinskej literatúre, zobrazujúci zložitý socialistický prerod dediny.³⁰⁸

Pre tvorbu M. Šmajdu je charakteristická hlboká znalosť života, snaha po jeho pravdivom zobrazení, preniknutie do psychológie hrdenia.

Ďalšími autormi miestnej ukrajinskej literatúry sú F. Lazotik (Slovo hnanych i holodnych — 1949, Svitank nad selami — 1953, Veľká sila — 1955, Vik naš festivaľnyj — 1958), I. Macinskij (Belyje oblaka — 1949, Naša mova — 1956, Karpatski a'cordi — 1962), V. Zozuľak (Odnoaktynje pjesy — 1953, V krovavom tume — 1956, Buvaje i take — 1957, Neskorenij — 1962), J. Borolič (Darunok, Slavnyj deň — 1954, Storinka žitfa — 1956, Pid odnym nebom — 1958), F. Ivančov (Pidijmajeťja chliborob — 1954, Otaki dila — 1957, Hrišni duši — 1961). Z mladších autorov upozornil na seba niekoľkými zbierkami básní Sergej Makara. Pracuje i celý rad ďalších autorov.³⁰⁹

Miestna ukrajinská literatúra od začiatku 50. rokov až po súčasnosť nesporne urobila značný krok dopredu, po ideovej i po umeleckej stránke. Kým na začiatku 50. rokov literárne diela boli plné schématicmu a deklarovania, dnes sa väčšina spisovateľov pokúša o hlbší odraz skutočnosti. Nehľadiac na to, predsa ako celok zdaleka nedosahuje celoštátnu, resp. slovenskú úroveň. Spisovateľom a básnikom,

³⁰⁸ Román „Pukajú ľady“ ako jediná kniha z miestnej literatúry vyšiel v slovenskom preklade. V roku 1964 vyšla knižne prvá časť pripravovanej trilógie „Lemki“, „Korčmarskij sluha“.

³⁰⁹ V roku 1957 vyšla kniha I. Vološčuka „Rozvoj ukrajinskej literatúry v Československu“. Autor rysuje postavy vedúcich predstaviteľov miestnej ukrajinskej literatúry a rozoberá ich diela. Hlavným nedostatkom knihy je jej nekritičnosť. Autor príliš idealizuje jednotlivých spisovateľov a zveličuje význam ich tvorby.

až na malé výnimky, stále ešte chýba hlbší a širší pohľad na život, prenikanie do podstaty zobrazovaných javov. Mnohé diela zostávajú na povrchu, skutočnosť sa v nich odráža úryvkovite, sú plné didaktizmu.

Napriek všetkým slabinám a nedostatkom, ktoré charakterizujú miestnu ukrajinskú literatúru, má jej vývoj celkové vzostupnú tendenciu.

Značné zásluhy o kultúrny rozvoj ukrajinskej národnostnej skupiny v ČSSR má Kultúrny spolok ukrajinských pracujúcich. Kultúrno-osvetovú činnosť KSUP uskutočňoval rôznymi formami. Dôležité miesto v činnosti KSUP zaberala prednášková propaganda. Ročne vydával v priemere 12–14 prednášok, ktoré sa potom čírali v jednotlivých obciach. Ich zameranie bolo rôzne, avšak prevládala polnohospodárska problematika. Po roku 1956 tematika prednášok bola zúžená a sústredila sa najmä na vysvetlovanie revolučných tradícii Ukrajincov, na riešenie národnostnej otázky, na pozdvihnutie národného povedomia ukrajinských pracujúcich. Do roku 1959 KSUP organizoval a uskutočnil okolo 9000 prednášok. V poslednom období sa hľadajú a využívajú nové formy tejto činnosti, zvlášť nachádza široké uplatnenie forma živých novín.

Veľkú pozornosť venoval KSUP organizácii kurzov ukrajinského jazyka. Na túto otázkou upozornil KSUP ÚV KSS a postavil pred neho úlohu „naučiť každého Ukrajinca, bez ohľadu na vek, čítať a písat v rodnom ukrajinskom jazyku.“³¹⁰

S organizáciou krúžkov ukrajinského jazyka sa začalo v podstate v rokoch 1955–1956. Vytvorili sa krúžky pre rolníkov, robotníkov a mimoškolskú mládež, pre učiteľov a pre administratívnych pracovníkov. Pri ÚV KSUP bola vytvorená osobitná komisia, ktorá krúžkom preukazovala odbornú i metodickú pomoc. Za tým účelom ÚV KSUP vydával cyklostilovaný časopis „Metodist“. V rokoch 1955/56 pracovalo 215 krúžkov, v ktorých sa učilo 2806 poslucháčov. I v nasledujúcich rokoch počet krúžkov a poslucháčov sa pohyboval približne na tejto úrovni. V posledných rokoch KSUP od tejto formy práce upustil a namiesto nich sa používajú čitateľské besedy a konferencie.

Trvalou formou práce KSUP je pomoc pri rozvoji súborov LUT a organizovanie Slávností piesní a tančov vo Svidníku. KSUP preukazuje súborom odbornú metodickú pomoc, vydáva pre súbory LUT repertoárové sborníky. V poslednom čase venuje pozornosť nielen speváckym a tanečným, ale i ochotníckym divadelným súborom. Od

³¹⁰ Uznesenie Býra ÚV KSS z decembra 1955.

---

roku 1961, v spolupráci s Osvetovým ústavom v Bratislavе, pristúpil k organizácii festivalov divadelných ochotníckych krúžkov, ktoré sa uskutočňujú v Snine.

Dôležitým úsekom práce KSUP je vydávanie tlač. Od septembra 1951 vydáva kultúrnopolitickej časopis „Družno vpered“, od roku 1953 je vydavateľom „Dukly“ a od roku 1959 vydáva noviny „Nove žit'a“. Už samotný počet vydávaných novín a časopisov hovorí o úspešnom napredovaní ukrajinských pracujúcich v podmienkach socialismu.

Svojou činnosťou medzi ukrajinským obyvateľstvom KSUP významne prispel k rozvoju kultúrneho života a rastu ukrajinského národného povedomia.

Všetky fakty a skutočnosti dokazujú, že ukrajinská národnostná skupina prešla v etape socialistickej výstavby hlbockými kultúrnymi premenami. Socialistické zriadenie vytvorilo všetky nevyhnuteľné podkypy pre jej všestranný rozvoj a ďalšie nepredovanie.

VI. NIEKTORÉ PROBLÉMY VÝCHOVY UKRAJINSKÝCH PRACUJÚCICH V DUCHU SOCIALISTICKÉHO VLASTENECTVA A PROLETÁRSKEHO INTERNACIONALIZMU

Dve tendencie v národnostnej otázke vyjadrujú objektívne zákonitosti jej vývoja. Ich pôsobenie však nemožno chápať ako prejav nejakej fatálnej sily, ktorá pôsobí mimo činnosť ľudí, resp. proti ich činnosti, nezávisle na nej. Dve historické tendencie v národnostnej otázke sú objektívne, ale pôsobia len prostredníctvom činnosti ľudí. Realizácia dvoch tendencií mimo činnosť ľudí je vylúčená. Preto poznanie týchto dvoch tendencií, ako aj iných spoločenských zákoností má veľký význam. Uvedomelá činnosť ľudí v smere dvoch tendencií môže ich pôsobenie len prehĺbiť a urýchliť.

Z tohto hľadiska veľký význam má zameranie výchovnej práce medzi ľuďmi. Dve tendencie v národnostnej otázke vyžadujú, aby ľudia boli vychovávaní v duchu socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu, ktoré sú ich ideovým odrazom. Tak ako vzťah dvoch tendencií nie je mechanický, ale vyznačuje sa zložitým dialektickým vzťahom, tak aj medzi socialistickým vlastenectvom a proletárskym internacionalizmom existujú zložité rozporné vzťahy. Ich vzájomný vzťah necharakterizuje rovnoznačnosť. Vedúce miesto vo vzájomnom vzťahu patrí internacionalizmu, avšak v určitých konkrétnych podmienkach môže vystúpiť do popredia aj výchova k socialistickému vlastenectvu.

Socialistické vlastenectvo je kvalitatívne vyšším stupňom vlastenectva. V ňom sa v harmonickej jednote spája láska k vlastnému národu a láska k socialistickému zriadeniu, to, čo nikdy nemohlo byť v podmienkach antagonistických spoločensko-ekonomickej formácií. Nejde tu o „čistú lásku“, ale o aktívny uvedomelý vzťah, denne dokazovaný svedomitou prácou pre rozvoj socialistického zriadenia. Taktô pochopené socialistické vlastenectvo je jednou z hybných sôl rozvoja spoločnosti.

VÝCHOVA K NÁRODNÉMU POVEDOMIU

Socialistické vlastenectvo má viacero stránok a podľa konkrétnej situácie môže jedna z nich v danom období vystupovať do popredia. Jednou zo stránok socialistického vlastenectva je výchova k národnému povedomiu a zdravej národnej hrdosti. V živote ukrajinskej národnostnej skupiny javila sa a javí sa táto stránka ako veľmi dôležitý moment socialistického vlastenectva. Preto výchova ukrajinských pracujúcich v duchu národného povedomia a národnej hrdosti bola a zostáva veľmi aktuálnou. Je to dané mnohými okolnosťami.

Predovšetkým treba vidieť, že ukrajinské obyvateľstvo na východnom Slovensku sa vyvíjalo mimo štátneho rámca, v ktorom sa nachádzala základná masa ukrajinského národa. Táto skutočnosť bola veľmi vážou a objektívou prekážkou vytvorenia pocitu jednoty s ukrajinským nárom u Rusínov na východnom Slovensku.

Na druhej strane „národné obrodenie“ u Rusínov neprebiehalo v znamení rastu ukrajinského povedomia, ukrajinského jazyka a kultúry. Prakticky až do roku 1945 ukrajinské národné povedomie u širokých mäs temer neexistovalo. Osloboedenie Československa Sovietskou armádou a víťazstvo národnej a demokratickej revolúcie znamenalo začiatok základného obratu vo vývoji ukrajinskej národnostnej otázky. Avšak základný obrat vo vývoji národnej orientácie nastal až začiatkom 50. rokov. Tento náhly prechod na ukrajinskú orientáciu vyvolal však celý rad ťažkostí. Ľudia nevedeli, prečo zrazu prestali byť Rusínni a stali sa Ukrajincami.

Národné uvedomiť masy, oboznámiť ich s ukrajinským jazykom a kultúrou, to bola významná úloha politicko-výchovnej a kultúorno-osvetovej činnosti, ktorá vyplývala z objektívnej situácie. Ukrajinská národnostná skupina v dôsledku zvláštnosti historického vývoja došla sa fakticky do konečného štadia národného obrodenia až v podmienkach budovania socializmu, kým väčšina národotvorov ho prešla už v období kapitalizmu. Zo samotného charakteru tejto úlohy vyplývalo, že výchova k národnému povedomiu nemá sa obmedziť na nejakú kampaň, ale musí sa stať dlhodobým, cielavedomým procesom, na cele ktorého stojí komunistická strana.

Na plnenie tejto závažnej úlohy orientovala strana svoje orgány a organizácie, ako aj orgány štátnej správy a spoločenských organizácií v roku 1955, kedy bolo prijaté „uznesenie Byra ÚV KSS o zvýšení politicko-výchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v Československu“.

Uznesenie správne poukazovalo na to, že „proces národného ob-

rodenia ukrajinského ľudu u nás neprebieha uspokojivo a podľa možností, ktoré mu ľudovodemokratický režim poskytuje". Za hlavnú brzdu takéhoto stavu považovalo nízke národné povedomie ukrajinských pracujúcich.

„Urýchliť tento proces, hovorilo sa v rozoberanom dokumente, znamená pozdvihnuť národné povedomie ukrajinských pracujúcich, vyvolať v nich oprávnenú hrdosť na svoju príslušnosť k veľkému ukrajinskému národu, hrdosť na svoju materinskú reč, na svoje bohaté revolučné a kultúrne tradície a súčasne vychovávať ich k láske k svojej rodnej krajine, k ľudovodemokratickej Československej republike.“

Toto uznesenie správne vystihlo národnú vlažnosť u obyvateľstva ukrajinskej národnosti na východnom Slovensku. Malo súčasne napraviť „lavičiarske“ chyby a nedostatky, ktoré boli spojené s prechodom na ukrajinskú orientáciu začiatkom 50. rokov.

Pravda, uznesenie bolo jednostranné. Otázky národného povedomia stávalo odtrhnute od hospodársko-spoločenských pomerov, v ktorých ukrajinská národnostná skupina žila. Celé uznesenie bolo zamierané výlučne na otázky kultúrno-politickej a hospodárskej stránku úplne obchádzalo.

Uznesenie chybilo -i v tom, že problémy výchovy k národnému povedomiu precenilo. Zdôrazňovalo, že „problém pozdvihnutia národného povedomia ukrajinských pracujúcich musíme dnes vidieť v ukrajinskej národnostnej otázke ako úlohu prvoradú a hlavnú“.

Takéto smernice viedli k tomu, že výchova k národnému povedomiu sa viedla viac-menej jednostranne a nie v harmonickej jednote s výchovou k československému socialistickému vlastenectvu a proletárskemu internacionálizmu. Naviac, pre mnohé stranice a štátne orgány sa uznesenie stalo len príležitostnou kampaňou, čo jeho význam znechodnocovalo. Uznesenie ÚV KSČ k doterajším výsledkom a k ďalším úlohám v práci medzi obyvateľstvom ukrajinskej národnosti v ČSSR zo 7. marca 1962 správne poukázalo na tieto chyby a zdôraznilo, že „výchova k národnému povedomiu, k láske k svojmu národu nemôže sa uskutočňovať izolované od výchovy k proletárskemu internacionálizmu a k československému socialistickému vlastenectvu, ale len na základe tejto výchovy a ruka v ruke s ňou“.

Na úseku výchovy ukrajinských pracujúcich v duchu ukrajinského národného povedomia dosiahli sa nesporné úspechy. Značná časť ľudí pochopila svoju národnú príslušnosť, hrdo sa k nej hľasi, oboznamuje sa s ukrajinským jazykom a kultúrou, ktorá sa stala nedeliteľnou súčasťou ich vedomia. Avšak tieto kladné momenty nemožno zveličovať a na druhej strane prehliadať a nevidieť celý rad problémov

v tejto oblasti. U mnohých ľudí sa prejavuje národná vlažnosť, nedostatok národného uvedomenia, čo nachádza svoj odraz aj vo vývoji ukrajinských škôl, ale hlavne v neochote hľásiť sa k ukrajinskej národnosti. Túto skutočnosť možno ukázať aj na výsledkoch sčítania ľudí, čo dokumentuje nasledujúca tabuľka:³¹¹

Územie	Rok	Počet obyvateľov ukrajinskej národnosti
ČSSR	1930	~118 440
	1950	67 615
	1956	73 940
	1957	74 893
	1958	75 793
	1959	76 506
	1961	54 984
České kraje	1930	22 657
	1950	19 384
	1956	21 837
	1957	22 089
	1958	22 450
	1959	22 644
	1961	19 549
Slovensko	1930	95 783
	1950	48 231
	1956	52 103
	1957	52 809
	1958	53 348
	1959	53 842
	1961	35 435
Východoslovenský kraj	1950	46 339
	1961	33 333

Ako vyplýva z tabuľky, počet ukrajinského obyvateľstva v ČSSR v roku 1961 poklesol oproti roku 1930 o viac ako polovicu a oproti roku 1950 o 12 631 ľudí. V českých krajoch počet Ukrajincov v roku 1961 bol o niečo väčší ako v roku 1950, čo možno vysvetliť väčším presunom pracovných sôl z východného Slovenska, ako aj prirodzeným prírastkom. Celý pokles pripadá na Východoslovenský kraj.

311 Tabuľka je zostavená na základe údajov Štatistickej ročenky republiky Československej, roky 1957, 1958, 1959, 1960. Údaje za rok 1961 — Vývoj spoločnosti ČSSR v číslech s. 91,200.

Situácia v jednotlivých okresoch Východoslovenského kraja sa javí nasledovne:³¹²

Okres	Rok 1950	Pomer k obyv. okresu v %	Rok 1961	Pomer k. obyv, okresu v %
Bardejov	19354	26,15	9387	10,39
Humenné	18491	23,81	16973	17,52
Košice	388	0,27	591	0,32
Michalovce	119	0,10	474	0,33
Poprad	1843	1,70	2243	1,79
Prešov	5575	4,31	3681	2,18
Rožňava	19	0,03	43	0,05
Sp. Nová Ves	301	0,33	82	0,07
Trebišov	250	0,28	220	0,20
Východoslovenský kraj	46339	5,15	33694	3,03

V rámci kraja najväčší pokles, ako ukazuje tabuľka, nastal v Bardejovskom okrese, kde sa počet Ukrajincov medzi dvoma sčítaniami ľudu zmenšil o 10 tisíc. V poklese počtu Ukrajincov sa nesporne odrazili asimilačné procesy. Avšak pokles počtu Ukrajincov v ČSSR nemožno považovať len za dôsledok prirodzenej asimilácie. Počet obyvateľov ukrajinskej národnosti v Čechách, kde žijú v inonárodnom prostredí a sú predpoklady pre ich splynutie s českým národom, nezasvedčuje, žeby tento proces prebiehal takýmto rýchlym tempom. Hlavná príčina relatívne vysokého poklesu počtu obyvateľstva ukrajinskej národnosti je dôsledkom toho, že mnohí ľudia neprijali ukrajinskú národnosť a hlasia sa k slovenskej národnosti. Pri poslednom sčítaní ľudu sa vyskytli prípady, keď v čisto ukrajinských obciach polovica obyvateľstva, a niekde aj viac, sa prihlásila k slovenskej národnosti.³¹³ Objektívne, t. j. jazykom, kultúrou, zvykmi sú to Ukrajinci, hoci subjektívne sa hľásia k slovenskej národnosti. V pod-

312 Uznesenie ÚV KSČ k doterajším výsledkom a k ďalším úlohám v práci medzi obyvateľstvom ukrajinskej národnosti v ČSSR z marca 1962.

313 Ako príklad možno uviesť niektoré ukrajinské obce v Prešovskom okrese, ako sa hľásili k národnosti pri poslednom sčítaní ľudu. V obci Čirč zo 796 obyvateľov k ukrajinskej národnosti sa prihlásilo 322 ľudí, v Kyjove z 820 73, v Matysovej zo 486 129, v Malom Lipníku zo 699 30, v Orlove z 1120 129, v Suline zo 787 55, v Šarišskom Jastrabí z 974 88, v Udole z 526 160 atd.

mienkach kapitalizmu, kde existuje nerovnoprávnosť národov, zmena národnej príslušnosti môže sa javiť ako karierizmus. V socialistickej spoločnosti sú všetky národy rovnoprávne, prijatie do práce, úradu, školy, vykonávanie určitých funkcií nie je podmienené národnou príslušnosťou, ale pracovnými, politickými a charakterovými vlastnosťami človeka nezávisle na jeho národnej príslušnosti. Preto zmena národnosti v pomerne širokom rozsahu možno v danom prípade vysvetlovať ako výsledok nedostatočného národného uvedomenia. V dôsledku týchto príčin je veľmi ľažko, ba prakticky nemožné, štatisticky vyjadriť čo je dôsledkom asimilácie a čo je prosté neprijatím ukrajinskej národnej orientácie. Z tohto dôvodu nemožno k výsledkcom sčítania ľudu pristupovať jednoznačne, ale treba mať na zreteli uvedené okolnosti.³¹⁴

Z týchto skutočností je vidieť, že otázka výchovy k národnému povedomiu tu zostáva naďalej aktuálnou. V danom prípade je ide o to, aby každý, kto sa predtým cítil byť Rusinom či Rusom, hľásil sa k Ukrajincom a nie k Slovákom. Tu má platiť zásada sebaurčenia národnej príslušnosti — každý sám slobodne určuje svoju národnosť. Táto zásada bola uplatňovaná pri všetkých sčítaniach ľudu v SSSR a uplatnila sa i u nás. Napríklad pri sčítaní ľudu v roku 1961 sa používala táto definícia národnosti: „Národnosťou sa rozumie príslušnosť k národu, s kultúrnym a pracovným spoločenstvom ktorého je sčítaný vnútorné späť a ku ktorému sa hlási.“³¹⁵

Porušovanie tejto slobody bolo by nesprávne. Rovnako chybné je pokladať ľudí, ktorí si zmenili národnosť, za zradcov, s čím sa občas možno stretnúť. Výchovu k národnému uvedomieniu treba čítať v tom zmysle, že masámu treba vysvetlovať ich skutočnú národnú príslušnosť, približovať im ukrajinskú kultúru. Výchova k národnému uvedomieniu je svojím charakterom úlohou demokratickej, v socialistickej spoločnosti sa rieši preto, že ukrajinská národnostná skupina v ČSSR vstúpila do obdobia výstavby socializmu s celým radom nedoriešených úloh, ktoré mal historicky vyriešiť kapitalizmus, ale vzhľadom na nerovnomernosť a opozdenosť historického vývoja boli zdedené socialistickou spoločnosťou, a táto ich nemohla ignorovať. Výchova k národnému uvedomieniu, k láske k ukrajinskej kultúre a jazyku, hrdosť na svoju národnú príslušnosť, nie je v antagonistic-

314 U maďarského obyvateľstva na východnom Slovensku výsledky sčítania ľudu boli priamo opačné. V roku 1950 sa k maďarskej národnosti prihlásilo 42 418 ľudí a v roku 1961 82 303, t. j. Ich počet sa takmer zdvojnásobil.

315 Vývoj spoločnosti ČSSR v číslech, SEVT, 1965, s. 498.

kom rozpore so socializmom, ktorý vonkoncom neznamená negáciu národných odlišností. Pravda, výchova k národnému uvedomieniu v socialistickej spoločnosti má sa uskutočňovať nie samoučelne, izolované od ostatných stránok — triedneho uvedomenia vedeckého svetonázoru, lásky k ostatným národom a pod. Výchova k národnému povedomiu má tvoriť časť celkového procesu socialistickej výchovy a prevýchovy pracujúcich más. Len takto pochopená môže prinášať kladné výsledky a napomáhať rozvoju socialistickej spoločnosti. Výchovu k národnému povedomiu nemožno prehľadať, lebo je tu nebezpečie skĺznutia k nacionalizmu. Medzi národným povedomím ako stránkou socialistického vlastenectva a nacionalizmom nie je ostrej hranice, medza je veľmi jemná, „nebadateľná“. Tendencie zveličovania úlohy výchovy k národnému povedomiu existovali i v minulosti a existujú aj dnes. Z tohto hľadiska ani postavenie KSUP nie je najvýhodnejšie.

Problém je v tom, že výchova ukrajinských pracujúcich v duchu národného povedomia fakticky spočíva na KSUP a niekoľkých ukrajinských inštitúciach (UND, PULS, rozhlas). Stranické a štátne orgány sa touto problematikou dostatočne nezaoberajú, ponechávajú ju KSUP. Týmto sa KSUP objektívne stáva hlavným činiteľom v boji za výchovu más v duchu národného povedomia. Za daných podmienok je veľmi ľahko preceniť, zveličiť túto výchovu, prekročiť potrebný rámec.

Správny internacionálny prístup k danej problematike vyžaduje, aby stranické a štátne orgány zobraли na seba viac úloh v tomto smere. Potrebu výchovy ukrajinských pracujúcich v duchu národného povedomia, v duchu lásky k svojej kultúre, jazyku, by mali viac zdôrazňovať práve príslušníci slovenskej a českej národnosti. Treba sa snažiť vytvárať takú situáciu, aby Ukrajinci nemuseli bojovať za svoje „národné požiadavky“ (ukrajinské náписy, dvojjazyčnosť a podobne). Len z takýchto pozícií výchova k národnému povedomiu má všetky predpoklady zostať na zdravých základoch.

Výchova k národnému povedomiu vyžaduje veľmi citlivý vzťah, volbu správnych foriem. Neobviňovať masy z neuvedomelosti, zaostalosti, nechytráčiť, lebo takýto prístup výchovu k národnému povedomiu môže len poškodiť.

VZŤAH K TRADÍCIÁM

Ďalšou charakteristickou črtou socialistického vlastenectva je zachovanie, ďalšie rozvíjanie a obohacovanie najlepších pokrokových a revolučných tradícií minulosti.³¹⁶ To znamená, že výchova k socialistickému vlastenectvu predpokladá aj výchovu v duchu pokrovových národných tradícií, urobíť tieto tradície majetkom širokých más, nakolko sú dôležitým elementom národnej kultúry.

Podľa sociálneho obsahu a úlohy v rozvoji spoločnosti, tradície sa môžu od seba silne lísiť. Sú tradície spojené s bývalými vykorisťovateľskými triedami, ktoré sa nachádzajú v antagonistickom vzťahu k socializmu. Existujú tradície spojené s demokratickými hnutiami a bojom ľudových más za lepšie podmienky života a ponechávajú si svoju hodnotu aj v podmienkach socializmu. Z toho vyplýva, že nemôže byť rovnaký vzťah ku všetkým tradíciám, lebo hoci sú formou národné, majú vždy viac-menej triedny obsah. Marxismus-leninizmus musí teda bojovať proti nihilistickému prístupu k tradíciám, proti idealizácii, nekritickému preberaniu, ktoré môže byť jedným z prejavov nacionálizmu. V praxi sú tieto otázky veľmi zložité a ich riešenie je ľahké a jednoduché.

Obe nebezpečia, vyplývajúce zo vzťahu k tradíciám minulosti, sa viac-menej prejavili i v ukrajinskej národnostnej otázke.

Prechod z ruskej orientácie na ukrajinskú mal za následok i silné zásahy do vzťahov ku kultúrnemu dedičstvu minulosti. Mnohé kultúrne javy minulosti, ako napríklad buditeľstvo, sa zamietli, lebo buditelia nebojovali za ukrajinskú, ale za ruskú kultúru. Taktôž nastala určitá izolácia ukrajinského obyvateľstva od svojej kultúrnej minulosti. To, na čom sa vychovávali celé pokolenia, námieso toho, aby sa kriticky prehodnotilo, sa zamietlo a orientácia na ukrajinskú kultúru, na tradície T. G. Ševčenka, I. J. Franka, ktoré širokým masám boli málo známe, nemohla túto medzeru zaplniť. V tomto smere treba kladne hodnotiť ustanovujúcu konferenciu KSUP v roku 1954, ktorá si ako jednu zo svojich úloh vytýčila spolu s historickou vedou prehodnotiť kultúrne dedičstvo minulosti a jeho najvýznamnejšie postavy: A. Duchnoviča, A. Dobrianskeho, A. Pavloviča a ďalších, očistiť túto minulosť od burzoázneho a gréckokatolíckeho nánosu, urobíť tieto pokrovové tradície majetkom širokých más.³¹⁷ Za splnenie

316 Kadlecová, E., Socialistické vlastenectví, SNPL, 1957, s. 219., Gučanov, N. I., Otecstvo i patriotizm, Gospolitizdat, Moskva 1960, s. 95.

317 Ustanovči zahľadni zbori Kulturnoj spilki ukrajinskich trudašich v ČSR, Prešov 1954, s. 114–115.

tejto úlohy sa vyjadriло aj uznesenie Byra ÚV KSS o zvýšení politicko-výchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v Československu z decembra 1955.

Splnením tejto úlohy sa dosiahli značné úspechy, najmä v osvetlení buditeľstva z marxistických pozícii a jeho najväčších predstaviteľov.³¹⁸ Pravda, pri plnení tejto zložitej úlohy sa vyskytli aj vázne problémy a chyby, vyplývajúce z idealizácie niektorých javov minulosťi.³¹⁹ V novšej literatúre sa to najjasnejšie prejavilo v práci A. Šlepeckého „Zakarpatski buditeli ta naša súčasnosť“. V hodnotení buditeľov autor vychádzal z literatúry, ktorá vyšla do roku 1945, avšak pristupuje k nej nekriticky. V buditeľoch vidí len vysoko pokrovkých ľudí a slabé, reakčné stránky ich činnosti temer nespomína. Činnosť buditeľov jednoznačne stavia za vzor pre súčasnú mládež.³²⁰

V podobnom duchu sa traduje historická a kultúrna minulosť aj v niektorých ďalších prácach.³²¹

Ani dnes nemožno povedať, že v tejto oblasti už žiadne úlohy neexistujú, že všetko je už vyriešené. Od historickej a literárnej vedy sa ešte žiada veľa úsilia, aby z pozícii marxizmu-leninizmu osvetlili historickú minulosť ukrajinského obyvateľstva na Slovensku, odhalili jeho pokrovkové a revolučné tradície, ktoré by sa stali zdrojom nových sôl.

Hospodársko-triedne a politicko-kultúrne premeny, ktoré sa uskutočnili u nás v období výstavby socializmu, vytvorili podmienky pre všeľudový charakter socialistického vlastenectva. To sa prejavuje v tom, že ako robotníci, tak i rolníci a príslušníci inteligencie majú záujem na ďalšom rozvoji socialistickej spoločnosti. Výchova má tento všeľudový charakter, ako aj jeho aktívnu, činorodú stránku všemožne upevňovať, aby sa všetci pracujúci stali uvedomelými budo-

318 Z československých autorov treba spomenúť hlavne c. d. L. Haraksima, M. Ričalku, Š. Doboša a J. Baču. Veľký význam v tomto smere majú práce sovietskeho historika I. G. Kolomijca. V roku 1966 vyšiel v tlači sborník materiálov z konferencie o Duchnovičovi, ktorá sa konala v Prešove v roku 1965.

319 Podobné tendencie sa veľmi silne prejavovali v historickeo-literárnom sborníku „Prjaševčina“, ktorý vyšiel v roku 1948. Je napísaný z rusofílskych pozícií a kultúrnu minulosť všemožne idealizuje.

320 Šlepeckij, A., Zakarpatski buditeli ta naša súčasnosť, KSUP, Prjašiv 1957.

321 Za málókritický prístup k hodnoteniu A. Dobrianskeho bolo podrobene kritike aj c. d. Š. Doboša. Vid Hapak, P., Za pravilne viesvitlenia diaľnosti A. J. Dobrianskoho, Dukla 1, 1959. Silný nádych idealizácie minulosťi majú práce G. Gerovského a I. Šlepeckého, uverejnené v časopise „Dukla“ 1, 2 v roku 1959

vateľmi svojho života. Prejavom vlastenectva je každodenná uvedomelá práca pre rozvoj spoločnosti.

PROLETÁRSKY INTERNACIONALIZMUS

Socialistické vlastenectvo sa prejavuje v láske a z nej vyplývajúceho aktívneho pozitívneho vzťahu k svojmu národu, jeho jazyku, kultúre a územiu. Avšak týmto sa obsah socialistického vlastenectva ešte nevyčerpáva. Charakteristickým rysom socialistického vlastenectva je práve organické spájanie lásky k národu s láskou k socializmu. V socializme sa vlastenectvo ako pozitívny vzťah k svojmu národu rozširuje aj na ostatné národy, ktoré žijú v danom štáte, na národy celej socialistickej sústavy. Z podstaty socialistického vlastenectva vyplýva, že je mu cudzí národné obmedzený charakter, že socialistické vlastenectvo sa v určitom zmysle stáva internacionálnym. V tom je záruka toho, aby socialistické vlastenectvo nevyústilo v nacionalizmus. Túto stránku je potrebné neustále vidieť a zdôrazňovať, nakoľko sa občas opomína a socialistické vlastenectvo sa redukuje na lásku k svojmu národu, jazyku, kultúre.

Vývoj socializmu nutne vyžaduje, aby sa výchova k socialistickému vlastenectvu uskutočňovala v súvislosti s výchovou k proletárskemu internacionálizmu. V socialistickej spoločnosti internacionálizmus prestáva byť len ideológiou a politikou proletariátu ako najrevolučnejšej sily, ale postupne sa rozširuje na celú spoločnosť, stáva sa ideológiou a politikou štátu, stáva sa socialistickým internacionálizmom. Okrem podpory boja svetových revolučných síl proti kapitalizmu a kolonializmu, socialistický internacionálizmus predpokladá vzájomnú pomoc a podporu národov budujúcich socializmus vo všetkých sférach ich života. Internacionálizmus znamená vidieť spoločné záujmy národov budujúcich socializmus ako prvoradé, z toho hľadiska posudzovať aj záujmy národné, ktoré sú týmto spoločným záujmom podriadené.

S prejavmi socialistického internacionálizmu v ukrajinskej otázke sa možno stretnúť na každom kroku. Výstavba nových závodov v oblasti, kde žije ukrajinské obyvateľstvo, je toho názorným príkladom. Bez nezištnnej pomoci českého a slovenského národa pracujúci ukrajinské národnosti sami, vlastnými silami by to nikdy nedokázali urobiť. S ideológiou a praxou socialistického internacionálizmu sa ukrajinskí pracujúci denne stretávajú v závodoch a podnikoch, kde pracujú spolu s príslušníkmi českej, slovenskej a inej národnosti. Ukrainskí pracujúci sami aktívne napomáhali a napomáhajú rozvoju

výrobných sôl v Čechách na veľkých stavbách, kde je nedostatok pracovných sôl. Desiatky tisíc ukrajinských pracujúcich pracovalo a pracuje na Ostravsku, v severných Čechách a v pohraničí.

Pravda, občas sa možno stretnúť s nepochopením problémov internacionalizmu, s národne obmedzeným pohľadom na veci. Prejavilo sa to a prejavuje aj dnes, napríklad v nepochopení úloh a poslania KSUP. Vyskytli sa hlasy, aby KSUP mal svoje organizácie pri závodoch, kde pracujú príslušníci ukrajinskej národnosti. V týchto názoroch sa prejavuje precenenie národného momentu a ich realizácia by znamenala určitú umelú izoláciu ukrajinských pracujúcich od príslušníkov ostatných národností. Organizácia robotníkov v závodoch na národnom princípe, pritom aj mimo oblasti kde ukrajinské obyvateľstvo žije kompaktne, to by bolo v rozpore so zásadami internacionalizmu.

Tak ako je nutné spájať výchovu k socialistickému vlastenectvu s výchovou k internacionalizmu, aj výchovu k internacionalizmu treba spájať s výchovou k socialistickému vlastenectvu. Ako svoju súčasť internacionalizmus predpokladá boj proti národnej nerovnoprávnosti, citlivý vzťah k záujmom jednotlivých národov, národností a národnostných skupín. V opačnom prípade internacionalizmus môže vyústiť v lavičiarsky nihilizmus alebo vo veľmocenský nacionalizmus.

Výchova pracujúcich v duchu socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu je zložitý dialektický proces, kde precenenie, absolutizácia jedného momentu môže viesť k negatívnym dôsledkom a k oslabeniu výchovy v socialistickom duchu.

BURŽOÁZNY NACIONALIZMUS

Výchova k socialistickému vlastenectvu a socialistickému internacionalizmu má mať pozitívny charakter, ale ako svoju stránku predpokladá boj proti prejavom nacionálizmu, ktorý ako ideológia i politika je cudzí socialistickej spoločnosti, neprospevia, ale len škodí jej vývoju. Aby tento boj bol úspešný, aby sa viedol správnymi a primeranými formami, treba mať vždy na zreteli jeho korene. Existencia nacionalistických predsudkov v socialistickej spoločnosti nie je náhodná, je podmienená celým radom príčin.

Nacionalizmus, či už veľmocenský alebo miestny, je za kapitalizmu vedúcou ideológiou i politikou buržoázie v národnostnej otázke. Buržoázia sa všetkými prostriedkami snaží rozšíriť túto ideológiu na masy pracujúcich. S likvidáciou buržoázie nacionálizmus ako jej ideológia automaticky nezaniká. Vo vedomí ľudí jeho jednotlivé prejavy

môžu ešte dlho dožívať i potom, keď buržoázia ako trieda bola už zlikvidovaná. Z tohto hľadiska rozličné prejavy nacionálizmu sa nám javia ako „prežitky“ kapitalizmu vo vedomí ľudí, ktoré má „vlastnosti“ predbiehať a inokedy zaostávať za zmenami v bytí. Na silu zotrovačnosti nacionálnych predsudkov, ich oživovanie a rozširovanie má vplyv aj existencia kapitalistickej sústavy.

Ukrajinské obyvatelstvo na východnom Slovensku sa počas niekoľkých storočí nachádzalo pod veľmi silným sociálnym a národnostným útlakom. Vykorisťovateľské triedy Rakúsko-Uhorska chceli násilne asimilovať ukrajinské obyvatelstvo, všemožne brzdili jeho národný rozvoj a maďarizovali ho. V týchto šlapajach, hoci odlišnými metódami, pokračovala aj česká a slovenská buržoázia v rokoch buržoáznej ČSR. Nacionálny útlak ukrajinského obyvatelstva zvlášť vystupňovali ľudáci počas existencie Slovenského štátu.

Za týchto podmienok sa nacionálizmus stával určitou zbraňou, formou protestu proti útlaku a mal isté „opodstatnenie“.

V socialistickej spoločnosti buržoázny nacionálizmus stráca tento charakter.

Dôsledky dlhoročného nacionálneho útlaku nevymizli ihneď a prejavujú sa aj potom, keď sociálny a národnostný útlak bol zlikvidovaný. Je ním predovšetkým značná nacionálna precitlivosť. Mnohé nesprávne, svojím objektívnym obsahom v podstate nacionalistické reakcie zo strany niektorých príslušníkov ukrajinskej národnosti sú v súčasnosti dané (okrem iného) práve precitlivým prístupom k danej problematike.

Po oslobodení ČSR Sovietskou armádou sa buržoázia všemožne snažila oživovať nacionalistické tendencie. V tomto smere zvlášť významnú úlohu hrala demokratická strana, ktorá chcela poštvať ukrajinský a slovenský pracujúci ľud, a tým vytvoriť na hraniciach s SSSR útočište rôznych reakčných elementov. Aby mohla oživiť nacionalistické tendencie u občanov ukrajinskej národnosti, brzdila proces obnovy, zásobovanie, snažila sa zhoršovať životné pomery. Okrem toho zneužila optáciu do SSSR a rozširovala zprávy, že kto sa prihlási za Ukrajincu, bude násilne vyvezený do SSSR. Porážkou buržcázie vo Februári 1948, jej postupnou likvidáciou v procese socialistickej výstavby sa odstránili hlavné sociálne korene buržoázneho nacionálizmu, napoko buržoázia bola nesporne jeho hlavným triednym nositeľom. To však vonkoncom neznamená, že sociálne základy buržoázno-nacionalistických prežitkov boli úplne odstránené.

Socializmus objektívne nemôže zabezpečiť všetkým národom, národnostiam a národnostným skupinám rovnaké postavenie. Aj za socializmu existuje nerovnosť národov. Dokedy budé existovať ne-

rovnosť (hospodárska, politická i kultúrna), dovtedy bude aj možnosť vzniku nacionálizmu. Pritom nerovnosť nemožno chápať len ako nerovnaký stupeň hospodárskeho, politického a kultúrneho vývoja, lebo nerovnosť môže vyplývať aj z toho, že nie každý národ je rovako veľký. Malé národy, národnosti a národnostné skupiny nemôžu mať také podmienky rozvoja ako národy veľké.

Existencia nacionálistických prejavov v socialistickej spoločnosti nevyplýva teda len z vedomia, kde sa zachovávajú ako „prežitky“, ale majú svoje korene i v socialistickom bytí, v samotnej existencii národov, v ich nerovnosti, v rozdieloch medzi nimi.³²²

Okrem týchto sociálno-ekonomických koreňov nacionálizmu existujú za socializmu aj gnozeologické korene, ktoré budú pôsobiť do väčšiny, dokedy budú existovať národy. Nacionálistické prejavy môžu vyvolávať chyby v národnostnej politike. „Záruky“ proti týmto chybám socialistická spoločnosť nemá, lebo vyplývajú zo samotného procesu poznania, ktoré je vždy historicky obmedzené. Chyby môžu byť dvojakého charakteru. Môžu vyplývať z precenenia alebo z nedocenenia národnostnej otázky. Z nedocenenia národnostnej otázky, z prehliadnutia národných zvláštností môže vznikať velmocenský nacionálizmus. Z precenenia národných záujmov, zvláštností, môžu sa rodiť prejavy miestneho nacionálizmu. Pritom jeden vyvoláva a posilňuje druhý.

Z toho vidieť, že prejavy nacionálizmu v socialistickej spoločnosti neexistujú vo vzduchoprázdnú, len ako „prežitky“ minulých spoločensko-ekonomických formácií, ale majú pod sebou určitú reálnu pôdu.

V socialistickej spoločnosti je však oveľa väčšie miesto pre existenciu socialistického vlastenectva, internacionálizmu, družby národov. Preto aj ich pôsobnosť je oveľa väčšia. Na druhej strane, neexistuje tu skupina či trieda, ktorá by mala triedny záujem na obhajobe nacionálizmu. Preto v socialistickej spoločnosti nacionálizmus nevystupuje ako určitá ideológia, ucelený systém hlásaný určitou triedou, ale vyskytuje sa skôr vo forme jednotlivých, čiastkových prejavov u príslušníkov rozličných tried a skupín.

---

322 Nemožno súhlasiť s tvrdením, že za socializmu neexistuje žiadna pôda pre nacionálizmus. Napríklad K. B. Udomjan v článku „Iz opyta raboty partijnych organizacij Zakavkazja po Internacionálnomu vospitaniju trudačichsja“, uverejnenom v časopise Voprosy istoriji KPSS, 12, 1964 doslova piše: „V sovietskej krajine nacionálizmus nemá pod sebou žiadnu pôdu – ani sociálnu, ani politickú, ani ekonomickú“. C. d. s. 16. Prejavy nacionálizmu sa javia len ako „prežitok“ kapitalizmu vo vedomí ľudí a výsledok vplyvu imperializmu. Len takýmto poňatím nacionálistické predstupy za socializmu nevysvetlime. a tým viac nás boj nebude úspešný.

Tieto dôležité skutočnosti určujú aj formy a metódy boja proti nájazdovým prejavom. Boj proti nim neznamená boj proti ľuďom, ich nositeľom, ale proti samotným prejavom, za ľudí, za zmene ich vedomia. Ako účinné metódy tu vystupujú dobrovoľné a trpečlivé vysvetlovanie a presvedčvanie.

Boj proti prejavom nájazdovému treba viesť u príslušníkov všetkých národov, lebo ani jeden národ nie je imúnny voči nim. Pravda, marxizmus-leninizmus vyžaduje konkrétny prístup aj k riešeniu tejto otázky. Vyžaduje, aby boj s prejavmi vlastného nájazdového nájazdového viedli predovšetkým príslušníci daného národa, a neponechávali ho príslušníkom iného národa.

Tým, že KSČ bojovala za odstránenie nedôvery medzi národmi, za ich čo najužšie zomknutie a spoluprácu, nevyhnutne musela bojovať aj proti ideológii, ktorá obhajuje národnú výlučnosť, izolovanosť, rozširuje nedôveru medzi národmi, oslabuje socializmus a spoločenstvo pracujúcich všetkých národností vznikajúce na tomto základe. Boj KSČ proti buržoázneemu nájazdovému treba preto chápať ako súčasť jej úsilia o vytvorenie kvalitatívne nových vzťahov medzi národmi a národnostnými skupinami, založených na zásadách družby, úzkej spolupráce, vzájomnej pomoci, na zásadách proletárskeho internacionálizmu.

Po ošlobodení našej vlasti Sovietskou armádou sa nájazdové tendencie v ukrajinskej otázke najviac prejavili v činnosti Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny. UNRP uskutočňovala politiku „národnej jednoty“, zastierať triedne rozpory a triednu diferenciáciu vo vnútri ukrajinského obyvateľstva, hľásala teóriu o „čistote“ ukrajinského národa, ktorý sa vyznačoval pokrokovosťou, nespolupracoval s fašistami a pod. Na druhej strane sa vyskytovali názory, ktoré považovali každého Slováka za gardistu, čo nesporne škodilo utužovaniu bratskej družby medzi Slovákmi a Ukrajincami.

28. júna 1952 sa otázkami boja proti ukrajinskému buržoázneemu nájazdovému zaoberalo Predsedníctvo ÚV KSS v Bratislavcach.³²³

Rezolúcia, ktorú prijalo Predsedníctvo ÚV KSS, konštatovala, že Krajský výbor KSS v Prešove „neplní dostatočne uznesenia IX. sjazdu KSS o potrebe prehľbiť ideologický a politický boj proti zvyškom buržoázneho nájazdového nájazdového“. KV KSS nevedel účinne odstrániť následky buržoáznonacionalistického pomeru slovenských buržoáznych

323 Rezolúcia Predsedníctva ÚV KSS sa zaoberala celkovou situáciou v Prešovskom kraji, hospodárskymi problémami, stranickou prácou a problémami boja proti buržoázneemu nájazdovému.

nacionalistov k potrebám ukrajinského školstva a ukrajinského kulturného života, nevedel zabezpečiť, aby sa výchova ukrajinskej mládeže zverila politicky spoľahlivým a odborne vzdelaným učiteľom ukrajinskej národnosti, aby sa školy stali vyhňami výchovy národne uvedomelej, novej socialistickej generácie, preniknutej skutočným československým vlastenectvom a proletárskym internacionálizmom. Krajský výbor KSS tým, že zanedbával všeestranný národný a kulturný rozvoj ukrajinského obyvateľstva, že nebojoval proti všetkým prejavom buržoázneho nacionalizmu, nahrával šíritelom ukrajinského buržoázneho nacionalizmu, ktorí posudzujú nacionálnu otázkou Ukrajincov izolované od všeobecných problémov výstavby socializmu, zaštierajú triedne rozporu v radoch vlastného národa a chcú ukrajinský pracujúci ľud izolovať od slovenského pracujúceho ľudu. Ďalej sa v rezolúcii hovorí o tom, že podstatou ukrajinskej otázky je zapojiť ukrajinské obyvateľstvo do socialistickej výstavby po boku slovenského obyvateľstva. Strániske orgány v kraji neuroobili v tomto smere všetko, čo bolo v ich silách a možnostiach. Aj Predsedníctvo ÚV KSS nedostatočne kontrolovalo uskutočňovanie svojich uznesení v Prešovskom kraji. Tak isto Sbor povereníkov nevenoval dostatočnú pozornosť problémom výstavby v Prešovskom kraji a nepomáhal v dostačnej mieri KNV správne riešiť hospodárske, sociálne a kultúrne otázky. Rezolúcia ÚV KSS v podstate správne vystihla situáciu v tomto smere.³²⁴ Tajomník KV KSS na zasadani Pléna KV KSS 17. júla 1952 vysvetľoval príčiny „Javej“ úchylky takto: „Nevideli sme celú hlbku riešenia nacionálnej otázky. Spoliehali sme sa na to,

³²⁴ Predseda KNV a člen Predsedníctva KV KSS na zasadani Pléna KV KSS 17. júla 1952, kedy sa prejednávala rozoberaná rezolúcia okrem iného povedal: „Ukrajinské školy nemajú potrebné učebné pomôcky, nie sú vybavené ukrajinskou literatúrou, či už odbornou, politickou alebo beletriou. Výchova učiteľov na ukrajinských školách je príliš zanedbaná... Školy sú veľmi biedne umiestnené. Veľa ukrajinských škôl bolo zničených a teraz sú umiestnené v barákoch a iných nevhodných budovách. V minulom roku sme postavili 25 škôl, z toho 6 v ukrajinských obciach.“

Tak isto sa KV nevyporiadal s obnovou. Obnova nie je dodnes dokončená. Čo ešte 2000 vojnou zničených domov nie je opravených alebo vystavaných. Chyba KV je v tom, že nevidel tieto väzne nedostatky v ukrajinských obciach, že tieto potreby kultúrneho rozvoja s plnou vážnosťou nericíšlo ani Predsedníctvo KV. V tom spočíva naša úchylka vľavo. Nič nerobilo ani KNV*. Archív ÚD KSS, f. ÚV/3, a. j. 429

Aj iné fakty ukazujú, že KV KSS nedoceňoval ukrajinskú otázkú. V uzneseniacich krajských konferencií v rokoch 1949, 1950, 1951 sa o nej temer nič nehovorilo. Málo krokov podnikol k tomu, aby skončoval s neujasnosťou v národnej orientácii, v zameraní škôl, v príprave ukrajinských škôl a pod.

že na príslušných referátoch sedia Ukrajinci, a preto sa nemôže stať, aby si oni svoje veci neriešili.“³²⁵

Kladom rezolúcie bolo, že upozornila stranické i štátne orgány na neprípustnosť lavičiarskeho podceňovania ukrajinskej otázky a obrátila ich pozornosť na potrebu jej riešenia. Treba povedať, že stranické orgány v kraji sa s „lavor“ úchylkou nevyporiadali. Skutočnosť, že ukrajinskú otázku zo začiatku zanedbali, viedla ich potom k unáhľenosťi, k administrovaniu. Celá akcia „ukrajinizácie“, ktorá nasledovala po vydaní rezolúcie, mala silný nádych „lavičiarstva“. Rezolúcia z 28. júna tým nepomohla prekonať „lavičiarsku“ úchylku, ale viedla k jej ďalšiemu prchbeniu.

V ďalšej časti rezolúcia hovorila, že v Prešovskom kraji okrem ľavej existuje i pravá úchylka v národnostnej otázke, ktorej nositeli sú Babej a Kapišovský.³²⁶ Prejavy tejto pravej úchylky rezolúcia videla v tom, že spomínani (Babej a Kapišovský) kritizujú nedostatky mimo strany a vo volených orgánoch sú pasívni, že vychádzajú z koncepcie jednoliatosti ukrajinského národa, že Babej sa považuje za hlavného predstaviteľa ukrajinských pracujúcich, že nebojujú proti národnej vlažnosti, že pri výbere kádrov sa orientujú na nacionalisticky zameraných príslušníkov inteligencie a nie na robotníkov a rolníkov, že neuskutočnili previerku učiteľov.

Bližšie tieto chyby rezolúcia nerozvádzala a nezdôvodňovala.³²⁷ Hlbšia analýza uvedených tvrdení ukazuje, že v prípade Babeja a Kapišovského išlo o veci v podstate umele vykonštruované, ktoré

325 Tamtiež.

326 P. Babej a V. Kapišovský boli poslancami NZ, členmi KV KSS, Babej bol členom ÚV KSČ a Kapišovský členom ÚV KSS. Babej bol okrem toho predsedom prípravného výboru KSUP.

327 Uznesenie Pléna KV KSS v Prešove zo 17. júla 1952, kde sa rezolúcia Predsedníctva ÚV KSS prejednávala, bližšie a konkrétniešie tiež otázky nevysvetlovalo. Obviňovalo Babeja a Kapišovského z toho, že veľkou miere prišpeli k vzniku ľavej úchylky, lebo o nedostatkoch v riešení ukrajinskej otázky vedeli, ale pred stranou ich nenastoľovali a dávali súhlas k odbúravaniu ukrajinských škôl. V zpráve KV KSS ako príklad nesprávneho chápania národnostnej otázky Babejom a Kapišovským sa uvádzal list Babeja ÚV KSČ z 3. mája 1952, ktorý poslal bez toho, aby bol prejednaný v Predsedníctve KV KSS a ÚV KSS (Archív ÚD KSS, f. ÚV/3, a. j. 429). V liste ÚV KSČ Babej písal o vývoji ukrajinskej otázky v prvej ČSR, za Slovenského štátu a po oslobodení. Poukazoval na to, akému silnému útlaku bolo ukrajinské obyvatelstvo vystavené. Ani po roku 1945 a 1948 sa tieto historické krivdy náležitým spôsobom neodstránili. Dokazoval to tým, že obnova vojnovou zničených obcí bola zastavená a ukrajinský ľud 7 rokov po vojne žije v núdzových zemlankách, že v ukrajinských okresoch sa nebudujú nové závody, hoci je tam veľký prebytok pracovných síl, že sa nezásobujú predajom volnej mýky, hoci sú na ňu odkizaní a ľudia musia za ňou cestovať do iných okresov až 100 km a pod. Svojím listom

mohli vzniknúť v nezdravom ovzduší na prelome 50. rokov 20. storočia.

Celý boj proti ukrajinskému buržoáznemu nacionálizmu je silne poznátený metódami kultu osobnosti, ktoré sú v príkrom rozpore s marxisticko-leninskými zásadami stranicej práce.³²⁸

Ukázalo sa, že stranické orgány v kraji nie sú na patričnej úrovni, že boj proti buržoáznemu nacionálizmu ako nepriateľskej ideológii nahradili bojom proti osobám.³²⁹

Takto pochopený boj proti buržoáznemu nacionálizmu nemohol byť úspešný a významne pomôcť krajskej organizácii pri jeho prekonávaní. Na zasadení Pléna KV KSS 29.—30. decembra 1953 v zpráve KV KSS sa hovorilo: „Neboli hlbšie skúmané a teoreticky rozpracované prejavy buržoázsneho nacionálizmu na jednotlivých úsekcích života v našom kraji, aby sa mohlo konkrétnie bojať proti nemu. Takto sa boj proti buržoáznemu nacionálizmu stal nutne všeobecný a skôr nevyhnutne na osobné spory, čo vážne narušovalo akcie-schopnosť celej krajskej organizácie.“³³⁰

Babej upozornil ÚV KSČ na nedostatky, ktoré sa v riešení ukrajinskej otázky vyskytli. Je plne poznátený dobou a tými metódami, ktoré sa v období kultu osobnosti prejavovali. Tento list však bol použitý ako dôkaz jeho buržoáznonacionalistickej úchyly.

328 Jedným z podkladov pre vznik „prípadu Babej — Kapišovský“ bol list 10 ukrajinských súdruhov V. Širokému z 13. apríla 1952, v ktorom hovorili o „protistranickej frakcii“ Babeja a Kapišovského, o ich frakčnom boji proti KV KSS, že z Kultúrneho spolku ukrajinských pracujúcich ako legálnej organizácii stáva sa organizácia ilegálnych pracovníkov. Svoju protistranickú frakciu vytvárajú na platforme boja Ukrajincov proti Slovákom; že metódy boja ich odhalujú ako „otevorených nepriateľov strany“. V dôsledku toho žiadali, aby sa ÚV KSS touto otázkou zaoberal a urobil nápravu. List bol plný rôznych tvrdení, ktoré neboli podložené. (Archív ÚD KSS, f. ÚV/2, a. j. 66.).

329 Určitých chýb v tomto smere sa dopustili i Babej a Kapišovský, ale chyba ešte nie je úchylkou. Chybou bolo, že buržoázny nacionálizmus sa hľadal predovšetkým v. strane, že Babej a Kapišovský boli označovaní za hlavných nositeľov ukrajinského buržoázsneho nacionálizmu. Na dôkaz toho sa hľadali „argumenty“. Došlo až tak daleko, že Babej bol obviňovaný z toho, že podpísal UŠB záväzok o spolupráci, že má na svedomí 40—50 vrážd a pod. (Archív ÚD KSS, f. ÚV/2, a. j. 66). Mnohí členovia strany ukrajinskéj národnosti boli vedení k tomu, aby proti Babejovi a jeho spoločníkom písali zápisnice a odhalovali ich ako nepriateľov. Istý funkcionár v svojej zpráve o Babejovi ako dôkaz jeho nepriateľstva voči strane uviedol fakt, že pri skúšaní sovietskeho kombajnu v Sobranciach v roku 1951 Babej prehlásil, že u nás sa kombajny neuplatnia, lebo nechávajú vysoké stŕnisko.

330 Archív ÚD KSS, f. ÚV/3, a. j. 443.

Boj proti nacionálizmu bol nahradený ostrou kampaňou proti Babojovi a Kapišovskému.³³¹

Takto zdeformovaný boj proti prejavom nacionálizmu priniesol viac škody ako osahu. U príslušníkov ukrajinskej národnostnej skupiny mohol vyvolať len skleslosť a neochotu angažovať sa i za správne a opodstatnené národné požiadavky.³³² Takto pochopený boj nemohol viesť k úspešnému prekonávaniu nacionalistických predstavkov, ale naopak, mohol ich ďalej upevňovať.

V kampani proti ukrajinskému buržoáznomu nacionálizmu sa v značnej miere operovalo škodami, ktoré napáchali slovenskí buržoázni nacionalisti v ukrajinskej otázke, zvlášť na školskom úseku. Rezolúcia Predsedníctva ÚV KSS priamo uložila KV KSS v Prešove odstrániť tieto chyby a likvidovať dôsledok činnosti slovenských nacionalistov. Tieto tvrdenia boli pomýlené a nezodpovedali skutočnosti. Určité chyby, ktoré sa v tomto čase v ukrajinskej otázke vyskytli, nemožno pripisovať zámernej činnosti G. Husáka, L. Novomeského a ďalších, hoci ako vedúci funkcionári strany na Slovensku (spolu s ďalšími) mali svoj podiel na týchto chybách.

Výchova pracujúcich v duchu socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionálizmu, boj za prekonávanie prejavov nacionálizmu nemožno chápať ako záležitosť propagandy, agitácie, kultúrno-výchovnej činnosti, ale predovšetkým ako záležitosť činov, praxe.

331 V časopise „Družno vpered“ (september 1952) bol uverejnený článok (autor I. Gabal) „Buržoázny nacionálizmus — nemilosrdný nepriateľ ukrajinského pracujúceho ľudu“. Článok obviňoval Babeja a Kapišovského z toho, že sa pokladali za hlavných predstaviteľov ukrajinského ľudu v ČSR, že sa odklopili buržoáznou inteligenciou, že nemali radosť z úpechov socialismu. Politiku strany a vlády vysvetlovali vraj z hľadiska potrieb ukrajinskej buržoázie, podporovali národnú indiferentnosť, nebojovali proti likvidácii ukrajinských škôl, z KSUP urobili organizáciu úzkeho kruhu ukrajinských nacionalistov a pod. V cyklostilovanej prednáške vydanej ÚV KSUP v septembri 1952 („Ukrajinske naselenia v minulomu i súhodni“). Babej a Kapišovský boli zaradení „medzi služobníkov medzi-národného imperializmu“.

332 V zpráve na zasadani ÚV KSS 18.—19. decembra 1953 sa hovorilo, že korene ukrajinského buržoázneho nacionálizmu sú vo veľkom národnostnom útlaku ukrajinského obyvateľstva za kapitalizmu, v činnosti slovenských buržoáznych nacionalistov (Novomeský, Otto), ktorí sa pokúšali likvidovať ukrajinské školy, v činnosti optantov na východnom Slovensku, v pomalom odstraňovaní vojnových škôd, v činnosti DS, v celkovej ideovej slabosti strany a v činnosti UNRP. AUDKSS, f. Š/4, a. j. 15.

Rozhodujúcu úlohu v tomto procese hra správna politika v oblasti národnostných vzťahov. Hospodárske, politické a kultúrne vyučovanie úrovne rozvoja národov, uplatňovanie zásad internacionálizmu a vlastenectva v praxi — to je hlavná cesta výchovy pracujúcich a prekonávania prejavov nacionalizmu v ich vedomí. Ide tu o pozitívnu činnosť, budovanie a rozvoj socialistickej spoločnosti.

VII.

NOVA SOCIÁLNO-TRIEDNA STRUKTÚRA UKRAJINSKEJ NÁRODNOSTNEJ SKUPINY

V prechodnom období od kapitalizmu k socializmu spolu s hospodársko-politickými, triednymi a ideovo-kultúrnymi premenami v našej spoločnosti prebiehal i proces zmeny charakteru národnov a národnostných skupín. To sa prejavilo v tom, že socialistické výrobné vzťahy sa stali základom hospodárskeho života pracujúcich. Ich výťazstvo zároveň znamenalo likvidáciu vykorišťovateľských elementov. Ekonomickú skladbu obyvateľstva podľa jednotlivých odvetví národného hospodárstva ukazuje nasledujúca tabuľka.

Ekonomická skladba obyvateľov jednotlivých národností podľa výsledkov sčítania ľudu v roku 1961³³³

Národnosť	Hospodárske odvetvie									Účasť učastivcov s vlastným zdrojom obživy
	Priemysel	Stavebnictvo	Polnohospodárenstvo	Doprava a spojky	Obchod a verejná strav.	Služby	Správa	Nerisťenstvo		
Percento obyvateľov národností uvedených v legende										
česká	37,0	7,4	15,7	5,8	5,3	6,0	7,0	0,4	15,4	
slovenská	27,8	12,2	25,2	7,4	4,4	5,3	5,7	0,5	11,5	
ukrajinská a ruská:										
České kraje	32,2	7,2	11,3	4,6	4,8	8,0	8,1	0,7	23,1	
Slovenské kraje	14,0	9,8	37,0	3,4	3,5	9,9	9,8	0,6	12,0	
poľská	49,9	4,8	10,4	2,5	3,8	4,5	2,6	0,5	21,0	
madarská	18,1	11,8	40,5	4,7	3,5	3,0	2,6	0,5	15,3	
nemecká	46,3	6,3	9,1	1,8	3,5	2,4	2,3	0,3	28,0	

333 Vývoj spoločnosti ČSSR v číslech, SEVT 1965, s. 96.

Ekonomická skladba ukrajinského a ruského obyvateľstva v Čechách ukazuje na vysoký podiel priemyslu, služieb a správy a na nízky podiel poľnohospodárstva. V slovenských krajoch je situácia temer opačná. Podiel priemyslu je nízky a vysoký je podiel poľnohospodárstva. To ukazuje, že oblasti obývané ukrajinským obyvateľstvom na Slovensku v rozvoji priemyslu ešte značne zaostávajú v porovnaní s ostatnými oblasťami republiky.

Ekonomickej zmeny, ktoré sa uskutočnili po roku 1945, sa stali základom pre zmenu sociálno-triednej štruktúry ukrajinského obyvateľstva v ČSSR. Ukrajinskú národnostnú skupinu tvoria dnes robotníci, družstevní rolníci, individuálne hospodáriaci rolníci a inteligencia. O početnosti týchto jednotlivých skupín hovoria nižeuvedené údaje.

Sociálna príslušnosť jednotlivých národností.³³⁴

Národnosť	Podiel (%) ekonomicky aktívnych osôb v príslušnej sociálnej skupine					
	Robotníci	Zamestnanci	Družstevníci	Ostatní družstevníci rolníci	Jednotlivci hospodáriaci rolníci	Ostatné sociálne skupiny
česká	51,66	31,54	13,64	1,69	1,25	0,22
slovenská	52,01	25,26	15,24	1,05	6,19	0,25
ukrajinská a ruská:						
Slovenské kraje	31,95	33,17	23,11	0,21	11,21	0,35
České kraje	62,59	29,10	5,99	1,20	0,61	0,51
poľská	62,74	24,66	5,63	0,56	6,24	0,17
madarská	52,81	12,12	31,51	0,93	2,28	0,35
nemecká	83,04	12,97	1,72	1,22	0,90	0,15

Ako vidieť z tabuľky, ukrajinské a ruské obyvateľstvo v českých krajoch z osôb ekonomicky aktívnych má vysoký podiel robotníkov, vyšší podiel má len nemecká a poľská skupina. Tisíce občanov ukrajinskej národnosti odišlo do českých krajov v povojnovom období,

³³⁴ Tamtiež, s. 97.

kde sa aktívne podielajú na rozvoji národného hospodárstva.³³⁵ Spolu so zamestnancami tvoria 91 % aktívne činných osôb.

Významne vzrástol počet ukrajinských robotníkov i v slovenských krajoch. Z celkového počtu aktívnych osôb tvoria temer jednu tretinu, hoci v porovnaní s ostatnými je to najnižší podiel.

Robotníci ukrajinskej národnosti pracujú prevažne v novovybudovaných závodoch, ako Vihorlat v Snine, Chemlon v Humennom, Chemko v Strážskom, Drevokombinát v Hencovciach, Transporta v Medzilaborciach, Odevné závody vo Svidníku, Tesla v Stropkove, Závody 29. augusta v Bardejove, Skružkáreň v Starnej Zubovni a v ďalších. Zaujímavé údaje o ich živote a práci priniesol prieskum, ktorý robila Slovenská odborová rada v septembri – októbri 1960.³³⁶ Prieskum sa robil v nových závodoch, ktoré boli postavené v období budovania socializmu. Priemerný vek robotníkov bol nízky, v závode Chemko v Humennom činil napríklad 25 rokov. V závodoch pracujú príslušníci českej, slovenskej i ukrajinskej národnosti. V Chemlone v Humennom bolo 40 % zamestnancov ukrajinskej národnosti, vo Vihorlate v Snine asi 51 %, v Závodoch 29. augusta v Bardejove 50 %. Závody sú školou proletárskeho internacionalizmu, nedochádza v nich k žiadnemu podceňovaniu pracujúcich ukrajinskej národnosti. Príslušníci ukrajinskej národnosti zaujímali v týchto závodoch mnoho vedúcich miest.³³⁷

335 Osadenie ukrajinského a ruského obyvateľstva v Čechách podľa jednotlivých krajov na základe sčítania ľudu z roku 1961 sa javí nasledovne: Hl. m. Praha 3726 obyvateľov, Stredočeský kraj 2153, Juhčeský 703, Západočeský 2376, Severočeský 5066, Východočeský 1868, Juhomoravský 1609, Severomoravský 1843. Pre úplnosť možno uviesť, že v Západoslovenskom kraji žije 1498 a v Štredoslovenskom 604 osôb ukrajinskej národnosti. Vývoj spoločnosti ČSSR v ēslech, s. 199 – 200.

336 Prieskum sa uskutočnil v týchto závodoch: OZ kpt. Nálepku vo Svidníku, Závody 29. augusta a Komunál. podnik v Bardejove, Transporta a Komunál. podnik v Medzilaborciach, Vihorlat v Snine, Tesla v Stropkove, Chemlon v Humennom.

337 V závode Chemlon v Humennom zaujímali príslušníci ukrajinskej národnosti tieto funkcie: predseda CZV KSS, tajomník ZV ROH a vedúci zvláštnej úloh, hlavný technik závodu, vedúci kádrovej evidencie, dispečer závodu, ekonóm cechu, predseda ZO KSS, referent nových form práce, vedúci prevádzky cechu, vedúci teplárne, vedúci laboratória, smenový inžinier, ekonóm cechu, riormovač cechu, vedúci mzdovej učitárne, vedúci učilišia. Podobná situácia je aj v závode Vihorlat, kde na vedúcich miestach je 120 príslušníkov ukrajinskej národnosti. Vedúce miesta v Transporte v Medzilaborciach, ktorá bola v tomto čase ešte vo výstavbe, zaujímali väčšinou príslušníci českej národnosti z materského závodu v Chrudimi. Príslušníkmi ukrajinskej národnosti boli iba 2 inžinieri a niekolko majstrov. Z 9 členov ZV ROH bolo 8 Ukrajincov. Podobná situácia bola i v závo-

Odbornú kvalifikáciu mnohí robotníci týchto závodov získali v materských závodoch v Čechách alebo na Slovensku (v Chrudimi, Liptovskom Hrádku, v Partizánskom) alebo sa zaučali priamo v závodoch. Odborné školenia v závodoch sa konali prevažne v slovenskom jazyku. Zprávy jednoznačne konštatujú, že vo všetkých závodoch bolo ovzdušie v pracovných kolektívoch veľmi zdravé. Príslušníci ukrajinskej národnosti dobre a plynule ovládali slovenský jazyk a rozdielna národná príslušnosť nebola prekážkou pri upevňovaní morálno-politickej jednoty osadenstva závodov. Pracujúci bez rozdielu národnosti súťažili v kolektívoch o titul Brigáda socialistickej práce.

Pri výstavbe závodov, priamo vo výrobnom procese robotníci ukrajinskej národnosti sústavne pocíujú súdružské vzťahy a pomoc českých a slovenských inžinierov, technikov a robotníkov, v dennom styku s nimi si osvojujú ich jazyk a kultúru, navzájom sa poznávajú. Za takýchto podmienok mladá robotnícka trieda ľahko prekonáva národnú obmedzenosť, učí sa v praxi proletárskemu internacionálizmu a podriadovaniu národnostnej otázky záujmom socializmu.

Rozvoj socialistického priemyslu priniesol značný pohyb obyvateľstva. Ukrajinská národnostná skupina bola v minulosti spojená prevažne s polnohospodárstvom. Rozvoj priemyslu podmienil veľký odlev roľníckeho obyvateľstva do závodov a miest. Na východnom Slovensku sa robotnícka trieda formovala prevažne z radov roľníkov. Napríklad v závode Chemlon v Humennom až 95 % robotníkov a zamestnancov pochádzalo z polnohospodárstva.

Táto skutočnosť viedla k tomu, že medzi ukrajinskými robotníkmi v závodoch Východoslovenského kraja bola ešte značná časť nekvalifikovaných. Skoro 50 % ukrajinských robotníkov nemalo v týchto závodoch potrebnú kvalifikáciu.³³⁸

Výchova mladých robotníkov je sústredená do odborných učilišť pri závodoch v Snine, Humennom, Stropkove a Prešove. V roku 1960 v odbornom učilišti v Humennom bolo napríklad až 75 % učňov ukrajinskej národnosti.

I tieto neúplné údaje svedčia o tom, že v procese socialistickej výstavby sa z radov ukrajinských pracujúcich sformovala dosť po-

---

de Tesla v Stropkove, kde na vedúcich miestach boli pracovníci z Tesly Karlín v Prahe a z Liptovského Hrádku. V tom sa zračí veľká súdružská pomoc českých a slovenských robotníkov a inžinierov pri výstavbe závodov a pri výchove a príprave odborných kádrov z radov miestneho obyvateľstva.

³³⁸ Zpráva o plnení uznesenia ÚV KSC o práci medzi obyvateľstvom maďarskej a ukrajinskej národnosti vo Východoslovenskom kraji, KV KSS Košice, 21. mája 1963.

četná robotnícka trieda, ktorá je vedúcou silou socialistického vývoja ukrajinskej národnostnej skupiny v Československu.

Hlbokými revolučnými zmenami prešlo aj rolnictvo, ktoré tvorilo väčšinu príslušníkov ukrajinskej národnostnej skupiny. Hlavnou a určujúcou zmenu je prechod ukrajinského rolnictva od malovýroby k socialistickej veľkovýrobe, významstvo socialistických výrobných vzťahov v poľnohospodárstve. Družstevníci tvorili 23,11 % z celkového počtu ekonomickej aktívnych príslušníkov ukrajinskej národnosti na Slovensku. Poľnohospodárstvo dostalo značný počet traktorov a iných poľnohospodárskych strojov, ktoré vytvorili podmienky pre zmenu charakteru poľnohospodárskej práce. Avšak socialistická premena rolnictva nie je ešte ukončená, nakoľko socialistický sektor neobsiahol značnú časť ukrajinských rolníkov. Z celkového počtu ekonomickej činných osôb ukrajinskej národnosti v slovenských krajoch tvoria 11,21 %. Je to najväčší podiel v celkovom počte ekonomickej aktívnych osôb, čo sa týka národnej príslušnosti. Vysvetluje sa to tým, že ide v pravažnej miere o horské a podhorské oblasti, kde sa ešte doteraz nevytvorili podmienky pre zavedenie socialistickej veľkovýroby. Z toho vyplýva, že sociálno-triedna štruktúra ukrajinskej národnostnej skupiny v roku 1960 ešte nemala plne socialistickú podobu a charakter. K tomu, aby ukrajinská národnostná skupina nadobudla úplne socialistický charakter, je potrebné dôkončiť socialistické premeny v oblasti poľnohospodárstva. V danom prípade proces utvárania socialistickej štruktúry časovo nesúvisí s procesom prechodného obdobia v Československu. Je to dané tým, že tu ide ešte o značnú časť obyvateľov ukrajinskej národnosti, ktorá dosť významne spoluurčuje jej tvárnosť a charakter.

Významné miesto v celovej sociálno-triednej štruktúre ukrajinského obyvateľstva v ČSSR má inteligencia. I ona v prechodnom období prešla hlbokými kvalitatívnymi i kvantitatívnymi zmenami. Štatisticky presne vyjadriť túto sociálnu skupinu je pomerne ťažko, nakoľko oficiálne pramene ju nevykazujú. Táto skupina je spravidla zahrňovaná do skupiny zamestnancov. Podiel zamestnancov v ekonomickej aktívnych osobách medzi ukrajinským obyvateľstvom činí v českých krajoch 29,10 % a v slovenských krajoch 33,17 %. Je to najvyšší podiel zo všetkých národností, dokonca vyšší ako u českej národnosti (31,54 %). Táto zložka u ukrajinského obyvateľstva je oveľa silnejšia ako u Madarov (12,12 %) a u Poliakov (24,66 %).

V podmienkach kapitalizmu ukrajinská inteligencia bola pomerne malopočetná, väčšinou ju tvorili farári a učitelia pochádzajúci z bohatších vrstiev.

Demokratizácia školstva, jeho búrlivý rozvoj, boli hlavnou cestou

vytvorenia novej ukrajinskej inteligencie, hoci plne sa uplatnili aj dalšie metódy jej formovania: prevýchova starej inteligencie, vyzdvihnutie vyspelých a nadaných robotníkov a rolníkov na rôzne funkcie v štátom, hospodárskom, straníckom aparáte a v spoločenských organizáciách.

Väčšinu ukrajinskej inteligencie tvoria dnes učitelia, poľnohospodárski a technickí pracovníci, inžinieri, úradníci, lekári a pod. Po kvantitatívnej stránke prevládajú medzi inteligenciou učitelia, úradníci a „humanitné“ smery vôbec. Menej je technickej inteligencie a lekárov, hoci i na tomto úseku boli dosiahnuté značné úspechy.

Väčšinu inteligencie tvoria ľudia, ktorí sa sformovali a dosiahli príslušné vzdelanie po roku 1945, resp. po roku 1948. Prevažná časť tejto inteligencie má rolnícky pôvod. Napríklad v okrese Bardejov z 258 učiteľov pôsobiacich na školách s ukrajinským vyučovacím jazykom v roku 1961 244 pochádzalo z robotníckych a rolníckych rodín, čo predstavuje až 94,5 %.³³⁹

Ukrajinská inteligencia sa dala plne do služieb socializmu a má svoje zásluhy na všetkých úspechoch, ktoré pracujúci ukrajinskej národnosti v našej spoločnosti dosiahli.

Socialistický charakter ukrajinskej národnostnej skupiny sa neprejavil len v likvidácii vnútorného triedneho antagonizmu, v zmene charakteru tried a v novom usporiadaní triednej štruktúry, ktorá je daná socialistickým spôsobom výroby, ale aj v kvalitatívnej zmene jej ideovej a duchovnej tvárnosti. Likvidácia vykoristovateľských elementov zároveň znamenala odstránenie hlavných triednych nositeľov, ideológic buržoázneho nacionálizmu a víťazstvo ideológie a politiky proletárskeho internacionalizmu. Ideovým základom novej kultúry sa stal marxizmus-leninizmus.

Všetky tieto skutočnosti mali rozhodujúci vplyv nielen na nové usporiadanie vzájomov vo vnútri ukrajinskej skupiny, na určenie jej celkového charakteru, ale aj na ustanovenie kvalitatívne nových vzájomov ukrajinskej skupiny ako celku k Československej socialistickej republike, k českému a slovenskému národu a k ostatným národnostným skupinám. Tieto kvalitatívne nové vzájomné vzájomnosti nachádzajú svoj výraz v procese zблиžovania národov a národnostných skupín našej republiky, v upevňovaní ich držby a priateľstva.

---

³³⁹ Zpráva o výsledkoch politiky KSČ v práci medzi ukrajinským obyvateľstvom ukrajinskej národnosti vo Východoslovenskom kraji. Archív KV KSS v Košiciach.

Vo všeobecnom rozvoji hospodárskeho, politického a kultúrneho života ukrajinskej národnostnej skupiny, v prekonaní jej veľkej záostalosti, prejavila sa objektívna tendencia socializmu, ktorú poslaním je osloboodiť všetky národy od útlaku a vytvoriť podmienky pre ich slobodný rozvoj. Tento rozvoj sa prejavil v raste výrobných sôl, životnej úrovni, vzdelenosti, v rozvoji literatúry a kultúry vôbec, v politickej aktivite ľudu a pod. Pod rozvojom národa nemožno rozumieť len rozkvet „národného“, toho čo odlišuje jeden národ od druhého, ale celkové zlepšovanie materiálnych, ideovo-kultúrnych a politických podmienok pre rozvoj národa. Tieto skutočnosti treba zdôrazniť, lebo rozkvet národa sa nikedy chápe jednoznačne, len ako rozkvet čisto národného momentu. Takýto prístup sa prejavil napríklad v dokumente Predsedníctva ÚV KSUP „K niektorým problémom ekonomického a kultúrneho rozvoja ukrajinského obyvateľstva“, schválenom v novembri 1964. V tomto dokumente, na základe analýzy doterajšieho vývoja národnostnej politiky KSČ, robi Predsedníctvo ÚV KSUP takýto záver:

„Doterajšie praktické uplatňovanie národnostnej politiky vo vzťahu k ukrajinskému obyvateľstvu vytvorilo situáciu postupnej asimilácie, a ak sa najmä v otázke ukrajinského školstva nepodniknú konkrétné opatrenia, školy úplne zaniknú a v dôsledku toho nebude obyvateľstvo, ktoré by tvorilo ukrajinskú národnostnú skupinu, pre ktoré by bolo potrebné vydávať ukrajinskú tlač, udržiavať Ukrajinské národné divadlo a iné kultúrne ustanovizne slúžiace potrebám ukrajinského obyvateľstva.“³⁴⁰

Takýto záver o politike KSČ vo vzťahu k ukrajinskej národnostnej skupine je prinajmenšom veľmi jednostranný a je v rozpore so skutočnosťou. Rozbor vývoja ukrajinskej národnostnej skupiny v Česko-slovensku v období budovania socializmu nezvratne dokazuje, že KSČ svojou politikou, aj napriek určitým chybám a nedostatkom vytvárala reálne predpoklady pre to, aby sa Ukrajinci, rovnako ako príslušníci iných národov a národnostných skupín, mohli slobodne rovnať. Národný vývoj Ukrajincov v našej spoločnosti neboli ani nie je v rozpore s vývojom socializmu a preto strana tento vývoj podporovala. Takéto hodnotenie je subjektivistické a neopiera sa o objektívny rozbor vývoja národnostných vzťahov, ale len o jednostrannú interpretáciu niektorých javov (napr. zmenu vyučovacieho jazyka v školách).

Boj KSČ za socialistický vývoj ukrajinskej národnostnej skupiny,

340 ÚV KSUP, č. 848/64 — sek.

za jej ekonomické, politické a kultúrne povznesenie veľmi silne urýchli proces zblížovania. Príklad vývoja Ukrajincov v Československu znova potvrdzuje skutočnosť, že čím vyšší je sociálno-ekonomický vývoj národa, či národnostnej skupiny, čím lepšie podmienky sa vytvárajú pre jeho nehatený vývoj, tým intenzívnejší je proces zblížovania. Hlboké revolučné premeny, ktorými prešlo ukrajinské obyvateľstvo, sú nerozlučne späté s pomocou českého a slovenského národa.

Proces zblížovania najviac zasahuje robotnícku triedu, ktorá pracuje v závodoch a mestách, kde je zmiešané obyvateľstvo. Ale týmto sa ešte nevyčerpáva. Rozvoj socialistického priemyslu a poľnohospodárstva je nevyhnutne spojený s pohybom obyvateľstva. Nový život preniká i do dedín. Ukrajinská národnostná skupina bola v minulosti spojená prevažne s poľnohospodárstvom. Rolníctvo, spojené so zaostalou malovýrobou, si pevne zachovávalo svoj národný jazyk, zvyky, kultúru. Podmienky jeho práce viedli k tomu, že často jeho vedomie neprekračovalo rámcu jeho hospodárstva, resp. hranice dediny. Vychádzajúc z toho, klasíkovia marxizmu-leninizmu hovorili o rolnicíve ako „najťažšie rozhýbateľnej“ sile. Rozvoj priemyslu podmienil veľký odlesk pracujúcich z poľnohospodárstva do miest a priemyselných stredísk. Týmto bol „patriarchálny“ spôsob života na dedine narušený. Do dedín preniká mestský spôsob života. S pokrokom spriemyselnenia postupne zanikajú „národné“ črty v bývaní, obliekaní a vytvára sa nový spôsob života spojený s používaním moderných výrobkov. Proces zblížovania, unifikácie, stieranie národných rozdielov veľmi intenzívne zasahuje predovšetkým spôsob života (bývanie, obliekanie). Tento proces podmieňuje nielen rozvoj priemyslu, ale aj socialistická prestavba dediny, zmena charakteru práce, rast mechanizácie, industrializačných prvkov v poľnohospodárstve a s tým spojený vznik nových profesii, ktoré sa približujú robotníkom (traktoristi, kombajnistami, mechanizátori, agronómovia, zootechnici). Aj v tomto smere, v zmene spôsobu života, urobila ukrajinská dedina od oslobodenia obrovský pokrok.

Proces zblížovania nezasahuje len oblasť ekonomiky, politiky, spôsobu života, ale i oblasť kultúry, teda všetky základné stránky života národov. Významným faktorom je tu predovšetkým rast vzdelania a rozvoj vedy. Tak ako vývoj národov v socialistickej spoločnosti neprebieha cestou narastania diferencií medzi nimi, cestou ďalej izolácie, ale zblížovaním, uskutočňuje sa aj proces vzájomného obohacovania a ovplyvňovania kultúr. V socialistickej spoločnosti dochádza k vyrovnananiu bytia rozličných národov, čo sa nevyhnutne (pravda, nie mechanicky) odráža aj v ich kultúre. Zblížovanie so-

cialistických kultúr má pevný a objektívny základ. Napomáha tomu aj výchova nového komunistického človeka, ktorý sa nemôže usporiť len získaním toho, čo vytvoril vlastný národ, ale musí si osvojiť duchovné bohatstvo, ktoré ľudstvo vo svojom vývoji dosiahlo.

Pravda, ani v oblasti kultúry zbližovanie nemožno chápať ako negáciu národnej kultúry, národných tradícií. Skôr tu ide o prekonávanie uzavretosti a podporu nových javov, ktoré vyrastajú zo života socialistickej spoločnosti.

Proces zbližovania zasiahol a neustále zasahuje nie len bytie, ale aj sféru vedomia, zmýšľanie ľudí, ich psychológiu a kultúru ľubiteľa. Z tohto hľadiska sú vonkacom nesprávne (a z hľadiska ich splnenia priamo utopistické) výzvy k strane a štátnym orgánom, aby pomohli „určitej časti ukrajinskej inteligencie pozbaviť sa slovenskej mentality.“³⁴¹ Takéto požiadavky svedčia o úplnom ignorovaní objektívneho vývoja a prejavuje sa v nich snaha stoj čo stoj konzervovať „národnú ukrajinskú mentalitu“. Takéto tendencie sú v rozpore s procesom zbližovania a môžu ho len brzdiť.

Okrem činiteľov, ktoré vyvolávajú a podmienňujú proces zbližovania a sú organicky späté so socializmom, pôsobia naň aj iné faktory, historické, zemepisné a ďalšie.

Je všeobecne známe, že ukrajinská národnostná skupina sa formovala a vývíjala v bezprostrednej blízkosti slovenského národa. Po celé stáročia žili vedla seba, spoločne znášali sociálny a národnostný útlak, spoločne proti nemu bojovali. Pokrokové sily si v tomto boji navzájom pomáhali. Proces zbližovania má tu svoje dlhodobé historické tradície.

Socialistická etapa vo vývoji národnostných vzťahov v Československu je charakterizovaná procesom rozvoja národotvoru, ktorý je súčasne procesom ich vzájomného zbližovania. V rámci celkového procesu zbližovania môžu sa prejavíť aj asimilačné momenty, ktoré však neurčujú charakter terajšieho vývoja národnostnej otázky.³⁴² V praxi sa možno stretnúť s názormi, akoby proces prirodzenej asimilácie bol niečim, čo je v rozpore so socializmom, čo je mu úplne cudzie. Odtial vyplývajú aj snahy tento proces zastaviť, resp. brzdiť. Podobné názory sa vyskytli na zasadani KV KSS v Prešove v roku 1956, kde sa jednalo o pripomienkach pracujúcich k smer-

341 Nove žitla, 16. mája 1964.

342 Presný obraz o tomto procese, jeho intenzite, prejavoch, by si vyžadoval podrobnejšie sociologické prieskumy, ktoré by podnikli spoločne historici, sociológovia, národopisci, jazykovedci, hudobníci atď. Nakolko takéto výskumy chýbajú, možno o týchto procesoch hovoriť len v obecnej forme.

niciam pre zostavenie druhého päťročného plánu rozvoja národného hospodárstva na roky 1956 – 1960. „Nedostatočná industrializácia a v našom kraji nie dosí proporcionalne rozmiestnenie závodov vedie ukrajinských pracujúcich k tomu, aby odchádzali zo svojich bydlisk. Odchádzajú v prevažnej väčsine do Čiech, ale neosadzujú sa kompaktne. Takým spôsobom dochádza k asimilácii, či sa nám to páci alebo nie.“

Mladí ľudia sa potom vracajú nie ako Ukrajinci, ale ako Česi. Tým, že my dovoľujeme tento odlev pracovných sôl z ukrajinských okresov, tým podporujeme a sme ľahostajní k tomu, že obyvateľstvo sa asimiluje“. ³⁴³

Podobne kládol otázku aj iný člen Pléna KV KSS. „Otázka výstavby priemyslu súvisí s otázkami zvyšovania životnej úrovne a s otázkami riešenia ukrajinskej otázky. Dochádza stále k odnárodňovaniu ukrajinského ľudu. Mladá generácia odchádza preč, nemieni sa vrátiť naspäť, pretože na polnohospodárstve je dosí mladých ľudí... Dnes ten človek nehovorí, ale říka. Pozri sa mu do občianskeho preukazu — je českej národnosti. Ukazuje to postupné odnárodňovanie ukrajinského ľudu“. ³⁴⁴

Požiadavka industrializácie okresov obývaných ukrajinským obyvateľstvom bola opodstatnená a bola zakotvená aj v smerniciach pre zostavenie druhého päťročného plánu. Avšak vonkoncom boli nesprávne požiadavky kompaktného osadzovania ukrajinských robotníkov v Čechách a snaha zamedziť ich odchod do Čiech, aby sa neodnárodňovali. Socialistická spoločnosť nemôže poskytnúť žiadne garancie ani jednému národu, či národnostnej skupine pred prirodzenými asimilačnými tendenciami. Snahy umelými opatreniami zachrániť príslušníkov ukrajinskej národnosti pred hospodársko-sociálnymi faktormi, ktoré podmieňujú asimiláciu, by boli v rozpore s objektívnym vývojom spoločnosti.

Hlboké revolučné premeny, ktorými prešlo Československo v uplynulom období a ktoré vo svojom súhrne znamenali vybudovanie socializmu, spoluurčili a rozhodujúcim spôsobom ovplyvnili aj vývoj ukrajinskej otázky. Vývoj a riešenie ukrajinskej otázky neprebiehalo izolované, ale ako jeden z momentov tohto celkového revolučného procesu.

---

343 Archív ÚD KSS, f. ÚV/3, a. j. 469.

344 Tamtiež.

Socialistické riešenie národnostnej otázky zastihlo ukrajinskú národnostnú skupinu na relatívne veľmi nízkom stupni vývoja (v porovnaní s českým a slovenským národom, ako aj ostatnými národnostnými skupinami). Nejde tu len o skutočnosť, že Ukrajinci žili v oblasti, ktorá bola po stránke ekonomickej, politickej a kultúrnej najzaostalejšia v ČSR, ale i po stránke čisto národnej (nevýjasnená národná príslušnosť, problém jazyka, národnej orientácie). Táto situácia viedla k tomu, že v ukrajinskej otázke v období budovania socializmu podiel demokratických úloh v celkovom objeme a rozsahu národnostnej otázky bol omnoho väčší ako u iných národov a národnostných skupín v našej republike.

Uvedené skutočnosti si objektívne vynucovali vytvorenie dostatočného priestoru pre rozvoj národného života Ukrajincov, ktorým mal socializmus umožniť dokončiť to, čo nesplnil kapitalizmus — sformovať sa v modernú národnostnú skupinu.

Analýza vývoja ukazuje, že v období budovania socialismu Komunistická strana Československa, ako vedúca sila spoločnosti, svojou politikou postupne vytvárala základné podmienky pre slobodný a rychlý vývoj Ukrajincov. Pravda, riešenie tejto otázky nebolo jednoduché a ľahké, na tejto ceste sa vyskytli aj chyby a nedostatky, ktoré sa zvlášť prejavili na začiatku 50. rokov. Boli to prevažne chyby „lavičiarskeho“ charakteru, ktoré vyplývali zo snáh umelo urýchliť vývoj Ukrajincov, preskočiť riešenie závažných úloh demokratického charakteru spojených s dovršením procesu formovania sa ukrajinskej národnostnej skupiny. Hoci tieto kroky boli určované snahou urýchliť vývoj Ukrajincov, objektívne sa javili ako necitlivý byrokratický postoj k potrebám vývoja ukrajinskej národnostnej skupiny. Jedna z príčin takého postupu spočívala v nerešpektovaní, resp. podcenení významu demokratických úloh. Neskoršie sa tieto chyby začali pomaly odstraňovať.

V rokoch budovania socialismu východné Slovensko a v ňom i okresy, v ktorých žije ukrajinské obyvateľstvo, zaznamenalo v hospodársko-sociálnom i kultúrnom vývoji kvalitatívny skok. KSČ sústavne vynakladala veľa úsilia, aby sa život ukrajinského obyvateľstva menil k lepšiemu. Pravda, aj napriek veľkým snahám, vzhľadom na obrovskú hospodársku a kultúrnu zaostalosť, nepodarilo sa ešte odstrániť všetky pozostatky minulosti. Socializmus, ktorý vystaňa bezprostredne z kapitalizmu a je v mnohých smeroch na ňom závislý, objektívne ešte nemôže vyrovnať úroveň rozvoja rozličných národov a národnostných skupín, ktoré sa za kapitalizmu nachádzali na rozličných stupňoch vývoja, hoci vyrovnavacia tendencia, ako zákonitosť vývoja národnostných vzťahov za socializmu, tu pôsobí. Pravda, túto

vyrovnávaciu tendenciu nemožno chápať ako tendenciu lineárnu. Na jej vývoj pôsobí množstvo faktorov. Socializmus zmierňuje rozdiely, ale ich odstránenie je vecou oveľa dlhšej historickej epochy prechodu od socializmu ku komunizmu. Z tohto hľadiska treba pristupovať aj k posúdeniu problémov, ktoré ešte v ukrajinskej otázke existujú a ktoré sa budú postupne riešiť v nasledujúcej etape vývoja našej spoločnosti.

Ukrajinská národnostná skupina v období budovania socializmu fakticky dovršila svoje národné obrodenie, ktoré sa začalo ešte v 19. storočí. Práve v čase socialistického budovania sa doriešili také „nesocialistické“ úlohy spojené s národným obrodením ako, otázky národnej orientácie, národnej príslušnosti a jazyka. Tieto skutočnosti vyzdvihovali do popredia „čisto národné“ stránky ukrajinskej otázky, (národná príslušnosť, jazyk, národné povedomie, školy) hoci sociálno-ekonomicke aspekty jej vývoja boli veľmi zložité, ťažké a v konečnom dôsledku určujúce. Uvedené momenty tvorili špecifikum socialistického riešenia ukrajinskej otázky v Československu.

Zabezpečovanie hospodárskeho, politického a kultúrneho vývoja ukrajinskej skupiny bolo najlepšou metódou pre uvoľnenie procesu zblížovania, ktorý zasahuje všetky základné stránky jej života. Záujmy ďalšieho národného rozvoja ukrajinského obyvateľstva nespočívajú v národnej uzavretosti, izolovanosti, ale vyžadujú si rozvoj všestranných stykov, spolupráce, priateľstva s českým a slovenským nárom a národnostnými skupinami, ktoré žijú v ČSSR. Len takto bude možné vyriešiť aj tie problémy, ktoré ešte v oblasti hospodárskej a kultúrnej zostávajú nevyriešené.

ZÁVER

Vývoj ukrajinskej otázky sa v danej práci skúma v podstate do roku 1960, kedy sa v Československu vyriešili základné úlohy prechodného obdobia, zvŕtali socialistické vzťahy a bola prijatá socialistická ústava. Týmto sa ukončilo významné obdobie formovania socializmu v našej republike a Československo vstúpilo do ďalšej významnej etapy — do etapy rozvoja vyspejšej socialistickej spoločnosti. Hlavnú líniu pre toto druhé obdobie rozpracoval XII. sjazd KSČ a ďalej rozpracoval a konkretizoval túto líniu XIII. sjazd.

Po roku 1960 pokročilo dopredu i riešenie ukrajinskej náročnejšej otázky. Pokračoval proces ďalšieho ekonomickeho povznesenia východného Slovenska a v ňom i okresov, v ktorých žije ukrajinské obyvateľstvo. Predovšetkým sa pristúpilo k výstavbe Východoslovenských železiarní. Medzi ich budovateľmi v rokoch 1962—1963 pracujúci ukrajinskéj národnosti tvorili 3,5 %.³⁴⁵ V decembri 1961 vláda rokovala o Uličsko-ublianskej doline a pre zabezpečenie jej rozvoja prijala patričné uznesenia. Na základe tohto uznesenia v roku 1965 sa pristúpilo k výstavbe prvého priemyselného závodu v tejto veľmi zaostalej doline. Je to závod na výrobu drevárskych výrobkov a celkový investičný náklad na jeho výstavbu má činiť vyše 24 miliónov Kčs. V prvej etape závod zamestná 300 ľudí.³⁴⁶ Boli prijaté opatrenia na zlepšenie situácie i v ďalšej zaostalej oblasti (havajsko-olčianskej) v Humenskom okrese. Na základe uznesení okresných a krajských orgánov, ktoré schválilo aj Kolégium ministra poľnohospodárstva, pristúpilo sa v tejto doline k vytvoreniu komplexného leso-poľnohospodárskeho závodu. Ide tu o kombináciu-

³⁴⁵ Zpráva o plnení uznesenia ÚV KSČ o práci medzi obyvateľstvom madarskej a ukrajinskéj národnosti vo Východoslovenskom kraji, KV KSS v Košiciach, 21. mája 1963.

³⁴⁶ Pravda, 27. januára 1965..

stva. Na každom odbore školstva a kultúry pri ONV, ako aj na KNV pôsobia inšpektori pre školy s ukrajinským vyučovacím jazykom. Už len tento výpočet ukazuje, že vývoj ukrajinských škôl nebol ponechaný sám na seba, že zo strany spoločnosti tu boli vytvorené nevyhnutné podmienky pre cielavedomé riadenie ukrajinských škôl.

Niektoří účastníci diskusie idú dokonca tak ďaleko, že hovoria o kampani masovej slovakizácie ukrajinských škôl.³⁵¹ Kampaň znamená určitú cielavedomú činnosť za dosiahnutie nejakých cieľov. Tu by sa žiadalo, aby autori týchto tvrdení bližšie uviedli, kto organizoval túto kampaň, v záujme čoho alebo koho. Pravda, o tom sa nič nehovorí a spomínaní autori, či už vedome alebo nevedome, vytvárajú tým určité pochybnosti o vzťahu strany, štátu a spoločnosti k Ukrajincom. Z toho by vyplývalo, že niekomu v republike záleží na tom, aby Ukrajinci nemali svoje školy, nemohli sa slobodne vyvíjať, a preto ich treba násilne asimilovať. Nemožno tvrdiť, že autori majú takéto názory, ale to, že niektoré otázky nastolujú a bližšie ich neurčujú, môže k takýmto záverom viesti. A to socialistickému vývoju ukrajinskej otázky neprospevia.

Vysvetlenie príčin zmeny ukrajinského vyučovacieho jazyka na slovenský si žiada preskúmať túto otázku z hľadiska súčasnej situácie, a nielen v historickom aspekte. V tomto smere je potrebné bližšie sa pozrieť na postavenie a úlohu ukrajinského jazyka. Práve tento pohľad chýba v diskusiách o ukrajinských školách.

Jazyk, ako je známe, tvorí jeden z podstatných znakov národa, v mnomohom vyjadruje aj nacionálnu formu kultúry. Za kapitalizmu spolu s existenciou nerovnoprávnosti národov, existuje i nerovnoprávnosť jazykov. Odráža sa to v tom, že v mnohých kapitalistických štátach existuje „štátny jazyk“. Kategória „štátneho jazyka“ vyjadruje nadvládu jedného jazyka vo vzťahu k iným jazykom, nerovnoprávnosť, donucovanie.

Socialistická spoločnosť odstraňuje nadvládu jedného národa nad druhým, vyhlasuje a zabezpečuje rovnoprávnosť všetkých národov. Spolu s tým uskutočňuje sa aj rovnoprávnosť jazykov. Preto socialistická spoločnosť nepozná „štátny jazyk“. Postavenie jazykov za socialismu a zásady vzťahu k nim veľmi jasne vyjadruje nový program KSSS: „nadalej zabezpečovať slobodný rozvoj jazykov národov SSSR, úplnú slobodu každého občana SSSR hovoriť ktoroukoľvek rečou, vychovávať a učiť svoje deti v ktorejkolvek reči a nepripúš-

³⁵¹ Družno vpered, 8, 1964, s. 27.

ťať pritom nijaké výsady, obmedzovanie či donucovanie pri používaní toho ktorého jazyka. Za bratského priateľstva a vzájomnej dôvery národov sa národné jazyky rozvíjajú na základe rovnoprávnosti a vzájomného obohacovania.³⁵²

V programe vyslovené zásady plne vyjadrujú leninské chápanie tejto otázky a zároveň sú zovšecobecnením bohatých skúseností KSSS v riešení národnostnej otázky v SSSR.

Na základe týchto všeobecných zásad treba pristupovať aj ku skúmaniu otázky ukrajinského jazyka.

Ukrajinský jazyk v Československu je rovnoprávny so všetkými ostatnými jazykmi. Táto rovnoprávnosť je vyjadrená aj v novej ústave ČSSR. Rozvoju ukrajinského jazyka sa nekladú umelé prekážky. Obyvatelia ukrajinskej národnosti môžu používať a všeobecne rozvíjať tento jazyk.

Avšak rovnoprávnosť jazykov nemožno stotožňovať s ich funkčnosťou. Ukrajinským jazykom hovorí v Československu relatívne nevelká národnostná skupina, pričom v dôsledku historického vývoja základná masa ukrajinských pracujúcich si neosvojila ukrajinskú literárnu reč, hovorí dialektom. Pre vzájomné obcovanie tento dialekt plne postačuje. Znalosť literárnej ukrajinskej reči si život zaiaľ bezprostredne nevyžadoval. Sféra použitia, funkčnosti ukrajinského jazyka v Československu je relatívne úzka a značne obmedzená.

Na druhej strane, sféra funkčnosti slovenského jazyka je oveľa širšia, umožňuje uplatnenie sa na všetkých úsekoch nášho spoločenského života v hociktorej časti republiky. Vyžadujú si to predo všetkým potreby rozvíjajúcej sa ekonomiky. Objektívna situácia si vyžaduje, aby ukrajinskí pracujúci ovládali slovenský jazyk, ktorý im vytvára najlepšie podmienky uplatnenia. Pritom tu nejde o žiadne administratívne donútenie, sám život si to vynucuje. Tento proces sa deje dobrovoľne a na demokratickom základe. Za daných počmiennok, keď existuje rovnoprávnosť národov a jazykov, každý si volí ten jazyk, ktorý mu zo spoločenského hľadiska umožňuje najlepšie a najširšie uplatnenie.

Zdá sa, že toto hľadisko hrá významnú úlohu pri požiadavkách o zmenu vyučovacieho jazyka na školách. Pritom treba vychádzať z toho, že slovenský jazyk je veľmi blízky a zrozumiteľný pre obyvateľstvo ukrajinskej národnosti na východnom Slovensku, čo nesporne má tiež veľký vplyv. Poznanie a uznávanie tejto skutočnosti vonkoncom neznamená povýšenecký a nihilistický postoj k rozvoju

---

352 XXII. sjazd KSSS, Nová mysl, mimoriadne slovenské vydanie, s. 491.

ukrajinského jazyka. Jeho rozvoj treba podporovať, vytvárať podmienky pre jeho slobodný vývoj, ale len na demokratickom základe.

Často sa možno stretnúť s názormi, ktoré sú proti dobrovoľnému a demokratickému riešeniu otázky jazyka. Napríklad, popiera sa zásada dobrovoľnosti pri voľbe vyučovacieho jazyka v školách zo strany rodičov.³⁵³ Pritom sa tvrdí, že masy sú neuvedomelé, zneužívajú demokratické práva, ktoré im naša spoločnosť poskytuje, že je to vo väčšine prípadov vec jednotlivcov, kým ostatní sú pasívni pri rozhodovaní o týchto otázkach. Dokonca sa tvrdí, že sa v tomto smere zaviedol „kult más“.³⁵⁴

Na druhej strane sa vyžaduje, aby sa v školách povinne vyučovalo v ukrajinskom jazyku (aspoň časť predmetov). Za týmto účelom sa žiada uzákonenie ukrajinského vyučovacieho jazyka v školách. Fakticky tu ide o použitie určitých donucovacích prostriedkov.

S navrhovaným postupom nemožno súhlasiť, nakoľko násilie či donucovanie je v rozpore so zásadou o rovnoprávnosti všetkých jazykov. Násilie môže vyvolať len odpor a neprospevia rozvoju jazyka. Násilné zavedenie ukrajinčiny do škôl v r. 1953/54 je toho dôkazom.

Socializmus zabezpečuje právo pracujúcich hovoriť a učiť sa v rodnom jazyku, ale nie bezpodmienečnú povinnosť používať len rodnyj jazyk. Právo a povinnosť nie sú pojmy totožné. Právo v danom prípade znamená, že nikto nemôže klásiť žiadne prekážky používaniu rodného jazyka, učiť svoje deti v rodnej reči. Otázka používania ktoréhokoľvek jazyka je vecou vlastného rozhodnutia. Povinnosť používať len tento jazyk je prejav násilia, donucovania, znamená poprenie práva používať hociktorý jazyk. A práve táto otázka sa často chápe nesprávne.³⁵⁵

353 Škola i žitia", príloha k Družno vpered, č. 2, 1964, s. 2. Tento názor v diskusii o ukrajinských školách je prevládajúci. Rôznymi argumentami i bez argumentov sa poukazuje, že rodičia nemajú právo voliť vyučovací jazyk. Často sa uvádzaj argument, že rodičia chceli náboženstvo a my sme ho zo škôl vylúčili že sa teda nedalo na ich želanie. C. d. Ide tu o dva rozličné spoločenské javy, a je nesprávne ich porovnávať. Ale ani pri porovnaní tento argument celkom neobstojí, lebo ak si rodičia želajú, aby ich deti na náboženskú výchovu chodili, škola im to umožňuje.

354 Tamže, č. 8, s. 27, 1964.

355 Prejavuje sa to aj v citovanom materiáli Predsedníctva ÚV KSUP z novembra 1964. Hovorí sa v ňom, že „treba skutočne vytvoriť všetky podmienky, všetky možnosti a prostriedky na vzdelávanie v materinskom jazyku a na kultúrny rozvoj ako je to uvedené v článku 25 ústavy ČSSR. V duchu tohto článku ústavy ČSSR prijať zákonné opatrenia, ktoré by v praxi plne realizovali zakotvené právo“. V danom prípade sa dožaduje vydanie zákona, ktorý by bezpodmienečne zabezpečoval existenciu ukrajinských škôl. Iné chápanie je nemožné, nakoľko vydá-

Snahy po administratívnych opatreniach, po vydaní zákonov, ktoré by právnou normou zabezpečili život ukrajinských škôl, sú v rozpore s celkovým demokratickým usporiadáním spoločnosti, so socialistickými zásadami národnostnej politiky. Tieto snahy a návrhy nemôžu preto slúžiť za prijateľné východisko zo vzniklej situácie. Východisko môže byť len jedno -- obhajovať právo ukrajinských pracujúcich na školy v rodnom jazyku, bojať proti väčšinu, čo toto právo porušuje a obmedzuje. Kultúrno-osvetovou prácou treba viať pracujúcich k pochopeniu potreby ukrajinského jazyka, vychovávať u nich lásku k nemu, pozdvihovať úroveň ich kultúry.

Spolu s požiadavkami o zabezpečenie existencie ukrajinských škôl zákonnými opatreniami vyjadrujú sa aj návrhy na nový systém ich riadenia, ktorý by napomáhal ich upevňovaniu a rozvoju. Najucelenejšie je tento návrh rozpracovaný v dokumente prijatom Predsedníctvom KSUP v novembri 1964.³⁵⁶

Návrh na zriadenie odboru pri SNR, ktorý by sledoval rozvoj národnej kultúry a školstva madarského a ukrajinského obyvateľstva

väf osobitný zákon, ktorý by zabezpečoval právo na vzdelenanie v rodnej reči, je zbytočné, ak takéto právo ústava ČSSR výslovne zabezpečuje. Tu ide o uzákonenie existencie ukrajinských škôl, o povinné vyučovanie v školách v ukrajinskej reči. Že ide o takéto chápanie, o tom hovorí celý zmysel navrhovaných opatrení na úseku školstva, ktoré majú vychádzas z týchto zásad:

Vyučovanie v roč. 1–5 ZDŠ zabezpečiť v materinskom (ukrajinskem) jazyku a tým že, v učebných plánoch sa zabezpečí výuka jazyka slovenského.

V roč. 6–9 ZDŠ vyučovať reálne predmety v jazyku slovenskom ostatné podmety v jazyku ukrajinskem. Obdobne zabezpečiť vyučovanie aj na SVŠ.

Vo všetkých odborných školach a učilištiah, kde je sústredený dostatočný počet žiakov z ukrajinských obcí, zriadiť pobočky a zabezpečiť v nich výuku ukrajinského jazyka a humanitných predmetov v ukrajinskej reči.

SNR sa doporučuje prijať príslušné zákony, „aby sa takýmto spôsobom vytvorila dlhodobá perspektíva rozvoja škôl a kultúry ukrajinského obyvateľstva v ČSSR“.

356 Predsedníctvo ÚV KSUP doporučuje vytvoriť takýto systém riadenia:

- Pri predsedníctve SNR zriadiť odbor, referát alebo oddelenie pre riadenie rozvoja národnostnej kultúry, škôl a pod.
- Pri Východoslovenskom KNV v Košiciach z doterajšieho odboru školstva a kultúry vyčleni samostatné oddelenie alebo referát pre ukrajinské školstvo a kultúru, podriadené KNV.
- Pri ONV v Bardejove, Humennom a Prešove vytvoriť podoľné oddelenia alebo odbory podriadené ONV.

Do pôsobnosti navrhovaných oddelení, (referátov) by spadala starostlivosť o všetky typy škôl a o kultúru v ukrajinských dedinách a mestecích, a to bez ohľadu na to, aký je teraz v školách týchto dedín vyučovaci jazyk. Do pôsobnosti navrhovaných orgánov by spadala starostlivosť po stránke kádrovej a pedagogického dozoru na školách v ukrajinských dedinách mimo uvedených okresov (Poprad, Michalovce, Spišská Nová Ves).

je opodstatnený. Popri obecných rysoch vývoja kultúry a školstva u nás, u národnostných skupín existujú aj zvláštne, špecifické problémy. Hlboko sledovať tento vývoj a na základe jeho poznania doporučovať príslušným orgánom návrhy na ich ďalší rozvoj, to všetko môže významne prospieť správnemu riešeniu národnostnej otázky. Doteraz sa touto problematikou špeciálne nikto nezaoberal. Riešila sa v rámci Povereníctva školstva a kultúry, kde k tomu neboli vytvorené dostatočné kádrové a iné predpoklady. Zaoberať sa touto problematikou ukladá SNR priamo ústava ČSSR.

Zriadenie spomínaného odboru by veci rozvoja maďarského a ukrajinského obyvateľstva len prospelo. Problematickejšie však je zriadenie príslušných odborov v rámci ONV a KNV. Vyčleňovanie riadenia národnostnej kultúry a školstva by znamenalo určitú izoláciu, separovanie.

Spolu s prehlbovaním zásad národnostnej politiky treba zdokonalovať aj organizačné formy jej riadenia, ale tak, aby sa medzi nimi vytváral súlad.

Pri diskusii o ukrajinských školách sa často faktické argumenty nahradzujú argumentami agitačnými a citovými. Zmena vyučovacieho jazyka sa kvalifikuje ako zabudnutie „svojho“, nedostatok vlasteneckva, ľahostajný pomer k jazyku svojej matky, ktorá už nad kolískou spievala piesne v rodnej reči a pod.³⁵⁷ Podobná argumentácia nepribližuje riešenie veci ukrajinských škôl ani o krôčik.

Celková analýza diskusie na stránkach ukrajinskej tlače ukazuje, že dochádza k preceňovaniu národného momentu vo vývoji spoločnosti. Toto preceňovanie sa jasne prejavuje aj v hodnotení záverov, ktoré vyplývajú zo zmien vyučovacieho jazyka. Zmena vyučovacieho jazyka sa všecbecne kvalifikuje ako asimilácia Ukrajincov. Dokazuje sa, že zmeny vyučovacieho jazyka v školách majú za následok aj zmenu charakteru obce. V danom prípade ide o zabsolutizovanie jedného momentu, otázky vyučovacieho jazyka, ktorý sa berie za rozhodujúce kritérium pre posúdenie národnej príslušnosti. S takýmto prístupom fažko súhlasí. Zmena vyučovacieho jazyka v škole vonkoncom neznamená zmenu charakteru obyvateľstva. Ľudia hovoria rečou, ktorú používali predtým, ich psychológia, zvyky, tradície zostávajú fakticky nezmenené. Je to aj pochopiteľné, lebo strata národných črt, to nie je krátkodobá záležitosť vyplývajúca zo zmeny vyučovacieho jazyka v škole, ale vec dlhodobého sociálno-hospodárskeho

³⁵⁷ Vid napríklad článok „Navčanňa ukrajinskoji movy maje vestysja povnymi urokami, Nove žitía, 26. septembra 1964.“

---

vývoja. Možno sa o tom ľahko presvedčiť návštevou obci, v ktorých sa už pred niekolkými rokmi zmenil vyučovací jazyk, pričom charakter obci v smere národnom sa nijako nezmenil. Prekonanie národnostných rozdielov je vec dlhodobej perspektívy. Treba však vidieť, že zmena vyučovacieho jazyka v pomerne širokých rozmeroch vyvoláva celý rad vážnych problémov. Z toho potom vyplýva často precitlivelý postoj časti národne uvedomelých príslušníkov k tejto otázke. Avšak východisko z tejto situácie nemožno hľadať v uzákonení ukrajinciny ako vyučovacieho jazyka, ako sa to často navrhuje. Administratívne donútenie môže veci len poškodiť, čo je z hľadiska marxisticko-leninskéj teórie v danej otázke neprípustné. Danú otázku možno riešiť len na demokratickom základe, v súlade s vôľou obyvateľstva. V tomto smere by mala zohráť veľkú úlohu dobre vedená ideoovo-výchovná a kultúrno-osvetová činnosť. Táto práca by však nemala byť nechaná len na Kultúrny spolok ukrajinských pracujúcich, resp. na niektoré ďalšie ukrajinské kultúrne ustanovizne. Značnú pomoc v tomto smere môžu preukázať aj stranické a štátne orgány a inštitúcie, ako i spoločenské organizácie. Je potrebné vytvoriť také podmienky, aby sa ukrajinský jazyk vyučoval aspoň ako predmet. Je to dôležité preto, aby sa mladé vyrastajúce pokolenie mohlo oboznámiť so základmi rodného jazyka, ktorý je dôležitou podmienkou poznávania vlastnej kultúry.

V socialistickej spoločnosti prebiehajú v mnohonárodnostných štátoch v jazykovej oblasti dva navzájom späť procesy. Na jednej strane sa uskutočňuje rozvoj národných jazykov, na druhej strane ide o proces aktívneho osvojovania si jazyka väčšiny, ktorý začína hrať významnú úlohu. Oba procesy sú svojím vnútorným historickým obsahom pokrokové, a preto ani jeden z nich nemožno ignorovať, ani obmedzovať. Tento bilingvismus je vyjadrením integračného procesu, internacionálizácie života národov v socialistickej spoločnosti. Tendencia k bilingvizmu je vyvolaná potrebami budovania a rozvoja vyspelej socialistickej spoločnosti, vedie k ešte väčšiemu uprevňovaniu družby a vzájomnému poznaniu. Za kapitalizmu, keď zvlášť dedinské obyvateľstvo bolo málo pohyblivé, neboli priaznivé podmienky pre jeho vývoj. Pohyb obyvateľstva, rast miest a priemyselných stredísk, účasť vo výrobnom procese, to všetko spolu vytvára vhodné podmienky pre rozvoj bilingvizmu. Z toho vyplýva sloboda pre každého občana hovoriť akoukoľvek rečou, učiť svoje deti v akomkoľvek jazyku a nepripúšťať pritom obmedzenia či privilégia vo vzťahu k žiadnemu jazyku.

LITERATÚRA

- Alexandrenko, G. V., *Marxizm-leninizm pro deržavnu federaciju*, Vydav-
nictvo Akademiji nauk Ukrajinskoj RSR, Kijiv 1960.
- Bača, Jurij, *Literaturnij ruch na Zakarpatti serediny XIX stolita*, SPN, Pre-
šov 1961.
- Beer, F., Benčík, A., Gráca, B., Křen, J., Kural, V., Šolc, J., *Dejin-
ná križovatka*, VPL, Bratislava 1964.
- Belousov, S. M., *Zjednotenie ukrajinského národa v jedinom ukrajinskoni so-
vietskom štáte*, SAV, Bratislava 1953.
- Beneš, E., *Reč o podkarpatskoy problemě*. Podkárpatskaja Rus s točki zreni-
ja meždunarodnej politiki, 1934.
- Beskid, Nikolaj, A., *Kratkij istoričeskiy očerk Prjaševesčiny*. Prjaševesčina, Isto-
riko-literaturnyj sbornik, Chutor, Praha 1948.
- Bilák, Vasil, *O ukrajinskem buržoáznom nacionálizme v Československu*, Pod
zástavou socializmu, 1954, č. 23–24.
- Birčák, Volodimír, *Literaturni stremlinia Pidkarpatskoji Rusi*, Užhorod 1937.
- Blum, I., *Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1945–1948*, Wyd. MNÖ War-
szawa 1960.
- Borkaňuk, O., *Chto my taki i kudi naležimo*, Polujane slovo, Stati ta pro-
movi komunističnych dijačiv Zakarpatta, Užhorod 1957.
- Jak borotis proti holodu, fašizmu i vijni? Polujane slovo, Užhorod 1957.
- Za povnu avtonomiu, za hospodárske, sociálne i kulturne pidnesenňa Pid-
karpattia, Karpatksa pravda, 27. júna 1937.
- Burmistrova, T. J., *Leninskaja politika proletarskogo internacionálizma v pe-
riod obrazovanija RSDRP (1894–1903)*, Izd. Leningradskoho inverziteta
1962.
- Briškár, J., *K činnosti demokratickej strany na východnom Slovensku*, sborník
Pedagogickej fakulty UPJŠ v Prešove, Spoločenské vedy, 1965, zv. 2.
- Camerjan, I., *Sovetskoje mnogonacionalnoje gosudarstvo, jeho osobennosti
i puti razvitiija*, Izdateľstvo akademiji nauk SSSR, Moskva 1958.
- Dejatel'nost Obščestva im. A. V. Duchnoviča 1922–26, Užhorod 1926.
- Deklaracija kulturnych i národných prav karpatorskohu naroda, Užhorod 1931.
- Dokumenty o malorolnickej vzbure v Čertižnom a Habure roku 1935, vydalo III.
oddelenie KV KSS a odbor školstva a kultury Rady KNV v Prešove, 1960.
- Dobroš, Štefan, Dobrianskij, Adolf Ivanovič, *Očerk živni i dejateliostsi*,
SVKL, Bratislava 1956.
- Dukla brána slobody, Osveta, Bratislava 1960.
- Dunajeva, J. A., *Sotrudničestvo socialističeskich nacij v strojitelstvo komu-
nizma*, Socekgiz, Moskva 1960.
- Dvanásť rokov výstavby Prešovského kraja a ďalšie perspektívy. Vydal Krujský
dom osvety v Prešove v r. 1956.

- List S. G. Šaumianovi 6. decembra 1913, Spisy, zv. 19.*
Kritické poznámky k národnostnej otázke, Spisy, zv. 20.
O práve národov na sebaurčenie, Spisy, zv. 20.
Výsledky diskusie o sebaurčení, Spisy, zv. 22.
O karikatúre marxizmu a „imperialistickom ekonomizme“, Spisy, zv. 23.
Ukrajina, Spisy, zv. 25.
Návrh programu KS (b) R, Spisy, zv. 29.
List ukrajinským robotníkom a roľníkom pri príležitosti výlazstiev nad Deníkom, Spisy, zv. 30.
K otázke národnosti, čiže „autonomizácie“, Spisy, zv. 36.
Lukovič, A., Nacionálnaja i jazykovaja prinadležnosť ruskoho naselenija Podkarpatskoj Rusi, Užhorod 1929.
Marx, K., Engels, F., Manifest Komunistickej strany, Vybrané spisy I, Bratislava 1952.
Mačík, K. P., O narodnej perepisi, Prjašev 1931.
Matoušek, S., Slovenské národné orgány do ústavy 9. mája, SAV, Bratislava 1960.
Melniková, I. N., Kak byla vklúčena Zakarpatskaja Ukrajina v sestavu Česchoslovakijsi, Učonyje zapiski Instituta Slavjanovedenija AN SSSR, tom 3, Moskva 1951.
Mlynář, Z., Stát a človek, Praha 1964.
Modržinskaja, E., Kosmopolitizm — imperialističskaja ideologija porabočenija nacij, Moskva 1958.
Narodnyj katechiz, Narod, narodnosť, jazyk i prosveščenije, Užhorod 1926.
Olesnickij, Jaroslav, Prava menšostej, Lviv 1923, „Dilo“.
O literárnom jazyke karpaturosov i gramatike Jevm. Sabova, Užhorod 1925.
O niektorých otázkach rozvoja Slovenska v socialistickom Československu; Matériály z celoslovenského ideologickejho seminára ÚV KSS, ktorý sa konal 11.—12. apríla 1960, Bratislava 1960.
Otzyvy po voprosu karpaturovsko-slovackich otnošenij, Prešov 1936.
Panás, I. O., K voprosu o ruskom nacionálnom imeni (Po povodu memorandum galickich ukrajinofilov o zamene narodnoho imeni „rusin“ terminom „ukrajinec“), Užhorod 1934.
Paňkevič, I., Ivan Franko i zakarpatski ukrainci, Dukla, 3, 1937.
Pašiak, J., Riešenie slovenskej národnostnej otázky, SVPL, Bratislava 1962.
Pereši, J., Iz istoriji zakarpatskikh ukrajincov, Budapest 1957.
Petrov, A., K voprosu o slovacko-russkoj etnografičeskoj granice, Izdaniye gazety „Russkaja zemja“ v Užhorode.
Peška, Zdeněk, Národní menšiny a Československo, Bratislava 1932.
Pjatyj vsemirnyj kongres Kommunističeskogo Internacionala, Stenografičeskij otčet, časť pervaja i vtoraja, Moskva—Leningrad 1925.
Pletňov, V. D., Voprosy žizni, Ukrajinskij vopros. Možet li sučestvovať izolovanaja Ukrajina, Praha 1928.
Podkarpatská Rus; Redigoval dr. Jaroslav Zatloukal, Bratislava 1936.
Polumjane slovo; Stati ta promovy komunističnych diačiv Zakarpattia, Užhorod 1957.
Pomaizl, Karel, Vznik ČSR 1918. Problém vedecké marxistické interpretace, ČSAV, Praha 1965.
Poznaj seba. Beseda o našom jazyke, Užhorod 1925.
Prešovský kraj včera, dnes a zajtra; Vydal KV KSS, 1954.
Príspevok k dejinám ľudovej demokracie v ČSR, Bratislava 1955.

- Prjaševščina; Istoriko literaturnyj sbornik*, Glavnij i otvetstvenyj redaktor I. Š. Šlepeckij; Knigoizdatelstvo „Chutor“, Praga 1948.
- Protokol I. řádneho sjezdu Komunistické strany Československa*.
- Protokol II. řádneho sjezdu Komunistické strany Československa*, Praha 1925.
- Protokol V. řádneho sjezdu Komunistické strany Československa*.
- Protokol VI. řádneho sjezdu Komunistické strany Československa*, 1931.
- Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa*, Praha 1936.
- Protokol IX. sjazdu Komunistickej strany Slovenska*, Bratislava 1950.
- Reinfus, R.* Etnograficzne granice Lemkowsciny, „Ziemia“ 1936. Lemkowe jako grupa etnograficzna, nadb. z „Prac i Materiałów Etnograficznych“, t. VII, Lublin 1948.
- Rezoluce Ústředního výboru Komunistické strany Československa* — K některým otázkam dalšího politického a hospodářského rozvoje Východoslovenského kraje, Praha 1961.
- Ričalka, M., O. V. Duchnovič pedahoh i osvitníj dijač*, SVKL, Bratislava 1959.
- Rubač, M. A.* Reakcijna súť nacionalističných „teorij“ bezklasovosti ta „jedinočoho potoku“, Kijiv 1955.
- Ruman, Ján*. Otázka slovensko-rusinskeho pomeru na východnom Slovensku, Košice 1935.
- Sabov, J.* Očerk literaturnoj dejateľnosti i obrazovanija karpatorossov, Užhorod 1925.
- Reč po povodu toržestva otkrytija pamiatnika — bjusta Alexandra V. Duchnoviča v V. Sevluše, Užhorod 1925.
- Saltykov, A. A.* Jevrasicí i ukrajinci. K probleme jedinstva russkoj nacionálnej kultury, Užhorod 1930.
- Sarsenbaev, N. S.* O značeniji nacionálnych obyčajev i tradicij, Voprosy filosofii, 7, 1960.
- Sborník Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove*, časť všeobecná, SNP, Bratislava, Ročník I. 1960.
- Slaw, A.* O kwestii ukrajinskej w Polsce, Nove drogi, 1958, 8.
- O rozwinięcie walki z przejawami nacjonalizmu, Nove drogi 1958, 5.
- Stalin, J. V.* Marxizmus a národnostná otázka, Spisy 2.
- Národnostná otázka a leninizmus, Spisy 11.
- Staňková, O.* Národnostni a koloniálni otázka, Rudé právo, Praha 1955.
- Statistická ročenka republiky Československé 1957*, Státní úřad statistický republiky Československé, Praha 1957.
- Statistická ročenka republiky Československé 1958*; Státní úřad statistický republiky Československé, Praha 1958.
- Statistická ročenka republiky Československé 1959*; Státní úřad statistický republiky Československé, Praha 1959.
- Statistická ročenka republiky Československé 1960*; Státní úřad statistický republiky Československé, Praha 1960.
- Statistická ročenka republiky Československé 1961*; Státní úřad statistický republiky Československé, Praha 1961.
- Stripskij, K.* Jazyk literaturnoj tradicji Podkarpatskoj Rusi, Užhorod 1930.
- Sefránek, Július*, Riešenie národnostnej otázky v Československej socialistickej republike, Sborník Filozofickej fakulty UK, Marxizmus-leninizmus, Bratislava 1963.
- Siroký, V.* Za šťastné Slovensko v socialistickom Československu, Bratislava 1952.
- Szota, Wiesław*, Zarys rozwoju organizacji ukraińskich nacjonalistów i ukraińskiej powstańczej armii, Wojskowy przegląd historyczny, 1953, 1.

- Slepeckij, I., Ivan Andrejevič Polivka (Po slučaju 40-letnej godovščiny svojbođnoj i nezavisimoj dejatelnosti Narodnogho Soveta v Svidniku), Dukla, 1, 1959.
- Slepeckij, A., Zakarpatski buditelji ta naša sučasništvo, KSUP, Prašiv 1957.
- Statistická príručka Slovenska 1947; Štátne plánovacie a štatistický úrad Bratislava.*
- Statistická príručka Slovenska 1948; Štátne plánovacie a štatistický úrad Bratislava.*
- Štatistický prehľad Slovenska. Slovenský štatistický úrad pre delegátov sjazdu KSS, 1958.*
- Tadevosjan, E. V., Kommunizm i nacijsi, Voprosy istoriji KPSS, 1964, 4.
- Trajinin, I. P., Nacionálnyje protivorečija v Austro-Vengrii i jejo rozpad. Izdanie AN SSSR, Moskva 1947.
- Udumjan, K. B., Iz opyta roboty partijnych organizacij Zakavkazja po internacionálnomu vospitaniju trudaščiclsja. Voprosy istoriji KPSS, 1964, 12.
- Ustanovči zahálni zbyrky kulturnoju spilki ukrajinskich trudaščich v ČSR, Prašiv 1954.
- Uznesenie Byra Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska o zvýšení politicko-výchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v Československu, Bratislava 1955.
- Uznesenie Sekretariátu ÚV KSCČ k doterajším výsledkom a k ďalším úlohám v práci medzi obyvateľstvom ukrajinskej národnosti v ČSSR; Uznesenie orgánov Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska, č. 2, v Bratislave 6. aprila 1962.
- Vareckij, V., Ukrajinski buržoazni nacionalisti zapekli vorohi radanskoho narodu, KSUP, Prašiv 1953.
- Vilinskij, V. S., Korni jedinstva russkoj kultury. Užhorod 1928. Čerty ideologii russko-katoličeskogo dvizhenija, Užhorod 1928.
- Višňák, M. V., Pravo menšin, Paris 1925.
- Vodovozov, N. V., Zakarpatskaja literatura v borbe za vossojedinenije Zakarpatsja s Rossijej. Učenye zapiski Moskovskoho gosudarstvennogo pedagogičeskogo instituta im. V. P. Potemkina, t. XLVIII, vyp. 5, 1955.
- Volkonskij, A. M. I., V čem glavnaja opasnost? II. Maloross ili ukrajinec? Užhorod 1929.
- Vološčuk, I. V., Sovremennaja ukrajinskaja literatura v Čechoslovakii, Prašiv 1957.
- Vološin, A., Oborona kiriliki. Jak oboroňalisja pidkarpatskije rusiny proti osťanňoju ataku madarizaciji pered perevorotom, Drukárňa O. O. Vasilijan v Užhorodi.
- Vosem lekcij o Podkarpatskoy Rusi, Perevod z českoho D. V. Verguna, Praha 1925.
- Východoslovenský kraj. Vydalo III. oddelenie KV KSS v Košiciach, 1960.
- Vývoj společnosti ČSSR v číslech, SEVT 1965.
- Wezlowe zagadnienia budownictwa socjalizmu w Polsce, Ksiażka i wiedza, 1960.
- Základy vedeckého komunizmu, VPL, Bratislava 1965.
- Zakonoprojekt Centralnoj Russkoj narodnoj rady o konstitucií autonomnoj Podkarpatskoy Rusi, Užhorod 1937.
- Za novú dedinu v Prešovskom kraji; Vydal KNV v Prešove.
- Zápisnice SNR, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949.
- Za ridne slovo, častina perša. Polemika s rusofilmami, Mukačiv, nakladom Učitelskoj Hromadi v Užhorodi, 1937.
- Z myšli o Polsce ludovej, Rzeszów 1963.

- Zorkij**, N., *Dokazano-li naučno súčestvovanie vopelne samostojateľnoho „ukrajinskoho jazyka“*, Užhorod 1924.
- Zvara**, Juraj, *K niektorým otázkam národnostnej politiky KSC na Slovensku v období budovania socialismu*, Přehled 5–6, 1960.
- Niekteré otázky postavenia pracujúcich maďarskej národnosti v Československu do r. 1948, Sborník Filozofickej fakulty UK, Marxizmus-leninizmus, Bratislava 1963.
- K niektorým otázkam príbehu rišenia politického postavenia občanov maďarskej národnosti v ČSR po Februári 1948, Sborník Filozofickej fakulty UK, Marxizmus-leninizmus, Bratislava 1964.
- Z bludu na jasnu dorohu*, Prešov 1950.
- Zidovskij**, I., *Jazykovýja prava autonomnoj Podkarpatskoj Rusi*, Prajašev 1930.

NOVINY A ČASOPISY

- Demokratickij golos*, organ rusko-ukrajinskoy sekcie demokratickej partii, 1945–1947.
- Družno vpered*, žurnal Kulturnoj spilki ukrajinskych trudjašich Čechoslovačiny, 1951–1965.
- Dukla*, literaturno-chudožnij ta hromadsko-političnyj almanach, organ Ukrajinskoy sekcie Spilki slovackich pismennikov, 1953–1965.
- Hlas ľudu*, orgán Oblastného výboru KSS v Prešove, 1945–1948. Jar, Dvuchs-Jar, Dvuchmesačník Občestva Ruských studentov „Dobrjanskij“ v Bratislave, 1943.
- Karpatska pravda*, organ KPČ (sekcií III. Komunističeskoho Internacionala), 1923–1937.
- Kostor*, Ježemesačník občestva „Vozroždenije“ v Prahe, 1946–1947.
- Narodnaja gazeta*, organ Ruskoj narodnoj partii na Slovakeji, 1924–1932.
- Národnostni obzor*, časopis čsl. spoločnosti pro studium menšinových etážek, Praha, roč. 1931–1938.
- Nová mysl*, teoretický a politický časopis ÚV KSČ: XI. sjazd Komunistickej strany Československa, mimoriadne číslo v slovenskom vydani, júl 1958. Celoštátni konference Komunistické strany Československa 1960. Zvláštni číslo.
- Nové žitla*, organ Kulturnoj spilki ukrajinskych trudjašich 1959–1965.
- Novoje vremja*, Kulturo-političeskij ježenedeľník, 1940–1943.
- Podkarpatské listy*, Užhorod 1921–1922.
- Pod zástavou socializmu*, dvojtýždenník pre politiku, hospodárstvo a kulturu, č. 23–24, 1954.
- Pod zástavou socializmu*, 13, 1956; Celoštátna konferencia Komunistickej strany Československa.
- Pravda*, organ ÚV KSS, 1945–48.
- Prajaševčina*, organ UNRP, 1945–1951.
- Rusin*; otvečateľnyj redaktor V. Grendža/Donskij, 1923.
- Russkaja zemja*, organ Karpatorusskoj trudovojej partii, 1930–1934.
- Russkoje slovo*, Prašiv 1924–1938.
- Sloboda*, redaktor-izdateľ A. Vološin, 1922–1924.
- Svojina*, neperiodicky časopis venovaný vedeckým, hospodárskym, sociálnym a umeleckým záujmom východu ČSR, Košice 1946–1949.
- Východoslovenská pravda*, 1945.

ARCHÍVY

Archív ÚV KSS v Bratislave.
Archív Ústavu dejín KSS v Bratislave.
Archív KV KSS v Košiciach.
Štátny archív v Prešove.
Okresný archív v Prešove.
Okresný archív v Humennom.

INÉ MATERIÁLY

Krajská plánovacia komisia Rady KNV v Prešove.
Rozbor ukazovateľov rozvoja národného hospodárstva a životnej úrovne Prešovského kraja 1945—1958, č. 1010/8—59.
Stručný rozbor ukazovateľov plnenia plánu a rastu životnej a kultúrnej úrovne Prešovského kraja.
Statistický prehľad Prešovského kraja 1954—1957.
Statistický prehľad Prešovského kraja, Prešov 1959.
Krajská plánovacia komisia Rady KNV v Košiciach.
Rozbor prírodných a ekonomických podmienok kraja.
Rozpis tretieho päťročného plánu na nové územno-správne usporiadanie Východoslovenského kraja.

O b s a h

Úvod	7
I. Niektoré otázky vývoja a formovania ukrajinskej národnostnej skupiny v podmienkach kapitalizmu	26
II. Od oslobodenia k Februáru	67
III. Vývoj politicko-právneho riešenia ukrajinskej otázky v rokoch 1949—1960	105
IV. Proces hospodárskeho zrovnoprávnenia ukrajinskej národnostnej skupiny	135
V. Kultúrne obrodenie	149
VI. Niektoré problémy výchovy ukrajinských pracujúcich v duchu socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionálizmu	166
VII. Nová sociálno-triedna štruktúra ukrajinskej národnostnej skupiny	185
Záver	197
Literatúra	207

Ivan
Bajcura

UKRAJINSKÁ
OTÁZKA
V ČSSR

Obálku navrhol Zoltán Sokolovič

Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach roku 1967. Vydanie prvé. Strán 216. Zodpovedná redaktorka Mária Firdová.

Povolenie SÚKK č. 264/I — 1967. Náklad 1000+100 výtlačkov.
AH 15,7, VH 16. Vytlačili Východoslovenské tlačiarne, n. p..
závod Košice.

83.— 014 — 67
02/15 Kčs 18.— — 34 %

Ivan
Bajcura
